

การบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทาน
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาไทย

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2566

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

การบรรยายในวรรณคดีประเภทนิทาน
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต
ภาควิชาภาษาไทย
มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2566
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

THE REPRIMAND IN THE EARLY RATTANAKOSIN TALE LITERATURE
(KING RAMA 1-3)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Arts THAI
Department of THAI
Academic Year 2023
Copyright of Silpakorn University

หัวข้อ	การบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทาน
	สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3)
โดย	นายพีรเดช ภูศรี
สาขาวิชา	ภาษาไทย แผนก ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศุภชัย ต๊ะวิชัย
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมชาย สำเนียงงาม

คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร. วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุมาลี ลีประเสริฐ)
..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศุภชัย ต๊ะวิชัย)
..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมชาย สำเนียงงาม)
..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อำนวย ปักษาสุข)

620520013 : ภาษาไทย แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท

คำสำคัญ : การบริภาษ, ภาษาศาสตร์สังคม, วรรณคดีประเภทนิทาน, วัจนปฏิบัติศาสตร์, สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

นาย พีรเดช ภูศรี: การบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศุภชัย ติงวิชัย

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามปัจจัยความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง และเพื่อศึกษาภาพสะท้อนวัฒนธรรมจากการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เก็บข้อมูลจากวรรณคดีประเภทนิทานในสมัยรัชกาลที่ 1-3 ที่ปรากฏถ้อยคำบริภาษทั้งหมด 17 เรื่อง ถ้อยคำที่นำมาศึกษามีทั้งหมด 671 ถ้อยคำ กรอบแนวคิดหลักในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ทฤษฎีวัจนกรรม แนวคิดเรื่องถ้อยคำนัยแฝง แนวคิดเรื่องความเปรียบ และแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง ผลการศึกษาพบว่าพฤติกรรมการบริภาษที่ตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเลือกใช้มีทั้งหมด 11 กลวิธี โดยเรียงจากความถี่มากไปน้อยดังนี้ 1) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 2) การใช้ถ้อยคำนัยแฝง 3) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 4) การใช้ความเปรียบ 5) การระบุว่าไม่ใช่ธุระของผู้ฟัง 6) การกล่าวตัดสัมพันธ์ 7) การแสดงความผิดหวัง 8) การกล่าวซ้ำเติม 9) การใช้คู่เปรียบเทียบ 10) การใช้สำนวน และ 11) การสร้างบริภาษสิ่งอื่น เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังแบบไม่สมดุลในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่ามักจะบริภาษตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าด้วยกลวิธีการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบมากที่สุด ส่วนตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่ามักจะบริภาษตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าด้วยกลวิธีใช้ถ้อยคำนัยแฝงมากที่สุด นอกจากนี้ยังพบว่าภาพสะท้อนวัฒนธรรมจากการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมี 6 ประการ ได้แก่ 1) การให้ความสำคัญกับชาติกำเนิด 2) บทบาทของบุคคลในสังคม 3) ระบบอาวุโส 4) วัฒนธรรมการบริโภคอาหาร 5) การให้ความสำคัญกับความงาม และ 6) วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับความเชื่อและศาสนา

620520013 : Major THAI

Keyword : Pragmatics, Reprimand, Sociolinguistics, Tale Literature, The Early Rattanakosin Period

MR. Peeradate POOSRI : The Reprimand in the early Rattanakosin tale literature(King Rama 1-3) Thesis advisor : Assistant Professor Suphachai Tawichai, Ph.D.

This study aimed to investigate the linguistic strategies of reprimand in tale literature from the early Rattanakosin period, to compare these strategies based on the relational factors between speaker and listener, and to examine the cultural reflections of reprimands in this literary genre. Data were collected from 17 tales written during the reigns of King Rama I to III that included utterances of reprimand. A total of 671 utterances were analyzed. The primary theoretical framework for this analysis included Speech Acts theory, the concept of Verbal Irony, the concept of Metaphor, and the concept of speaker-listener relationships. The findings revealed that characters in tale literature from the early Rattanakosin period utilized a total of 11 linguistic strategies for reprimand, ranked in order of frequency as follows: 1) using negatively connoted words, 2) employing Verbal Irony, 3) issuing commands to perform or cease certain actions, 4) employing Metaphor, 5) indicating matters were not the listener's concern, 6) severing relations, 7) expressing disappointment, 8) reiterating criticisms, 9) making comparisons, 10) using idiomatic expressions, and 11) feigning reprimand towards other subjects. When examining the asymmetrical relationships between speakers and listeners in the literature, it was found that characters of higher social status most frequently used negatively connoted words to reprimand those of lower social status. In contrast, characters of lower social status most often employed Verbal Irony to reprimand those of higher social status. Furthermore, the study identified six cultural reflections in the reprimands depicted in the early Rattanakosin tale literature: 1) the importance of lineage, 2) social roles, 3) the seniority system, 4) food consumption culture, 5) the significance of beauty, and 6) a lifestyle intertwined with beliefs and religion.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ดีเพราะได้รับความกรุณาจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ทั้งสองท่าน คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย ติงวิชัย และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สำเนียงงาม อาจารย์ทั้งสองท่านได้ให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ และแนวทางในการทำวิทยานิพนธ์ ตลอดจนสละเวลาในการตรวจแก้วิทยานิพนธ์ด้วยความห่วงใย แม้ระหว่างการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยจะประสบปัญหาอยู่บ้าง แต่อาจารย์ทั้งสองท่านก็ติดตามช่วยแก้ไข ปัญหา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณและขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ทั้งสองท่านอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบโครงร่างวิทยานิพนธ์และสอบวิทยานิพนธ์ คือ รองศาสตราจารย์ ดร.หม่อมหลวง จริญญาวิไล จริญญาโรจน์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุมาลี ลิ้มประเสริฐ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อำนาจ ปักขาศุข ที่กรุณาให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์และสละเวลาตรวจแก้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นอย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรแห่งนี้ ที่เมตตา มอบ "ทุนการณียาจารย์" ให้แก่ผู้วิจัยเพื่อนำไปใช้ศึกษาต่อในระดับปริญญาโท ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณของคณาจารย์ทุกท่าน ผู้วิจัยจะนำความรู้ที่ได้รับจากสถานศึกษาแห่งนี้ไปสร้างคุณประโยชน์ให้แก่ตนเองและสังคมต่อไป

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัทมา พิธีประเสริฐกุล อาจารย์ผู้เมตตาและมอบโอกาสให้แก่ผู้วิจัย อีกทั้งยังชี้แนะไม่ให้ย่อท้อต่ออุปสรรค ขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ สุวัฒนา เลี่ยมประวัติ อาจารย์ผู้เปรียบได้ดั่งมารดาผู้เปี่ยมไปด้วยความเมตตาและห่วงใยผู้วิจัยเสมอมา ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิวัฒน์ อินทรพร ที่กรุณาให้ความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมแก่ผู้วิจัย และขอขอบคุณอาจารย์ ดร.ยิ่งยศ บุญจันทร์ ที่กรุณา สละเวลาในการสอนวิธีใช้ thesis ให้แก่ผู้วิจัย

ขอขอบคุณครอบครัวที่คอยเป็นแรงใจสำคัญให้แก่ผู้วิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาการที่คอยเฝ้ามองผู้วิจัยจากมุมใดสักแห่งบนโลกใบนี้ รวมทั้งอาม่าและแม่ที่คอยถามถึงความคืบหน้าของวิทยานิพนธ์ทุกครั้งบนโต๊ะรับประทานอาหาร ขอขอบคุณเพื่อนร่วมรุ่นปริญญาโท ได้แก่ นางสาวสายรุ้ง เพ็ชรอรุณรัช ผู้คอยให้คำปรึกษาและข้อคิดดี ๆ อีกมุมหนึ่งเสมอมา และนางสาวศุภาวีร์ บุญเสวก เพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาตั้งแต่ปริญญาตรี แม้ว่าศุภาวีร์จะจากโลกนี้ไปแล้ว แต่การจากไปของเธอนั้นไม่สูญเปล่า เพราะเธอได้จุดไฟความเพียรที่เจียนจะมอดดับของผู้วิจัยให้กลับมาสว่างไสวอีกครั้งจนกระทั่งผู้วิจัยทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จ นอกจากนี้ขอขอบคุณนายวิฑูร ปาปะสิม สงกรานต์ และปอมปอม ผู้เป็นคู่ชีวิตและสหายที่ไม่เคยทอดทิ้งผู้วิจัยไปไหน แม้ในวันที่ความรู้สึกของผู้วิจัยจะมีม่นหรือแหกสลายแล้วก็ตาม

ท้ายที่สุดนี้การบรรยายให้ข้อคิดว่า มนุษย์ไม่อาจย้อนเวลาไปแก้ไขข้อบกพร่องหรือพฤติกรรมที่ไม่ดีในอดีตได้ บุคคลส่วนมากในสังคมมักประเมินคุณค่าของเราโดยอิงจากอดีตที่เราเคยเป็น หากวันใดเราได้พยายามปรับเปลี่ยนตนเองให้ดีขึ้นกว่าเดิมแล้ว แต่พบว่ามิบุคคลจำนวนหนึ่งยังมีภาพจำว่าเราเป็นบุคคลไม่ดีหรือยังไม่เห็นคุณค่าในตัวเรา ก็ขอให้เราบอกกับตัวเองว่า "ชีวิตคนเรานั้นสั้นเกินกว่าจะเสียเวลาไปกับคนที่ไม่เห็นคุณค่าของเรา จงพาตัวเองไปยังสถานที่ที่อนุญาตให้เรามีความสุขได้บ้าง แล้วจะพบว่าเราทุกคนต่างมีคุณค่าในตนเองเสมอ"

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	6
1.3 สมมติฐานการวิจัย.....	6
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	7
1.5 นิยามคำศัพท์เฉพาะ.....	7
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย.....	8
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	20
1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	20
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	21
2.1 ความหมายของการบริภาษ.....	21
2.2 คำหยาบในภาษาไทย.....	25
2.3 ความเปรียบ.....	28
2.4 การวิเคราะห์ภาษาตามแนววจนปฏิบัติศาสตร์.....	30
2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง.....	39
2.6 วรรณคดีประเภทนิทาน.....	41

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	50
บทที่ 3 การบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	60
3.1 กลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	60
3.1.1 การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ.....	61
3.1.2 การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน	78
3.1.3 การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง.....	93
3.1.4 การใช้ความเปรียบ.....	97
3.1.5 การระบุว่าไม่ใช่ฐานะของผู้ฟัง.....	100
3.1.6 การกล่าวตัดสัมพันธ์	101
3.1.7 การแสดงความผิดหวัง	103
3.1.8 การกล่าวซ้ำเติม.....	105
3.1.9 การใช้คู่เปรียบเทียบ	106
3.1.10 การใช้สำนวน	108
3.1.11 การสร้างบริภาษสิ่งอื่น	110
3.2 เปรียบกลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามปัจจัย ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง	112
3.2.1 ปัจจัยที่ทำให้ผู้พูดกับผู้ฟังมีสถานภาพทางสังคมต่างกัน	112
3.2.2 เปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังแบบไม่สมดุล ..	118
บทที่ 4 ภาพสะท้อนวัฒนธรรมจากการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทาน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	144
4.1 การให้ความสำคัญกับชาติกำเนิด.....	144
4.1.1 กลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมไทย.....	145
4.1.2 สัตว์เดรัจฉานในสังคมไทย	151
4.2 บทบาทของบุคคลในสังคมไทย.....	159

4.2.1 บทบาทตามตำแหน่ง	160
4.2.2 บทบาทตามเพศ	170
4.3 ระบบอาวุโส.....	176
4.4 วัฒนธรรมเรื่องการบริหารโภชนาการ.....	178
4.5 การให้ความสำคัญกับความงาม.....	181
4.6 วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับความเชื่อและศาสนา	186
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	194
5.1 สรุปผล.....	194
5.1.1 กลวิธีการบริหารในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	194
5.1.2 เปรียบกลวิธีการบริหารในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามปัจจัย ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง	198
5.1.3 ภาพสะท้อนวัฒนธรรมจากการบริหารในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น	203
5.2 อภิปรายผล	206
5.3 ข้อเสนอแนะ	210
รายการอ้างอิง	212
ประวัติผู้เขียน.....	221

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 แสดงรายนามวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ผ่านการคัดเลือก	11
ตารางที่ 2 แสดงรายนามวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ใช้ในการศึกษา	13
ตารางที่ 3 แสดงความหมายของคำอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกับ “บริภาษ”	24
ตารางที่ 4 แสดงกลวิธีทางภาษาของวรรณกรรมต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกับวรรณกรรมการบริภาษ	57
ตารางที่ 5 แสดงกลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	60
ตารางที่ 6 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับสามัญชน	119
ตารางที่ 7 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์: กษัตริย์ - สามัญชน	120
ตารางที่ 8 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างนักบวชกับฆราวาส	122
ตารางที่ 9 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์: นักบวช-ฆราวาส	123
ตารางที่ 10 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์: ฆราวาส - นักบวช	125
ตารางที่ 11 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา	128
ตารางที่ 12 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์: ผู้บังคับบัญชา - ผู้ใต้บังคับบัญชา	129
ตารางที่ 13 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์: ผู้ใต้บังคับบัญชา - ผู้บังคับบัญชา	131
ตารางที่ 14 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้ nhỏ	134
ตารางที่ 15 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์: ผู้ใหญ่ - ผู้น้อย	135
ตารางที่ 16 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์: ผู้น้อย - ผู้ใหญ่	138
ตารางที่ 17 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์: สถานภาพสูงกว่า - สถานภาพ ต่ำกว่า	141
ตารางที่ 18 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์: สถานภาพต่ำกว่า - สถานภาพ สูงกว่า	142

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วรรณคดีเป็นศิลปะที่มนุษย์ใช้ภาษาเป็นองค์ประกอบหลักในการสร้างสรรค์เพื่อบรรยายความรู้สึกนึกคิดหรือจินตนาการของตน ดังที่ คุณหญิงกุหลาบ มัลลิกะมาส (2562: 93) ระบุว่า เป็นเรื่องธรรมดาที่ว่ามนุษย์ย่อมหลีกเลี่ยงหนีตนเองไปไม่พ้น และย่อมแสดงความคิดความรู้สึกของตนให้ปรากฏในวรรณคดีที่แต่งขึ้น สังคมมนุษย์จึงมีอิทธิพลต่อนักเขียนและกวีเสมอ นอกจากนี้วรรณคดียังสามารถสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดีทั้งด้านความสุขและความทุกข์ หรือด้านดีและไม่ด้านดีของมนุษย์ ดังที่ สุกัญญา สุจฉายา (2557: 8) อธิบายเกี่ยวกับวรรณคดีประเภทนิทานว่า วรรณคดีนิทานเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นอย่างมีวรรณศิลป์เพื่อจำลองชีวิตและพฤติกรรมของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ มีเนื้อเรื่อง มีตัวละคร มีการดำเนินเรื่องเหมือนจริงหรืออาจโลดโผนเกินความจริง ฉากและสถานที่ในเรื่องอาจเป็นฉากในชีวิตจริงหรือฉากสมมุติ ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่าวรรณคดีจึงเปรียบเสมือนกระจกที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่ของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยได้ โดยเฉพาะเมื่อวรรณคดีนั้นเป็นวรรณคดีประเภทนิทาน

วรรณคดีประเภทนิทานที่เป็นลายลักษณ์มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่วรรณคดีส่วนใหญ่ถูกทำลายและสูญหายหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้สงครามให้แก่ฝ่ายพม่า ทำให้วรรณคดีสมัยอยุธยาหลงเหลือเพียงบางฉบับ หรือบางเรื่องก็อยู่ในเพียงความทรงจำ ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระองค์ทรงมีรับสั่งให้รวบรวมและชำระวรรณคดีที่หลงเหลือมาจากกรุงศรีอยุธยาให้มีเนื้อความบริบูรณ์ อีกทั้งมีรับสั่งให้ประพันธ์วรรณคดีขึ้นมาใหม่ นอกจากนี้วรรณคดีบางเรื่องก็พระราชทานด้วยพระองค์เอง จึงทำให้ช่วงรัชกาลที่ 1-3 นี้มีวรรณคดีจำนวนมาก โดยเฉพาะวรรณคดีประเภทนิทาน เช่น บทละครเรื่องรามเกียรติ์ บทละครเรื่องอิเหนา เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน และในสมัยถัดมาวรรณคดีประเภทนิทานเหล่านี้กลายเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย แม้ว่าวรรณคดีบางเรื่องในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะมีชื่อเรื่องหรือโครงเรื่องที่คล้ายกับวรรณคดีในสมัยอยุธยา แต่วรรณคดีเหล่านี้ก็ไม่จัดว่าเป็นเรื่องเดียวกันกับสมัยอยุธยา (ชำนาญ รอดเหตุภัย และคณะ, 2522: 325-329; ดวงมน จิตรจันงค์, 2540: 1; สุกัญญา สุจฉายา, 2557: 107-145; สมพันธ์ เลขาพันธ์, 2561: 11-13)

เมื่อพิจารณาโครงเรื่องของวรรณคดีประเภทนิทานจะพบว่า วรรณคดีประเภทนิทานส่วนมากมักมีโครงเรื่องที่สัมพันธ์กับความอิทธิพลระหว่างเมียหลวงกับเมียน้อย การพลัดพรากระหว่างพระเอกกับนางเอก การต่อสู้ระหว่างพระเอกกับพ่อตา และการเอาชนะอุปสรรคของตัวละครเอก (ศิริพร ฐิตะฐาน, 2531: 33; สุกัญญา สุฉฉายา, 2557:176) เช่น ในบทละครเรื่องสังข์ทอง นางจันทามีจิตใจอิทธิพลยั้งติดสินบนให้โหรทำนายว่านางจันทเทวีเป็นกาลกิณีเพราะคลอดลูกออกมาเป็นหอยสังข์ และยุยงให้ท้าวศวิมลเนรเทศนางจันทเทวีออกไปจากเมือง ส่วนในบทละครเรื่องควาใจ ควาใจต้องพลัดพรากจากนางจันทสุดาเพราะยายทศประสาธได้วางแผนสังหารควาใจเพื่อนำนางจันทสุดาไปถวายแต่ท้าวสันนุราช ส่วนในบทละครเรื่องอุณรุท ท้าวพานาสูรไม่พอใจที่อุณรุทลอบมาอยู่กับนางอุษา จึงยกทัพไปล้อมปราสาทที่อุณรุทและนางอุษาอยู่ จากนั้นอุณรุทได้ท้าวรบกับท้าวพานาสูรและสังหารท้าวพานาสูรได้ในที่สุด หรือในบทละครเรื่องศกุนตลา พระฤๅษีทรวาสไม่พอใจที่นางศกุนตลาไม่ได้ออกมาต้อนรับตน จึงสาปให้สามีของนางศกุนตลาจำนางไม่ได้ แต่ท้ายที่สุดท้าวทฤษณันต์ก็จำนางศกุนตลาได้และได้แต่งงานกัน จะสังเกตได้ว่าโครงเรื่องของวรรณคดีประเภทนิทานนั้นมักจะเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคลเป็นสำคัญ

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคลเป็นความสัมพันธ์ที่พบมากที่สุดที่พบมากที่สุดในวรรณคดีประเภทสำเร็จอารมณ์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กล่าวคือ เมื่อตัวละครมนุษย์เกิดความขัดแย้งระหว่างกัน ตัวละครส่วนมากมักแก้ไขปัญหาด้วยการใช้วาจา เช่น การต่อว่าและตำหนิ การประชดประชัน หรือการสั่งสอนตักเตือน ส่วนสาเหตุและพฤติกรรมที่ทำให้เกิดการใช้วาจาดังกล่าวมี 5 ประการ คือ เกิดจากความหึงหวง ความบกพร่องในหน้าที่ ความไม่พึงพอใจในตัวบุคคล ความผิดหวังในสิ่งที่ปรารถนา และความขัดแย้งระหว่างบุคคล (ศรศักดิ์ ไชยมงคล, 2540: 81; จันทร์สุดา ไชยประเสริฐ, 2549: 376-380) อาจกล่าวได้ว่า เมื่อตัวละครมนุษย์เกิดความขัดแย้งระหว่างกัน ตัวละครนั้นมักจะแก้ไขปัญหาด้วยการใช้วาจาเพื่อมุ่งทำร้ายความรู้สึกหรือจิตใจของอีกฝ่าย ทั้งนี้ นุ้ย บ่อแยง (2517), ชวนพิศ อิฐรัตน์ (2533), ปานใจ สุภาพ (2534), ศรศักดิ์ ไชยมงคล (2540), อรรถวิทย์ รอดเจริญ (2552) และทิพวัลย์ เหมรา (2560) กล่าวไว้โดยสรุปว่า การบริภาษเป็นการเลือกใช้ถ้อยคำเพื่อทำร้ายจิตใจผู้ฟัง เนื่องจากผู้พูดไม่พอใจผู้ฟังและเห็นว่าผู้ฟังนั้นมีข้อบกพร่องบางประการหรือมีพฤติกรรมที่ไม่ดี

บทพิโรธวาทังในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหลายเรื่องมักจะปรากฏการบริภาษ ตัวละครอาจบริภาษกันด้วยคำหยาบคาย ถ้อยคำที่มีความหมายเชิงลบ หรือกลวิธีทางภาษาใด ๆ ดังที่ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2522: 5) ระบุว่า ภาษาของวรรณคดีคือภาษาที่บรรจงเลือกสรรมาเพื่อกระทบอารมณ์ ที่ใช้คำว่า “บรรจง” หาได้หมายความว่า วรรณคดีจะต้องใช้แต่ถ้อยคำที่คนทั่วไปถือว่าเป็นเพราะสุภาพไม่ว่า วรรณคดีอาจใช้คำที่คนถือว่าเป็นคำหยาบก็ได้ ถ้าหากผู้รจนางใจใช้คำหยาบเพื่อให้เกิดอารมณ์ตามเจตจำนงของผู้รณา วีรวัฒน์ อินทรพร (2561: 158) ยังได้เสนอว่า

ภาษาในวรรณคดีเป็นภาษาที่มีการคัดสรรแล้วว่าสามารถใช้สื่อสารเนื้อหาทางความคิดและ/หรือทางอารมณ์ของผู้แต่งได้ จึงเป็นภาษาที่พิเศษแตกต่างกับภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ผู้วิจัยอาจกล่าวได้ว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กวีตั้งใจและกำหนดให้ตัวละครเลือกใช้ถ้อยคำบริภาษเพื่อสะท้อนให้เห็นอารมณ์และวาทีศิลป์ของตัวละครนั้นดังตัวอย่าง

(1) ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นางเทพทองไม่พอใจที่ขุนช้างกล่าวเท็จและพยายามรบเร้าให้ตนเป็นผู้ใหญ่ไปสู่นางพิมพิลาไลย นางเทพทองจึงบริภาษขุนช้างว่า

ไม่คิดเจียมตัวอายหัวพรุน	รูปเป็นกระชุน่น่ารักใคร่
กูไม่เห็นใครเขาจะชอบใจ	นางพิมพิลาไลยเขาโสกา
อกเอวอ่อนแอ้นมั่นกินนร	ฤจะมาสมจรกับหมูหมา

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (1) นางเทพทองต้องการชี้ให้เห็นว่าขุนช้างไม่คู่ควรกับนางพิมพิลาไลยแต่อย่างใด เนื่องจากขุนช้างนั้นไม่รู้จักประมาณตัวว่าตนเองมีรูปลักษณะอัปลักษณ์และเป็นที่น่ารังเกียจของผู้ที่พบเห็น อาทิ มีศีรษะล้าน แต่อยากแต่งงานกับนางพิมพิลาไลยที่มีรูปลักษณะงดงามจนเป็นที่โจษจันในเมืองสุพรรณ ดังจะเห็นได้จาก “ไม่คิดเจียมตัวอายหัวพรุน รูปเป็นกระชุน่นน่ารักใคร่ กูไม่เห็นใครเขาจะชอบใจ” นอกจากนี้ยังเปรียบเทียบว่านางพิมพิลาไลยนั้นงดงามราวกับนางกินนรก็คงจะไม่ข้องแวะหรือคบหากับขุนช้างที่เหมือนกับสุกรและสุนัขดังจะเห็นได้จาก “นางพิมพิลาไลยเขาโสกา อกเอวอ่อนแอ้นมั่นกินนร ฤจะมาสมจรกับหมูหมา”

(2) ในบทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย นางเกสรสมุณฑาไม่พอใจที่ศรีสันท์พยายามลอบเข้ามาเพื่อลวงละเมิดนางศรีสุพรรณในยามวิกาล นางเกสรสมุณฑาจึงบริภาษศรีสันท์ว่า

จึงว่าอย่าเศกสรรด้นดิง	ไม่เชื่อหน้าหน้ามึงอายสันทา
ดีแต่แก้ตัวไปทุกอย่าง	ใส่โทษผีสง่างข้างมูสา
เมื่อเขาเห็นมึงแค้นอยู่แก้ตา	ยังด้านหน้าถั่งเถียงขึ้นเสียงดัง

(บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย, 2566)

จากตัวอย่าง (2) นางเกสรสมุณฑาต้องการชี้ให้เห็นว่าศรีสันต์ประพฤติตนไม่ดี คือ ไม่ยอมรับผิดชอบและพยายามพูดแก้ตัวเพื่อให้ตนเองพ้นผิดดังจะเห็นได้จาก “จึงว่าอย่าเศกสรรด้นดิง” อย่างไรก็ตามนางเกสรสมุณฑาทราบดีว่าสิ่งที่ศรีสันต์กล่าวนั้นไม่ใช่ความจริงดังจะเห็นได้จาก “ไม่เชื่อน้ำหน้ามึง อ้ายสันทา ดีแต่แก้ตัวไปทุกอย่าง ใส่โทษผีสาวช่างมูสา” นอกจากนี้นางยังชี้ให้เห็นว่าศรีสันต์นั้นไม่มีความรู้สึกอาย และยังพูดโต้เถียงเสียงดังอีกด้วยดังจะเห็นได้จาก “ยังด้านหน้าถู่เถียงขึ้นเสียงดัง”

(3) ในบทละครเรื่องสังข์ทอง พี่สาวทั้งหกของนางรจนาภิเษกนางรจนา เนื่องจากนางรजनานี้ไม่ได้แสดงความเคารพพวกตน ฝ่ายนางรจนาได้ยินเช่นนั้นก็ไม่พอใจ จึงปรึกษาเหล่าพี่สาวทั้งหกว่า

.....
เมื่อแรกได้ผัวเงาะเยาะวุ่นวาย
ประเดี๋ยวนี้จะกลับมาบื้อ
ผู้ใหญ่อะไรเป็นอย่างนี้

.....
ทั้งตัดเป็นตัดตายจะตบตี
นี่ลืมนไปแล้วหรือนะหม่อมพี่
ข้ามิอยากไหว้เสียมือ

(บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (3) นางรจนาต้องการชี้ให้เห็นว่าเหล่าพี่สาวทั้งหกก็มีพฤติกรรมที่ไม่ดีเช่นกัน คือ เคยกล่าวตัดขาดความสัมพันธ์และคิดทำร้ายร่างกายตน เพราะเห็นว่าตนเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ครองดังจะเห็นได้จาก “เมื่อแรกได้ผัวเงาะเยาะวุ่นวาย ทั้งตัดเป็นตัดตายจะตบตี” แต่เมื่อเหล่าพี่สาวทั้งหกของนางรจนาทราบความจริงว่าเจ้าเงาะเป็นชายหนุ่มรูปงาม เหล่าพี่สาวกลับแสดงท่าทียอมรับว่านางรจนาเป็นน้องสาวทันที จึงทำให้นางรจนาไม่พอใจและไม่อยากแสดงความเคารพต่อพี่สาวทั้งหกของตนดังจะเห็นได้จาก “ผู้ใหญ่อะไรเป็นอย่างนี้ ข้ามิอยากไหว้ให้เสียมือ”

(4) ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ เหล่านางในยักษ์ไม่พอใจที่นางสีดาไม่ยอมใจอ่อนรักทศกัณฐ์ ทำให้พวกนางนั้นถูกทศกัณฐ์บริภาษและข่มขู่ เหล่านางในจึงปรึกษานางสีดาว่า

.....
เป็นไฉนฉะนี้นางสีดา
ควรหรือช่างไม่ผ่อนผัน
จะพลอยให้เราบับรรลัย

.....
พญายักษ์รักเจ้าตั้งดวงใจ
รำพันด่าเล่นก็เป็นได้
ดีแล้วหรือไรนางเทวี

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

จากตัวอย่าง (4) เหล่านางในยักษ์พยายามชี้ให้เห็นว่านางสีดานั้นมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมดังกล่าวดังจะเห็นได้จาก “เป็นไฉนฉะนี้นางสีดา พญายักษ์รักเจ้าตั้งดวงใจ ควรหรือช่างไม่ผ่อนผัน

รำพันด่าเล่นก็เป็นได้” นอกจากนี้เหล่านางในยักซียงเน้นย้ำว่าสิ่งที่นางสิดาประพุดอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดีดังจะเห็นได้จาก “จะพลอยให้เราบรลัย ดีแล้วหรือไรนางเทวี”

เมื่อพิจารณาตัวอย่างข้างต้นจะสังเกตว่า ตัวอย่าง (1) และ (2) นั้นผู้พูดมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าผู้ฟัง คือ เป็นมารดาหรือญาติผู้ใหญ่ ผู้พูดจึงเลือกที่จะบริภาษอย่างตรงไปตรงมาว่าผู้ฟังมีข้อบกพร่องบางประการหรือมีพฤติกรรมไม่ดี เช่น มีรูปลักษณะอัปลักษณ์ หรือมีพฤติกรรมด้านลบเกี่ยวกับการใช้วาจา ส่วนตัวอย่าง (3) และ (4) นั้นผู้พูดมีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าผู้ฟัง คือ เป็นน้องสาวหรือบ่าวรับใช้ ผู้พูดจึงเลือกที่จะไม่บริภาษอย่างตรงไปตรงมาว่าผู้ฟังมีพฤติกรรมไม่ดีหรือไม่เหมาะสม แต่กลับใช้กลวิธีทางภาษาอื่นเพื่อสื่อเจตนาบริภาษผู้ฟังแทน คือ การใช้รูปภาษาของการถามเพื่อสื่อเจตนาบริภาษว่าผู้ฟังมีพฤติกรรมไม่ดีหรือไม่เหมาะสม จึงสันนิษฐานว่าสถานภาพทางสังคมอาจจะมียุทธพลต่อการเลือกใช้กลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ดังที่ กษมา สุรเดชา (2556: 275) ระบุไว้ว่า สถานภาพทางสังคมมีอิทธิพลต่อการบริภาษ ผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าหรือมีสถานภาพทางสังคมเท่าเทียมกันเท่านั้นจึงจะมีสิทธิกล่าวบริภาษโต้ตอบกันได้ ส่วนผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าจะไม่สามารถบริภาษโต้ตอบผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าได้เพราะอาจทำให้เกิดโทษแก่ผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าได้

การทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาทำให้ทราบว่า การศึกษาที่เกี่ยวกับการบริภาษนั้นสามารถจำแนกได้ 2 กลุ่ม คือ การศึกษาตามแนวภาษาศาสตร์ และการศึกษาตามแนววรรณคดีศึกษา ดังนี้

การศึกษากลุ่มที่ 1 เป็นการศึกษาตามแนวภาษาศาสตร์ (วิสันต์ สุขวิสิทธิ์, 2547; นภัทร อังกูรสินธนา, 2551; อรรถวิทย์ รอดเจริญ, 2552; อรทัย ชินอัครพงศ์, 2557; ทิพวัลย์ เหมรา, 2560; ขวัญทิพย์ อรุณรุวิวัฒน์ และคณะ, 2564; กรรณิการ สุพิชญ์, 2565; เอี่ยมพร ทิพย์เดช, 2566) ผลการศึกษาพบว่า ผู้พูดเห็นว่าผู้ฟังมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมหรือไม่ดี ผู้พูดจึงบริภาษผู้ฟังโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะทำร้ายจิตใจของผู้ฟังหรือให้ผู้ฟังรู้สึกสำนึกในความผิดที่ตนได้กระทำ ทั้งนี้ผู้พูดอาจบริภาษอย่างตรงไปตรงมาหรือใช้กลวิธีทางภาษาอื่น ๆ หรือเลือกใช้คำหยาบคายหรือไม่หยาบคายก็ได้

การศึกษากลุ่มที่ 2 เป็นการศึกษาตามแนววรรณคดีศึกษา (ศรศักดิ์ ไชยมงคล, 2540; สมบูรณ์ ศรีระสันต์, 2542; บุษกร อำไพ, 2543; จันทรสุดา ไชยประเสริฐ, 2549; รัญชนีย์ ศรีสมาน, 2552; กษมา สุรเดชา, 2556) ผลการศึกษาพบว่า โครงเรื่องของวรรณคดีไทยมักมีความขัดแย้งเป็นองค์ประกอบสำคัญเพื่อให้เรื่องมีความสนุกสนานและน่าติดตาม เช่น ความขัดแย้งระหว่างบุพการีกับบุตร สามีกับภรรยา ภรรยาหลงกับภรณาน้อย พี่กับน้อง คู่ต่อสู้ หากตัวละครเกิดความขัดแย้งระหว่างกัน ตัวละครส่วนมากเลือกที่จะบริภาษโต้ตอบกัน

อย่างไรก็ตามแม้ว่าการศึกษาข้างต้นจะมีผู้ที่ศึกษาการบริภาษโดยเก็บข้อมูลจากภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ภาษาไทยมาตรฐาน ภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ สื่อต่าง ๆ หรือแม้แต่การเก็บข้อมูลจากบริภาษในวรรณกรรมและวรรณคดี แต่ก็ไม่ปรากฏการศึกษาใดที่นำแนวคิดด้านวจนปฏิบัติศาสตร์มาศึกษากลวิธีทางภาษาที่ตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเลือกใช้เพื่อบริภาษตัวละครอีกฝ่าย และไม่พบการศึกษาใดที่มุ่งพิสูจน์ว่าความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังจะมีอิทธิพลต่อการเลือกใช้กลวิธีการบริภาษหรือไม่ มีแต่การระบุว่าสถานภาพทางสังคมอาจจะมีอิทธิพลต่อการแสดงความไม่พอใจเท่านั้น

จากข้อมูลทั้งหมดข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยใช้แนวคิดวจนปฏิบัติศาสตร์และแนวความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังเป็นกรอบแนวคิดหลักในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมีคำถามในการศึกษาดังนี้ 1) ตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะเลือกใช้กลวิธีทางภาษาใดบ้าง 2) หากตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังต่างกัน ตัวละครจะเลือกใช้กลวิธีการบริภาษอย่างไร และ 3) การบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะแสดงให้เห็นภาพสะท้อนวัฒนธรรมในยุคสมัยนั้นอย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษากลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

1.2.2 เพื่อเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามปัจจัยความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง

1.2.3 เพื่อศึกษาภาพสะท้อนวัฒนธรรมจากการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

1.3 สมมติฐานการวิจัย

1.3.1 วรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครส่วนใหญ่ใช้กลวิธีการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ

1.3.2 วรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่ามักจะใช้กลวิธีการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเพื่อบริภาษตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่า ในขณะที่ตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่ามักจะใช้ความเปรียบเพื่อบริภาษตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่า

1.3.3 การบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นแสดงให้เห็นภาพสะท้อนวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา ค่านิยมเรื่องรูปลักษณ์ บทบาทของบุคคลในสังคม

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษาวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) ทั้งหมด 17 เรื่อง โดยเข้าถึงข้อมูลจากห้องสมุดดิจิทัลวชิรญาณ (<https://vajirayana.org/>) ดังนี้

1) กากีคำกลอน	เจ้าพระยาพระคลัง (หน)
2) โคบุตร	สุนทรภู่
3) บทละครเรื่องอุณรุท	พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
4) บทละครเรื่องรามเกียรติ์	พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
5) สิงหไกรภพ	สุนทรภู่
6) ลักษณะวงศ์	สุนทรภู่
7) เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน	ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ
8) พระอภัยมณี	สุนทรภู่
9) บทละครเรื่องควีน	พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
10) บทละครเรื่องไกรทอง	พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
11) บทละครเรื่องไชยเชษฐ	พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
12) บทละครเรื่องมณีพิไชย	พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
13) บทละครเรื่องสังข์ทอง	พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
14) บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย	สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์
15) บทละครเรื่องอิเหนา	พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
16) บทละครเรื่องระเด่นลันได	พระมหามนตรี (ทรัพย์)
17) บทละครเรื่องแก้วหน้าม้า	พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์

1.5 นิยามคำศัพท์เฉพาะ

1.5.1 การบริภาษ หมายถึง การที่ผู้พูดเลือกใช้ถ้อยคำเพื่อมุ่งหมายให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง เนื่องจากผู้พูดเชื่อว่าผู้ฟังมีข้อบกพร่องบางประการหรือ มีพฤติกรรมที่ไม่ดีหรือไม่เหมาะสม อีกทั้งต้องการระบายความไม่พอใจที่มีต่อผู้ฟัง

1.5.2 กลวิธีการบริภาษ หมายถึง วิธีการทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้เพื่อทำให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง

1.5.3 ถ้อยคำบริภาษ หมายถึง คำพูดหนึ่งผลัดที่บริภาษโดยตัวละครใดตัวละครหนึ่งในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง ก่อนหยุดพูดหรือเปลี่ยนผลัดให้ตัวละครอื่นเป็นผู้พูด ทั้งนี้ถ้อยคำบริภาษอาจเป็นคำ วลี อนุพากย์ ประโยค หรือข้อความต่อเนื่องก็ได้

1.5.4 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง หมายถึง บทบาททางสังคมของผู้พูดกับผู้ฟังเมื่อเปรียบเทียบกัน ซึ่งมีอิทธิพลทำให้ผู้พูดจะต้องคำนึงว่าผู้ฟังเป็นผู้ใด หรือผู้พูดกำลังพูดอยู่กับผู้ใด หรือผู้พูดมีความสัมพันธ์อย่างไรกับผู้ฟัง การศึกษาครั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังคือความสัมพันธ์แบบไม่สมมูลเท่านั้น

1.5.5 วรรณคดีประเภทนิทาน หมายถึง วรรณคดีที่เป็นเรื่องแต่งขึ้นเพื่อจำลองชีวิตและพฤติกรรมของมนุษย์อย่างวรรณศิลป์ มีเนื้อเรื่อง มีตัวละคร ดำเนินเรื่องเหมือนจริงหรืออาจโลดโผนเกินจริง ฉากและสถานที่ในเรื่องอาจเป็นฉากในชีวิตจริงหรือฉากสมมติ วรรณคดีประเภทนิทานสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภทตามรูปแบบการสื่อสาร คือ วรรณคดีประเภทนิทานเพื่อการอ่าน และวรรณคดีประเภทนิทานเพื่อการแสดง การศึกษาครั้งนี้วรรณคดีประเภทนิทานคือวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจำนวน 17 เรื่องเท่านั้น

1.6 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษากาบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีวิธีดำเนินการวิจัยทั้งหมด 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) คัดเลือกกลุ่มข้อมูลวรรณคดีที่ใช้ในงานวิจัย 3) เก็บข้อมูลถ้อยคำบริภาษ 4) วิเคราะห์ข้อมูล และ 5) สรุปผล อภิปรายผล และเสนอแนะ ดังนี้

1.6.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยจะศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำความรู้ที่ได้มาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลการบริภาษต่อไปนี้

- 1) ความหมายของการบริภาษ
- 2) คำหยาบในภาษาไทย
- 3) ความเปรียบ
- 4) การวิเคราะห์ภาษาตามแนววจนปฏิบัติศาสตร์
- 5) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง
- 6) วรรณคดีประเภทนิทาน
- 7) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.6.2 คัดเลือกกลุ่มข้อมูลวรรณคดีที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยเลือกวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) จำนวน 17 เรื่อง เป็นกลุ่มข้อที่ใช้ในการการศึกษาครั้งนี้ โดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือก 3 ประการ ได้แก่ 1) วรรณคดีที่นำมาศึกษาต้องเป็นวรรณคดีประเภทนิทาน 2) วรรณคดีที่นำมาศึกษาต้องประพันธ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) และ 3) วรรณคดีที่นำมาศึกษาต้องปรากฏการบรรยายในเนื้อเรื่อง หากวรรณคดีฉบับใดมีเนื้อหาใกล้เคียงกันหรือคล้ายกัน ผู้วิจัยจะเลือกศึกษาเพียงฉบับเดียว และกำหนดให้ฉบับดังกล่าวเป็นตัวแทนของฉบับอื่น ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.6.2.1 วรรณคดีที่นำมาศึกษาต้องเป็นวรรณคดีประเภทนิทาน เนื่องจากวรรณคดีประเภทนิทานนั้นมีเนื้อหาสัมพันธ์กับความเป็นอยู่ของมนุษย์ เช่น ความสุข ความทุกข์ ความซิง ฯลฯ และประพันธ์ขึ้นเพื่อจำลองชีวิตและพฤติกรรมของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ วรรณคดีประเภทนิทานจึงเปรียบเสมือนกระจกที่สะท้อนให้เห็นภาพชีวิตของบุคคลในสังคมทุกแง่มุม ดังที่ สุกัญญา สุจฉายา (2557: 214) อธิบายว่า ตัวละครในนิทานล้วนเป็นภาพจำลองชีวิตมนุษย์ มีทั้งดีและเลว กล้าหาญและขี้ขลาด ฉลาดและโง่เขลา เสียสละและเห็นแก่ตัว กวีได้ชำแหละธาตุแท้ของมนุษย์ออกมาให้ผู้อ่านพิจารณา ไม่ว่าจะตัวละครนั้นจะมีฐานะสูงส่งเป็นกษัตริย์หรือต่ำต้อยติดดินเพียงใด ผู้เสพก็จะพบธาตุแท้ของมนุษย์ที่คล้ายคลึงกัน

นอกจากนี้วรรณคดีประเภทนิทานยังสะท้อนให้เห็นภาพของสังคมไทยในอดีตได้ชัดเจนมากกว่าวรรณคดีหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่น ๆ ที่มีจะบันทึกเฉพาะเหตุการณ์เฉพาะช่วงเวลาเท่านั้น ด้วยเหตุผลที่ว่าวรรณคดีประเภทนิทานเป็นภาพจำลองของชีวิตดังกล่าว การศึกษาครั้งนี้จึงเลือกศึกษาวรรณคดีประเภทนิทาน

2) วรรณคดีที่นำมาศึกษาต้องประพันธ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) สุกัญญา สุจฉายา (2557: 107-145) และสมพันธ์ เลชนะพันธ์ (2561: 11-163) อธิบายไว้โดยสรุปว่า วรรณคดีประเภทนิทานในสังคมไทยเริ่มบันทึกเป็นลายลักษณ์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งตรงกับสมัยอยุธยา แต่วรรณคดีสมัยอยุธยาถูกทำลายและสูญหายเป็นจำนวนมากหลังกรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้สงครามให้แก่ฝ่ายพม่า ทำให้วรรณคดีสมัยอยุธยาหลายเรื่องหลงเหลืออยู่ในความทรงจำของผู้อ่านเพียงคำประพันธ์บางตอนหรือเพียงเนื้อเรื่องเท่านั้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีประเภทนิทาน ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระองค์ทรงมีรับสั่งให้ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมให้รุ่งเรืองดังสมัยอยุธยา ดังจะเห็นได้ว่าพระองค์โปรดให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตเพื่อรวบรวมและชำระบทละครที่หลงเหลือมาจากกรุงศรีอยุธยาให้มีเนื้อความสมบูรณ์ รวมทั้งพระราชนิพนธ์บทละครด้วยพระองค์เอง นอกจากนี้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์ทรง

สนพระทัยในด้านวรรณคดีอย่างมาก ดังจะเห็นได้ว่าพระองค์ส่งเสริมให้กวีสร้างสรรค์วรรณคดีตามระเบียบแบบแผนและถูกต้องตามหลักวิชาการ อีกทั้งทรงนำวรรณคดีสำคัญมาชำระ ปรับปรุง และประพันธ์ขึ้นใหม่ ทำให้มีวรรณคดีเกิดขึ้นจำนวนมากในสมัยนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีประเภทนิทาน ถัดมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับวรรณคดีที่ประเทืองปัญญามากกว่าเรื่องประโลมโลก แต่กระนั้นก็ยังคงปรากฏวรรณคดีประเภทนิทาน เนื่องจากกวีจำนวนมากที่มีชื่อเสียงยังคงประพันธ์วรรณคดีอยู่ในสมัยของพระองค์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น วรรณคดีประเภทนิทานส่วนมากมักประพันธ์เป็นกลอนมากที่สุดและปรากฏในทศวรรษกาล ดังที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2512: 27 อ้างถึงใน สุภัญญา สุฉฉายา, 2557: 137) ทรงได้วิจารณ์ไว้ว่า

การแต่งบทกลอนในกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 มา แต่งดีขึ้นโดยลำดับ ดูเหมือนจะถึงอย่างดีที่สุดเมื่อในรัชกาลที่ 3 ... ที่การแต่งบทละครนับว่าถึงอย่างดีที่สุดในรัชกาลที่ 3 นั้น เพราะกวีที่เป็นอย่างยอดเยี่ยมในรัชกาลก่อน คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส และสุนทรภู่ เป็นต้น แต่งหนังสือบทกลอนต่อมาในรัชกาลที่ 3

นอกจากนี้ยังสังเกตว่าวรรณคดีที่ประพันธ์ด้วยคำประพันธ์ประเภทอื่น ๆ เช่น กาพย์หรือกลอนสวด คำฉันท์ หรือลิลิต มักจะปรากฏเฉพาะบางรัชกาลหรือเป็นวรรณคดีพื้นบ้านเท่านั้น เช่น ศรีพระนนท์ไชยสำนวนกาพย์ ปลาบู่ทองกลอนสวด สุบินคำกาพย์ ด้วยเหตุนี้จึงกำหนดให้วรรณคดีประเภทนิทานที่ประพันธ์ด้วยคำกลอนเป็นตัวแทนของวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) ดังเหตุผลข้างต้น ส่วนวรรณคดีที่ประพันธ์ด้วยคำประพันธ์อื่น ๆ ในยุคสมัยเดียวกันจะไม่นำมาศึกษาในครั้งนี้

3) วรรณคดีที่นำมาศึกษาต้องปรากฏการบริภาษในเนื้อเรื่อง แม้ว่าวรรณคดีประเภทนิทานจะมีเนื้อหาสัมพันธ์กับเรื่องราวชีวิตของมนุษย์ แต่ไม่ใช่วรรณคดีประเภทนิทานทุกเรื่องจะปรากฏการบริภาษ หากเรื่องใดไม่ปรากฏการบริภาษ ผู้วิจัยจะไม่นำมาศึกษาในครั้งนี้

ผู้วิจัยจะสังเคราะห์ความหมายของการบริภาษจากผู้ที่เคยกล่าวถึงหรือศึกษาเกี่ยวกับการบริภาษ ได้แก่ น้อย บ่อแยง (2517), ชวนพิศ อัฐรัตน์ (2533), ปานใจ สุภาพ (2534), ศรศักดิ์ ไชยมงคล (2540), สมบูรณ์ ศรีระสันต์ (2542), วิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2547), นภัทร อังกุลสินธนา (2552), อรรถวิทย์ รอดเจริญ (2552), อรทัย ชินอักรพงศ์ (2557), ทิพวัลย์ เหมรา (2560), ขวัญทิพย์ อรุณรุวิวัฒน์ และคณะ (2564), กรรณิการ์ สุพิชญ์ (2565) และเอี่ยมพร ทิพย์เดช (2566) แล้วนำมาประยุกต์กับทฤษฎีวิัจจนกรรมของเซิร์ล (Searle, 1969: 66 อ้างถึงใน ณิชพร พานโพธิ์ทอง, 2566: 10) โดยกำหนดเงื่อนไขวิัจจนกรรมการบริภาษดังนี้

เงื่อนไขเนื้อหา	เป็นการกล่าวถึงข้อบกพร่องบางประการของผู้ฟัง หรือเป็นการกล่าวถึงพฤติกรรมในอดีตของผู้ฟัง
เงื่อนไขเบื้องต้น	1. ผู้พูดเชื่อว่าผู้ฟังมีข้อบกพร่องบางประการ หรือผู้พูดเชื่อว่าผู้ฟังประพฤติไม่ดีหรือไม่เหมาะสม 2. ผู้พูดต้องการระบายความไม่พอใจที่มีต่อผู้ฟัง
เงื่อนไขความจริงใจ	ผู้พูดมุ่งหวังให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง
เงื่อนไขจำเป็น	จัดเป็นความพยายามที่ทำให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง

กล่าวโดยสรุป กลุ่มข้อมูลที่น่ามาศึกษาครั้งนี้คือวรรณคดีประเภทนิทานคำกลอนที่ประพันธ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) และปรากฏการบริภาษตามเงื่อนไขจรรยาบรรณข้างต้นในเรื่อง

1.6.2.2 เมื่อใช้เกณฑ์ข้อ 1.6.2.1 คัดเลือกกลุ่มข้อมูลจะพบว่าวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตั้งแต่รัชกาลที่ 1-3 ที่ประพันธ์ด้วยคำกลอนและปรากฏการบริภาษในเรื่องเรื่องนั้นมีทั้งหมด 22 เรื่อง และเมื่อนำวรรณคดีทั้งหมดมาจัดเรียงยุคสมัยโดยอ้างอิงข้อมูลจากห้องสมุดดิจิทัลวชิรญาณและมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา (2565) จะจัดเรียงได้ดังตารางที่ 1 ตารางที่ 1 แสดงรายนามวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ผ่านการคัดเลือก

รัชกาล	วรรณคดี
1	1. กากีคำกลอน เจ้าพระยาพระคลัง (หน)
	2. โคบุตร สุนทรภู่
	3. บทละครเรื่องอุณรุท 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
	4. บทละครเรื่องอุณรุท 2 สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร
	5. บทละครเรื่องรามเกียรติ์ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
	6. บทละครเรื่องอิเหนา 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
2	7. สิ่งทไกรภพ สุนทรภู่
	8. ลักษณะวงศ์ สุนทรภู่
	9. เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน 1 ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ
	10. พระอภัยมณี สุนทรภู่

ตารางที่ 1 แสดงรายนามวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ผ่านการคัดเลือก (ต่อ)

รัชกาล	วรรณคดี
2	11. บทละครเรื่องคาวี พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย 12. บทละครเรื่องไกรทอง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย 13. บทละครเรื่องไชยเชษฐ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย 14. บทละครเรื่องมณีพิไชย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย 15. บทละครเรื่องรามเกียรติ์ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย 16. บทละครเรื่องสังข์ทอง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย 17. บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ 18. บทละครเรื่องอิเหนา 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
3	19. บทละครเรื่องรามเกียรติ์ 3 สมเด็จพระบรมราชาเจ้ามหาศักดิพลเสพ 20. เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน 2 สมเด็จพระบรมราชาเจ้ามหาศักดิพลเสพ 21. บทละครเรื่องระเด่นลันได พระมโหมนตรี (ทรัพย์) 22. บทละครเรื่องแก้วหน้าม้า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์

หากพิจารณาตารางที่ 1 จะพบว่าวรรณคดีประเภทนิทานบางฉบับอาจมีเนื้อหาใกล้เคียงกันหรือคล้ายกัน อาทิ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ 1 กับบทละครเรื่องรามเกียรติ์ 2 ฉะนั้น การศึกษาครั้งนี้ จะเลือกศึกษาเพียงฉบับใดฉบับหนึ่งเท่านั้นและกำหนดให้ฉบับดังกล่าวเป็นตัวแทนของ ฉบับอื่น ๆ ด้วยเหตุผลดังนี้

1) ผู้วิจัยเลือกศึกษาบทละครเรื่องอุณรุท 1 พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เนื่องจากเป็นฉบับที่สมบูรณ์กว่าสำนวนอื่นดังที่ ธานีรัตน์ จัตูหะศรี (2566: 140) ระบุว่า บทละครเรื่องอุณรุทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันนี้มีเนื้อหาไม่ครบสมบูรณ์ ช่วงกลางเรื่องหายไป ส่วน ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2558: 89) เสนอว่าบทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชควรค่าแก่การศึกษาทั้งด้านภาษา วรรณคดี การแสดงละครใน และโบราณราชประเพณี รวมทั้งประเพณีวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้ยังมีความสำคัญต่อกวีสมัยหลังที่แต่งเรื่องอุณรุทสำนวนอื่น ดังนั้นผู้วิจัยจึงศึกษาบทละครเรื่องอุณรุท 1 พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชด้วยเหตุผลดังกล่าว

2) ผู้วิจัยเลือกศึกษาบทละครเรื่องรามเกียรติ์ 1 พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เนื่องจากรามเกียรติ์ 1 นั้นเป็นฉบับที่มีสมบูรณ์กว่าฉบับอื่น ๆ ดังที่ โนเรีย นววานิช (2550: 32) กล่าวว่า บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเป็นฉบับที่มีเนื้อความยาวที่สุดและสมบูรณ์ที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ฉบับอื่นที่มีเนื้อความเป็นตอน ๆ นอกจากนี้ มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา (2565: 392) ยังระบุว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงปรับถ้อยคำบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชให้เหมาะแก่การแสดงละคร ส่วน ณีรัฐฉัตร ค้ายสุวรรณ (2566: 70) อธิบายเพิ่มเติมว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไม่ได้พระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ใหม่ทั้งเรื่อง แต่ทรงเลือกบางตอนที่พอจะใช้แสดงละครได้มาพระราชนิพนธ์ใหม่เท่านั้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงศึกษาบทละครเรื่องรามเกียรติ์ 1 พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชด้วยเหตุผลดังกล่าว

3) ผู้วิจัยเลือกศึกษาบทละครเรื่องอิเหนา 2 พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เนื่องจากอิเหนา 1 พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนั้นมีเพียง 6 ตอน และไม่สมบูรณ์ดังที่ มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา (2565: 384-385) อธิบายไว้ว่า บทละครเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนั้นมีเพียง 6 ตอน อีกทั้งเนื้อเรื่องทั้ง 6 ตอนนั้นไม่สมบูรณ์และต่อเนื่องกัน กล่าวคือ ก่อนขึ้นตอนที่ 2 มีข้อความระบุว่า “ตอนนี้ฉบับขาดจับตอนเข้าห้องจินตะหรา” นอกจากนี้ ในตอนวิหยาสะก้าเทียวปามีเนื้อหาขาดหายไปบางส่วนด้วย ฉะนั้นผู้วิจัยจึงศึกษาบทละครเรื่องอิเหนา 2 พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

กล่าวโดยสรุป กลุ่มข้อมูลที่นำมาศึกษาครั้งนี้คือวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) จำนวน 17 เรื่อง ที่ประพันธ์ด้วยคำกลอนและปรากฏการบริภาษในเนื้อเรื่องดังรายนามในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงรายนามวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ใช้ในการศึกษา

รัชกาล	วรรณคดี
1	1. กากีคำกลอน เจ้าพระยาพระคลัง (หน) 2. โคบุตร สุนทรภู่ 3. บทละครเรื่องอุณรุท 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช 4. บทละครเรื่องรามเกียรติ์ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ตารางที่ 2 แสดงรายนามวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ใช้ในการศึกษา (ต่อ)

รัชกาล	วรรณคดี	
2	5. สิงห์ไกรภพ สุนทรภู่	
	6. ลักษณะวงศ์ สุนทรภู่	
	7. เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน 1 ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ	
	8. พระอภัยมณี สุนทรภู่	
	9. บทละครเรื่องคาวี พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	
	10. บทละครเรื่องไกรทอง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	
	11. บทละครเรื่องไชยเชษฐ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	
	12. บทละครเรื่องมณีพิไชย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	
	13. บทละครเรื่องสังข์ทอง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	
	14. บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์	
	15. บทละครเรื่องอิเหนา 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	
	3	16. บทละครเรื่องระเด่นลันได พระมหามนตรี (ทรัพย์)
		17. บทละครเรื่องแก้วหน้าม้า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์

1.6.3 เก็บข้อมูลถ้อยคำบริภาษ

การเก็บข้อมูลถ้อยคำบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้วิจัยจะพิจารณาเงื่อนไขวงจรรวมตามข้อ 1.6.2.1 เป็นเกณฑ์ขั้นแรกเพื่อพิจารณาว่าถ้อยคำใดจัดเป็นถ้อยคำบริภาษ ทั้งนี้จะพิจารณาบริบทก่อนและหลังถ้อยคำดังกล่าวร่วมด้วย เนื่องจากกวีมักจะถ่ายทอดอารมณ์ของตัวละครให้ผู้อ่านรับรู้โดยเฉพาะเมื่อตัวละครนั้นไม่พอใจอีกฝ่ายหนึ่งก็จะกำหนดให้ตัวละครดังกล่าวแสดงอาการปฏิกิริยาบางอย่างออกมา เช่น กระทั่งเท้า ชี้น้ำ ถ่มน้ำลาย ฯลฯ และหรือกำหนดให้ตัวละครนั้นกล่าวคำที่สื่อถึงอารมณ์ไม่พอใจ เช่น ดูตุ้ อูเหม่ ชิชะ ฯลฯ อาการปฏิกิริยาและคำที่สื่อถึงอารมณ์จึงเป็นสิ่งที่บ่งชี้ได้ว่าตัวละครไม่พอใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งอยู่ ผู้วิจัยจึงพิจารณาอาการปฏิกิริยาและคำสื่ออารมณ์ดังกล่าวด้วยเพื่อระบุว่าเป็นการบริภาษหรือไม่

ดังนั้นหากตัวละครแสดงอาการปฏิกิริยาและหรือใช้คำที่สื่ออารมณ์ว่าไม่พอใจตัวละครอีกฝ่ายพร้อมทั้งกล่าวถ้อยคำออกมาเพื่อให้ตัวละครที่เป็นผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวดสะเทือนอารมณ์ อับอายหรือเสื่อมเสียชื่อเสียง ต้องจัดว่าถ้อยคำดังกล่าวเป็นถ้อยคำบริภาษ ทั้งนี้ถ้อยคำบริภาษจะสิ้นสุดลงเมื่อตัวละครที่เป็นผู้พูดนั้นยุติการกล่าวถ้อยคำบริภาษหรือเปลี่ยนผลัดผู้พูด ถ้อยคำบริภาษจึงอาจเป็นได้ทั้งคำ วลี อนุพากย์ ประโยค หรือข้อความต่อเนื่องก็ได้ดังตัวอย่าง

(5) ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นางเทพทองไม่พอใจที่บุตรของตนเกิดมามีรูปลักษณะ
อัปลักษณ์ นางเทพทองจึงบริภาษบุตรของตนว่า

นางเทพทองเหลียวหน้าคว่ำลูกชาย	พลิกคว่ำพลิกหางอยู่ตัวสั้น
<u>ลูกบดสีเหมือนผีป่วน</u>	<u>หัวล้านในครรภ์ตั้งวงเดือน</u>
<u>เสียแรงอุ้มท้องประคองมา</u>	<u>ชกโคตรแม่อำมหิตขี่เรือนเป๋อน</u>
<u>เลี้ยงมันไว้โยอายุเพื่อนเรือน</u>	<u>หัวเหมือนโคตรข้างไหนให้เกิดมา</u>
ค่าแล้วจึงเข้าไปนอนไฟ	แม่นมข้าไทให้รักษา

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (5) “ทุด” สื่อให้เห็นว่านางเทพทองไม่พอใจขุนช้าง เนื่องจากนางเห็นว่าขุนช้างมีรูปลักษณะอัปลักษณ์ คือ หัวล้าน และเชื่อว่าผีเป็นผู้สร้างความอัปลักษณ์นี้ขึ้นมาดังจะเห็นได้จาก “ลูกบดสีเหมือนผีป่วน หัวล้านในครรภ์ตั้งวงเดือน” นอกจากนี้นางยังรู้สึกผิดหวังที่บุตรชายมีรูปลักษณะที่น่ารังเกียจเช่นนี้ หากเลี้ยงบุตรผู้นี้ไว้ก็จะทำให้นางนั้นอับอายดังจะเห็นได้จาก “เสียแรงอุ้มท้องประคองมา ชกโคตรแม่อำมหิตขี่เรือนเป๋อน เลี้ยงมันไว้โยอายุเพื่อนเรือน หัวเหมือนโคตรข้างไหนให้เกิดมา” จึงสรุปได้ว่าถ้อยคำข้างต้นจัดเป็นถ้อยคำบริภาษ 1 ถ้อยคำ โดยเริ่มจาก “ลูกบดสีเหมือนผีป่วน” จนถึง “หัวเหมือนโคตรข้างไหนให้เกิดมา” เนื่องจากนางเทพทองนั้นหุดบุตรบริภาษเพื่อกระทำสิ่งอื่นแทน คือ อยู่ไฟและสั่งให้บ่าวรับใช้เป็นผู้เลี้ยงดูขุนช้างแทนดังจะเห็นได้จาก “ค่าแล้วจึงเข้าไปนอนไฟ แม่นมข้าไทให้รักษา”

(6) ในบทละครเรื่องสังข์ทอง นางรจนาตัดสินใจเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ครอง ทำให้ทำสามนต์ นางมณฑา และพี่สาวสาวทั้งหกของนางรจนาไม่พอใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหล่าพี่สาวที่เชื่อว่าการตัดสินใจเช่นนี้จะสร้างความอับอายให้แก่วงศ์ตระกูล เหล่าพี่สาวจึงบริภาษนางรจนาว่า

<u>ชะนางคนดีไม่มีชั่ว</u>	<u>ช่างเลือกผัวงามนักรักใคร่</u>
<u>รูปร่างน่าหัวร่อเหมือนต่อไม้</u>	<u>เออะอะไรพุงไรสันหลังยาว</u>
<u>มันน่าเขยหน้าขมสมประกอบ</u>	<u>พอชอบทำนองหม่อมน้องสาว</u>
<u>หูต้างแวบเหมือนแมวครว</u>	<u>เขาก้ออ้าวช่างไม่อาย</u>
<u>นอกริตนอกรอยน้อยหรือนั้น</u>	<u>แระรันไปรักอิมักง่าย</u>
<u>ให้พี่สาวชาวสัฟลอยวุ่นวาย</u>	<u>อภัยศอดอายชายหน้าตา</u>
<u>ถึงมิติมิชั่วเช่นผัวกู</u>	<u>จะร่วมเรียงเคียงคู่พอสมหน้า</u>
<u>อันอ้ายเงาเหมาะเหลือเหมือนเสือปลา</u>	<u>ทุดช่างเสนาหาได้ลงคอ</u>

หรือพระรอยถูกเสนต์เล่ห์กล

ไม่คิดถึงพงศ์เผ่าเหล่ากอ

ยังจะทำแสงอนค้อนข้าหรือ

ภูจะกรวดน้ำคว่าคะนง

เวทมนตร์ตลใจโอนหนอ

น้ำใจในคอมึงผิดคน

คั่นมือจะใคร่ต่อยักร้อยหน

ถึงยากจนขาดจากพี่น้องกัน

(บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (6) แม้บางข้อความจะสื่อความหมายตามรูปภาษาด้านบวก เช่น “นางคนดีไม่มีชั่ว” สื่อความหมายว่านางรจนาเป็นคนดีมีคุณธรรม “ช่างเลือกผัวงามนักรักใคร่” สื่อความหมายว่านางรจนาเลือกคู่ครองที่มีรูปลักษณะงดงาม หรือ “มันน้ำเขยหน้าขมสมประกอบพอชอบทำนองหม่อมน้องสาว” สื่อความหมายว่า คู่ครองของนางรจนา นั้นมีรูปลักษณะงดงามเหมาะสมกับนางรจนา แต่เมื่อพิจารณาจากบริบทถ้อยคำจะพบว่าพี่สาวทั้งหกของนางรจนา นั้นมีเจตนาที่แท้จริง คือ ต้องการบริภาษนางรจนาว่าเป็นคนไม่ดี และชี้ให้เห็นว่านางรจนาเลือกคู่ครองที่มีรูปลักษณะอัปลักษณ์ดังจะเห็นได้จาก “รูปร่างนำหิ้วหรือเหมือนต่อไม้ เออะอะไรรุงโรสันหลังยาว” หรือ “หูตาบั้งแหวเหมือนแมวคราว” นอกจากนี้ข้อความอื่น ๆ ในถ้อยคำข้างต้นต่างสื่อเจตนาบริภาษนางรจนาทั้งสิ้น เช่น “อิมักง่าย” สื่อความหมายว่านางรจนาเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ครองโดยไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบก่อน หรือ “ไม่คิดถึงพงศ์เผ่าเหล่ากอ น้ำใจในคอมึงผิดคน” สื่อความหมายว่านางรจนาไม่นึกถึงว่าการกระทำของตนจะส่งผลกระทบต่อครอบครัวอย่างไร จึงสรุปได้ว่าถ้อยคำข้างต้นนั้นจัดเป็นถ้อยคำบริภาษ 1 ถ้อยคำ โดยเริ่มจาก “นางคนดีไม่มีชั่ว” จนถึง “ถึงยากจนขาดจากพี่น้องกัน”

ข้อมูลถ้อยคำบริภาษที่ปรากฏในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจำนวน 17 เรื่อง ที่นำมาศึกษาครั้งนี้พบทั้งหมด 671 ถ้อยคำ ผู้วิจัยจะนำถ้อยคำบริภาษทั้งหมดนี้มาวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับวัตถุประสงค์ของการศึกษาต่อไป

1.6.4 วิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อเก็บถ้อยคำบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยใช้เงื่อนไขวัจนกรรมการบริภาษแล้ว ลำดับถัดมาคือการนำถ้อยคำบริภาษที่พบมาวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา 3 ประเด็นหลัก คือ การวิเคราะห์กลวิธีการบริภาษ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง และการวิเคราะห์ภาพสะท้อนวัฒนธรรม ดังนี้

1.6.4.1 การวิเคราะห์กลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะพิจารณาจากความหมายตรงและความหมายโดยนัยดังตัวอย่าง

(7) ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระรามไม่พอใจที่นางสีดาซ่อนรูปทศกัณฐ์ไว้ใต้ที่บรรทม พระรามจึงปรึกษานางสีดา

.....
 เหม่เหม่คู่อู่ อิทรลักษณ์

.....
ชั่วช้าอัปลักษณ์หยาบใหญ่

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

ถ้อยคำบริภาษในตัวอย่าง (7) เป็นตัวอย่างของความหมายตรง จะสังเกตว่าคำที่ผู้พูดใช้ “อิทรลักษณ์” เพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังเป็นผู้หญิงไม่ดี และ “ชั่วช้าอัปลักษณ์หยาบใหญ่” เพื่อขยายความว่าผู้ฟังเป็นบุคคลเลวทรามมาก ดังที่ อัครราชบัณฑิตยสถาน และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้อธิบายความหมายของ “ทรลักษณ์” “ชั่วช้า” “อัปลักษณ์” และ “หยาบ” ไว้ดังนี้

คำว่า “ทรลักษณ์” หมายถึง คนที่มีเอวไวยะ มีมือแลเท้าแป้น, ไม่เสมอกันแป้นปรกติแลจักขุหลิวเปลไปนั้นแป้น (แบรดเลย์, 2514: 313) และ มีลักษณะที่ถือว่าไม่ดี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “ชั่วช้า” หมายถึง การที่ทำความไม่ดีมานาน, เหมือนอย่างคนเคยทำความชั่วมาตั้งแต่เล็กจนโตนั้น (แบรดเลย์, 2514: 189) และ เลวทราม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “อัปลักษณ์” หมายถึง ชั่ว (มักใช้แก่รูปร่าง หน้าตา), มีลักษณะที่ถือว่าไม่เป็นมงคล, เช่น หน้าตาอัปลักษณ์, รูปร่างอัปลักษณ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “หยาบ” หมายถึง ไม่สุภาพ เช่น กิริยาหยาบ พูดหยาบ, ไม่เรียบร้อย เช่น เก็บข้าวของสุ่มไว้หยาบ ๆ, สาก ๆ เช่น ฝ่ามือฝ่าเท้าหยาบ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

เมื่อพิจารณาความหมายของคำศัพท์ทั้งหมดข้างต้น อาจระบุได้ว่า “อิทรลักษณ์” และ “ชั่วช้าอัปลักษณ์หยาบใหญ่” ในบริบทนี้เป็นตัวอย่างของการใช้คำที่มีความหมายตรงเพื่อระบุว่านางสีดานั้นเป็นผู้หญิงไม่ดีอย่างมาก

(8) ในบทละครเรื่องสังข์ทอง พี่สาวทั้งหกของนางรจนาไม่พอใจที่นางรจนาเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ครอง เหล่าพี่สาวจึงปรึกษานางรจนาว่า

.....
 ชะ นางคนดีไม่มีชั่ว
รูปร่างน่าหัวร่อเหมือนดอกไม้

.....
ช่างเลือกผัวงามนักน่ารักใคร่
เอออะไรพวงโรจน์หลังยาว

(บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)

ถ้อยคำบริภาษในตัวอย่าง (8) เป็นตัวอย่างของความหมายโดยนัยซึ่งต้องพิจารณาจากบริบท จะสังเกตได้ว่า ผู้พูดกล่าวข้อความที่ขัดแย้งไว้ติดกัน ข้อความแรก คือ “นางคนดีไม่มีชั่ว ช่างเลือกผัวงามนักรักใคร่” เพื่อสื่อความหมายด้านบวกว่าผู้ฟังเป็นคนดีมีคุณธรรมและเลือกคู่ครองที่มีรูปลักษณะงดงาม แต่ข้อความถัดมากลับมีความหมายขัดแย้งหรือเป็นเหตุผลที่ไม่ได้สนับสนุนข้อความแรก คือ สื่อความหมายด้านลบว่า คู่ครองของผู้ฟังนั้นมีรูปลักษณะที่ไม่ดี คือ มีรูปร่างเหมือนต่อไม้ และมีพุงป่องกับสันหลังยาว ดังจะเห็นได้จาก “รูปร่างน่าหัวร่อเหมือนต่อไม้ เอออะไรพุงโรสันหลังยาว” ดังนั้น การกล่าวข้อความที่ขัดแย้งไว้คู่กันเช่นนี้อาจทำให้ผู้ฟังตีความได้ว่า “นางคนดีไม่มีชั่ว ช่างเลือกผัวงามนักรักใคร่” เป็นถ้อยคำนัยผกผันที่สื่อความหมายตรงข้าม กล่าวคือ สื่อว่าผู้ฟังนั้นเป็นคนไม่ดี และไม่รู้จักเลือกคู่ครองที่มีรูปลักษณะงดงาม

1.6.4.2 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะใช้แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังของ ม.ร.ว. กล้วยดิงศรัทีย และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2531) มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยจะพิจารณาจากชาติกำเนิด อายุ อำนาจ หรือความเป็นนักรบวช ดังตัวอย่าง

(9) ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นางศรีประจันไม่พอใจที่ถูกนางพิมพิลาไลยบริภาษ นางศรีประจันจึงทำร้ายร่างกายและบริภาษนางพิมพิลาไลยว่า

ศรีประจันเดินหีบจับไม้แร่	โคตรแม่มีงูตีให้ขี้ปน
ขอตก่อนเจรจาว่าชุกชน	ขึ้นบนหอปลั่งงังนไป
ตีต้องวันทองร้องกรีดกรีด	เน้นนี่ดลงสี่ข้างผางใหญ่
ตะแคงพลิกหยิกซ้ำให้หน้าใจ	แกหวดพายด้วยไม้จันเป็นแนว
วันทองไม่ร้องขอโทษตัว	ผัวตายก็จะตายตามผัวแก้ว
อ้ายขุนช้างผมดกนกเค้าแมว	เชื่อแถวหัวเกลี้ยงไม่เลี้ยงกัน ฯ

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างนางศรีประจันกับนางวันทองในตัวอย่าง (9) จะสังเกตได้ว่า นางศรีประจันเป็นมารดาของนางวันทอง รวมทั้งมีอำนาจเหนือนางวันทองอีกด้วย จึงทำให้นางศรีประจันตัดสินใจลงโทษนางวันทองด้วยการทำร้ายร่างกาย ส่วนนางวันทองนั้นไม่ได้โต้ตอบกลับด้วยการทำร้ายร่างกายแต่อย่างใด แต่เลือกที่จะโต้เถียงนางศรีประจัน ดังจะเห็นได้จาก “ตีต้องวันทองร้องกรีดกรีด เน้นนี่ดลงสี่ข้างผางใหญ่ ตะแคงพลิกหยิกซ้ำให้หน้าใจ แกหวดพายด้วยไม้จันเป็นแนว” อาจกล่าวได้ในตัวแบบนี้ว่านางศรีประจันมีสถานภาพสูงกว่านางวันทอง จึงทำให้นางศรีประจันและนางวันทองแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับที่ อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2544: 104)

เสนอไว้ว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง” หมายถึง บทบาททางสังคมของผู้พูดกับผู้ฟังเมื่อเปรียบเทียบกัน ซึ่งมีอิทธิพลต่อปฏิกริยาโต้ตอบทางสังคมของผู้พูดกับผู้ฟัง รวมทั้งการใช้ภาษาด้วย

ความสัมพันธ์ที่ผู้พูดกับผู้ฟังมีสถานภาพต่างกันในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสามารถจำแนกได้ 4 คู่ ได้แก่ได้แก่ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับสามัญชน 2) ความสัมพันธ์นักบวชกับฆราวาส 3) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และ 4) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย การศึกษาคั้งนี้จึงสนใจที่จะศึกษาว่า หากตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีสถานภาพต่างกันแต่ต้องการบริภาษกัน ตัวละครเหล่านั้นจะเลือกใช้กลวิธีการบริภาษอย่างไร

1.6.4.3 การวิเคราะห์ภาพสะท้อนวัฒนธรรมในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยพิจารณาจากกลวิธีการบริภาษทั้งหมดที่ปรากฏภายในเรื่อง อาจสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ พฤติกรรม หรือความเชื่อบางประการที่ปรากฏในสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้ ดังตัวอย่าง

(10) ในบทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย นางเกสรสุมณฑาไม่พอใจที่ศรีสันทักกล่าวหาว่าตนกล่าวเท็จ นางเกสรสุมณฑาจึงบริภาษศรีสันทว่า

เจ็บเอ๋ยเจ็บจิตร <u>ลมลิ้นหยาบข้าสามาญ</u> จะตบตีมิ้งให้ไต่อายสูงสิง ว่าพลงนางลุกขึ้นทันที	<u>กูไม่คิดแล้วว่ามิ้งเปนหลาน</u> <u>จะร้าวฉานพงศ์พันธุ์เพราะมันนี้</u> แม่นฤทธิเดชตือย้าวิงหนี เข้าไล่ตบตีพัลวัน (บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย, 2566)

ตัวอย่าง (10) แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยให้ความสำคัญเรื่องระบบอาวุโส จึงคาดหวังให้บุตรหลานแสดงเคารพหรือเชื่อฟังผู้ที่มีอายุมากกว่าในครอบครัว หากบุตรหลานคนใดประพฤติดนไม่สอดคล้องกับความคาดหวังนี้ ก็อาจถูกบริภาษได้เหมือนอย่างศรีสันทที่ถูกนางเกสรสุมณฑาบริภาษว่า “กูไม่คิดแล้วว่ามิ้งเปนหลาน ลมลิ้นหยาบข้าสามาญ จะร้าวฉานพงศ์พันธุ์เพราะมันนี้”

1.6.5 สรุปผล อภิปรายผล และเสนอแนะ

ขั้นตอนสุดท้าย ผู้วิจัยจะสรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัยตามข้อมูลที่ปรากฏ รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการศึกษาการบริภาษในวรรณคดีนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีดังนี้

1.7.1 ทำให้ทราบกลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

1.7.2 ทำให้ทราบกลวิธีการบริภาษที่ตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเลือกใช้เมื่อตัวละครเหล่านั้นมีสถานภาพต่างกัน

1.7.3 ทำให้ทราบความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่สะท้อนจากการบริภาษ

1.7.4 เป็นแนวทางในการศึกษาการบริภาษในสังคมและวัฒนธรรมอื่น ๆ ต่อไป

1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น

ข้อตกลงเบื้องต้นในการศึกษาการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มี 2 ประการ คือ 1) อักษรวิธี และ 2) ความหมายของคำ ดังนี้

1.8.1 อักษรวิธี

การเขียนสะกดชื่อตัวละคร ชื่อวรรณคดี และถ้อยคำบริภาษในการศึกษาครั้งนี้จะใช้ตามข้อมูลที่ได้จากห้องสมุดดิจิทัลวชิรญาณบนเว็บไซต์ <https://vajirayana.org/>

1.8.2 ความหมายของคำ

ความหมายของคำในการศึกษาครั้งนี้จะอ้างอิงจากหนังสืออ้างอิง 3 ฉบับ ได้แก่

- 1) หนังสืออักษรวิธานศรับท์ (Dictionary of the Siamnese Language) ของแบรดเลย์ (Bradley)
- 2) รัตนมาลา พจนานุกรมแสดงความหมาย สมัย และที่มาของโบราณศัพท์ ของ นิยะดา เหล่าสุนทร และ
- 3) พจนานุกรมออนไลน์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 โดยเข้าถึงข้อมูลบนเว็บไซต์ <https://dictionary.orst.go.th/>

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยจะศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำความรู้ที่ได้มาใช้ ในการวิเคราะห์ข้อมูลการบริภาษต่อไป ได้แก่ 1) ความหมายของการบริภาษ 2) คำหยาบในภาษาไทย 3) ความเปรียบ 4) การวิเคราะห์ภาษาตามแนววจนปฏิบัติศาสตร์ 5) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง 6) วรรณคดีประเภทนิทาน และ 7) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1 ความหมายของการบริภาษ

หนังสืออ้างอิงจำนวนหนึ่งไม่ได้อธิบายความหมายของ “บริภาษ” ไว้อย่างชัดเจนว่าการใช้ ภาษาแบบใดจัดเป็นการบริภาษ นอกจากนี้ก็ศึกษาการจำนวนหนึ่งก็ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “บริภาษ” ไว้ต่างกัน ฉะนั้นการศึกษาครั้งนี้จำเป็นต้องสืบค้นและศึกษาความหมายของคำว่า “บริภาษ” จากหนังสืออ้างอิง เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดความหมายของการบริภาษ ที่จะใช้ในการศึกษาครั้งนี้

2.1.1 ความหมายของ “บริภาษ” ในเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ

เมื่อสืบค้นความหมายของคำว่า “บริภาษ” จากหมวดหนังสืออ้างอิงทั่วไปฉบับ ภาษาไทยทั้งหมด 4 ฉบับ คือ พจนานุกรมออนไลน์ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 พจนานุกรม ออนไลน์ฉบับ อ. เปลื้อง ณ นคร หนังสือคลังคำ ดร. นววรรณ พันธุเมธา พ.ศ. 2563 และหนังสือ วิเคราะห์คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย พบความหมายดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2566) ระบุว่า “บริภาษ” หมายถึง ก. กล่าวติเตียน, กล่าวโทษ, ตำว่า (ส.บริภาษ, ป.บริภาษ)

เปลื้อง ณ นคร (2566) กล่าวว่า “บริภาษ” หมายถึง (สก. บริภาษ) ก. กล่าวติเตียน, กล่าวโทษ, ตำว่า

นววรรณ พันธุเมธา (2563: 380) เสนอว่า “บริภาษ” หมายถึง (เขียน) ว่าผู้อื่น ทำผิดและใช้ถ้อยคำรุนแรง เช่น บริภาษมารดา

ชะเอม แก้วคล้าย (2565: 100) อธิบายว่า “บริภาษ” หมายถึง ภาษาไทย ก. คำว่า, ตีเตียน, กล่าวโทษ ภาษาสันสกฤต น. การกล่าวโดยรอบ หมายถึง การตีเตียน, การกล่าวโทษ ประกอบ จาก ปรี อุปสรรค แปลว่า รอบ + ภาษ ธาตุ ในความหมายว่า กล่าว + อ ปัจจัย = ปรี + ภาษ + อ รวมกันเป็น บริภาษ (ปะ ริ ภา ษะ) ภาษาไทยแปลง ป เป็น บ, ลบเสียง อะ ที่ ษ เพื่อให้อ่านออกเสียงเป็นตัวสะกด จึงเป็นบริภาษ

กล่าวโดยสรุป “บริภาษ” เป็นคำที่ประกอบจาก ปรี + ภาษ + อ มารวมกันเป็น บริภาษ [ปะ ริ ภา ษะ] ในภาษาไทยแปลงเสียง ป ให้เป็นเสียง บ และตัดเสียง อะ ที่ท้ายเสียง ษ ออก เพื่อให้อ่านออกเสียงเป็นตัวสะกด จึงเป็น “บริภาษ” อ่านว่า [บอ ริ ภาด] หมายถึง กล่าวตีเตียน กล่าวโทษ คำว่า และว่าผู้อื่นทำผิดและใช้ถ้อยคำรุนแรง

นอกจากนี้เมื่อสืบค้นเอกสารเกี่ยวกับจิตวิทยาและงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการบริภาษจะพบว่า มีผู้ใช้ทั้งคำว่า “บริภาษ” “คำบริภาษ” “ถ้อยคำบริภาษ” “ภาษาบริภาษ” และ “การบริภาษ” อย่างไรก็ตามคำศัพท์เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าผู้พูดมีเจตนาหลักต่างกันซึ่งสามารถจำแนกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มแรก คือ กลุ่มที่เห็นว่าผู้พูดมีเจตนาเจตนาหลักต้องการทำร้ายจิตใจผู้ฟังดังที่ น้อย บ่ออย่าง (2517: 66), จรุงกุล บุรพวงศ์ (2533: 359), ชวนพิศ อธิรัตน์ (2533: 27-36), ศรศักดิ์ ไชยมงคล (2540: 13), อรรถวิทย์ รอดเจริญ (2552: 6) และทิพวัลย์ เหมรา (2560: 21) กล่าวไว้โดยสรุปว่า บริภาษ หรือเรียกภาษาชาวบ้านว่า “ด่า” เป็นการใช้ถ้อยคำเพื่อกล่าวให้ผู้อื่นเสียหาย หรือเพื่อกล่าวถึงการกระทำหรือพฤติกรรมในอดีตของผู้ฟัง เนื่องจากผู้พูดไม่พอใจผู้ฟังเพราะเห็นว่าผู้ฟังไม่ดีหรือกระทำไม่ดี ทำให้ผู้พูดต้องการระบายความไม่พอใจนั้นออกมาโดยใช้ถ้อยคำที่สื่อความหมายอย่างตรงไปตรงมาหรือเปรียบเทียบ และอาจเป็นถ้อยคำที่หยาบคายหรือไม่ก็ได้

ส่วนกลุ่มที่สอง คือ กลุ่มที่เห็นว่าผู้พูดมีเจตนาหลักต้องการทำร้ายจิตใจผู้ฟังเพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกสำนึกผิดดังที่ วิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2547: 17), นภัทร อังกูรสินธนา (2552: 134), ขวัญทิพย์ อรุณรุวิวัฒน์ และคณะ (2564: 105) และกรรณิการ์ สุพิชญ์ (2565: 35) กล่าวไว้โดยสรุปว่า บริภาษ เป็นการกล่าวถึงพฤติกรรมหรือการกระทำในอดีตของผู้ฟัง โดยผู้พูดเชื่อว่าพฤติกรรมดังกล่าวนั้นผิดและไม่น่าพึงพอใจ ผู้พูดจึงบริภาษทำร้ายจิตใจของผู้ฟังเพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกสำนึกในความผิดที่ได้กระทำ

การค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ข้างต้นทำให้ทราบว่าที่ผ่านมามีผู้ใช้ทั้งคำว่า “บริภาษ” “คำบริภาษ” “ถ้อยคำบริภาษ” “ภาษาบริภาษ” และ “การบริภาษ” อีกทั้งชี้ให้เห็นว่าการบริภาษจะเกิดขึ้นเมื่อผู้พูดรู้สึกไม่พอใจผู้ฟัง เพราะเห็นว่าผู้ฟังนั้นไม่ดีหรือกระทำไม่ดี ผู้พูดจึงต้องการระบายความรู้สึกไม่พอใจของตนออกมาโดยใช้ถ้อยคำที่มุ่งร้ายจิตใจผู้ฟังหรือมุ่งให้ผู้ฟังรู้สึกสำนึกผิด อย่างไรก็ตามการศึกษาครั้งนี้เห็นว่าการบริภาษนั้นมีจุดมุ่งหมายที่มุ่งทำร้ายจิตใจผู้ฟังมากกว่าเป็นการมุ่งให้ผู้ฟังรู้สึกสำนึกผิด เนื่องจากตัวละครบางตัวในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นไม่เคยกระทำผิดมาก่อน แต่ก็อาจถูกตัวละครในเรื่องบริภาษได้ อาทิ ขุนช้างเมื่อตอนแรกเกิดก็ถูกนางเทพทองบริภาษถึงรูปลักษณ์ ฉะนั้นผู้วิจัยกำหนดให้การบริภาษ หมายถึง การที่ผู้พูดเลือกใช้ถ้อยคำเพื่อมุ่งหมายให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง เนื่องจากผู้พูดเชื่อว่าผู้ฟังมีข้อบกพร่องบางประการหรือมีพฤติกรรมที่ไม่ดีหรือไม่เหมาะสม อีกทั้งต้องการระบายความไม่พอใจที่มีต่อผู้ฟัง

2.1.2 ความหมายของคำอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกับ “บริภาษ”

อย่างไรก็ตามคำที่ระบุว่าเป็นความหมายของคำว่า “บริภาษ” คือ กล่าวติเตียน กล่าวโทษ ตำ และ ว่า ต่างมีความหมายไม่เหมือนกันดังนี้ “ตำหนิ” หมายถึง ยกโทษขึ้นพูด, กล่าวร้าย (เปลื้อง ณ นคร, 2566; ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) ส่วน “กล่าวโทษ” หมายถึง แจ้งว่ากระทำความผิด (เปลื้อง ณ นคร, 2566) และแจ้งว่ากระทำผิด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) ส่วน “ตำ” หมายถึง พูดว่าคนอื่นตำซ้ำเลวทราม (เปลื้อง ณ นคร, 2566) และใช้ถ้อยคำว่า คนอื่นให้เสียหาย มักใช้คำหยาบหรือคำที่มีความหมายส่อไปในทางที่ไม่ดี, ตำหนิ เช่น เมื่อเข้าถูกนายตำ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) และ “ว่า” หมายถึง ติ ซึ่งมีความหมายว่า พูดแนะนำให้รู้ผิด, พูดให้ดี, ทักท้วง; กล่าวทัก (เปลื้อง ณ นคร, 2566) และดู เช่น อย่าเอะอะไป เดียวครุว่าเอา, ติ เช่น ติแต่ว่า เขา, ดูตำว่ากล่าว เช่น ว่าไม่ได้ก็เลี้ยงไม่ได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

กล่าวโดยสรุป การสืบค้นความหมายของคำว่า “บริภาษ” จากหนังสืออ้างอิงทำให้ทราบว่าบริภาษเป็นกริยาอย่างหนึ่งที่ผู้พูดจะกล่าวร้ายหรือแจ้งว่าผู้ฟังเป็นบุคคลไม่ดีหรือมีความผิดบางประการ เพื่อให้ผู้ฟังนั้นทราบถึงความผิดของตนเองหรือมุ่งให้ผู้ฟังเสียหายด้วยการใช้คำหยาบหรือถ้อยคำที่มีความหมายไม่ดี ผู้วิจัยจะนำความหมายที่ได้จากการสืบค้นมาเป็นแนวทางในการกำหนดความหมายของการบริภาษที่จะใช้ในการศึกษาครั้งนี้ต่อไป

นอกจากนี้คำว่า “บริภาษ” ยังมีการสื่อเจตนาที่ใกล้เคียงกับคำอื่น ๆ ในภาษาไทย เช่น “ตำหนิ” “แสดงความไม่พอใจ” “ตักเตือน” “เสียดสี” และ “ประชดประชัน” ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยของ นุชนารถ เฟิงสุริยา (2549) ที่ศึกษาเรื่อง “การใช้ภาษาเพื่อแสดงการตำหนิของคนไทย”,

รุ่งอรุณ ใจชื่อ (2549) ที่ศึกษาเรื่อง “วจนกรรมการแสดงความไม่พอใจในภาษาไทย : กรณีศึกษานิสิตนักศึกษา”, สิทธิธรรม อ่องวุฒิวัฒน์ (2549) ที่ศึกษาเรื่อง “วจนกรรมการตักเตือนในภาษาไทย : กรณีศึกษาครูกับศิษย์”, อุมาภรณ์ สังขมาน (2559) ที่ศึกษาเรื่อง “กลวิธีทางภาษาในวจนกรรมเสียดีเพื่อสร้างความตกลงขบขันของคนไทย” และ จอมขวัญ สุทธินันท์ และคณะ (2560) ที่ศึกษาเรื่อง “ประเภทของวจนกรรมการประชดประชันในนวนิยายชายรักชาย” ดังนั้นผู้วิจัยจะนำการสื่อเจตนาของแต่ละคำมาเปรียบเทียบกับเพื่อชี้ให้เห็นความต่างดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 แสดงความหมายของคำอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกับ “บริภาษ”

คำ	การสื่อเจตนา
ตำหนิ นุชนารถ เพ็งสุรียา (2549)	ผู้พูดใช้ถ้อยคำเพื่อกล่าวร้าย กล่าวโทษ กล่าวถึงสิ่งไม่ดีไม่เหมาะสม กล่าวถึงข้อบกพร่องของผู้ฟังที่อาจนำไปสู่ความเสียหาย หรือทำให้ผู้พูดไม่พอใจหรือเสียหน้า
แสดงความไม่พอใจ รุ่งอรุณ ใจชื่อ (2549)	ผู้พูดใช้ถ้อยคำแสดงความไม่พอใจเพื่อระบายความรำคาญหรือความรู้สึกไม่พอใจของตน และผู้พูดมีความชอบธรรมที่จะร้องขอให้ผู้ฟังปรับปรุงแก้ไขการกระทำที่ไม่เหมาะสม
ตักเตือน สิทธิธรรม อ่องวุฒิวัฒน์ (2549)	ผู้พูดใช้ถ้อยคำเพื่อให้ผู้ฟังรู้ว่าการกระทำของผู้ฟังเป็นสิ่งที่ไม่ดี ไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม หรืออาจทำให้เกิดความเสียหายหรือเดือดร้อน เพื่อให้ผู้ฟังจะได้สำนึกหรือเปลี่ยนแปลงการกระทำนั้น
เสียดี อุมาภรณ์ สังขมาน (2559)	ผู้พูดใช้ถ้อยคำที่สื่อความหมายไม่ตรงกับความหมายประจำรูปคำเพื่อบ่งชี้ความบกพร่องหรือความผิดพลาดที่เกิดขึ้นของผู้ฟัง
ประชดประชัน จอมขวัญ สุทธินันท์ (2560)	ผู้พูดใช้ถ้อยคำที่มีความหมายตรงข้ามหรือขัดแย้งกับความหมายประจำรูปศัพท์ที่แฝงความหมายบ่งชี้เป็นนัยเพื่อสื่อเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งได้แก่ บริภาษ แสดงความไม่พอใจ หยอกล้อเหน็บแนม
การบริภาษ (การศึกษาครั้งนี้)	ผู้พูดใช้ถ้อยคำเพื่อมุ่งหมายให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง ด้วยเชื่อว่าผู้ฟังมีข้อบกพร่องบางประการหรือมีพฤติกรรมที่ไม่ดีหรือไม่เหมาะสม อีกทั้งต้องการระบายความไม่พอใจที่มีต่อผู้ฟัง

ตารางที่ 3 แสดงให้เห็นว่า “บริภาษ” กับ “ตำหนิ” มีการสื่อเจตนาที่คล้ายกัน คือ ผู้พูดใช้ถ้อยคำเพื่อทำร้ายจิตใจผู้ฟังหรือทำให้ผู้ฟังเสียหน้าเพราะเห็นว่าผู้ฟังมีข้อบกพร่องหรือมีบางอย่างที่ไม่ดีไม่เหมาะสม อย่างไรก็ตามทั้งสองคำนี้มีข้อแตกต่างกัน คือ “บริภาษ” ผู้พูดต้องการระบายความไม่พอใจที่มีต่อผู้ฟังด้วย ส่วน “ตำหนิ” นั้นไม่ปรากฏว่าผู้พูดต้องการระบายความไม่พอใจ

ที่มีต่อผู้ฟัง ในขณะที่ “แสดงความไม่พอใจ” ผู้พูดต้องระบายความไม่พอใจหรือความรำคาญของผู้พูด และร้องขอให้ผู้ฟังปรับปรุงการกระทำที่ไม่เหมาะสม ส่วน “ตักเตือน” ผู้พูดต้องการชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังกระทำไม่ดี ไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม เพื่อให้ผู้ฟังจะได้สำนึกผิดในการกระทำดังกล่าว

คำว่า “เสียดสี” ยังแสดงให้เห็นว่า ผู้พูดจะใช้ถ้อยคำที่มีความหมายตรงข้ามหรือขัดแย้งกับความหมายประจำรูปคำเพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังมีข้อบกพร่องหรือข้อผิดพลาด ส่วน “ประชดประชัน” ผู้พูดต้องการสื่อเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่ เจตนาบริภาษ เจตนาแสดงความไม่พอใจ หรือเจตนาหยอกล้อเหน็บแนม โดยใช้ถ้อยคำที่สื่อความหมายตรงข้ามหรือขัดแย้งกับความหมายประจำรูปศัพท์ซึ่งแฝงความหมายบ่งชี้เป็นนัย อาจกล่าวได้ว่าในบางเหตุการณ์หรือบางบริบทคำว่า “ประชดประชัน” อาจสื่อเจตนาบริภาษได้เช่นกัน

กล่าวโดยสรุป แม้คำว่า “บริภาษ” จะมีการสื่อเจตนาที่ใกล้เคียงกับคำว่า “ตำหนิ” “แสดงความไม่พอใจ” “ตักเตือน” “เสียดสี” และ “ประชดประชัน” แต่คำเหล่านี้ก็ไม่จัดว่าเป็นคำเดียวกัน เพราะคำว่า “บริภาษ” ในการศึกษาครั้งนี้เน้นวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง

2.2 คำหยาบในภาษาไทย

เมื่อกกล่าวถึงการบริภาษ ซึ่งเป็นการใช้ภาษาเพื่อให้อีกฝ่ายรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง บุคคลทั่วไปมักจะไม่ถึงการใช้คำหยาบ เนื่องจากการใช้คำหยาบเป็นวิธีการสื่อสารที่ตรงไปตรงมาและชัดเจนว่าผู้พูดต้องการทำร้ายจิตใจผู้ที่ถูกกล่าวถึง หากผู้ที่ถูกกล่าวถึงได้ยินคำหยาบนี้ก็จะทราบทันทีว่าตนกำลังถูกบริภาษ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ระบุว่า “หยาบ” หมายถึง ไม่สุภาพ เช่น กิริยาหยาบ พุดจาหยาบ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) แต่ความหมายดังกล่าวก็ยังไม่อาจระบุได้อย่างชัดเจนว่าคำใดบ้างจัดว่าเป็นคำหยาบ ทั้งนี้ สมชาย สำเนียงงาม (2559: 249) อธิบายว่า “คำหยาบ” หมายถึง ถ้อยคำไม่ดี ไม่น่ารัก ไม่สุภาพเรียกร้อย และไม่ควรรใช้สื่อสารในสถานการณ์การสื่อสาร อาจเป็นถ้อยคำที่มีความหมายประจำรูปคำในทางลบ หรือมีความหมายเปรียบเทียบที่คนในสังคมส่วนใหญ่รู้ว่ามีความหมายในทางลบ รวมทั้งรูปเขียนที่มีความหมายเช่นนั้น และรูปเขียนที่เปลี่ยนแปลงรูปเพื่อเลี่ยงแต่ยังคงความหมายเช่นนั้นอยู่

คำหยาบปรากฏในสังคมไทยตั้งแต่อดีต เช่น ในบทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง พระมารดาของนางมโนห์ราพยายามพุดตักเตือนและห้ามไม่ให้นางมโนห์ราหนีสามี ฝ่ายนางมโนห์ราได้ยินเช่นนั้นก็ไม่พอใจจึงบริภาษมารดา ดังที่ หอสมุดแห่งชาติ (2508: 33) ระบุว่า “นางแม่

ของลูกอา แม่มาด่าลูกไม่ถูกต้อง ทั้งพี่ทั้งน้อง เหล่าเราดอกทองเหมือนกัน ดอกทองสิ้นทั้งเผ่า เหล่าเรา ดอกทองสิ้นทั้งพันธุ์ ดอกทองเสมอกัน ทั้งองค์พระราชมารดา”

นอกจากนี้อักษรภริธานศรียะบุว่า คำหยาบที่นำมาใช้ด่าผู้หญิงและผู้ชายในสังคมไทย หากใช้ด่าผู้หญิงมักจะมีคำว่า “อี” ปรากฏในส่วนหน้า ส่วนใช้ด่าผู้ชายมักจะมีคำว่า “ไอ้/อ้าย” ปรากฏในส่วนหน้าเช่นเดียวกันดังที่ จักรกฤตทอมทอม (JakkrTomtom, 2016) เสนอไว้บนเฟซบุ๊กส่วนตัวว่า

อักษรภริธานศรียะของแบรดเลย์ปรากฏคำด่าที่เป็นคำหยาบทั้งหมด 33 คำ ซึ่งจำแนกได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก เป็นคำหยาบใช้สำหรับด่าผู้หญิงมี 23 คำ ได้แก่ อีกาก อีโกง อีชีซ่า อีชีเย็ด อีเคอะ อีชาติชั่ว อีแตกแห้ง อีดอกกะทือ อีดอกทอง อีตอแหล อีทิ่มขึ้น อีหน้าเกือก อีหน้าดำน อีหน้าเปน อีหน้าสด อีเปรต อีผีทะเล อียักขีณี อีระยำ อีผีทะเล อีร้อยควย อีร้อยซ้อน อีเสเพล และอีหาฟัด ส่วนกลุ่มที่สอง เป็นคำหยาบใช้สำหรับด่าผู้ชายมี 10 คำ ได้แก่ ไอ้กาก ไอ้เคอะ ไอ้โง่ ไอ้ถ้อย ไอ้บ้า ไอ้ระยำ อ้ายจิ้งไร อ้ายชาติชั่ว อ้ายตัดหัว และอ้ายระยำ

แบรดเลย์ (2514: 786-821) ได้อธิบายความหมายของคำหยาบทั้ง 33 คำข้างต้นที่ใช้สำหรับด่าผู้หญิงและผู้ชายไว้ดังนี้

อีกาก	คือเป็นคำหยาบสำหรับด่าหญิงคนโง่แล้วชั่วด้วยนั้น, เพราะหญิงนั้นเปรียบเหมือนกากของทั้งปวงนั้น
อีโกง	เป็นคำเขาด่าหญิงที่พูดว่าไม่จริงว่าอีคนโกง
อีชีซ่า	คือเป็นคำหยาบสำหรับด่าหญิงทาสีทั้งปวง, เป็นคำด่าประจานหญิงนั้นว่าเปนข้าเขาเปนต์ัน
อีชีเย็ด	คือเป็นคำหยาบด่าหญิงชั่ว, ที่อยากมีผิวมาก ๆ นั้น
อีเคอะ	คือคำหยาบด่าหญิงชั่วแล้วโง่ด้วยนั้น, มีหญิงบ้าไม่มีใครรู้อะไรเปนต์ัน
อีชาติชั่ว	คือคำหยาบด่าถึงหญิงที่ไม่ดีนั้น
อีแตกแห้ง	คือเป็นคำหยาบด่าประจานหญิงเด็ก ๆ หญิงนั้นมีผิวแต่อายุสิบสองปี, ยังแห้งอยู่ยังไม่ม่มีระดู เปนต์ัน
อีดอกกะทือ	คือคำหยาบด่าหญิง เปนคำผวนกลับเหมือนกัน
อีดอกทอง	คือคำหยาบด่าหญิง, เปนคำผวนสำนวนกลับนั้น
อีตอแหล	คือคำหยาบด่าหญิงโกหกนั้น
อีทิ่มขึ้น	คือคำหยาบด่าประจานผู้หญิงว่าหญิงนั้นนอนเปื้องบนผิว ๆ นอนเปื้องล่าง เปนต์ันนั้น
อีหน้าเกือก	เปนคำหยาบด่าประจานผู้หญิงว่าหน้าแข็งไม่มีอายอย่างหนึ่งเกือกเปนต์ันนั้น

อิหน้าด้าน	คือเพนคำหยาบต่ำประจานหญิงว่าหญิงนั้นไม่มีอายหน้าด้านเหมือนสันตินั้น
อิหน้าเปน	คือคำหยาบต่ำประจานหญิงว่าหน้าเปนคือไม่สลด, เช่น หญิงชู้มากชู้หลายผัว, หัวเราะอยู่เสมอ เปนต้น
อิหน้าสด	คือเพนคำหยาบต่ำประจานหญิงว่าหน้าไม่แห่งรีนเรืองอยู่เป็นนิตย, เช่น หญิงคนชู้วัน
อีเปรต	คือคำเขาต่ำหญิงโดยโกรธ, ว่าอีเปรต ๆ นั้นเพนกำเนิตต่ำช้า, คนตายไปเกิดบ้าง, สัตวนะรกมาเกิดเปนเปรตบ้าง
อีผีทะเล	คือคำต่ำหญิงโดยโกรธ, ว่ามีงเหมือนผีที่มันอยู่ที่ทะเล ๆ คือคนเรือล่มจมนตายเป็นต้นนั้น
อียกขินี	คือคำต่ำหญิงโดยโกรธ, ว่ามีงราวกับอียกขินีนั้น, มันร้ายกาจกินเนื้อมนุษย์ เนื้อสัตว์เปนอาหาร, ต่ำชาติตัก
อีระยำ	คือคำต่ำหญิงที่ทำให้เคืองใจ, เขาต่ำว่าอีระยำ, คือคนนั้นเพนหญิงชั่วถ้อยหลายอย่างนั้น
อีร้อยควย	เพนคำต่ำหญิงว่าอีมีผัวร้อยคน, ถ้าหญิงใดคบกับชายมากก็ยอมเพนที่อายนัก
อีร้อยซ้อน	เพนคำต่ำหญิงชู้ว่าอีร้อยซ้อน, อะธิบายความว่ามีผัวอยู่แล้วคบชายอีร้อยคนนั้น
อีเสเพล	เพนคำต่ำหญิงชู้ว่าอีเสเพล, คือหญิงต่ำชาติต่ำสกุลไม่มีผู้นับถือเพนหญิงนักเลงนั้น
อีห้าฟัด	เพนคำต่ำหญิงโดยโกรธว่าอีห้าฟัด, ความว่าให้ผีห้า เช่น โรคลงราก เปนต้นเปียดเปียดนั้น
ไอ้กาก	คือคำเขาต่ำชายว่าไอ้กาก ๆ นั้นเปรียบเช่นกากเข้านั้น
ไอ้เคอะ	คือคำต่ำว่าชายว่าไอ้เคอะ ๆ นั้น, คือปัญญา เวลา ไม่ใคร่รู้การอะไรนักนั้น
ไอ้โง่	เพนคำต่ำคนปัญญาเวลาไม่ฉลาดนั้น
ไอ้ถ้อย	คำต่ำชายที่ทำการแลกริยาชั่วเป็นต้นนั้น
ไอ้บ้า	คือคำต่ำชายว่าไอ้บ้า ๆ นั้น, คือคนเสียจริต คือไม่มีสติ ไม่รู้จักของที่เกลียดแลสอาจนั้น
ไอ้ระยำ	คือคำต่ำชายว่าไอ้ระยำ ๆ นั้น, คือมันชั่วหลายอย่าง มันกินเหล้าสุบฝิ่นเป็นต้น
อ้ายจ้งไร	เพนคำเขาต่ำคนชายต่ำช้า, ว่าอ้ายจ้งไร อะธิบายว่าคนไม่ตี คนอัปรีมีแต่ความอ้ปะมงคลนั้น
อ้ายชาติช้า	คือคำต่ำคนชายว่าอ้ายช้าช้า, คนเป็นนายเป็นต้นเขาต่ำชายทาษเช่นนั้น

อริสโตเติล (Aristotle, 1996 อ้างถึงใน รัชนิกร รัชตกรตระกูล, 2566: 24) เสนอไว้ว่า “Metaphor is the application ton one thing of a name belonging to another thing; the transference may be from the genus to the species, from the one species to another, or it may be a matter of analogy” อาจสรุปความได้ว่า ความเปรียบคือการส่งผ่านความหมายจากสิ่งหนึ่งไปยังอีกสิ่งหนึ่ง โดยของสองสิ่งนั้นมีความคล้ายคลึงกัน

ญาดา อารุณเวช (2526: 12) อธิบายว่า “ความเปรียบ” หมายถึง การสื่อความหมายของคำหรือการถ่ายทอดความคิดของผู้แต่ง โดยนำเอาสิ่งหนึ่ง เรื่องหนึ่งมาเปรียบกับสิ่งอื่น เรื่องอื่นเพื่อสร้างความเข้าใจหรือสร้างความประทับใจให้แก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านมีส่วนร่วมคิด เข้าใจ และเข้าถึงอารมณ์ของผู้แต่งได้อย่างเต็มที่ กล่าวได้ว่า ความเปรียบทำให้ผู้อ่านสามารถเห็นภาพที่ผู้แต่งต้องการกล่าวถึงได้แจ่มชัด และกว้างขวางยิ่งขึ้นกว่าคำอธิบายธรรมดา เพราะความเปรียบเป็นข้อความที่แนะนำความหมายให้ผู้อ่านใช้ความคิด จินตนาการ และประสบการณ์ของตนเอง ด้วยเหตุนี้ความเปรียบจึงเป็นกลวิธีที่กวีใช้เร้าความรู้สึกของผู้อ่านให้เกิดความสนใจที่จะตีความ ตลอดจนมีอารมณ์ร่วมไปกับบทประพันธ์ดังกล่าวตามที่กวีต้องการ

ชนิษฐา รัตวินิช (2546 : 11) มีความเห็นว่า “ความเปรียบ” หมายถึง การนำเอาคำ กลุ่มคำ หรือประโยค มาเปรียบกับคำ กลุ่มคำ หรือประโยค โดยมีลักษณะทางความหมายที่เหมือนกัน คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน อันปรากฏในความเปรียบแต่ละแบบ

สุมาลี ลิ้มประเสริฐ (2556: 15-16) กล่าวถึงการใช้ความเปรียบในพระไตรปิฎกไว้โดยสรุปว่า ความเปรียบที่พระพุทธเจ้าทรงใช้อธิบายพระธรรมนั้นเป็นการนำสิ่งที่ต่างกันสองสิ่งมาเปรียบเทียบกับแต่สิ่งที่ต้องการเปรียบกับสิ่งนี้นำมาเปรียบมีลักษณะบางอย่างร่วมกัน เช่น

...ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เสนิยะอเจละนี้ประพตติวัตร **ตั้ง**สุนัขทำกรรมยากที่ผู้อื่นจะทำได้
บริโภคนะที่วางไว้ ณ พื้นดิน เขาสมาทานกุกกุรวัตถ์นั้นอย่างบริบูรณ์...

สิ่งที่ต้องการเปรียบ	การบริโภคอาหารของเสนิยะอเจละ
สิ่งที่นำมาเปรียบ	การกินอาหารของสุนัข
คำเปรียบ	ตั้ง
ลักษณะร่วม	การบริโภคอาหารในภาชนะที่วางบนพื้นดิน

(สุมาลี ลิ้มประเสริฐ, 2556: 19-20)

อาจกล่าวได้ว่า “ความเปรียบ” หมายถึง การที่ผู้สื่อสารต้องการสื่อหรืออธิบายความคิดของตน จึงเปรียบเทียบสิ่งที่ตนต้องการสื่อหรืออธิบายกับสิ่งที่เป็นรูปธรรมเพื่อให้ผู้รับสารมองเห็นภาพ

หรือเข้าใจสาระสำคัญของเรื่องได้ง่ายขึ้นและชัดเจนมากขึ้น ทั้งนี้ผู้ส่งสารเห็นว่าสิ่งที่ตนต้องการเปรียบนั้นมีลักษณะร่วมบางประการกับสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบ

ฉะนั้นการศึกษาคำนี้ผู้วิจัยจะนำความหมายของความเปรียบเทียบที่ ขนิษฐา รัตวินิช (2546) อธิบายไว้ และนำวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลของสุมาลี ถิรมประเสริฐ (2556) มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางเพื่อวิเคราะห์กลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

2.4 การวิเคราะห์ภาษาตามแนววจนปฏิบัติศาสตร์

ตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไม่ได้บริภาษโดยตรงไปตรงมาด้วยคำหยาบเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ตัวละครอาจกล่าวถ้อยคำอย่างหนึ่งเพื่อสื่อเจตนาบริภาษผู้ฟังได้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้จะต้องตีความและพิจารณาบริบทถ้อยคำก่อนจึงจะทำให้เข้าใจเจตนาที่แท้จริงของตัวละครนั้น แม้การศึกษาความหมายของการบริภาษในข้อ 2.1 จะทำให้ทราบเบื้องต้นว่าการบริภาษมีความหมายว่าอย่างไร แต่ความหมายดังกล่าวก็ยังไม่อาจอธิบายได้อย่างครอบคลุมและชัดเจนว่าถ้อยคำจัดเป็นถ้อยคำที่สื่อเจตนาบริภาษ ด้วยเหตุนี้จึงต้องศึกษาการวิเคราะห์ภาษาตามแนววจนปฏิบัติศาสตร์เพิ่มเติมเพื่อนำความรู้ที่ได้มาเป็นกรอบแนวคิดหลักในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ทฤษฎีวจนกรรมของเซิร์ล (Searle, 1996) และแนวคิดเรื่องถ้อยคำนัยผกผันของณัฐพร พานโพธิ์ทอง (2556) ดังนี้

2.4.1 ทฤษฎีวจนกรรม

ทฤษฎีวจนกรรม (speech act theory) มีจุดเริ่มต้นจากนักปรัชญาภาษาชื่อว่า “เอล ออสติน (John L. Austin)” ส่วนผู้ที่พัฒนาให้ทฤษฎีนี้เหมาะแก่การนำมาศึกษาภาษาในชีวิตประจำวันยิ่งขึ้น คือ “จอห์น อาร์ เซิร์ล (John R. Searle)” ซึ่งทฤษฎีวจนกรรมนี้ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ใช้ภาษาเพื่อบอกเล่าเหตุการณ์ เรื่องราว หรือความเป็นไปในโลก ในขณะเดียวกันบางครั้งการใช้ภาษาหรือการกล่าวถ้อยของมนุษย์ก็อาจทำให้โลกรอบตัวเปลี่ยนแปลงด้วย

ออสติน (Austin, 1962; 1975 อ้างถึงใน ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2566: 7-8) ได้เสนอแนวคิดสำคัญว่า การกล่าวถ้อยคำใด ๆ นั้นไม่ได้มีจุดประสงค์เพื่อบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ว่าเป็นจริงหรือเท็จเท่านั้น แต่เป็นการกล่าวถ้อยเพื่อกระทำการต่าง ๆ หรือสื่อเจตนาต่าง ๆ ด้วย นอกจากนี้ ออสตินยังเสนอว่า ในบางครั้งไม่อาจทราบเจตนาของผู้พูดได้จากรูปภาษาเสมอไป เพราะบางครั้งผู้พูดไม่จำเป็นต้องใช้รูปภาษาให้สอดคล้องกับเจตนาทุกครั้ง เมื่อกล่าวถ้อยจะเกิดการกระทำ 3 ชนิด ได้แก่

1) การสื่อความตามรูปภาษา (the locutionary act) คือ การกล่าวถ้อยคำที่เป็นไปตามหลักภาษาและมีความหมายในภาษานั้น

2) การสื่อเจตนาหรือวัจนกรรม คือ ในการกล่าวถ้อยคำ นอกจากผู้พูดจะสื่อความหมายตามรูปภาษาแล้ว ยังสื่อเจตนาของตนไปยังผู้ฟังอีกด้วย เช่น ทักทาย ขอร้อง แนะนำ ตักเตือน สัญญา ฯลฯ

3) การสื่อผลหรือวัจนผล (the perlocutionary act) คือ เมื่อผู้พูดกล่าวถ้อยคำเพื่อสื่อเจตนา จะมีผลที่เกิดขึ้นจากการสื่อสารนั้นตามมา

(Austin, 1962; 1975 อ้างถึงใน ญัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2566: 8)

เซิร์ล (Searle) ผู้เป็นลูกศิษย์ของออสตินได้พัฒนาแนวคิดวัจนกรรมให้เป็นระบบมากขึ้น โดยเซิร์ลเสนอว่าหน่วยพื้นฐานที่มนุษย์ใช้สื่อสารในชีวิตประจำวันไม่ใช่คำหรือประโยค แต่คือหน่วยที่เกิดจากการนำรูปภาษามากกล่าวเพื่อสื่อเจตนาหรือแสดงวัจนกรรม วัจนกรรมมีส่วนประกอบ 2 ส่วน คือ ส่วนเนื้อความ (propositional content) และส่วนการสื่อเจตนา (illocutionary act) แต่บางกรณีวัจนกรรมอาจไม่มีส่วนเนื้อความก็ได้ เช่น ถ้อยคำอุทาน Ouch! ฯลฯ โดยเซิร์ลยังเสนอเงื่อนไขวัจนกรรม 4 ประการที่เหมาะสมแก่การอธิบายวัจนกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ถ้อยคำที่ใช้สื่อเจตนาต้องเป็นไปตามเงื่อนไขทั้ง 4 ประการ จึงจะจัดว่าเป็นวัจนกรรมที่เหมาะสม (felicitous) ได้แก่ เงื่อนไขเนื้อความ (propositional condition) เงื่อนไขเบื้องต้น (preparatory precondition) เงื่อนไขความจริงใจ (sincerity condition) และเงื่อนไขจำเป็น (essential condition) เซิร์ล (Searle, 1969: 66-67 อ้างถึงใน ญัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2566: 9-10)

ทรงธรรม อินทจักร (2550: 57-58) ได้อธิบายและยกตัวอย่างเงื่อนไขวัจนกรรมของแต่ละวัจนกรรมต่างไว้ เช่น วัจนกรรมการถาม วัจนกรรมการขอบคุณ วัจนกรรมการแนะนำ ฯลฯ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

(1) เงื่อนไขวัจนกรรมการถาม มีรายละเอียดดังนี้

<u>เงื่อนไขเนื้อความ</u>	เนื้อความใดก็ได้
<u>เงื่อนไขเบื้องต้น</u>	1. ผู้พูดไม่ทราบว่สิ่งที่ตนข้องใจอยู่นั้นเป็นจริงหรือเท็จ 2. ผู้ฟังต้องไม่ห้คำตอบก่อนที่ผู้พูดจะเอ่ยบอกถาม
<u>เงื่อนไขความจริงใจ</u>	ผู้พูดต้องการคำตอบจากผู้ฟังจริง ๆ
<u>เงื่อนไขจำเป็น</u>	ถือเป็นการพยายามที่จะได้มาซึ่งคำตอบจากผู้ฟัง

(ทรงธรรม อินทจักร, 2550: 57)

(2) เงื่อนไขวัจนกรรมการขอบคุณ มีดังนี้

<u>เงื่อนไขเนื้อความ</u>	เป็นการกระทำของผู้ฟังในอดีต
<u>เงื่อนไขเบื้องต้น</u>	การกระทำนั้นเป็นประโยชน์ต่อผู้พูดและผู้พูดก็เชื่อว่าการกระทำนั้นเป็นประโยชน์ต่อตนเอง
<u>เงื่อนไขความจริงใจ</u>	ผู้พูดรู้สึกซาบซึ้งหรือเป็นหนี้บุญคุณต่อการกระทำนั้น
<u>เงื่อนไขจำเป็น</u>	จัดว่าเป็นถ้อยคำแสดงความรู้สึกซาบซึ้งหรือเป็นหนี้บุญคุณ

(ทรงธรรม อินทจักร, 2550: 57)

(3) เงื่อนไขวัจนกรรมการแนะนำ มีรายละเอียดดังนี้

<u>เงื่อนไขเนื้อความ</u>	เนื้อความใด ๆ ที่เป็นการกระทำในอนาคตของผู้ฟัง
<u>เงื่อนไขเบื้องต้น</u>	1. ผู้พูดเชื่อว่าการกระทำดังกล่าวให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง 2. ผู้ฟังต้องไม่ตั้งใจกระทำในสิ่งที่ผู้พูดจะกล่าวอยู่แล้ว
<u>เงื่อนไขความจริงใจ</u>	ผู้พูดเชื่อว่าการกระทำนี้ได้รับผลประโยชน์จากการกระทำนี้
<u>เงื่อนไขจำเป็น</u>	ถือเป็นการกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง

(ทรงธรรม อินทจักร, 2550: 58)

ตามข้อมูลเงื่อนไขวัจนกรรมการข้างต้น ถ้อยคำจะจัดเป็นวัจนกรรมการถาม การแนะนำ หรือการขอบคุณได้นั้นจะต้องเป็นไปตามเงื่อนไขของแต่ละวัจนกรรม เช่น วัจนกรรมการถามจะจัดเป็นการถามที่เหมาะสมก็ต่อเมื่อผู้พูดไม่ทราบว่ามีสิ่งใดที่ตนข้องใจอยู่นั้นเป็นจริงหรือเท็จ เพราะหากผู้พูดถามโดยทราบคำตอบอยู่แล้วก็จะไม่ใช่เจตนาถาม แต่อาจมีเจตนาอื่นแฝงอยู่ เช่น เชื้อเชิญ ทดสอบความรู้ บริภาษโดยแสร้งถาม ฯลฯ และหากในบริบทดังกล่าวทราบอยู่แล้วว่าผู้ฟังจะให้คำตอบที่ต้องการอยู่แล้ว ผู้พูดก็อาจจะไม่ถาม อีกทั้งผู้พูดจะต้องถามด้วยความจริงใจ คือ ต้องการคำตอบจากผู้ฟังจริง ๆ ไม่เช่นนั้นการถามดังกล่าวอาจจัดเป็นการสื่อเจตนาอื่น ๆ อาทิ การขอร้อง ดังที่ เซิร์ล (Searle, 1975 อ้างถึงใน ณิชพร พานโพธิ์ทอง, 2566: 11-12) เสนอว่าการสื่อสารหลาย ๆ ครั้งที่ผู้พูดมักจะสื่อเจตนาแบบอ้อม ซึ่งเรียกว่า “วัจนกรรมอ้อม (indirect speech act)” หมายถึง ผู้พูดอาจกล่าวถ้อยคำที่สื่อความหมายตามรูปภาษาพร้อมกับสื่ออีกเจตนาหนึ่งที่มีเนื้อความต่างออกไปด้วย ซึ่งประกอบด้วย การสื่อเจตนาหลัก (primary illocutionary act) และการสื่อเจตนารอง (secondary illocutionary act) เช่น การกล่าวถ้อยคำ “Can you reach the salt?” ผู้พูดภาษาอังกฤษสื่อความหมายตามรูปภาษา คือ ถามผู้ฟังว่า “คุณสามารถหยิบเกลือได้หรือไม่” จัดว่าเป็นเจตนารอง ในขณะที่เดียวกันก็สื่อเจตนาขอร้องที่มีเนื้อความขอให้ผู้ฟังหยิบเกลือให้ ซึ่งจัดว่าเป็นเจตนาหลัก

นอกจากนี้ เซิร์ล (Searle, 1976 อ้างถึงใน ญัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2566) ยังได้เสนอ การแบ่งประเภทวัจนกรรมออกเป็น 5 ประเภท ไว้ในบทความ “The Classification of illocutionary Acts” ได้แก่

- 1) กลุ่มวัจนกรรมบอกกล่าว (representatives) คือ วัจนกรรมต่าง ๆ ที่ผู้พูดผูกมัดตนเองกับความเป็นจริงของถ้อยคำที่กล่าว เช่น การบอกเล่า การสรุป การรายงาน ฯลฯ
- 2) กลุ่มวัจนกรรมชี้แนะ (directives) ได้แก่ วัจนกรรมที่ผู้พูดพยายามให้ผู้ฟังทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น การขอร้อง การแนะนำ การถาม ฯลฯ
- 3) กลุ่มวัจนกรรมผูกมัด (commissives) ได้แก่ วัจนกรรมที่ผู้พูดผูกมัดตนเองว่าจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งในอนาคต เช่น การสัญญา การขู่ การเสนอให้ ฯลฯ
- 4) กลุ่มวัจนกรรมแสดงความรู้สึก (expressives) ได้แก่ วัจนกรรมที่ผู้พูดแสดงภาวะที่เกี่ยวกับจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึก เช่น การขอบคุณ การขอโทษ การทักทาย ฯลฯ
- 5) กลุ่มวัจนกรรมประกาศ (declarations) ได้แก่ วัจนกรรมที่เมื่อประกาศไปแล้วจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทันที มักเกี่ยวข้องกับสถาบันทางสังคม และอยู่ในสถานการณ์ที่เป็นทางการ เช่น การประกาศสงคราม การโปรดศีลล้างบาป การไล่ออก ฯลฯ

(Searle, 1976 อ้างถึงใน ญัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2566: 10-11)

เมื่อพิจารณาความหมายของการบริภาษในข้อ 2.1.2 จะพบว่าการบริภาษมีส่วนประกอบของวัจนกรรม 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนเนื้อความ คือ ถ้อยคำที่แสดงถึงความไม่พอใจของผู้พูดที่มีต่อผู้ฟังด้วยเชื่อว่าผู้ฟังนั้นมีข้อบกพร่องบางประการหรือมีพฤติกรรมที่ไม่ดีหรือไม่เหมาะสม และส่วนการสื่อเจตนา คือ มุ่งหมายให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง นอกจากนี้การบริภาษยังจัดว่าเป็นวัจนกรรมแสดงความรู้สึกอีกด้วยเนื่องจากเป็นวัจนกรรมที่ผู้พูดต้องการแสดงความไม่พอใจของตนออกมา ฉะนั้นการศึกษาคำครั้งนี้จะใช้ทฤษฎีวัจนกรรมเป็นกรอบแนวคิดหลักในการจัดว่าถ้อยคำใดเป็นถ้อยคำบริภาษ โดยนำความหมายของการบริภาษในข้อ 2.1.2 มาประยุกต์กับทฤษฎีวัจนกรรมของเซิร์ล (Searle, 1969: 66 อ้างถึงใน ญัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2566: 10) และกำหนดเงื่อนไขวัจนกรรมการบริภาษดังนี้

เงื่อนไขเนื้อความ

เป็นการกล่าวถึงข้อบกพร่องบางประการของผู้ฟัง หรือเป็นการกล่าวถึงพฤติกรรมในอดีตของผู้ฟัง

เงื่อนไขเบื้องต้น

1. ผู้พูดเชื่อว่าผู้ฟังมีข้อบกพร่องบางประการ หรือผู้พูดเชื่อว่าผู้ฟังประพฤติไม่ดีหรือไม่เหมาะสม
2. ผู้พูดต้องการระบายความไม่พอใจที่มีต่อผู้ฟัง

เงื่อนไขความจริงใจ ผู้พูดมุ่งหวังให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง

เงื่อนไขจำเป็น จัดเป็นความพยายามที่ทำให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง

2.4.2 แนวคิดถ้อยคำนัยผกผัน

หลายครั้งมนุษย์กล่าวถ้อยคำโดยไม่ได้ใช้รูปภาษาที่สอดคล้องกับเจตนา ดังที่ เซิร์ล (Searle, 1975 อ้างถึงใน ญัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2566: 11-12) ได้อธิบายไว้แล้วในหัวข้อ 2.4.1 แต่ผู้ฟังก็สามารถเข้าใจเจตนาที่สื่อผ่านถ้อยคำที่ไม่ตรงตามรูปภาษานี้ได้ ดังนั้นการศึกษาถ้อยคำนัยผกผันอาจช่วยให้ผู้วิจัยอธิบายเหตุการณ์เหล่านี้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังนี้

2.4.2.1 ความหมายของถ้อยคำนัยผกผัน

นักภาษาศาสตร์และนักวรรณคดีจำนวนมาก ได้แก่ นอกซ์ (Knox, 1961 อ้างถึงใน Panpothong, 1996); อามันเท (Amante, 1975); อัตทาร์โด (Attardo, 2001); กาญจนา วิชญาปกรณ์ (2542); มารศรี สอทิพย์ (2542) และกุหลาบ มัลลิกะมาส (2540, อ้างถึงใน นฤมล อินทรลักษณ์, 2545) ต่างให้คำนิยามของถ้อยคำนัยผกผัน (verbal irony) หรือ การแฝงนัย (irony) ไว้ว่าหมายถึง 1. การพูดอย่างหนึ่งแต่หมายความตรงกันข้ามกับความหมายตามรูป และ 2. การพูดอย่างหนึ่งแต่หมายความอีกอย่างหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ญัฐพร พานโพธิ์ทอง (2556: 115-117) ได้อธิบายให้เห็นว่า ถ้อยคำนัยผกผันไม่ได้หมายถึงเพียงถ้อยคำที่สื่อตรงข้ามกับความหมายตามรูป หรือการพูดอย่างหนึ่งแต่หมายความอีกอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่ยังรวมถึงถ้อยคำที่สื่อตรงข้ามกับมูลบท ถ้อยคำที่ผู้พูดกล่าวแบบไม่จริงใจ และถ้อยคำนัยผกผันแบบเสียงสะท้อนกลับด้วย ดังนี้

1) ถ้อยคำที่หมายความตรงข้ามกับความหมายตามรูป หรือตรงข้ามกับความหมายมูลบท และความหมายเป็นนัย ในบางกรณี ผู้ฟังจะต้องตีความมูลบท ความหมายเป็นนัย หรือความหมายอุปลักษณ์เสียก่อน แล้วจึงพลิกกลับเป็นความหมายที่ตรงกันข้าม จึงจะเข้าใจความหมายของถ้อยคำนัยผกผันที่ผู้พูดต้องการสื่อได้ดังตัวอย่าง

(4) พ่อกลับมาถึงบ้านเห็นกำลังตีลูกจนลูกร้องไห้สะอึกสะอื้น

พ่อ: ลูกมันทำผิดอะไรนักหนา ถึงต้องตีกันขนาดนี้

แม่: ก็แค่สอบตกทุกวิชา ถึงต้องตีกันขนาดนี้ไง

(ญัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556: 115)

จากตัวอย่าง (4) จะเห็นได้ว่าผู้พูดไม่ได้หมายความตรงข้ามกับความหมายตามรูป (literal meaning) แต่เป็นการสื่อความที่ตรงข้ามกับมูลบท (presupposition) คำว่า “แค่” นี้สื่อมูลว่า “การสอบตกทุกวิชาไม่ใช่เรื่องใหญ่อะไร” ซึ่งให้เห็นว่าผู้พูดสื่อตรงข้ามกับความหมายมูลบทอย่างชัดเจน ดังนั้นผู้ฟังจะเข้าใจถ้อยค่านัยแฝงในตัวอย่างนี้ได้จะต้องทราบมูลบท และตีความมูลบทก่อน แล้วจึงพลิกกลับเป็นตรงกันข้าม จึงจะทำให้เข้าใจความหมายเป็นนัยแฝงที่ผู้พูดต้องการสื่อได้ในที่นี้คือ “การสอบตกทุกวิชาเป็นเรื่องใหญ่ (จึงต้องทำโทษขนาดนี้)”

2) ถ้อยคำที่ผู้พูดกล่าวอย่างไม่จริงจัง บางครั้งถ้อยค่านัยแฝงไม่ได้สื่อความหมายตรงข้ามกับรูปภาษาเสมอไปดังจะเห็นได้จากวัจนกรรมต่าง ๆ ที่ละเมียดเงื่อนไขความจริงจัง เช่น คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ คำแนะนำที่ไม่ต้องการให้ผู้ฟังทำตาม คำขอร้องที่ผู้พูดมิได้ต้องการให้ผู้ฟังทำเช่นนั้นดังตัวอย่าง

(5) อาจารย์กำลังถือหนังสือหลายเล่มและกระเป๋าที่หนักมาก จนไม่สามารถใช้มือไปเปิดประตูห้องเรียนเพื่อเข้าไปสอนได้ ขณะนั้นมีนักศึกษาเดินผ่านมาพอดี แต่นักศึกษาก็ไม่ได้เปิดประตูให้อาจารย์ อาจารย์จึงพูดกับนักศึกษาว่า “ขอบคุณนะ”

(ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556: 116)

จากตัวอย่าง (5) จะเห็นได้ว่า อาจารย์ไม่ได้หมายความตรงกันข้ามกับความหมายตามรูป แต่เป็นการขอบคุณที่ใช้การละเมียดเงื่อนไขความจริงจัง เพื่อประชดนักศึกษาที่ไม่มีน้ำใจช่วยเปิดประตูให้อาจารย์

3) ถ้อยค่านัยแฝงแบบเสียงสะท้อนกลับ (irony as echoic) หรือถ้อยค่านัยแฝงแบบเอ่ยถึง (irony as mention) จะแฝงทัศนคติด้านลบของผู้พูด กล่าวคือ เป็นการเอ่ยถึง (mention) ที่มีผู้กล่าวไว้ก่อนหรือความคิดที่ผู้พูดเชื่อว่ามีอยู่ และแสดงท่าทีหรือความรู้สึกด้านลบต่อถ้อยคำนั้น ๆ โดยที่ผู้พูดไม่ได้เชื่อเช่นนั้นจริงดังตัวอย่าง

(6) ก ลังเลว่าควรขับรถไปต่างจังหวัดหรือไม่ เนื่องจากมีพยากรณ์อากาศว่าฝนจะตกหนัก แต่น้องสาวพูดกับ ก ว่า “ถ้ากรมอุตุนิยมวิทยาบอกว่าฝนจะตก ก็แปลว่าไม่ตก ตั้งใจไว้แล้วก็ไปเถอะ” แต่เมื่อขับรถไปถึงกลางทาง ก็เกิดฝนตกหนักจนเกือบมองไม่เห็นทางข้างหน้า ก จึงหันไปพูดกับน้องสาวด้วยความเจ็บใจว่า “ถ้ากรมอุตุนิยมวิทยาบอกว่าฝนจะตก ก็แปลว่าไม่ตก”

(ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556: 115)

จากตัวอย่าง (6) จะเห็นได้ว่า ถ้อยคำของ ก ที่ว่า “ถ้ากรมอุตุนิยมวิทยาบอกว่าฝนจะตก ก็แปลว่าไม่ตก” ไม่ได้เป็นการสื่อตรงข้ามกับความหมายตามรูป แต่เป็นการกล่าวซ้ำถ้อยคำที่

น้องสาวของตนกล่าวไว้ก่อนหน้านี้ ถ้อยคำของ ก จึงเป็นเสียงสะท้อนกลับเพื่อสื่อทัศนคติด้านลบไปสู่ น้องสาวของตน ในที่นี้ ก ต้องการประชดประชันน้องสาวของตนนั่นเอง

ในบางกรณีถ้อยคำนัยผกผันแบบเสียงสะท้อนกลับนี้ อาจไม่ได้มีผู้ใดกล่าว ถ้อยคำนั้นไว้ก่อน แต่ผู้พูดเชื่อว่าผู้ฟังมีความคิดเช่นนั้น เช่น ลูกอาจประชดแม่ว่า “หนูไม่เก่ง ไม่ดี เหมือนพี่ใหญ่” เพราะลูกเชื่อว่าแม่มีความคิดเช่นนั้นอยู่ (ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556: 117) ส่วน สเปอเบอร์ (Sperber, 1984 อ้างถึงใน ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556) ได้เสนอว่าผู้พูดถ้อยคำนัยผกผัน ไม่ได้กล่าวสิ่งที่สื่อความตรงกันข้าม แต่กำลังสร้างทำว่าสื่อความหมายเช่นนั้น

ผู้วิจัยจะใช้คำนิยามของถ้อยคำนัยผกผันตามที่ ณัฐพร พานโพธิ์ทอง (2556: 115 - 117) เสนอไว้ว่า ถ้อยคำนัยผกผันไม่ได้หมายถึงเพียงถ้อยคำที่สื่อตรงข้ามกับความหมายตามรูป ภาษา หรือการพูดอย่างหนึ่งแต่หมายความอีกอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่ยังรวมถึงถ้อยคำที่สื่อตรงข้ามกับ มุลบท ถ้อยคำที่ผู้พูดกล่าวแบบไม่จริงใจ และถ้อยคำนัยผกผันแบบเสียงสะท้อนกลับด้วย เนื่องจากคำ นิยามดังกล่าวชัดเจน ครอบคลุมในหลาย ๆ กรณี และเหมาะสมกับการศึกษาของผู้วิจัย

2.4.2.2 ลักษณะของถ้อยคำนัยผกผัน

ถ้อยคำนัยผกผันเป็นถ้อยคำที่สื่อความหมายต่างไปจากรูปภาษา และมีอยู่ ด้วยกันหลายประเภท แต่ไม่ว่าจะเป็นถ้อยคำนัยผกผันประเภทใดก็จะมีลักษณะร่วมกัน ซึ่ง อัตทาร์โด (Attardo, 2001: 112-118) และณัฐพร พานโพธิ์ทอง (2556: 117) กล่าวไว้โดยสรุปว่า การกล่าว ถ้อยคำหนึ่ง แต่ความหมายอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งความหมายที่ต้องการสื่อ นั้นมักจะตรงข้ามกับถ้อยคำที่ กล่าวออกไป นอกจากนี้ ถ้อยคำนัยผกผันจะมีความหมายตามรูปภาษาจะเป็นความหมายด้านบวก ส่วนความหมายที่ต้องการจะสื่อ นั้นเป็นความหมายด้านลบ

Panpothong (1996: 35-41) ระบุว่า ผู้พูดภาษาไทยมีกลวิธีในการสื่อสาร ถ้อยคำนัยผกผันหลายลักษณะ ดังนี้

1) การวางถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งไว้คู่กัน (contradictory adjacent expressions) ผู้พูดจะกล่าวบางสิ่งที่ตรงข้ามกับข้อความที่อยู่โดยรอบหรือถ้อยคำที่อยู่ติดกัน กล่าวคือ เมื่อผู้พูดกล่าวถ้อยคำนัยผกผันแล้ว ผู้พูดก็จะกล่าวถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งต่อกันทันที การวางถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งกันไว้คู่กันเช่นนี้ช่วยให้ผู้ฟังสามารถตระหนักได้ว่า ผู้พูดไม่จริงใจ ในการกล่าวถ้อยคำนั้น กลวิธีนี้จัดเป็นกลวิธีที่ผู้พูดภาษาไทยใช้มากที่สุดดังตัวอย่าง

(7) **ดีนี่** คุณเล่นทิ้งลูกฉันอยู่คนเดียวแล้วมาไอ้โลมเมียเก่า

(Panpothong, 1996: 35)

จากตัวอย่าง (7) จะเห็นว่าผู้พูดวางถ้อยคำที่ขัดแย้งไว้ติดกัน ถ้อยคำแรกคือ “ดีนี่” เพื่อสื่อความหมายด้านบวก แต่ถ้อยคำถัดมา คือ “คุณเล่นทิ้งลูกฉันอยู่คนเดียวแล้วมาไอ้โลมเมียเก่า” เพื่อสื่อความหมายด้านลบ ฉะนั้น การวางถ้อยคำที่ขัดแย้งกันไว้คู่กันเช่นนี้ทำให้ผู้ฟังทราบได้ทันทีว่าถ้อยคำ “ดีนี่” เป็นถ้อยคำนัยผกผันที่สื่อความหมายตรงกันข้าม

2) การกล่าวถึงสิ่งที่เป็นไปไม่ได้หรือไม่สมเหตุสมผล (irrational expressions) เป็นกลวิธีหนึ่งที่ผู้พูดภาษาไทยใช้เพื่อแสดงว่าถ้อยคำนัยผกผันคือการพูดในสิ่งที่ขัดแย้งกับความเป็นจริง ความเป็นไปไม่ได้ หรือไม่สมเหตุสมผล ซึ่งทำให้ผู้ฟังทราบได้ว่าผู้พูดกำลังใช้ถ้อยคำนัยผกผันอยู่ ดังตัวอย่าง

(8) เอ้อ ประเดี๋ยวก็**เหาะ**ได้หรือกลีมาลา

(Panpothong, 1996: 37)

จากตัวอย่าง (8) จะเห็นว่า การที่ผู้ฟังจะเหาะได้นั้นเป็นสิ่งที่ เป็นไปไม่ได้ และไม่สมเหตุสมผล ความไม่สมเหตุสมผลนี้ทำให้ผู้ฟังสามารถตระหนักได้ว่าผู้พูดกำลังใช้ถ้อยคำนัยผกผันอยู่

3) การกล่าวเน้นให้เกินจริงอย่างมาก (overly exaggerated expressions) เป็นอีกกลวิธีหนึ่งที่ผู้พูดภาษาไทยมักจะใช้เพื่อสื่อความหมายเป็นนัยผกผัน และการกล่าวเน้นให้เกินจริงอย่าง มากนี้เองทำให้ผู้ฟังทราบได้ทันทีว่า ผู้พูดกำลังใช้ถ้อยคำนัยผกผันอยู่ เช่น

(9) ซุดาพูดกับนิธิตาในวันที่เจอกันครั้งแรกว่า “แหม ช่างโชคดีจริง ชุณะอยากรู้จักคุณ นิธิตานานเต็มที ไม่ทราบว่ามันเป็นวันมหามหาสิทธิโชคยังงี้ดี”

(Panpothong, 1996: 39)

จากตัวอย่าง (9) จะเห็นได้ว่า ผู้พูดสร้างคำให้เกินจริง โดยการเติมอุปสรรค (prefix) “มหา” ซ้ำ ๆ ไว้หน้าคำนามหลัก “สิทธิโชค” เพื่อเป็นการเน้นให้ถ้อยคำนี้สื่อความหมายที่เกินจริงอย่างมาก การกล่าวเน้นให้เกินจริงเช่นนี้ทำให้ผู้ฟังรับรู้ได้ว่าผู้พูดกำลังใช้ถ้อยคำนัยผกผันอยู่

4) การใช้ระดับภาษาที่ไม่เหมาะสม (inappropriate language) การใช้ระดับภาษาที่ไม่เหมาะสมกับสถานภาพของผู้ฟังหรือผู้ที่ถูกกล่าวถึงเป็นอีกลักษณะหนึ่งของถ้อยคำนัยผกผันที่ผู้พูดภาษาไทยมักจะใช้อยู่บ่อยครั้งดังตัวอย่าง

(10) นายจ้างพูดกับคนใช้ว่า “แกขาดอะไรก็บอกฉันได้นี้ หรือต้องให้ฉันพูด”

(Panpothong, 1996: 41)

จากตัวอย่าง (10) แสดงให้เห็นว่าคำราชาศัพท์ในภาษาไทยจะใช้เฉพาะกับพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ พระสงฆ์ หรือบุคคลที่มีสถานะทางสังคมที่สูงกว่า แต่ผู้พูดในตัวอย่างนี้เลือกใช้คำราชาศัพท์ “พูด” กับคนใช้ ซึ่งมีสถานะทางสังคมที่ต่ำกว่า การใช้ระดับภาษาที่ไม่เหมาะสมกับสถานภาพของผู้ฟังเช่นนี้จึงทำให้ทราบได้ทันทีว่าผู้พูดกำลังใช้ถ้อยคำนัยผกผันอยู่

นอกจากนี้ ธีรพร พานโพธิ์ทอง (2542: 266) ยังพบถ้อยคำนัยผกผันอีกลักษณะหนึ่งที่เกิดจากการเลือกใช้แบบเปรียบเทียบที่มีคุณสมบัติตรงกันข้ามกับคุณสมบัติที่กล่าวถึง เช่น ใหญ่ยิ่งกว่าขี้ตามด ขาวเป็นดิน ฉลาดนกเอี้ยงเกาะ ฉลาดนกเอี้ยงเกาะ หอมเหมือนขี้ ซึ่งสื่อความหมายว่าเล็กมาก ดำ โง่ และเหม็นตามลำดับ

วิลสัน (Wilson, 1992 อ้างถึงใน อรรถกฤษณ์ อนันต์ทรัพย์สุข, 2559: 30) ยังได้เสนอถ้อยคำนัยผกผันอีกลักษณะหนึ่ง คือ ถ้อยคำนัยผกผันแบบเสียงสะท้อน (Echoic irony) โดยให้คำอธิบายไว้ว่า

“An echoic utterance simultaneously expresses the speaker’s attitude or reaction to what was said or thought... The speaker echoes a thought she attributes to someone else, while dissociating herself from it with anything from mild ridicule or savage scorn.”

(Wilson, 1992 อ้างถึงใน อรรถกฤษณ์ อนันต์ทรัพย์สุข, 2559: 30)

สรุปได้ว่า ถ้อยคำนัยผกผันแบบเสียงสะท้อนจะสื่อทัศนคติด้านลบของผู้พูดด้วยการนำถ้อยคำที่บุคคลอื่นเคยกล่าวไว้ก่อนหรือความคิดที่ผู้พูดคิดว่าบุคคลอื่นคิดเช่นนั้นมากล่าวซ้ำ ผู้พูดจะเลียนแบบหรือสะท้อนกลับความคิดของบุคคลอื่นในเชิงล้อเลียนหรือเย้ยหยันดังตัวอย่าง

(11) Mary has lent some money to Bill on the understanding that she will get it back next day. She wonders aloud to Peter whether Bill keep his word.

Peter: Bill is an officer and a gentleman.

Next day, Bill rudely denies all knowledge of his debt to Mary.

After telling Peter what has happened,

Mary: An officer and gentleman, indeed.

(Wilson, 1992 อ้างถึงใน อรรถกฤษณ์ อนันต์ทรัพย์สุข, 2559: 30)

จากตัวอย่าง (11) จะเห็นว่า ปีเตอร์เคยกล่าวกับแมรีไว้ว่า “บิลล์เป็นสุภาพบุรุษ” แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้น บิลล์ไม่ได้เป็นสุภาพบุรุษดังที่ปีเตอร์กล่าว ดังจะเห็นได้จากบิลล์ปฏิเสธด้วยท่าทีที่หยาบคายว่าจะไม่ยอมคืนเงินที่ยืมแมรีไป แมรีจึงนำถ้อยคำที่ปีเตอร์เคยกล่าวไว้กับเธอว่า “บิลล์เป็นสุภาพบุรุษ” มากล่าวซ้ำอีกครั้งหนึ่งด้วยน้ำเสียงประชดประชัน โดยที่แมรีไม่ได้เชื่อว่าบิลล์เป็นคนเช่นนั้น ตัวอย่าง (11) นี้จึงแสดงให้เห็นการใช้ถ้อยคำนัยผกผันแบบเสียงสะท้อน

เฮเวอร์เคท (Haverkate, 1990 อ้างถึงใน Panpothong, 1996: 29) ชี้ให้เห็นว่า ในการศึกษาถ้อยคำนัยผกผัน (verbal irony) ควรจะนำเงื่อนไขวจนกรรมมาใช้ในการพิจารณาด้วย โดย Haverkate อธิบายว่า ถ้อยคำนัยผกผัน (verbal irony) เกิดจากวจนกรรมต่าง ๆ ที่ละเมิดเงื่อนไขความจริงใจ (flouting the sincerity condition) ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นด้วยกับเฮเวอร์เคท (Haverkate) ในประเด็นที่ว่า หากผู้พูดกล่าววจนกรรมโดยละเมิดเงื่อนไขความจริงใจก็จะทำให้เกิดถ้อยคำนัยผกผัน (verbal irony) ขึ้น เช่น เงื่อนไขความจริงใจของวจนกรรมการถาม คือ ผู้พูดต้องการข้อมูลนี้ แต่ถ้าผู้พูดกล่าววจนกรรมการถามโดยปราศจากความรู้สึกดังกล่าว นั่นแสดงให้ผู้พูดต้องการสื่อเจตนาอื่น ๆ เช่น บริภาษ เชิญชวน ขอร้อง ฯลฯ

กล่าวโดยสรุปผู้พูดภาษาไทยสามารถเลือกใช้ถ้อยคำนัยผกผันได้หลายลักษณะ เช่น การวางถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งไว้คู่กัน การกล่าวถึงสิ่งที่เป็นไปไม่ได้หรือไม่สมเหตุสมผล การกล่าวเน้นให้เกินจริงอย่างมาก ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดถ้อยคำนัยผกผันข้างต้นมาประกอบแนวคิดหลักร่วมกับเงื่อนไขวจนกรรมการบริภาษในข้อ 2.4.1 เพื่อวิเคราะห์กลวิธีการบริภาษและจัดกลุ่มกลวิธีการบริภาษต่อไป

2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง

คำถามของการศึกษาคั้งนี้มุ่งหาคำตอบว่าหากตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังต่างกัน ตัวละครจะเลือกใช้กลวิธีการบริภาษอย่างไร ในขั้นต้นจะต้องทำความเข้าใจความหมายของคำศัพท์ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สถานภาพ บทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง จากนั้นจึงจะวิเคราะห์ได้ว่าตัวละครใดมีสถานภาพสูงกว่าหรือต่ำกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับกันดังนี้

ทีโอ (Thio, 2000: 34) อธิบายไว้ว่า “สถานภาพ” คือ ตำแหน่งในสังคม มนุษย์จะประพฤติปฏิบัติตามสถานภาพของตน เช่น เมื่ออยู่กับเพื่อน ก็จะแสดงออกความเป็นเพื่อนกันและแสดงพฤติกรรมไม่เป็นทางการ แต่เมื่อสนทนากับอาจารย์ ก็จะแสดงท่าทีอย่างเป็นทางการ เนื่องจากสถานภาพของเพื่อนกับอาจารย์ไม่เหมือนกัน มนุษย์จึงแสดงออกมาต่างกัน

นอกจากนี้ ศิริรัตน์ แอดสกุล (2560: 61) ยังเสนอว่าในบางสถานการณ์สถานภาพมีความสำคัญมาก เช่น เมื่อแพทย์ตรวจพบว่าหญิงคนหนึ่งตั้งครรภ์ หากหญิงคนนั้นเป็น “นาง” แพทย์ก็จะกล่าวคำว่า “ยินดีด้วยนะคะคุณกำลังจะมีลูก” แต่ถ้าหญิงคนนั้นเป็น “นางสาว” แพทย์ก็อาจจะไม่พูดประโยคเช่นนั้น เพราะมันอาจเป็นข่าวร้ายสำหรับคนที่ เป็น “นางสาว” ก็ได้ จะสังเกตได้ว่าสถานภาพเป็นตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกของสังคม ตำแหน่งต่าง ๆ จะกำหนดสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบแก่สมาชิก อีกทั้งยังทำให้เกิดการกระทำระหว่างกัน ทั้งนี้สถานภาพยังเกี่ยวข้องกับบทบาทอีกด้วยดังที่ ศิริรัตน์ แอดสกุล (2560: 66) กล่าวว่า “บทบาท” หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ หรือพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไรเป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคม เพื่อจะได้มีการกระทำระหว่างกันได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น บทบาทของแม่ สังคมก็คาดหวังไว้ว่าจะต้องเลี้ยงดูลูกเอาใจใส่ลูก ส่งเสียให้เล่าเรียน ให้ความรักความอบอุ่นแก่ลูก

ทีโอ (Thio, 2000: 36) ยังเปรียบเทียบให้เห็นว่าสถานภาพและบทบาทเหมือนกับเหรียญที่มีสองด้าน สถานภาพเป็นสิ่งที่คงที่ (static) แต่บทบาทเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ (dynamic) ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และตัวบุคคลเป็นหลัก โดยปกติสถานภาพและบทบาทมักจะเป็นของคู่กัน กล่าวคือ เมื่อมีสถานภาพก็ต้องมีบทบาทตามมาด้วย แต่ก็ไม่เสมอไป

สถานภาพจะเป็นตัวกำหนดบทบาทของบุคคลในสังคม และทำให้เกิดการกระทำระหว่างกัน เช่น บุคคลมักจะคำนึงถึงสถานภาพและบทบาทของตนเองและอีกฝ่ายหนึ่งเสมอเมื่อจะปฏิบัติหรือกระทำการใด ๆ ต่อบุคคลหนึ่ง โดยทั่วไปสถานภาพมักจะจัดเป็นคู่ ๆ เช่น บิดามารดากับบุตร อาจารย์กับนักศึกษา แพทย์กับผู้ป่วย ทั้งนี้สถานการณ์จะช่วยบ่งชี้ว่าบุคคลใดมีสถานภาพสูงกว่ากัน ต้อยกว่ากัน หรือเท่ากัน ดังที่ อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2544: 104) ระบุว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง” หมายถึง บทบาททางสังคมของผู้พูดกับผู้ฟังเมื่อเปรียบเทียบกัน ซึ่งมีอิทธิพลต่อปฏิกริยาโต้ตอบทางสังคมของผู้พูดกับผู้ฟัง รวมทั้งการใช้ภาษาด้วย

การสื่อสารแต่ละครั้งผู้พูดจะต้องคำนึงว่าผู้ฟังเป็นใคร หรือผู้พูดกำลังพูดอยู่กับใคร หรือผู้พูดเป็นอะไรกับผู้ฟัง ม.ร.ว. กัลยา ดิงศัภทีย์ และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2531) ได้เสนอแนวคิดในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังไว้ 3 แบบ ดังนี้

- 1) ความสัมพันธ์แบบสมดุล คือ ความสัมพันธ์ที่แสดงว่าผู้พูดและผู้ฟังเท่าเทียมกัน ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าตามความเป็นจริงแล้วผู้พูดกับผู้ฟังจำเป็นต้องมีคุณสมบัติเหมือนกันหรือฐานะเท่าเทียมกันทุกด้าน แต่หมายความว่าความสัมพันธ์ที่ผู้พูดกับผู้ฟังมองอีกฝ่ายว่ามีบทบาทเหมือนตน เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน คู่รัก คนที่รู้จักกัน และคนที่ไม่รู้จักกัน

2) ความสัมพันธ์แบบไม่สมดุล คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังที่มีสถานภาพต่างกันผู้พูดอาจมีสถานภาพสูงหรือต่ำกว่าผู้ฟังก็ได้ แต่ไม่เท่ากัน การมีสถานภาพสูงกว่านี้อาจเนื่องด้วยมีอายุหรือมีประสบการณ์มากกว่า หรือมีอำนาจและบุญคุณเหนืออีกฝ่าย เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างญาติผู้ใหญ่กับญาติผู้น้อย ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา ซึ่งตามขนบธรรมเนียมประเพณีไทยที่ได้ยึดถือปฏิบัติกันมานั้นว่าสามีย่อมเป็นที่เคารพของภรรยา ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา หรือนายกับบ่าว ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ เป็นต้น

3) ความสัมพันธ์แบบเป็นกลาง คือ ความสัมพันธ์ที่ไม่ถือว่าความสูงกว่าหรือต่ำกว่าของผู้พูดและผู้ฟังเป็นเรื่องสำคัญหรือเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่แสดงชัดเจนว่าผู้พูดหรือผู้ฟังสูงหรือต่ำกว่าอีกฝ่าย เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้บริการกับผู้รับบริการ

(ม.ร.ว. กัลยา ดิงศภักดิ์ และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2531: 31)

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง ผู้วิจัยจะนำรูปแบบการจัดการความสัมพันธ์ข้างต้นมาใช้เป็นกรอบแนวคิดเพื่อวิเคราะห์และจัดคู่ความสัมพันธ์ของตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์โดยพิจารณาจากสถานภาพและบทบาทของตัวละคร ทั้งนี้เพื่อพิสูจน์ว่าความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังจะมีอิทธิพลต่อการบริภาษของตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหรือไม่ กล่าวคือ หากตัวละครมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังแบบไม่สมดุล ตัวละครที่เป็นผู้บริภาษจะเลือกใช้กลวิธีการบริภาษอย่างไร

2.6 วรรณคดีประเภทนิทาน

วรรณคดีประเภทนิทานเปรียบเสมือนกระจกเงาที่สามารถสะท้อนสภาพสังคมในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากวรรณคดีหลายเรื่องนั้นปรากฏวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย อาทิ ระบบชนชั้นหรือสถานภาพทางสังคมของบุคคลในสังคม ดังนั้นการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับวรรณคดีประเภทนิทานจะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจตัวบทวรรณคดีมากยิ่งขึ้นดังนี้

สุกัญญา สุขฉายา (2557: 8-10) ให้คำจำกัดความของ “วรรณคดีนิทาน” ไว้ว่าหมายถึงวรรณคดีที่มีลักษณะของเรื่องเป็นนิทาน กล่าวคือ เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นเพื่อจำลองชีวิตและพฤติกรรมของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ อย่างมีวรรณศิลป์ มีเนื้อเรื่อง มีตัวละคร มีการดำเนินเรื่องเหมือนจริงหรืออาจโลดโผนเกินความจริง ฉากและสถานที่ในเรื่องอาจเป็นฉากในชีวิตจริงหรือฉากสมมติ งานประพันธ์นี้เน้นอารมณ์และจินตนาการเป็นสำคัญ ภาษาที่กวีใช้ถ่ายทอดจึงต้องสละสลวยชวนให้คล้อยตาม วรรณคดีนิทานเป็นงานวรรณคดีลายลักษณ์ที่มีการถ่ายทอดโดยการบันทึกไว้เป็นลักษณะอักษรและมีการคัดลอกสืบต่อกันมา วรรณคดีนิทานของไทยมีทั้งแต่งเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง แต่ส่วนใหญ่แล้วกวีไทยโบราณนิยมแต่งวรรณคดีเป็นร้อยกรองมากกว่าด้วยเชื่อว่าเป็นการแสดงฝีมือ

ทางศิลปะการประพันธ์ จึงมีวรรณคดีนิทานที่แต่งด้วยโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนเป็นจำนวนมาก ซึ่งแบ่งตามรูปแบบการสื่อสารได้ 2 ประเภท คือ 1) วรรณคดีนิทานเพื่อการอ่าน และ 2) วรรณคดีนิทานเพื่อการแสดง ดังนี้

1) วรรณคดีนิทานเพื่อการอ่าน คือ วรรณคดีนิทานที่แต่งขึ้นเพื่ออ่านหรือเล่าสู่กันฟัง สังคมไทยในอดีตที่รู้หนังสือมีจำนวนจำกัด จึงมีประเพณีการอ่านหนังสือให้ฟังที่ชุมชนในงานบุญ ประเพณี งานนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ โดยพระสงฆ์หรือฆราวาสที่รู้หนังสือ พระสงฆ์นิยมนำชาดกมาอ่านให้ญาติโยมฟังเพื่อสอนคติธรรม ความนิยมนี้จึงทำให้เกิดการแต่งวรรณคดีนิทานในรูปแบบชาดกขึ้น บางเรื่องนำมาจากนิทานชาดกแท้ ๆ บางเรื่องเป็นเรื่องที่กวีแต่งขึ้นเองและอ้างว่าเป็นนิทานชาดก วรรณคดีประเภทนี้ในภาคกลางและภาคใต้เรียกว่า “วรรณคดีประเภทกลอนสวด” ส่วนในภาคเหนือเรียกว่า “คำวธรรม” และในภาคอีสานเรียกว่า “นิทานธรรม” วรรณคดีเหล่านี้พระสงฆ์นิยมนำไปใช้เทศน์สั่งสอนคติธรรม ส่วนฆราวาสนิยมนำไปขับลำในงานมหรสพต่าง ๆ วรรณคดีนิทานที่แต่งขึ้นเพื่อการอ่านโดยเฉพาะมีอยู่จำนวนมากและมีการพัฒนาไปตามสังคม (สุกัญญา สุจฉายา, 2557: 9)

2) วรรณคดีนิทานเพื่อการแสดง คือ วรรณคดีที่มีเนื้อหาเป็นนิทาน แต่แต่งขึ้นในรูปแบบของการแสดง เช่น แต่งเป็นบทละคร วรรณคดีนิทานส่วนใหญ่ของภาคกลางสัมพันธ์กับการแสดง จึงนิยมแต่งเป็นบทสำหรับการแสดง เมื่อจะแสดงก็จะนำวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ คัดเฉพาะตอนที่แสดงนำไปปรับปรุงใหม่ให้เหมาะแก่การแสดงครั้งนั้น ๆ อีกทอดหนึ่ง ส่วนเรื่องเดิมนั้นแม้จะแต่งในรูปบทละครแต่คนไทยก็ใช้อ่านกันอย่างแพร่หลาย อาทิ บทละครเรื่องอิเหนาพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (สุกัญญา สุจฉายา, 2557: 9-10)

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นทำให้ทราบว่าวรรณคดีประเภทนิทานที่เป็นลายลักษณ์มีมาตั้งแต่อดีต และเป็นวรรณคดีที่ประพันธ์ขึ้นเพื่อจำลองชีวิตของมนุษย์และพฤติกรรมของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ กวีส่วนมากจะประพันธ์วรรณคดีประเภทนิทานเป็นร้อยกรอง ซึ่งอาจแบ่งได้ 2 ประเภทตามรูปแบบการสื่อสาร คือ วรรณคดีนิทานเพื่อการอ่าน เป็นวรรณคดีที่พระสงฆ์นำมาอ่านให้ญาติโยมฟังเพื่อสอนคติธรรม และวรรณคดีนิทานเพื่อการแสดง เป็นวรรณคดีที่ปรับปรุงมาจากวรรณคดีประเภทนิทานเพื่อการอ่านโดยจะเลือกเฉพาะตอนมาใช้ในการแสดง อาจกล่าวได้ว่าวรรณคดีประเภทนิทานทั้ง 2 ประเภทนี้สามารถสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมบางประการของบุคคลในยุคสมัยต่าง ๆ ได้ การศึกษาครั้งนี้จึงสนใจที่จะศึกษาภาษาและภาพสะท้อนวัฒนธรรมที่แสดงผ่านตัวบทวรรณคดีประเภทนิทาน

2.6.2 ลักษณะของวรรณคดีประเภทนิทานร้อยกรอง

ในอดีตนั้นบุคคลในสังคมไทยเสพวรรณคดีด้วยการฟัง ทำให้วรรณคดีที่ประพันธ์ด้วยบทร้อยกรองได้รับความนิยมมากกว่าวรรณคดีที่เป็นร้อยแก้ว เนื่องจากวรรณคดีประเภทนิทานร้อยกรองจะมีลักษณะเฉพาะ ดังที่ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2514), เบญจมาศ พลอินทร์ และเศรษฐ พลอินทร์ (2523) และสุกัญญา สุจนายา (2557) กล่าวไว้โดยสรุปดังนี้

2.6.2.1 ด้านรูปแบบคำประพันธ์

วรรณคดีประเภทนิทานร้อยกรองของไทยมักใช้คำประพันธ์ที่หลากหลาย มีทั้งประพันธ์เป็นโคลงและร่าย (ลิลิต) เช่น ลิลิตพระลอ ลิลิตเพชรมงกุฎ ประพันธ์เป็นฉันทน์ เช่น สมุทโฆษคำฉันท์ พระนลคำฉันท์ ฯลฯ แต่งเป็นกาพย์ (กลอนสวด) เช่น กลอนสวดเรื่องสุบินกุมาร กลอนสวดเรื่องพระยาฉันทน์ ฯลฯ ประพันธ์เป็นกลอน (กลอนอ่าน) เช่น กากีคำกลอน คำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ฯลฯ ประพันธ์เป็นบทเสภา เช่น เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เสภาเรื่องอาบู่หะชัน ฯลฯ ประพันธ์เป็นกลอนบทละคร เช่น เงาะป่า ระเบิดันไค พระมะเหลเถไถ ฯลฯ และประพันธ์โดยใช้คำประพันธ์หลายชนิด (คำหลวง) เช่น พระนลคำหลวง มหาชาติคำหลวง ฯลฯ เมื่อพิจารณารูปแบบคำประพันธ์ของวรรณคดีประเภทนิทานในแต่ละยุคสมัยจะพบว่า สมัยอยุธยาตอนต้นนิยมประพันธ์ด้วยโคลงและร่ายต่อสัมผัสกันเป็นเรื่องยาว (ลิลิต) อาทิ ลิลิตพระลอ ต่อมาสมัยอยุธยาตอนกลางนิยมประพันธ์เป็นฉันทน์และกาพย์ ส่วนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นยุคเฟื่องฟูของนิทานคำกลอน และสมัยรัชกาลที่ 4-6 นิยมประพันธ์เป็นบทละคร จนในที่สุดวรรณคดีประเภทนิทานก็เริ่มซบเซาลงเมื่อไทยได้เปลี่ยนระบบการศึกษาเป็นแบบตะวันตกสมัยรัชกาลที่ 6 (สุกัญญา สุจนายา, 2557: 172-175)

นอกจากนี้ เบญจมาศ พลอินทร์ และเศรษฐ พลอินทร์ (2523: 47-55) ยังอธิบายว่า กลอนบทละครยังมีคำที่เป็นเครื่องบอกให้ทราบถึงฐานะของตัวละครหรือบอกการดำเนินเรื่องหรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งด้วยดังตัวอย่าง

(12) การขึ้นต้นสำหรับตัวละครสูงศักดิ์

เมื่อนั้น	ทศเศียรฤทธิไกรใจหาญ
หัตถ์หนึ่งอุ้มนางเหาะทะยาน	ลิบเกล้ากรอนราญสุกัญณี
ด้วยกำลังศักรดาวรรุทร	จนสิ้นอาวุธยักษี
ยังแต่มือเปล่าเข้ารวี	ต่างดีสัประยุทธ์ไปมา

ฯ 4 คำ ฯ เชิด

(เบญจมาศ พลอินทร์ และเศรษฐ พลอินทร์, 2523: 47)

(13) การขึ้นต้นสำหรับตัวละครธรรมดา เช่น ทหาร เสนา อำมาตย์ ฯลฯ

บัดนั้น	อสุราห้าสิบทวยหาญ
เป็นปีกเขียงอาจอหังการ	ต่างโถมทะยานเข้าราญรอน
พุ่งซัดอาวุธสับสน	ต่างโถมทะยานเข้าราญรอน
ครึ้นครึ้นสนั่นอัมพร	ทินกรมีดคลุมข่มควันฯ

ฯ 4 คำ ฯ เชิด

(เบญจมาศ พลอินทร์ และเศรชฐ พลอินทร์, 2523: 47)

(14) การขึ้นต้นบอกการดำเนินเรื่อง

มาจะกล่าวบทไป	ถึงหิรันตย์กษัณฑ์แล้วกล้า
ห้าวหาญชาญณรงค์ฤทธา	ปรากฏเลื่องชื่อลือขจร
อยู่ยงยอดเขาจักรวาล	ในพิมานทิพรตน์ประภัสสร
ฤทธิเทววิชาธร	เกรงฤทธิ์รอนทั้งโลกา
ด้วยเพื่อนตั้งกิจพิธี	วินนตคิริภูผา
พระเป็นเจ้าให้พรอสุรา	รุ่งเรืองฤทธากล้านัก
อหังการอิมเอบกำเรบใจ	จะผลาญให้บรรลัยทั้งไตรจักร
สำแดงแผลงฤทธิ์ฮึกฮัก	ขุนยักษไถ่ม้วนแผ่นดินฯ

ฯ 4 คำ ฯ เชิด

ชมพุดรกาโร	อมรโคยานี้ก็ได้สิ้น
หนีบใส่รักแร้อสุรินทร์	พาแผ่นดินไปบาดาลฯ

ฯ 2 คำ ฯ กราว

(เบญจมาศ พลอินทร์ และเศรชฐ พลอินทร์, 2523: 48)

จากตัวอย่าง (12) – (14) จะพบว่า “เมื่อนั้น” จะใช้กับตัวละครสูงศักดิ์ เช่น กษัตริย์ ในที่นี้คือ ทศกัณฐ์ ส่วน “บัดนั้น” จะใช้กับตัวละครทั่วไป เช่น ทหาร ในที่นี้คือ ทหารยักษ์ และ “มาจะกล่าวบทไป” จะใช้เมื่อต้องการบอกการดำเนินเรื่องหรือเหตุการณ์ การศึกษาครั้งนี้ควรจะศึกษาความหมายและหลักการใช้คำเหล่านี้ด้วยเพราะจะช่วยทำให้ทราบได้ว่าตัวละครใดเป็นตัวละครสูงศักดิ์หรือตัวละครธรรมดา นอกจากนี้หากทราบบริบทการใช้เพลงหน้าพาทย์และเพลงประกอบ การรำก็จะเอื้อให้ผู้อ่านเข้าใจอารมณ์ของตัวละครในเหตุการณ์นั้น ๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2.6.2.2 ด้านเนื้อหา

วรรณคดีประเภทนิทานไทยส่วนใหญ่มีโครงเรื่องแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งเกี่ยวกับการผจญภัยของตัวละครเอกที่มักเป็นเจ้าหญิงหรือเจ้าชาย และมีของวิเศษหรือผู้ช่วยเหลือ

ความขัดแย้งในนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ นี้มักเป็นเรื่องระหว่างภรรยาหลงกับภรรยาน้อย เช่น ลักษณะวงศ์ จำปาสีต้น ไชยเชษฐ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าวรรณคดีราชสำนักจะไม่พบความขัดแย้งระหว่างภรรยาหลงกับภรรยาน้อยที่รุนแรงมากนัก แต่จะปรากฏมากในวรรณกรรมของชาวบ้านโดยเฉพาะนิทานคำกลอน และบทละครที่มีบทปะทะคารมระหว่างตัวละคร นอกจากนี้ความขัดแย้งที่นิยมอีกอย่างหนึ่ง คือ ความขัดแย้งระหว่างพ่อตากับลูกเขย พระเอกจะเดินทางไปเมืองยักษ์ ลอบรักลูกสาวยักษ์ รบกับยักษ์ แล้วสังหารยักษ์ หรือถูกยักษ์สังหาร พระอินทร์จะชุบชีวิตพระเอกขึ้นมา จากนั้นพระเอกจะย้อนกลับไปฆ่ายักษ์ที่เป็นพ่อตา อาจกล่าวได้ว่า “รักลูกสาวยักษ์พาเกินจร แล้วย้อนกลับมาฆ่าพ่อตาตาย” หรือ “เรียนวิชา ฆ่ายักษ์ ลักนาง” (สุกัญญา สุฉฉายา, 2557: 175-178)

2.6.2.3 ด้านแนวคิดหรือแก่นเรื่องสำคัญของนิทาน

แนวคิดที่ปรากฏในวรรณคดีประเภทนิทานมักสัมพันธ์กับหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อเรื่องกรรมที่ชี้ให้เห็นว่าหากทำดีจะได้รับผลของกรรมดี หากทำชั่วก็จะได้ผลของกรรมชั่ว, ความเชื่อเรื่องไตรลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความไม่ยั่งยืนของชีวิต, อริยสัจ 4 ที่มุ่งเสนอความทุกข์อันเกิดจากการพลัดพรากจากสิ่งที่รัก หรือความทุกข์อันเกิดจากกิเลสตัณหาของตนเองและผู้อื่นก่อขึ้น และความกตัญญู ตัวละครส่วนใหญ่ในวรรณคดีประเภทนิทานมักอ้างความเชื่อเรื่องกรรมในการอธิบายความทุกข์อันเกิดจากการสูญเสีย การพลัดพราก การผจญความทุกข์ยาก และในขณะเดียวกันก็ใช้ความเชื่อเรื่องกรรมเป็นเครื่องปลอบประโลมให้มีความหวังว่าการเผชิญกับความทุกข์ยากเหล่านี้จะมีวันหมดสิ้นเมื่อหมดกรรม (ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุพรรณ, 2514: 69; สุกัญญา สุฉฉายา, 2557: 178-180)

2.6.2.4 ด้านตัวละคร

ตัวละครเอกในวรรณคดีประเภทนิทานอาจจำแนกได้ 2 แบบ ได้แก่ แบบแรกเรียกว่า “ตัวละครแบบอุดมคติ” คือ ตัวละครที่สังคมยกย่องและจัดว่าเป็นตัวอย่างที่ควรประพฤติตาม ตัวละครแบบอุดมคติในนิทานไทยนี้ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาดังจะเห็นได้จากวรรณคดีประเภทนิทานที่มีที่มาจากชาดก เช่น กลอนสวดในสมัยอยุธยา ตัวละครเอกมักจะเป็นกษัตริย์หรือโอรสของกษัตริย์ที่มุ่งมั่นในการบำเพ็ญบารมี และเปี่ยมไปด้วยคุณธรรมจึงทำให้สามารถฝ่าฟันอุปสรรคได้สำเร็จ แบบที่สองเรียกว่า “ตัวละครแบบสมจริง” คือ ตัวละครที่เหมือนมนุษย์จริง ๆ ซึ่งมีการรับรู้ความรู้สึกแบบคนธรรมดาสามัญ อีกทั้งมีส่วนดีและไม่ดี ตัวละครจะแสดงลักษณะส่วนตัวออกมาขึ้นอยู่กับบุคคลที่ปฏิสัมพันธ์ เช่น วรรณคดีประเภทนิทานที่มีที่มาจากนิทานพื้นบ้าน ตัวละครจะมีลักษณะเหมือนคนจริง ๆ พระเอกในนิทานแบบนี้จะมีรูปลักษณะงดงาม มีวาจาไพเราะ

มีนิสัยเจ้าชู้ หรือเก่งกล้าสามารถ แต่บางครั้งก็แสดงความฉลาดกล้าวอกมาให้เห็น ขาดความรับผิดชอบ หรือมีพฤติกรรมบางประการที่ไม่ดี (สุกัญญา สุจฉายา, 2557: 180-182)

2.6.3 บทบาทของวรรณคดีประเภทนิทาน

สุกัญญา สุจฉายา (2557: 211) ได้เสนอว่า วรรณคดีเป็นกระบวนการสื่อสารอย่างหนึ่งของสังคม วรรณคดีจึงเป็นสถาบันทางสังคมที่มีทั้งผู้สื่อและผู้เสพ ผู้สื่ออาจจะมิเจตนาบอกข้อเท็จจริงจากประสบการณ์ส่วนตัว บอกเล่าความรู้สึกนึกคิด จินตนาการของตนเอง หรืออาจมุ่งอบรมสั่งสอนโน้มน้าวใจผู้เสพไปในทางที่ต้องการ ส่วนผู้เสพก็ได้ซึมซับเรื่องราวต่าง ๆ เข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต โดยเฉพาะวรรณคดีนิทานที่มีเนื้อหาเป็นเรื่องของชีวิตมนุษย์ในทุกแง่มุม วรรณคดีนิทานจึงเปรียบเสมือนแหล่งรวมประสบการณ์ร่วมของมนุษยชาติ ในบางครั้งเหตุการณ์ต่าง ๆ ในนิทานที่ตัวละครประสบหรือชีวิตของตัวละครได้กลายเป็นกรณีตัวอย่างให้กับบุคคลในสังคมไทย วรรณคดีประเภทนิทานจึงมีบทบาทในสังคมในด้านต่าง ๆ ดังนี้

2.6.3.1 บทบาทในด้านให้ความบันเทิง

วรรณคดีประเภทนิทานเป็นงานที่มุ่งเน้นอารมณ์สะเทือนใจเป็นหลักสำคัญ บางฉากบางตอนอาจกระทบอารมณ์ของผู้อ่าน หรือให้ความเพลิดเพลินทางอารมณ์และความเพลิดเพลินทางปัญญา นิทานจึงเป็นภาพจำลองชีวิตของมนุษย์ที่มีทั้งดีและไม่ดี กล้าหาญและฉลาด กลัว เฉลียวฉลาดและมีปัญญาที่ด้อยกว่าผู้อื่น เสียสละและเห็นแก่ตัว กวีได้เสนอธาตุแท้ของมนุษย์ออกมาให้ผู้ฟังอ่านพิจารณา ไม่ว่าตัวละครนั้นจะมีสถานภาพทางสังคมอย่างไร ผู้อ่านก็จะพบธาตุแท้ของมนุษย์ที่คล้ายกัน (สุกัญญา สุจฉายา, 2557: 214-218)

2.6.3.2 บทบาทในการกล่อมเกลาสังคม

วรรณคดีประเภทนิทานเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาแบบไทย เมื่อเด็กเริ่มหัดอ่านหนังสือได้แล้วในระดับหนึ่ง ก็จะใช้หนังสือวรรณคดีเป็นแบบฝึกอ่านขั้นสูง นอกจากวรรณคดีประเภทนิทานจะให้ความเพลิดเพลินแล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายในการให้ข้อคิดและคติธรรมเพื่อชี้นำสังคมให้คล้อยตาม ผู้อ่านจะได้รับการปลูกฝังแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและค่านิยมอันพึงประสงค์จากเรื่องโดยไม่รู้ตัว ดังจะเห็นได้จากวรรณคดีประเภทนิทานที่มีที่มาจากนิทานชาดกและนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่มีกมุงเสนอความขัดแย้งระหว่างฝ่ายธรรมะกับฝ่ายอธรรม แต่ท้ายที่สุดฝ่ายธรรมะผู้มีกิเลสตัณหามากกว่าก็ต้องชดใช้กับกรรมที่ตนได้สร้างขึ้น (สุกัญญา สุจฉายา, 2557: 218-220)

2.6.3.3 บทบาทในการเป็นทางออกของความขัดแย้งและกฎเกณฑ์ในสังคมไทย

วรรณคดีประเภทนิทานส่วนมากเป็นที่นิยมของบุคคลในสังคม ดังจะเห็นได้จากการนำไปแสดงในรูปแบบมหรสพต่าง ๆ เช่น ละครชาตรี ละครนอก หุ่นกระบอก ลิเก โนรา เนื่องจากวรรณคดีประเพณีนิทานนำเสนอหรือดำเนินเรื่องอย่างเป็นธรรมแก่บุคคลที่ขัดแย้งกันทั้งสองฝ่าย เช่น บางเรื่องก็กำหนดให้เมียหลวงเป็นนางเอก บางเรื่องก็กำหนดให้ภรรยาหน้าเป็นนางเอก บางเรื่องก็กำหนดให้ลูกเขยถูกฆ่า บางเรื่องก็กำหนดให้พ่อตาถูกฆ่า เป็นอย่างนี้สลับกันไป วรรณคดีประเพณีนิทานจึงสนองความพอใจให้แก่คนอ่านได้ ดังนั้นผู้อ่านวรรณคดีจะเห็นใจตัวละครที่ถูกกระทำไม่ว่าตัวละครนั้นจะเป็นภรรยาหลวงหรือภรรยาหน้า หรือเป็นผู้ร้ายหรือผู้ใหญ่ ทั้งนี้ผู้ที่อ่อนแอกว่าจะได้รับความเห็นใจเสมอ (ศิริพร ณ ถลาง, 2537: 168; สุกัญญา สุจฉายา, 2557: 220-221)

2.6.4 พัฒนาการของวรรณคดีประเพณีนิทาน

วรรณคดีประเพณีนิทานเริ่มบันทึกเป็นลายลักษณ์ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยที่ได้รับวัฒนธรรมตะวันตก โดยแต่ละสมัยนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากบริบทในสังคมสมัยนั้น ๆ ดังนี้

2.6.4.1 สมัยอยุธยา

ในสมัยอยุธยาตอนต้นวรรณคดีเพื่อการอ่านนั้นยังมีจำนวนไม่มาก ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเล่าจากนิทานชาดกเพื่อมุ่งสั่งสอนคติธรรมทางพระพุทธศาสนา อาทิ มหาชาติคำหลวง วรรณคดีนิทานที่ทวีประพันธ์ขึ้นเพื่อให้สร้างความสำเร็จอารมณ์เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง เช่น ลิลิตพระลอเป็นวรรณคดีนิทานเพื่อการอ่านเรื่องแรกที่ประพันธ์ขึ้นในช่วงรัชกาลพระบรมไตรโลกนาถถึงพระรามาธิบดีที่ 2 ด้วยคำประพันธ์ชนิดร้อยและโคลงหลายชนิดซึ่งมีทั้งร้อย โคลงโบราณ โคลงสุภาพ และโคลงตัน และในสมัยอยุธยาตอนปลาย วรรณคดีประเพณีนิทานส่วนใหญ่ผู้นั้นอยู่ในรูปแบบของบทละครมากกว่าอยู่ในรูปของวรรณคดีเพื่อการอ่าน ดังจะเห็นได้จากบทละครสำหรับละครในวัง ได้แก่ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ อุนรุท อิเหนา ดาหลัง หรือบทละครสำหรับเล่นละครชาวบ้าน (ละครนอก) เช่น การเกด คาวี ไชยทัต พิกุลทอง พิมสวรรค์ มณีพิชัย (สุกัญญา สุจฉายา, 2557: 107-125)

2.6.4.2 สมัยกรุงธนบุรี-รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พระเจ้ากรุงธนบุรีและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงแสดงเจตจำนงที่จะรวบรวมวรรณคดีเก่าให้มีความสมบูรณ์และพยายามประพันธ์วรรณคดีขึ้นใหม่โดยใช้งานเก่าที่หลงเหลือมาจากสมัยอยุธยา ดังจะเห็นได้ว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงรื้อฟื้นและพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ขึ้นมาใหม่จำนวน 4 ตอน เพื่อใช้ในการแสดงละครหลวงของผู้หญิง

ส่วนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้ประชุมนักปราชญ์เพื่อรวบรวมและชำระบทละครที่หลงเหลือมาจากสมัยอยุธยาให้มีเนื้อความบริบูรณ์ เช่น อิเหนา และดาหลัง นอกจากนี้ยังโปรดให้ประพันธ์ขึ้นใหม่อีก 2 เรื่อง คือ อุณรุท และรามเกียรติ์ วรรณคดีประเภทนิทานในสมัยกรุงธนบุรีและรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เช่น ลิลิตเพชรมงกุฎ อิเหนาคำฉันท์ กากีกลอนสุภาพ สมบัติอมรินทร์คำกลอน (สุกัญญา สุจฉายา, 2557: 125-134)

2.6.4.3 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดการละครอย่างยิ่ง บางครั้งพระราชนิพนธ์บทละครนอกและบทละครในด้วยพระองค์เอง จึงทำให้การละครในสมัยนี้เจริญถึงขั้นสุดโดยเฉพาะอย่างยิ่งละครในที่มีทั้งแบบแผนในท่ารำและการแสดง รัชสมัยนี้จัดว่าเป็นช่วงเวลาแห่งการแก้ไขและปรับปรุงตัวบทละคร หรือเป็นช่วงเวลาแห่งการชำระตัวบทละครที่รวบรวมมาจากรัชกาลก่อนให้เหมาะแก่การนำไปแสดงได้จริง บทละครในที่เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีเพียง 2 เรื่อง คือ บทละครเรื่องรามเกียรติ์และบทละครเรื่องอิเหนา ทั้งสองเรื่องนี้พระองค์พระราชนิพนธ์ขึ้นมาใหม่เพื่อใช้สำหรับการเล่นละครหลวง โดยทรงมุ่งหวังให้เป็นบทที่ใช้แสดงละครได้จริง มิได้โปรดให้เก็บไว้เป็นต้นฉบับสำหรับพระนครเหมือนอย่างพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช นอกจากนี้ยังได้พระราชนิพนธ์บทละครนอกไว้อีก 5 เรื่อง คือ ไชยเชษฐ สังข์ทอง ไกรทอง มณีพิไชย และคารวี ส่วนพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ได้พระราชนิพนธ์เรื่องสังข์ศิลป์ชัยถวายอีกเรื่องหนึ่งจึงทำให้บทละครนอกมีทั้งหมด 6 เรื่อง ซึ่งมีทั้งนองการร้องและวิธีรำต่างกับละครนอกของชาวบ้าน ต่อมาพัฒนาเป็นละครนอกแบบหลวงขึ้นและเป็นต้นแบบของละครนอกสืบมาจนทุกวันนี้ แม้ว่าบทละครนอกทั้ง 6 เรื่องนั้นจะมีตัวบทเดิมอยู่แล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา แต่พระองค์ก็ทรงเลือกเฉพาะบางตอนมาพระราชนิพนธ์บทขึ้นใหม่ ทำให้ได้บทละครที่ใช้ภาษาไพเราะและประณีตขึ้น แต่ยังคงอรรถรสแบบที่ชาวบ้านชื่นชอบ คือ มีการปะทะคารมระหว่างตัวละคร เช่น กระทบทกระเทียบเปรียบเปรย ตัดพ้อต่อว่า (สุกัญญา สุจฉายา, 2557: 134-136)

2.6.4.4 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

แม้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะไม่ทรงสนับสนุนงานวรรณคดีเพื่อความบันเทิง แต่ในรัชสมัยของพระองค์นั้นเรื่องประโลมโลกกลับเป็นที่นิยมของบุคคลในวังและชาวบ้านทั่วไปโดยเฉพาะงานที่ประพันธ์ด้วยคำกลอน เช่น สิงห์ไกรภพ พระอภัยมณี ลักษณะวงศ์ เนื่องจากกวีจำนวนมากที่มีฝีมือและความรู้ความสามารถจากรัชกาลก่อนยังคงประพันธ์วรรณคดีอย่างต่อเนื่อง เช่น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส สนุทรภู์ ฯลฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสนพระราชหฤทัยในวรรณคดีที่ประเทืองปัญญา

มากกว่าเรื่องประโลมโลก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ประมุขนักปราชญ์เพื่อแต่งวรรณคดีและจารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ โดยทรงมุ่งหวังให้เป็นแหล่งวิชาการในด้านต่าง ๆ แก่ประชาชนทุกชนชั้นดังจะเห็นได้จากโคลงโลกนิติ โคลงกฤษีตัดตน โคลงและกลอนกลบทอักษร ฯลฯ ที่ปรากฏ ณ วัดแห่งนี้ วรรณคดีเหล่านี้พระองค์ล้วนโปรดให้แต่งขึ้นใหม่ให้ดียิ่งกว่าในสมัยอยุธยา จึงกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงสร้างมาตรฐานวรรณคดีแห่งยุครัตนโกสินทร์ขึ้น (สุกัญญา สุจฉายา, 2557: 137-150)

2.6.4.5 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชสมัยนี้สังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายด้านเพราะเผชิญกับลัทธิล่าอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก ไทยจึงต้องเปิดการค้าตามสนธิสัญญาเบาว์ริงและติดต่อกับชาติตะวันตกมากขึ้น ทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงและเลือกรับวัฒนธรรมตะวันตกบางอย่างมาผสมผสานกับวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้ยังเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของวรรณคดีรูปแบบเก่าและวรรณคดีรูปแบบใหม่ซึ่งได้รับอิทธิพลจากตะวันตก วรรณคดีรูปแบบเก่ายังคงรักษาจารีตไว้อย่างเคร่งครัด คือ นิยมใช้คำประพันธ์ร้อยกรองเพื่อแต่งบันเทิงคดี อาทิ เสภาเรื่องศรีธนญชัยเชียงใหม่ แม้ชาวบ้านจะนิยมเรื่องประโลมโลกที่ประพันธ์เป็นนิทานคำกลอน แต่กวีในราชสำนักยังคงนิยมประพันธ์นิทานด้วยฉันทอาทิ พระสุธนคำฉันท (สุกัญญา สุจฉายา, 2557: 156-157)

2.6.4.6 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กิจการโรงพิมพ์เจริญขึ้นมาก ทำให้มีหนังสือพิมพ์เกิดขึ้นหลายฉบับและมีทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน อีกทั้งยังมีรายปักษ์ รายสัปดาห์ รายเดือน และราย 3 เดือน เรื่องที่ตีพิมพ์มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับข่าวสาร ข้อคิดเห็น และเรื่องบันเทิงคดีต่าง ๆ ภาษาที่ใช้ตีพิมพ์ก็เป็นภาษาที่ใกล้เคียงกับภาษาพูดซึ่งให้ผู้อ่านเข้าใจง่าย ภาษาร้อยแก้วจึงมีความสำคัญมากขึ้นและมีบทบาทในรูปแบบบทความ บันทึกลงจดหมายนิทาน เรื่องสั้น และนวนิยายตามรูปแบบของงานวรรณกรรมตะวันตก นอกจากนี้นิทานยังปรากฏมากในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ เช่น ตรุณโนวาท วิชระญาณวิเศษ (สุกัญญา สุจฉายา, 2557: 157-160)

2.6.4.7 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในช่วงเวลานี้วรรณคดีนิทานร้อยกรองที่เริ่มชบเซาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้กลับมาฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง ด้วยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำในการประพันธ์ร้อยกรองและทรงสนับสนุนกวี จึงทำให้วรรณคดีนิทานที่มีต้นเรื่องจากวรรณคดีสันสกฤตกลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ในรัชสมัยนี้ฉันทก็ยังเป็นคำประพันธ์ที่นิยมนำมาแต่งวรรณคดีมากกว่าสมัยใด เช่น พระนลคำฉันท พระนลคำหลวง สามัคคีเภทคำฉันท แนวคิด

ของวรรณคดีนิทานยุคนี้ส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับแนวคิดในอดีต กล่าวคือ ยังคงมีพื้นฐานจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น พระนลคำหลวง ซึ่งให้เห็นความสำคัญของการทำความดีละเว้นความชั่ว สามีคิเภทคำฉันท์ แสดงให้โทษของการแตกความสามัคคี หรือบทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา นำเสนอว่าความรักเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการเลือกคู่ครอง (สุกัญญา สุจฉายา, 2557: 161-168)

2.6.4.8 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในสมัยนี้วรรณกรรมร้อยแก้วเข้ามาแทนที่ร้อยกรองมากขึ้น บทประพันธ์ร้อยกรองขนาดยาวเสื่อมความนิยมลง ความนิยมอ่านเรื่องบันเทิงคดีหรือเรื่องประโลมโลกที่แต่งขึ้นตามแบบเดิมไม่เป็นที่นิยมดังในอดีตเพราะบุคคลในสังคมไทยมองว่าเป็นเรื่องที่ไร้สาระ หรือล้ำสมัย จึงนิยมอ่านแต่เรื่องสมัยใหม่ คือ เรื่องที่แปลจากภาษาอังกฤษ (สุกัญญา สุจฉายา, 2557: 169-170)

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีประเภทนิทานทั้งหมดข้างต้นทำให้ทราบวรรณคดีประเภทนิทานเป็นกลุ่มข้อมูลที่น่าสนใจ เพราะสามารถสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของสังคมแต่ละสมัยได้ ดังจะเห็นได้จากผู้เขียนพยายามนำเหตุการณ์หรือสิ่งในยุคสมัยนั้นใส่ลงไปในเรื่องหา ดังนั้นผู้อ่านก็จะรับรู้สภาพสังคมในสมัยนั้นได้จากการอ่านตัวบท นอกจากนี้ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 1-3 เป็นยุคที่วรรณคดีประเภทนิทานได้รับการพัฒนามากกว่าช่วงเวลาอื่น ๆ จึงทำให้มีวรรณคดีประเภทนิทานเกิดขึ้นจำนวนมาก อีกทั้งในช่วงเวลาดังกล่าวไทยยังไม่ได้เปิดการค้าเสรีกับชาติตะวันตก จึงเป็นช่วงเวลาที่ยังมีลักษณะพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการปกครองเป็นรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่ แต่หลังจากรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา ไทยได้ทำสัญญาการค้าเสรีและรับวัฒนธรรมและวิทยาการจากชาติตะวันตกเข้ามาด้วย จึงอาจทำให้ลักษณะพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการปกครองของสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเปลี่ยนไปจากเดิม ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวรรณคดีประเภทนิทานตั้งแต่รัชกาลที่ 1-3

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเพื่อนำมาใช้ประโยชน์และเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล สรุปผล และอภิปรายผล ได้แก่ งานวิจัยที่ศึกษาการบริภาษตามแนวภาษาศาสตร์ และงานวิจัยที่ศึกษาความขัดแย้งในวรรณคดี ดังนี้

2.7.1 งานวิจัยที่ศึกษาการบริภาษตามแนวภาษาศาสตร์

งานวิจัยที่ศึกษาการบริภาษตามแนวภาษาศาสตร์ ได้แก่ วิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2547), นภัทร อังกูรสินธนา (2552), อรรถวิทย์ รอดเจริญ (2552), อรทัย ชินอัครพงศ์ (2557), ทิพวัลย์ เหมรา (2560), ขวัญทิพย์ อรุณรุวิวัฒน์ และคณะ (2564) และกรรณิการ์ สุพิชญ์ (2565) ดังนี้

งานวิจัยที่ศึกษาการบริภาษในภาษาไทยตามแนวภาษาศาสตร์มีจุดเริ่มต้นมาจากงานวิจัยของ วิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2547) ที่ศึกษา “วจนกรรมการบริภาษในภาษาไทย” โดยใช้ทฤษฎีวจนกรรมของเซิร์ล (Searle, 1969) มาเป็นกรอบแนวคิดหลักเพื่อวิเคราะห์การบริภาษในบทสนทนาจากนวนิยายจำนวน 6 เรื่อง และสนทนาในชีวิตจริงจำนวน 30 ตัวอย่าง นอกจากนี้ยังกำหนดเงื่อนไขวจนกรรมการบริภาษขึ้นเพื่อที่จะระบุได้ว่าถ้อยคำใดจัดเป็นวจนกรรมการบริภาษ งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นถึงความคิดริเริ่มที่จะนำทฤษฎีอันเกิดจากการศึกษาภาษาในชีวิตประจำวันมาใช้ศึกษา การบริภาษในวรรณกรรม อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้ก็ยังคงเก็บข้อมูลส่วนหนึ่งจากบทสนทนาในชีวิตจริงประกอบด้วย ทั้งนี้ วิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2547: 3) ได้อธิบายถึงเหตุผลที่เลือกใช้กลุ่มข้อมูลส่วนหนึ่งเป็นวรรณกรรมไว้ว่า

ข้อมูลบทสนทนาจากนวนิยายนี้ แม้จะเป็นบทสนทนาที่ผู้แต่งนวนิยายคิดขึ้น แต่ในทางวินัยปฏิบัติศาสตร์นั้นถือว่าเป็นข้อมูลที่ใกล้เคียงกับบทสนทนาในชีวิตประจำวันมากที่สุด เพราะเป็นบทสนทนาที่จำลองมาจากถ้อยคำที่ใช้จริงอยู่ในชีวิตประจำวันทั่วไป เพื่อให้นวนิยายที่แต่งขึ้นนั้นดำเนินไปอย่างราบรื่นไม่ขัดกับความจริงที่อาจเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันทั่วไป และเป็นที่ยอมรับจากผู้อ่าน

งานวิจัยข้างต้นแสดงให้เห็นว่ากลวิธีการบริภาษที่ผู้พูดภาษาไทยเลือกใช้มี 3 กลวิธี ได้แก่ 1) กลวิธีการบริภาษแบบตรงไปตรงมา เป็นการใช้ถ้อยคำบริภาษที่ชัดเจน ไม่กำกวม ผู้ฟังสามารถรับรู้ได้ทันทีว่าตนกำลังถูกบริภาษโดยไม่ต้องตีความ ได้แก่ การบริภาษด้วยคำหยาบ และการบริภาษด้วยคำที่แสดงความหมายทางลบ 2) กลวิธีการบริภาษแบบอ้อม เป็นการเลือกใช้ถ้อยคำที่มีความหมายคลุมเครือ ไม่ชัดเจนว่าผู้พูดต้องการแสดงความหมายว่าอย่างไรหรือบริภาษผู้ใด ทำให้ผู้ฟังต้องอาศัยการตีความจากบริบทก่อนจึงจะทราบว่าตนถูกบริภาษ เช่น การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน การใช้ความเปรียบ การใช้คำรี้นหู 3) กลวิธีเสริมการบริภาษ เป็นกลวิธีที่ผู้พูดใช้เพื่อแสดงอารมณ์หรือความรู้สึกทางลบที่มีต่อผู้ฟังที่กระทำผิด โดยไม่ได้มุ่งแสดงข้อบกพร่องของผู้ฟัง อาทิ การใช้คำอุทานเพื่อแสดงความรู้สึกทางลบ นอกจากนี้ยังทำให้ทราบว่า การบริภาษนั้นทำให้ผู้ฟังสูญเสียสถานภาพกลายเป็นผู้ที่สังคมไม่ยอมรับ และถูกกีดกันออกจากกลุ่ม (วิสันต์ สุขวิสิทธิ์, 2547: 129-131) อาจกล่าวได้ว่างานวิจัยของ วิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2547) นี้เป็นจุดเริ่มต้นของการนำแนวคิดหรือทฤษฎีทางภาษาศาสตร์มาศึกษาการบริภาษในข้อมูลกลุ่มต่าง ๆ ทั้งที่เป็นภาษาในชีวิตประจำวันและวรรณกรรม อีกทั้งเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลให้แก่งานวิจัยถัดมาที่ศึกษาการบริภาษ

ช่วงเวลาต่อมา งานวิจัยที่ศึกษาการบริภาษในภาษาไทยโดยใช้แนวคิดหรือทฤษฎีทางภาษาศาสตร์นั้นมีทั้งที่เก็บข้อมูลจากการสื่อสารในชีวิตประจำวันและวรรณกรรมต่าง ๆ ซึ่งอาจจำแนกได้ 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มที่เก็บข้อมูลจากการสื่อสารในชีวิตประจำวัน 2) กลุ่มที่เก็บข้อมูลจากตัวบทวรรณกรรม และ 3) กลุ่มที่เก็บข้อมูลทั้งการสื่อสารในชีวิตประจำวันและตัวบทวรรณกรรม ดังนี้

1) กลุ่มที่เก็บข้อมูลจากการสื่อสารในชีวิตประจำวัน งานวิจัยกลุ่มนี้เก็บข้อมูลจากผู้พูดภาษาไทยกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มนักการเมือง กลุ่มผู้ใช้โซเชียลมีเดีย (social media) และกลุ่มผู้พูดภาษาไทยถิ่น ดังจะเห็นได้จาก อรรถวิทย์ รอดเจริญ (2552) ที่ศึกษาเรื่อง “การศึกษาการใช้ภาษาบริภาษของนักการเมืองไทย” โดยใช้ทฤษฎีวิัจจนกรรมของเซิร์ล (Searle, 1969) และแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลจากงานวิจัยต่าง ๆ มาวิเคราะห์ภาษาบริภาษของนักการเมืองไทยในการอภิปรายไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีรายบุคคลระหว่างวันที่ 24-26 มิถุนายน พ.ศ. 2551 ส่วนขวัญทิพย์ อรุณรุวิวัฒน์ และคณะ (2564) ที่ศึกษาเรื่อง “กลวิธีทางภาษาที่ใช้บริภาษในแอปพลิเคชันทวิตเตอร์ : กรณีศึกษาประเด็นปัญหาความรักของนักแสดงหญิงและนักร้องชาย” โดยใช้เงื่อนไขวิัจจนกรรมการบริภาษของ วิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2547) เป็นกรอบแนวคิดหลักเพื่อวิเคราะห์กลวิธีทางภาษาที่ใช้บริภาษนักแสดงหญิงและนักร้องชายในแอปพลิเคชันทวิตเตอร์ และ ทิพวัลย์ เหมรา (2560) ที่ศึกษาเรื่อง “ถ้อยคำบริภาษของผู้พูดภาษาไทยถิ่นอีสาน บ้านสระบัว ตำบลสระบัว อำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์” โดยใช้แนวทางการวิเคราะห์ภาษาตามแนววรรณศาสตร์มาศึกษาถ้อยคำบริภาษของผู้บอกภาษาไทยถิ่นอีสาน บ้านสระบัว ตำบลสระบัว อำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์

2) กลุ่มที่เก็บข้อมูลจากตัวบทวรรณกรรม งานวิจัยกลุ่มนี้เก็บข้อมูลจากวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ ได้แก่ นวนิยายไทย และเพลงลูกทุ่งอีสาน ดังจะเห็นได้จาก นภัทร อังกูรสินธนา (2552) ที่ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิัจจนกรรมอ้อมในบทสนทนาในนวนิยายไทยต่างสมัย” โดยทฤษฎีวิัจจนกรรมของเซิร์ล (Searle, 1969) เพื่อเปรียบเทียบประเภทวิัจจนกรรมที่ปรากฏในบทสนทนาในนวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2544-ปัจจุบัน และ กรรณิการ์ สุพิชญ์ (2565) ที่ศึกษาเรื่อง “กลวิธีทางภาษาเพื่อแสดงการบริภาษในเพลงลูกทุ่งอีสานร่วมสมัย” โดยใช้ทฤษฎีวิัจจนกรรมของเซิร์ล (Searle, 1969) มาวิเคราะห์กลวิธีการบริภาษในเพลงลูกทุ่งอีสานที่ปรากฏบนเว็บไซต์ www.joox.com ในช่วง พ.ศ. 2561-2562

3) กลุ่มที่เก็บข้อมูลที่เก็บข้อมูลทั้งการสื่อสารในชีวิตประจำวันและตัวบทวรรณกรรม ดังจะเห็นได้จาก อรทัย ชินอัครพงศ์ (2557) ที่ศึกษาเรื่อง “การศึกษาคำด่าในภาษาไทยตามแนววรรณศาสตร์ชาติพันธุ์และวัจนปฏิบัติศาสตร์” โดยใช้แนวทางการวิเคราะห์ภาษาตามแนววรรณศาสตร์และวัจนปฏิบัติศาสตร์เพื่อศึกษาคำด่าในภาษาไทย ซึ่งเก็บข้อมูลจาก 5 แหล่ง ได้แก่ บุคคลทั่วไป เว็บไซต์เสรี นวนิยาย ภาพยนตร์กับละครโทรทัศน์ และพจนานุกรม

เมื่อพิจารณาผลการศึกษาของงานวิจัยทั้ง 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เก็บข้อมูลจากการสื่อสารในชีวิตประจำวัน กลุ่มที่เก็บข้อมูลจากตัวบทวรรณกรรม และกลุ่มที่เก็บข้อมูลทั้งการสื่อสารในชีวิตประจำวันและตัวบทวรรณกรรมจะพบว่า ภาษาที่สื่อเจตนาบริภาษนั้นอาจเป็นได้คำ

วลี ประโยค หรือสัมพันธ์สาร ดังที่ อรรถชัย ชินอัครพงค์ (2557: 98) เสนอว่ากลวิธีการสร้างคำค่าในภาษาไทยมี 9 รูปแบบ ได้แก่ การใช้คำประสม คำมูล ประโยค นามวลี กริยาวลี คำซ้อน ข้อความ การเปลี่ยนเสียง และการประสานคำ ส่วน นภัทร อังกูรสินธนา (2552: 155) กล่าวว่า วัจนกรรม การบริภาษในนวนิยายไทยต่างสมัยทั้ง 4 ช่วงเวลา มีทั้ง 3 รูปประโยค คือ รูปประโยคบอกเล่า รูปประโยคคำสั่ง และรูปประโยคคำถาม อีกทั้ง อรรถวิทย์ รอดเจริญ (2552: 56) ยังแสดงให้เห็นว่า นักการเมืองไทยจะนำข้อความมาเรียงร้อยต่อเนื่องกันเป็นโครงสร้างการบริภาษซึ่งประกอบไปด้วย 3 ส่วน ได้แก่ การเปิดเรื่องการบริภาษ การดำเนินเรื่องการบริภาษ และการปิดเรื่องการบริภาษ

นอกจากนี้ภาษาที่ใช้ในการบริภาษสามารถจำแนกได้ 2 แบบ ได้แก่ ภาษาบริภาษแบบตรง หมายถึง การใช้ถ้อยคำที่สื่อเจตนาบริภาษอย่างชัดเจน เมื่อผู้ฟังถ้อยคำดังกล่าวสามารถรับรู้ได้ทันทีว่าตนกำลังถูกบริภาษอยู่โดยไม่ต้องตีความถ้อยคำดังกล่าว และภาษาบริภาษแบบอ้อม หมายถึง การใช้ถ้อยคำที่ไม่สื่อเจตนาบริภาษอย่างชัดเจน ผู้ฟังจะต้องอาศัยการตีความและบริบทจึงจะทราบว่าตนกำลังถูกบริภาษ ดังที่ อรรถวิทย์ รอดเจริญ (2552: 145; 189) กล่าวว่าภาษาบริภาษแบบตรงที่นักการเมืองไทยเลือกใช้มากที่สุด คือ การใช้คำที่สื่อความหมายทางลบเกี่ยวกับการกระทำ การใช้อาจ หรือสติปัญญาที่ไม่เหมาะสม ส่วนภาษาบริภาษแบบอ้อมที่นักการเมืองไทยเลือกใช้มากที่สุด คือ การใช้รูปประโยคคำถามโดยที่ไม่ได้ต้องการคำตอบจากผู้ถูกบริภาษ ส่วน ขวัญทิพย์ อรุณรุวิวัฒน์ และคณะ (2564: 108) ระบุว่า กลวิธีทางภาษาแบบตรงไปตรงมาที่ปรากฏมากที่สุดใน #นักแสดงหญิงม.กับไฮโซชายชื่อดัง และ #นักร้องชายป.ชื่อดัง คือ การใช้คำหยาบ เช่น การใช้คำไม่สุภาพ คำต้องห้าม คำที่สื่อเรื่องเพศ และคำเรียกสัตว์ ส่วนกลวิธีทางภาษาแบบอ้อมที่ปรากฏมากที่สุด คือ การใช้ถ้อยคำนัยแฝง ส่วน ทิพวัลย์ เหมรา (2560: 101; 106) อธิบายว่า ถ้อยคำของผู้พูดภาษาไทยถิ่นอีสานสามารถแบ่งได้ 2 ประเภท ได้แก่ ถ้อยคำบริภาษแบบความหมายตรง เป็นถ้อยคำที่สื่อเจตนาบริภาษ เมื่อผู้ฟังก็เข้าใจได้ทันทีโดยไม่ต้องตีความหมาย และถ้อยคำบริภาษแบบความหมายเปรียบ คือ ถ้อยคำที่เจตนาบริภาษโดยเปรียบเทียบผู้ฟังกับสิ่งต่าง ๆ

จากการทบทวนงานวิจัยที่ศึกษาการบริภาษตามแนวภาษาศาสตร์ ได้แก่ วิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2547), นภัทร อังกูรสินธนา (2552), อรรถวิทย์ รอดเจริญ (2552), อรรถชัย ชินอัครพงค์ (2557), ทิพวัลย์ เหมรา (2560), ขวัญทิพย์ อรุณรุวิวัฒน์ และคณะ (2564) และกรรณิการ์ สุพิชญ์ (2565) ทำให้ทราบว่างานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับการบริภาษนั้นจะวิเคราะห์ภาษาบริภาษตามแนววัจนปฏิบัติศาสตร์และอรรถศาสตร์ โดยเก็บข้อมูลจากการสื่อสารในชีวิตประจำวันและวรรณกรรมยุคสมัยต่าง ๆ แต่ไม่มีงานวิจัยใดที่เก็บข้อมูลและใช้แนวคิดการวิเคราะห์ภาษาตามแนววัจนปฏิบัติศาสตร์มาศึกษาการบริภาษในวรรณคดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่รัชกาลที่ 1-3 ที่มีเนื้อหาสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของบุคคลสังคมไทยในอดีต ฉะนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะ

นำแนวคิดการวิเคราะห์ภาษาตามแนววจนปฏิบัติศาสตร์มาศึกษาวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตั้งแต่รัชกาลที่ 1-3

2.7.2 งานวิจัยที่ศึกษาความขัดแย้งในวรรณคดี

งานวิจัยที่ศึกษาความขัดแย้งในวรรณคดีได้แก่ ศรศักดิ์ ไชยมงคล (2540), สมบูรณ์ ศรีระสันต์ (2542), บุษกร อำไพ (2543), จันทร์สุตา ไชยประเสริฐ (2549), กษมา สุรเดชา (2556) และรัชณีย์ ศรีสมาน (2559) ดังนี้

ความขัดแย้งเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้วรรณคดีน่าสนใจและน่าติดตามดังจะเห็นได้จากวรรณคดีหลายเรื่องเป็นที่รู้จักของคนไทย อาทิ เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้งของตัวละครต่าง ๆ ภายในเรื่อง เช่น ความขัดแย้งระหว่างนางวันทองกับนางลาวทอง ความขัดแย้งระหว่างนางวันทองกับขุนแผน ความขัดแย้งระหว่างนางวันทองกับขุนช้าง เมื่อตัวละครเกิดความขัดแย้งขึ้น ตัวละครมักจะไม่พอใจและระบายความไม่พอใจที่มีต่ออีกฝ่ายออกมาด้วยการบริภาษดังที่ ศรศักดิ์ ไชยมงคล (2540), สมบูรณ์ ศรีระสันต์ (2542), บุษกร อำไพ (2543), จันทร์สุตา ไชยประเสริฐ (2549), กษมา สุรเดชา (2556) และรัชณีย์ ศรีสมาน (2559) ได้ศึกษาความขัดแย้งในบทละครใน บทละครนอก และวรรณคดีนิทานโดยมุ่งวิเคราะห์สาเหตุที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง กระบวนการเกิดบทพิโรธวาหัง ภาษาที่ใช้ในการบริภาษ และภาพสะท้อนวัฒนธรรมจากความขัดแย้งกับการบริภาษแล้วพบว่า ความขัดแย้งในบทละครใน บทละครนอก และวรรณคดีนิทานนั้นมีหลายประการ ซึ่งมักมีสาเหตุมาจากจากความชิงไหว ความบกพร่องในหน้าที่ ความไม่พึงพอใจในบุคคล ความผิดหวังในสิ่งที่ปรารถนา เป็นต้น แต่ที่พบมากที่สุด คือ ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ เมื่อตัวละครเกิดความขัดแย้งระหว่างกัน ตัวละครมักไม่พอใจและต้องการระบายความไม่พอใจของตนที่มีต่ออีกฝ่ายด้วยการบริภาษ ทั้งนี้อาจใช้คำ สำนวน หรือภาพพจน์ประเภทต่าง ๆ ก็ได้ บางครั้งตัวละครอาจใช้คำที่หรือแสดงออกปฏิกิริยาอันแสดงถึงความไม่พอใจออกมาให้อีกฝ่ายรับรู้ด้วย เช่น ทุด ชิชะ ดูดู กระที่บเท้า ถ่มน้ำลาย ชี้น้ำ ฯลฯ

นอกจากนี้ยังพบข้อสังเกตว่าสถานภาพทางสังคม เพศสถานะ และชนบถทางวรรณคดี การละคร อาจเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเกิดบทพิโรธวาหังในบทละครในและบทละครนอก สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอีกด้วย เช่น ตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าจะไม่สามารถบริภาษโต้ตอบตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าได้เพราะเกรงกลัวอำนาจของตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าซึ่งก่อให้เกิดโทษแก่ตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าได้ ตัวละครเพศชายมักใช้ความรุนแรงทำร้ายร่างกายตัวละครเพศชายด้วยกันจนถึงแก่ชีวิตโดยมากพบในการสงคราม หรือบทละครนอกมักใช้คำที่มีความหมายโดยตรงและหยาบคาย ส่วนบทละครก็ปรากฏคำที่มีความหมายโดยตรง แต่

ไม่หยาบคาย ส่วนความขัดแย้งและการบริภาษทั้งในบทละครใน บทละครนอก และวรรณคดีนิทานยังสามารถสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมบางประการของสังคมสมัยนั้นได้ด้วย เช่น ค่านิยมเรื่องชาติกำเนิด ค่านิยมเรื่องรูปลักษณ์ ระบบอาวุโส ความเชื่อที่สัมพันธ์กับ สิ่งเหนือธรรมชาติและศาสนา ฯลฯ

จากการทบทวนงานวิจัยที่ศึกษาความขัดแย้งในวรรณคดี ได้แก่ ศรศักดิ์ ไชยมงคล (2540), สมบูรณ์ ศรีระสันต์ (2542), บุษกร อำไพ (2543), จันทร์สุดา ไชยประเสริฐ (2549), กษมา สุรเดชา (2556) และรัญชนีย์ ศรีสมาน (2559) ทำให้ทราบข้อมูลที่น่าสนใจและแนวทางของการศึกษา การบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งแบ่งเป็น 4 ประการ ดังนี้

1) งานวิจัยที่ผ่านมาข้างต้นมักเลือกกลุ่มข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยเป็นบทละครใน บทละครนอก และวรรณคดีนิทาน แต่ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะเรียกกลุ่มข้อมูลนี้ว่า “วรรณคดีประเภทนิทาน” เนื่องจากบทละครในและบทละครนอกในงานวิจัยข้างต้นนั้นจัดเป็นวรรณคดีนิทานเพื่อการแสดง ส่วนวรรณคดีนิทานข้างต้นก็จัดเป็นวรรณคดีนิทานเพื่อการอ่านดังที่ สุกัญญา สุฉฉายา (2547) ได้อธิบายความหมายของวรรณคดีนิทานแล้วไว้ในข้อ 2.6

2) งานวิจัยที่ผ่านมาข้างต้นทำให้ทราบว่าเมื่อตัวละครเกิดความขัดแย้งระหว่างกัน ตัวละครส่วนมากเลือกที่จะบริภาษโต้ตอบกันเพื่อระบายความไม่พอใจที่ตนมีต่ออีกฝ่ายด้วยการใช้คำ สำนวน หรือภาพพจน์ประเภทต่าง ๆ และหรือใช้อากัปกิริยาที่ชี้ให้เห็นถึงความไม่พอใจอีกด้วย อาจกล่าวได้ว่าวรรณคดีประเภทนิทาน กวีจะอธิบายถึงความรู้สึกหรือความคิดของตัวละครในเหตุการณ์ต่าง ๆ ว่าเป็นอย่างไรโดยเฉพาะเหตุการณ์ที่ตัวละครไม่พอใจ กวีก็จะกำหนดให้ตัวละครแสดงกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฉะนั้นผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลส่วนนี้มาพิจารณาว่าตัวละครมีเจตนาหรือรู้สึกอย่างไรเมื่อกล่าวถ้อยคำออกมา

3) งานวิจัยที่ผ่านมาข้างต้นพบข้อสังเกตที่น่าสนใจว่ามีปัจจัยบางประการที่มีอิทธิพลต่อบทพิโรธวาทังในบทละครในและบทละครนอกสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอีกด้วย เช่น สถานภาพทางสังคม เพศสถานะ และชนบททางวรรณคดีการละคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานภาพทางสังคมนั้นมีอิทธิพลโดยตรงต่อการบริภาษ ดังที่ กษมา สุรเดชา (2559: 275) เสนอไว้ว่า สถานภาพทางสังคมมีส่วนกำกับการกล่าวบริภาษในบทพิโรธวาทัง เช่น ตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าไม่สามารถบริภาษโต้ตอบตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าได้ด้วยกลัวอำนาจของตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่ามี อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้สำรวจวรรณคดีประเภทนิทานเบื้องต้นก็ทราบว่าตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าสามารถบริภาษตัวละครที่มีสถานภาพสูงกว่าได้ในบางกรณี เช่น บทละครในเรื่องรามเกียรติ์ก็แสดงให้เห็นว่าสุคริพบริภาษพระรามผู้เป็นเจ้านายได้ หรือบทละครนอกเรื่อง

ไชยเชษฐาก็แสดงให้เห็นว่านางวิหาร์บริภาษนางสุริยชาผู้เป็นเจ้านายได้เช่นกัน แต่ในสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนกลับพบว่า แม่สมเด็จพระพันวาษาบริภาษนางวันทองอย่างไร นางวันทองก็ไม่ได้บริภาษโต้ตอบ สมเด็จพระพันวาษาแต่อย่างใด นางนั้นได้แต่นั่งนิ่งและแสดงอาการกลัวออกมาเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่าหากตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีสถานภาพต่างกันจะเลือกใช้กลวิธีการบริภาษอย่างไร

4) งานวิจัยที่ผ่านมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ความขัดแย้งและการบริภาษสามารถสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมบางประการของสังคมไทยในแต่ละยุคสมัยได้ เช่น ค่านิยมเรื่องชาติกำเนิด ค่านิยมเรื่องรูปลักษณ์ ความเชื่อที่สัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติและศาสนา อาจกล่าวได้ว่านอกจากภาษาจะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ตัวละครเลือกใช้เพื่อระบายความไม่พอใจของตนเองออกมาแล้ว ภาษายังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของกลุ่มบุคคลได้ด้วย ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมุ่งค้นหาคำตอบว่าการบริภาษของตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นจะสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมใดบ้างของสังคมไทยสมัยนั้น

กล่าวโดยสรุป การศึกษาที่ผ่านมาข้างต้นทำให้ทราบว่า หากตัวละครเกิดความขัดแย้งระหว่างกัน ตัวละครมักไม่พอใจและต้องการระบายความไม่พอใจของตนที่มีต่ออีกฝ่ายด้วยการบริภาษ อีกทั้งยังทราบว่าสถานภาพทางสังคมนั้นมีอิทธิพลโดยตรงต่อกล่าวบริภาษในบทพิโรธวาทัง เช่น ตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าไม่สามารถบริภาษโต้ตอบตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าได้ด้วยกลัวอำนาจของตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่ามี นอกจากนี้ความขัดแย้งและการบริภาษสามารถสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมบางประการของสังคมไทยในแต่ละยุคสมัยได้ด้วย ฉะนั้นผู้วิจัยศึกษาเปรียบเทียบว่าสถานภาพทางสังคมจะมีอิทธิพลอย่างไรต่อการเลือกใช้กลวิธีการบริภาษ และศึกษาว่ากลวิธีการบริภาษในการศึกษาค้างนี้จะสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมใดบ้างของสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

2.7.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยของนุชนารถ เพ็งสุริยา (2549) ที่ศึกษาเรื่อง “การใช้ภาษาเพื่อแสดงการตำหนิของคนไทย”, รุ่งอรุณ ใจเชื้อ (2549) ที่ศึกษาเรื่อง “วจนกรรมการแสดงความไม่พอใจในภาษาไทย : กรณีศึกษานิสิตนักศึกษา”, สิทธิธรรม อ่องวุฒิวัฒน์ (2549) ที่ศึกษาเรื่อง “วจนกรรมการตักเตือนในภาษาไทย : กรณีศึกษาครูกับศิษย์”, อุมารณ์ สังขมาน (2559) ที่ศึกษาเรื่อง “กลวิธีทางภาษาในวจนกรรมเสียดสีเพื่อสร้างความตลกขบขันของคนไทย” และ จอมขวัญ สุทธิรัตน์ (2560) ที่ศึกษาเรื่อง “การพูดประชดประชันในนวนิยายชายรักชาย” แสดงให้เห็นถึงกลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้สื่อเจตนาของแต่ละวจนกรรม ซึ่งสามารถสรุปข้อมูลได้ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงกลวิธีทางภาษาของวัจนกรรมต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกับวัจนกรรมการบริภาษ

ผู้วิจัย	กลุ่มข้อมูล	กลวิธีทางภาษาที่พบ
นุชนารถ เพ็งสุริยา (2549)	นวนิยายไทย	การใช้ถ้อยคำตรงไปตรงมา การใช้ความสุภาพเชิงบวก การใช้ความสุภาพเชิงลบ การใช้ถ้อยคำแบบอ้อม
รุ่งอรุณ ใจซื่อ (2549)	นิสิตและ นักศึกษาที่พูด ภาษาไทย มาตรฐาน	กลวิธีการแสดงความไม่พอใจแบบตรง 7 กลวิธี เช่น - การบริภาษผู้ฟัง - การบอกความรู้สึกไม่พอใจของผู้พูด - การกล่าวถึงการละเมิดหรือความผิดของผู้ฟัง กลวิธีการแสดงความไม่พอใจแบบอ้อม 2 กลวิธี ได้แก่ - กลวิธีแบบอ้อมที่ผู้พูดเลือกกล่าวถ้อยคำต่อหน้าผู้ฟัง อาทิ การบอกข้อมูลบางอย่าง - กลวิธีแบบอ้อมที่ผู้พูดไม่เลือกกล่าวถ้อยคำต่อหน้าผู้ฟัง อาทิ การกล่าวโดยไม่เจาะจงเป้าหมาย กลวิธีเสริมการแสดงความไม่พอใจ ได้แก่ - การเรียกผู้ฟังแบบสุภาพด้วยคำว่า “ขอโทษ” - การเรียกผู้ฟังแบบไม่สุภาพ
สิทธิธรรม อ่องวุฒิวัฒน์ (2549)	ครูและอาจารย์ ที่พูดภาษาไทย มาตรฐาน	กลวิธีทางภาษาที่ในวัจนกรรมการดักเตือนปรากฏ 29 กลวิธี เช่น การอ้างกฎ สิ่งอื่น หรือบุคคลอื่นเพื่อแสดงว่าการกระทำนั้นไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม การใช้ถ้อยคำลดน้ำหนักความรุนแรง การบอกว่าการกระทำนั้นไม่ดี ไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม การแสดงการถาม การบอกผลร้ายหรืออันตรายของการกระทำนั้น การเสนอแนะ การยกตัวอย่างเหตุการณ์ให้เป็นอุทาหรณ์ การแสดงความเป็นห่วง การกล่าวลงโทษ การสั่งให้เลิกหรือแก้ไขการกระทำนั้น การเล่าหรือถามถึงเรื่องอื่นเพื่อแสดงว่าการกระทำนั้นไม่ถูกต้องเหมาะสม

ตารางที่ 4 แสดงกลวิธีทางภาษาของวัจนกรรมต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกับวัจนกรรมการบริภาษ (ต่อ)

ผู้วิจัย	กลุ่มข้อมูล	กลวิธีทางภาษาที่พบ
สิทธิธรรม อ่องวุฒินันท์ (2549)	ครูและอาจารย์ ที่พูดภาษาไทย มาตรฐาน	12. การขอร้องให้เลิกหรือแก้ไขการกระทำนั้น 13. การแสดงความสงสัยหรือประหลาดใจ 14. การแสดงความผิดหวังต่อการกระทำนั้น 15. การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน
อุมาภรณ์ สังขมาน (2559)	การแสดง จำอวดหน้าม่าน ในรายการ คุณพระช่วย	1. การใช้ถ้อยคำเชิงคำถามวาทศิลป์ 2. การใช้ถ้อยคำเชิงเปรียบเทียบ 3. การใช้ถ้อยคำล้อเลียน 4. การใช้ถ้อยคำกระทบ 5. การใช้ถ้อยคำเหน็บแนม 6. การใช้ถ้อยคำประชดประชัน
จอมขวัญ สุทธินันท์ (2560)	นวนิยายไทย	1. การแสดงออกแบบคู่ตรงข้าม 2. การแสดงออกที่ไม่สมเหตุสมผล 3. การแสดงออกเกินจริง 4. การใช้ภาษาไม่เหมาะสมกับสถานะของคู่สนทนา 5. การใช้น้ำเสียงพิเศษ

ตารางที่ 4 วัจนกรรมการตำหนิ การแสดงความไม่พอใจ การดักเตือน การเสียดสี และการประชดประชันสามารถใช้กลวิธีทางภาษาต่าง ๆ ได้ เช่น ผู้พูดอาจสื่อเจตนาประชดประชันด้วยการแสดงออกแบบคู่ตรงข้าม การแสดงออกที่ไม่สมเหตุสมผล การแสดงออกเกินจริง การใช้ภาษาไม่เหมาะสมกับสถานะของคู่สนทนา หรือการใช้น้ำเสียงพิเศษ ทั้งนี้แต่ละกลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้เพื่อสื่อเจตนาบางอย่างนั้นมียุทธวิธีต่างกันและให้ผลลัพธ์ที่ต่างกัน เช่น นุชนารถ เพ็งสุริยา (2549: 59) เสนอว่า การใช้ถ้อยคำแบบตรงไปตรงมาเพื่อสื่อเจตนาตำหนินั้นมักใช้กับสถานการณ์ที่รีบเร่งหรือคับขัน เช่น เหตุการณ์ที่กำลังเกิดเพลิงไหม้ เกิดอุทกภัย บางครั้งใช้กับสถานการณ์ที่ผู้พูดมีอำนาจเหนือผู้ฟังมาก ส่วน รุ่งอรุณ ใจชื่อ (2549: 137) อธิบายว่า การบริภาษด้วยคำหยาบเพื่อแสดงความไม่พอใจมักเป็นกลวิธีที่ปรากฏในสถานการณ์ที่ผู้พูดกับผู้ฟังสนทนากัน ส่วนสิทธิธรรม อ่องวุฒินันท์ (2549: 75) กล่าวว่า กลวิธีการอ้างกฎ สิ่งอื่น หรือบุคคลอื่นเพื่อแสดงว่าการกระทำนั้นไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม สามารถช่วยให้ผู้พูดบอกปิดความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนพูดได้ และไม่ทำให้ผู้ฟังมองผู้พูดในด้านที่ไม่ดี อีกทั้งยังช่วยให้ผู้ฟังเชื่อฟังละคล้อยตาม ส่วน อุมาภรณ์ สังขมาน (2559: 172) ระบุว่า กลวิธีการใช้ถ้อยคำกระทบมักเป็นการนำเรื่องที่โดยปกติในสังคมไทย

จะไม่กล่าวถึงหรือแสดงความคิดเห็น ทั้งนี้เพื่อเป็นการลดความขัดแย้ง หรือ จอมขวัญ สุทินันท์ (2560: 36) เสนอข้อสังเกตว่า นวนิยายไทยชายรักชายมักพบการใช้น้ำเสียงพิเศษปรากฏร่วมกับกลวิธีการپردชดประชันอื่น ๆ อาจแสดงให้เห็นว่าคนไทยนิยมใช้น้ำเสียงเป็นตัวช่วยสร้างความสะเทือนอารมณ์ของคู่สนทนา ไม่ว่าจะเพื่อเหน็บแนมให้เจ็บใจ หรือเพื่อให้เกิดความสนุกสนานในกลุ่มผู้ร่วมสนทนา

ผู้วิจัยจะนำผลการศึกษาของงานวิจัยข้างต้นนี้ไปเป็นแนวทางในการวิเคราะห์กลวิธีการบริภาษ และนำไปใช้ในการอภิปรายผลว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ผู้พูดเลือกใช้กลวิธีทางภาษาเหมือนหรือต่างกันวัจนกรรมที่ใกล้เคียงกับวัจนกรรมการบริภาษอย่างไร

ในบทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมายที่ปรากฏในแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ได้แก่ หมวดหนังสืออ้างอิง และงานวิจัยต่าง ๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับการบริภาษเพื่อหาลักษณะร่วมทางความหมาย จากนั้นผู้วิจัยจะสังเคราะห์ความหมายของการบริภาษจากผู้ที่เคยกล่าวถึงหรือศึกษาเกี่ยวกับการบริภาษมาประยุกต์กับทฤษฎีวัจนกรรมของเซิร์ล (Searle, 1969) โดยกำหนดเงื่อนไขวัจนกรรมการบริภาษ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังนำแนวคิดการจัดความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ด้วย เพื่อหาข้อพิสูจน์ว่าสถานภาพที่ต่างกันระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังจะมีผลต่อการเลือกใช้กลวิธีการบริภาษหรือไม่

ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มข้อมูลเป็นวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องจากวรรณคดีประเภทนิทานนั้นมีเนื้อหาสัมพันธ์กับชีวิตของมนุษย์ในทุกแง่มุม จึงเปรียบได้กับกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของมนุษย์ในสมัยนั้น ๆ ผ่านภาษาที่กวีตั้งใจเรียบเรียงขึ้นมา นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 1-3 ยังเป็นช่วงเวลาที่ไทยยังไม่ได้เปิดการค้าเสรีกับชาติตะวันตกอย่างเป็นทางการ จึงทำให้ลักษณะพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการปกครองคงความเป็นสังคมสมัยจารีตอยู่

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งหมดข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยเข้าใจความหมายของการบริภาษที่จะนำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมทั้งทำให้เข้าใจว่าปัจจัยทางสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังอาจจะมีผลต่อกลวิธีทางภาษาที่ตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเลือกใช้ และพบว่ายังไม่มีการศึกษาใดที่ศึกษาการบริภาษในวรรณคดีโดยใช้แนวคิดวัจนปฏิบัติศาสตร์และภาษาศาสตร์สังคมมาเป็นกรอบการศึกษา ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะใช้แนวคิดและทฤษฎีวัจนปฏิบัติศาสตร์ รวมทั้งแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังมาศึกษากลวิธีการบริภาษ และศึกษาเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษเมื่อผู้พูดกับผู้ฟังมีสถานภาพต่างกัน ซึ่งอาจจะทำให้เข้าใจสังคมและวัฒนธรรมไทยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บทที่ 3

การบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในบทนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์กลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นและเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามปัจจัยความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง โดยนำทฤษฎีวิัจจนกรรมของเซิร์ล (Searle, 1969) แนวคิดเรื่องถ้อยคำนัยแฝงของณัฐพร พานโพธิ์ทอง (2556) และแนวคิดเรื่องความเปรียบของชนิษฐา รัตวินิช (2546) และ สุมาลี ลิ้มประเสริฐ (2556) เป็นแนวทางในการวิเคราะห์กลวิธีการบริภาษ อีกทั้งนำแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังของ ม.ร.ว. กัลยา ดิงศภักดิ์ และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2531) มาใช้เป็นแนวทางเพื่อจัดความสัมพันธ์ของตัวละครและเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษดังนี้

3.1 กลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การศึกษาค้นคว้าพบกลวิธีการบริภาษทั้งหมด 11 กลวิธี ได้แก่ 1) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 2) การใช้ถ้อยคำนัยแฝง 3) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 4) การใช้ความเปรียบ 5) การระบุว่าไม่ใช่ฐานะของผู้ฟัง 6) การกล่าวตัดสัมพันธ์ 7) การแสดงความผิดหวัง 8) การกล่าวซ้ำเติม 9) การใช้คู่เปรียบเทียบ 10) การใช้สำนวน 11) การสร้างบริภาษสิ่งอื่น ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 แสดงกลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

กลวิธีการบริภาษ	ความถี่	ร้อยละ
1. การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ	1,293	42.45
2. การใช้ถ้อยคำนัยแฝง	1,097	36.02
3. การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง	132	4.33
4. การใช้ความเปรียบ	127	4.17
5. การระบุว่าไม่ใช่ฐานะของผู้ฟัง	80	2.63
6. การกล่าวตัดสัมพันธ์	76	2.50
7. การแสดงความผิดหวัง	72	2.36
8. การกล่าวซ้ำเติม	68	2.23
9. การใช้คู่เปรียบเทียบ	51	1.67
10. การใช้สำนวน	46	1.51
11. การสร้างบริภาษสิ่งอื่น	4	0.13
รวม	3,046	100

ตารางที่ 5 แสดงให้เห็นว่ากลวิธีการบริภาษที่ตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเลือกมากที่สุดสามลำดับแรก คือ การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ ปรากฏทั้งหมด 1,293 ครั้ง หรือคิดเป็นร้อยละ 42.45 การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน ปรากฏทั้งหมด 1,097 ครั้ง หรือคิดเป็นร้อยละ 36.02 และการสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ปรากฏทั้งหมด 132 ครั้ง หรือ คิดเป็นร้อยละ 4.33 ตามลำดับ ส่วนกลวิธีการบริภาษอื่น ๆ ที่ปรากฏนั้น ได้แก่ การใช้ความเปรียบ การระบุว่าไม่ใช่ฐานะของผู้ฟัง การกล่าวตัดสัมพันธ์ การแสดงความผิดหวัง การกล่าวซ้ำเติม การใช้คู่เปรียบเทียบ และการใช้สำนวน ปรากฏความถี่น้อยกว่า 160 ครั้ง หรือน้อยกว่าร้อยละ 5 จะสังเกตได้ว่า กลวิธีการบริภาษที่ปรากฏน้อยที่สุด คือ การสร้างบริภาษอื่น ปรากฏทั้งหมด 4 ครั้ง หรือคิดเป็นร้อยละ 0.13 ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.1 การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ

การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้คำที่มีความหมายประจำรูปคำเป็นไปในทางไม่ดี เพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังประพฤติไม่ดีหรือไม่เหมาะสม หรือมีข้อบกพร่องบางประการ เช่น หน้าด้าน ซาดซ้ำ กาลี โง่ ใบบ้า ฯลฯ ซึ่งพบกลวิธีย่อยทั้งหมด 5 กลวิธี ได้แก่ 1) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับพฤติกรรม 2) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับชาติกำเนิด ชนชั้น หรือบุพการี 3) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับความไม่ดีหรือไม่เป็นมงคล 4) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับรูปลักษณ์ และ 5) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับระดับสติปัญญาและความรู้ ดังนี้

3.1.1.1 การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับพฤติกรรม

การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับพฤติกรรม เป็นกลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้คำที่มีความหมายประจำรูปคำเกี่ยวกับการกระทำหรืออาการที่แสดงออกมาทางกล้ามเนื้อ ความคิด หรือความรู้สึกแล้วเป็นไปในทางที่ไม่ดี เช่น “ช่างกล่าวสารสอดแก่สำนวนกล” “อีหน้าด้าน” “พาลตลบ” “คบชู้แซ่แล่มไว้เต็มใจ” “มาอะลิมอะเหลี่ยภูวโนย” “ทำลอบลักหักหาญถึงเพียงนี้” “มึงช่างตั้งใจแต่ข่มเหง” “จะคิดเกรงน้ำหน้าก็หาไม่” “องอาจประมาทหมิ่นเรา” ฯลฯ ดังตัวอย่าง

(1) เหตุการณ์ : พระยาครุฑไม่พอใจที่นางกาก็ปฏิเสธว่าไม่ได้ลอบเป็นชู้กับนาฏกวีเวร อีกทั้งนางยังพูดแก้ตัวให้ตนเองพ้นผิด พระยาครุฑจึงบริภาษนางกาก็ว่า

.....
 จิ้งต๋รสาวอ้าคอรหึงพาล

เรทราบสิ้นซึ่งระบิลมันซบอ้าง

.....
ช่วงกล่าวสารสอดแก้สำนวนกล

จิ้งกระจ่างแจ้งซ้ออนุสนธิ์

.....
 (กาก็คำกลอน, 2566)

จากตัวอย่าง (1) พระยาครูทบริภาษว่านางกาก็พยายามแก้ตัวด้วยการลงให้หลงเชื่อว่าไม่ได้มีความสัมพันธ์กับนาฏกเวรดั่งจะเห็นได้จาก “ช่วงกล่าวสารสอดแก้สำนวนกล” แต่ในความเป็นจริงพระยาครูทราบข้อเท็จจริงทั้งหมดแล้วว่านางกาก็ไม่ได้คบชู้และร่วมประเวณีกับนาฏกเวร จึงกล่าวได้ว่าการกระทำของนางกาก็เป็นสิ่งที่ไม่ดี เนื่องจากสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นคาดหวังให้ภรรยาซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อสามีดังจะเห็นได้จากสุภาษิตสอนหญิงของสุนทรภู่ตอนหนึ่งความว่า “จะมีคู่ก็ให้รู้ปรนนิบัติ จงซื่อสัตย์สุจริตจิตถนอม อย่าคิดร้ายย้ายแยกทำแปลกปลอม มโนน้อมเสนาห์ต่อสามี” (สุนทรภู่, 2566) ด้วยเหตุนี้พระยาครูทจึงไม่พอใจและบริภาษนางกาก็ด้วยการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับพฤติกรรมว่า “ช่วงกล่าวสารสอดแก้สำนวนกล”

คำว่า “แก้” หมายถึง ถ้อยคำที่เขาได้ถามบอกได้ไม่สงไสย (แบรดเลย์, 2514: 6) และทำให้หลุดพ้นไป เช่น แก้คดี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “สำนวน” หมายถึง พูจบิตพลีว, เช่น เขาถามว่าผู้นั้นเจ็บหนักเจ็บมากอยู่ฤ, บอกว่าเจ็บคนเดียว (แบรดเลย์, 2514: 695)

(2) เหตุการณ์ : ขุนแผนไม่พอใจที่ลูกนางวันทองบริภาษเกี่ยวกับเรื่องนางลาวทอง ขุนแผนจึงบริภาษนางวันทองว่า

.....
 ไม่ปรารถนาจะค้าคบ

ผิวไปยังไม่พ้นประตู

.....
อิหน้าด้านพาลตลบ น้าอดสู

คบชู้แช่เล่มไว้เต็มใจ

.....
 (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (2) นางวันทองบริภาษขุนแผนเพราะไม่พอใจและรู้สึกหึงหวงที่ขุนแผนมีภรรยาใหม่ คือ นางลาวทอง ฝ่ายขุนแผนได้ยินนางวันทองบริภาษเช่นนั้นก็ไม่พอใจเพราะเห็นว่านางวันทองก็กระทำความผิดในลักษณะเดียวกัน ขุนแผนจึงบริภาษว่านางวันทองนั้นไม่มี ความละเอียดใจที่บริภาษตนในเรื่องการมีภรรยาใหม่ แต่ในความเป็นจริงนั้นนางวันทองกลับคบชู้กับขุนช้างเสียเอง ฉะนั้นขุนแผนจึงบริภาษนางวันทองด้วยการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับพฤติกรรม คือ

“อีหน้าด้านพาลตลบ” และ “คบซู้แซ่เล่มไว้เต็มใจ” เพื่อชี้ให้เห็นพฤติกรรมไม่ดีของนางวันทอง ดังกล่าว

คำว่า “หน้าด้าน” หมายถึง คนหน้าไม่มีความเจ็บความอายต้อตึงนั้น, เช่น หน้าคนคุกหน้าด้าน (แบรดเลย์, 2514: 318) และมีสีหน้าไม่สลดทั้งที่ควรจะอายแต่ก็ไม่อาย, โดยปริยายหมายความว่า ไม่มีความรู้สึกอายในสิ่งที่ควรอาย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “พาล” หมายถึง เป็นคนโหยกเหยกเหน็ดเปนชอบ, ประพฤติแต่การทุจริตชั่วเช่นนั้น (แบรดเลย์, 2514: 465) และหาเรื่องทำให้วุ่นวาย, หาเรื่องทำให้เดือดร้อน, เช่น พาลหาเรื่อง พาลหาเหตุ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “ตลบ” หรือ “ตระหลบ” หมายถึง กลับ (แบรดเลย์, 2514: 264) และยกกลับ, หกกลับ, เช่น ตีตลบ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “ซู้” หมายถึง เป็นการที่ผู้หญิงกับผู้ชาย, ที่ลอบลักสมัคสังวาสเป็นผิวเมียกันนั้น (แบรดเลย์, 2514: 169) และชายที่ร่วมประเวณีกับภรรยาคนอื่น, หญิงที่ยังมีสามีอยู่แล้วร่วมประเวณีกับชายอื่น เรียกว่า หญิงมีซู้, เรียกชายหรือหญิงที่ไฝ่ในทางซู้สาว ว่า เจ้าซู้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “แซ่เล่ม” หมายถึง เสพสังวาส (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2553: 290)

(3) เหตุการณ์ : นางสนมทั้งเจ็ดไม่พอใจที่นางสุวิญชาร้องให้กลับมาหาไชยเชษฐา เหล่านางสนมเกรงว่าไชยเชษฐาจะกลับไปคืนดีกับนางสุวิญชา จึงบริภาษนางสุวิญชาว่า

.....
จึงชี้หน้าว่านางช่างทำเขี้ยว

อีหน้าด้าน มารยาพิรากรวน

จะพะเนียงพะเน้าเอาอะไร

.....

.....
มาอะลุ่มอะเหลี่ยญวโนย

ทำกระบวนชวนผิวให้ร้องไห้

ไปไปแล้ววกหกกลับมา

.....

(บทละครเรื่องไชยเชษฐา, 2566)

จากตัวอย่าง (3) นางสนมทั้งเจ็ดบริภาษว่านางสุวิญชาประพฤตินั้นไม่เหมาะสม คือ ไม่มีความละอายใจและแสดงท่าทีว่าไม่ยอมจากไชยเชษฐาไป แม้ไชยเชษฐาจะมีรับสั่งให้เนรเทศนางสุวิญชาออกไปจากเมืองแล้วก็ตาม แต่นางสุวิญชาก็พยายามกลับเข้ามาหาไชยเชษฐาอีกครั้งแล้วร้องไห้ อีกทั้งยังพุดจากรบเร้าให้ไชยเชษฐาเห็นใจอีกด้วย ฉะนั้นนางสนมทั้งเจ็ดจึงบริภาษนางสุวิญชาด้วยการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ คือ “มาอะลุ่มอะเหลี่ยญวโนย” และ “อีหน้าด้าน”

“อะลุ่มอะเหลี่ย” ในบริบทข้างต้นน่าจะมาจาก “กะลุ่มกะเหลี่ย” ซึ่งหมายถึง แสดงอาการให้รู้ว่าอยากได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) เนื่องจากในนิราศเดือน กวีได้บรรยายว่าเดือนนี้เป็นช่วงเวลาที่มีอากาศหนาวมาก แต่ก็ยังพบหญิงสาวออกมาอาบน้ำกันอย่างสบายใจ พวกนางนั้นบำรุงผิวพรรณด้วยแป้ง ขมิ้น และดินสอพอง อีกทั้งหลีกเลี่ยงการผิงไฟเพื่อป้องกันไม่ให้ผิวเสียหาย เมื่อกวีเห็นเช่นนั้นก็อยากจะเชยชมหญิงสาวเหล่านั้นความว่า “ครั้นล่วงเข้าเดือนยี่ทิวหนาวนางสาวสาวอาบน้ำทำหน้าเฉย อุตส่าห์บำรุงกายให้ชายเชย ไม่ขาดเลยแป้งขมิ้นดินสอพอง ไม่ใคร่ผิงอัคคีกลัวศรีเสีย อลุ่มอะเหลี่ยเหลือดีไม่มีหมอง...” (หมื่นพรหมสมพัตสร (มี), 2566)

คำว่า “หน้าด้าน” หมายถึง คนหน้าไม่มีความเจ็บความอายต้อตึงนั้น, เช่น หน้าคนคุกหน้าด้าน (แบรดเลย์, 2514: 318) และมีสีหน้าไม่สลดทั้งที่ควรจะอายแต่ก็ไม่อาย, โดยปริยายหมายความว่า ไม่มีความรู้สึกอายในสิ่งที่ควรอาย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

(4) เหตุการณ์ : นางเกสรสุมณฑาไม่พอใจที่ศรีสันท์ลอบเข้ามาลวนลามนางศรีสุพรรณ จึงบริภาษศรีสันท์ว่า

.....
ครั้นรู้ว่าศรีสันท์มันลอบมา

ทำลอบลักหักหาญถึงเพียงนี้

มึงช่างตั้งใจแต่ข่มเหง

.....
นางโกรธาตำท้ออึ้งมี

อายโจรปากกล้าดีแล้วหนีไป

จะคิดเกรงน้ำหน้าก็หาไม่

.....
(บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย, 2566)

จากตัวอย่าง (4) นางเกสรสุมณฑาบริภาษว่าศรีสันท์ไม่ให้เกียรติตนและนางศรีสุพรรณ เพราะเมื่อใดที่ศรีสันท์สบโอกาสก็จะพยายามลอบเข้ามาและใช้กำลังลวนลามนางศรีสุพรรณอยู่เสมอจะเห็นได้จาก “ทำลอบลักหักหาญถึงเพียงนี้ ... มึงช่างตั้งใจแต่ข่มเหง จะคิดเกรงน้ำหน้าก็หาไม่” อย่างไรก็ตามพระไอยการลักษณะผิว-เมีย มาตราหนึ่งอธิบายไว้ว่า “อันหญิง อันชายมิได้ค้ำับสูขอ แลชายกระทำทราจารให้มีโทษนั้นมี 7 ประการ ... ถ้าชายผู้ใดมิได้ค้ำับสูขอ แลออกจ้ไปกระทำทราจารหญิงก็ดี แลชายไปลอบลักทำชู้ แลข่มขืนแลชักพาหญิงไปก็ดี ท่านว่าชายนั้น มีโทษ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 581) แสดงให้เห็นว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การล่วงละเมิดร่างกายหญิงอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาของตนจัดเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายและต้องได้รับโทษ ฉะนั้นนางเกสรสุมณฑาจึงบริภาษศรีสันท์ด้วยการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับพฤติกรรม คือ “ทำลอบลักหักหาญถึงเพียงนี้ ... มึงช่างตั้งใจแต่ข่มเหง จะคิดเกรงน้ำหน้าก็หาไม่”

คำว่า “ลอบลัก” หมายถึง ดอดลักเล่น, คนจะเล่นแลกแล้วเขาจะรู้จะเห็นนั้น (แบรดเลย์, 2514: 650)

คำว่า “หักหาญ” หมายถึง ว่ากล่าวข่มเหงเอาตามใจชอบ, เพราะตัวเป็นคน มียศศักดิ์เป็นใหญ่นั้น (แบรดเลย์, 2514: 755) และหักเอาด้วยความกล้า, หักเอาด้วยอำนาจ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “ข่มเหง” หมายถึง การที่คนทำคดีผู้อื่นให้อยู่ในอำนาจตัว (แบรดเลย์, 2514: 85) ใช้กำลังรังแกแก่งทำลายความเดือนร้อนให้ผู้อื่น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

(5) เหตุการณ์ : นางแก้วไม่พอใจที่ถูกพระพี่เลี้ยงของพระพินทองบรีภาษ นางแก้วจึงบรีภาษโต้ตอบพระพี่เลี้ยงของพระพินทองไปว่า

..... นี่เป็นองค์เจ้าฟ้าฤาไร
องอาจประมาทหมิ่นเรา เป็นห้ามแหนเจ้าฤมิไซ
 มานั่งเรียงเคียงข้างไม่ชอบใจ ถอยไปให้พ้นเจ้าคนดี

(บทละครเรื่องแก้วหน้าม้า, 2566)

จากตัวอย่าง (5) นางแก้วบรีภาษว่าพระพี่เลี้ยงของพระพินทองนั้นพูดหมิ่นประมาทตน เมื่อพิจารณาบริบทสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะพบว่าการหมิ่นประมาทเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายและต้องได้รับโทษ แม้ถ้อยคำที่หมิ่นประมาทนั้นจะเป็นข้อเท็จจริงก็ตาม ดังที่ ศิลปวัฒนธรรม (2566) อธิบายไว้ว่า

พระไอยการลักษณะวิवाद่าตีกัน นั้นมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการให้ร้ายด้วยวาจา การหมิ่นประมาท และการทำร้ายร่างกายกัน โดยตามมาตรา 1 กล่าวถึงกับการนับโทษแต่ละกระทงหรือความผิดตามระบบศักดินา ซึ่งแต่ละชนชั้นจะเรียกค่าสินไหม (เงินชดใช้ค่าเสียหาย) แตกต่างกันไป มีเนื้อความดังนี้

“1 มาตราหนึ่ง วิवाद่าตีกัน โทษ 9-10 กทง มิให้เรียกกทงใหม่ โทษสิ่งใดหนักให้เอาสิ่งนั้นตั้งใหม่ ตำนานา 400 ลงมาให้เอาบันดาศักดิ์ผู้เจ็บ-ได้ตั้งใหม่ แต่หนา 400 ขึ้นไปให้เอาบันดาศักดิ์ผู้สูงนฝ่ายเดียวตั้งใหม่ให้แก่ผู้ชนะ ถ้อยที ถ้อยดำตีกัน ให้ใหม่กลบลกกัน เหลือนั้นเปนสินไหม-พิไนยกั้ง”

ดังนั้นนางแก้วจึงบรีภาษพระพี่เลี้ยงของพระพินทองด้วยการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับพฤติกรรม คือ “องอาจประมาทหมิ่นเรา” เพื่อชี้ให้เห็นการกระทำไม่ติดังกล่าว

คำว่า “องอาจ” หมายถึง อาการที่อาจหาญไม่เกรงขามผู้ใด, เหมือนคนผู้มีอิศริยยศศักดิ์เข้าสู่ที่ประชุมไม่ครั้นคร้ามผู้ใดนั้น (แบรดเลย์, 2514: 800) และมีลักษณะสง่าผึ่งผาย, อาจองกว่า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “ประมาท” หมายถึง ความดูหมิ่นเมา (แบรดเลย์, 2514: 50) และดูหมิ่น เช่น ประมาทฝีมือ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “หมิ่น” ในบริบทนี้มีความหมายเช่นเดียวกับ “ดูหมิ่น” หมายถึง ความที่ดูถูก, ดูแคลนนั้น, เหมือนอย่างคนผู้น้อย, กล่าวคำอวยบแก่ผู้ใหญ่ผู้นั้น (แบรดเลย์, 2514: 207) และแสดงกิริยาท่าทาง พุด หรือเขียน เป็นเชิงดูถูกว่ามีฐานะต่ำต้อยหรือไม่ดีจริงไม่เก่งจริงเป็นต้น, ดูหมิ่น หรือดูหมิ่นถิ่นแคลน ก็ว่า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

3.1.1.2 การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับชาติกำเนิด ชนชั้น หรือบุพการี

การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับชาติกำเนิด ชนชั้น หรือบุพการี เป็นกลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้คำที่มีความหมายประจำรูปคำเป็นไปในทางที่ไม่ดี หรือมีน้ำเสียงที่แสดงความไม่พอใจเกี่ยวกับเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ วงศ์ตระกูล ตำแหน่งของบุคคล หรือบุพการี เช่น “ไอ้ชาติเดียร์จฉาน” “อีลาวดอน” “อีกินกึ่งกำกบ” “ชกโคตรแม่” “อีชาติข้า” “ไอ้เดียร์จฉาน” “อีเชलय” ฯลฯ ดังตัวอย่าง

(6) เหตุการณ์ : ท้าวสหัสเดชะไม่พอใจเมื่อทราบว่าหนุมานแสรังแปลงกายมาสวมมิกัดีเพื่อทำลายคทาวีเศษของตน ท้าวสหัสเดชะจึงบริภาษหนุมานว่า

เหยยเหยยไอ้สิงทรลักษณ์	ชั่วช้าอัปลักษณ์บัดสี
กูพึงรู้จักมีงวันนี้	ว่าชื่อกระบี่หนุมาน
มาประดิษฐ์คิดแต่งลิ้นลม	กรรมว่าวอนอ่อนหวาน
ทำร้องไห้ร้องหัวทุกประการ	ไอ้ชาติเดียร์จฉาน ไม่มีอาย

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

จากตัวอย่าง (6) ท้าวสหัสเดชะนำชาติกำเนิดของหนุมานมาบริภาษเพื่อแสดงให้เห็นว่าหนุมานนั้นเกิดมาเป็นเพียงสัตว์เดียร์จฉานที่มีสถานภาพต่ำกว่าดังจะเห็นได้จาก “ไอ้ชาติเดียร์จฉาน” เนื่องจากท้าวสหัสเดชะถูกหนุมานลวงให้หลงเชื่อจนมอบคทาวีเศษต้นซี้ปลาย

ตายขึ้นไว้กับหนุมาน แต่ทันใดนั้นหนุมานกลับทำลายคทาทั้งทันที ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ท้าวสหัสเดชะ
 บริภาษหนุมานด้วยการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับชาติกำเนิดดังกล่าว

คำว่า “เดียระฉาน” หรือ “เดียรัจฉาน” หมายถึง เปนสัตว์ที่กายมันไปโดย
 ขวาง, เหมือนอย่างสัตว์ทั้งปวงหมี่หมาเป็นต้นนั้น (แบรดเลย์, 2514: 226) และสัตว์เว้นจากมนุษย์
 เช่น หมู หมา วัว ควาย (มักใช้เป็นคำต่ำ), ใช้ว่าดิรัจฉาน หรือ เดรัจฉาน ก็มี (ราชบัณฑิตยสถาน,
 2566) ซึ่งมาจากภาษาบาลีว่า “ดิรัจฉาน” แปลว่า สัตว์ที่เคลื่อนที่ไปในแนวขวางคือขณะที่เคลื่อนที่ไป
 นั้น ลำตัวไม่ได้ตั้งตรงอย่างมนุษย์ ใช้เป็นคำเปรียบเพื่อต่ำว่าผู้ที่มีพฤติกรรมต่ำช้า ไร้เมตตาปราณีราว
 กับไม่ใช่มนุษย์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

(7) เหตุการณ์ : นางลาวทองเตือนขุนแผนไม่ให้ขุนแผนด่วนเชื่อในสิ่งที่
 นางวันทองพูด ฝ่ายนางวันทองเมื่อเห็นเช่นนั้นก็ไม่พอใจจึงบริภาษนางลาวทองว่า

.....
 ถึงผู้ต่ำเท่าไรก็ไม่เถียง

นี่ **อีลาวดอน** ค่อนเจรจา

.....
 จะต้อยสักสิบเสียดังก็ไม่ว่า

อีกินกึ่งกำกบ จะตบมัน

.....
 (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (7) นางวันทองนำชาติกำเนิดของนางลาวทองมาบริภาษเพื่อ
 ชี้ให้เห็นว่านางลาวทองนั้นเป็นบุคคลที่มีชาติกำเนิดและถิ่นที่อยู่ต่างกับตน อีกทั้งสื่อว่านางต่ำต้อยกว่า
 ดังจะเห็นได้จาก “อีลาวดอน” ในบริบทนี้สันนิษฐานว่า “ลาว” หมายถึงเชียงใหม่งจะเห็นได้จากลิลิต
 ยวนพ่ายที่ปรากฏคำเรียกคนเชียงใหม่ว่า “ลาว” ความว่า “ตัวต่อตัวลาวตาย ตื่นหยัน” (ลิลิตยวนพ่าย,
 2566) สอดคล้องกับที่ เอื้อ มณีรัตน์ (2566) ระบุว่า คนไทยเรียกพวกที่อาศัยอยู่ในป่าละเมาะบริเวณ
 ภาคเหนือว่า “คนเหล่า” หมายถึง “คนป่า” ซึ่ง “เหล่า” มาจากคำว่า “ลาว ละว้า ลัวะ”

นอกจากนี้นางวันทองยังขบขันเน้นความเป็นลาวของนางลาวทองอีกว่า “อีกิน
 กึ่งกำกบ” เพื่อแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการบริโภคอาหารของคนลาวที่ต่างกับคนไทย กล่าวคือ
 คนลาวมักบริโภคสัตว์เลื้อยคลานและสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ เช่น กิ้งก่า กบ เนื่องจากบุคคลส่วนใหญ่ใน
 สังคมไทยมักบริโภคข้าวและปลาเป็นอาหารหลักดังปรากฏในสำนวน “ข้าวปลาอาหาร” และ “กับข้าว
 กับปลา” อีกทั้งสอดคล้องกับซิมอง เดอ ลา ลูแบร์ (Simon de La Loubère, 2510: 65 อ้างถึงใน
 กำพล จำปาพันธ์ , 2563: 184) ราชทูตฝรั่งเศสที่เดินทางมาสยามในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์-
 มหาราชบันทึกไว้ว่า ข้าวเป็นพืชผลเก็บเกี่ยวทางเกษตรอันสำคัญของชาวสยามและเป็นอาหารอันดี
 ที่สุดของพวกเขา ทำให้มีกำลังวังชาและพ่วงพี

กล่าวโดยสรุป “อีลาวดอน” และ “อีกินกั้งก่าบ” ในบริบทนี้เป็นการนำคำที่มีความหมายเกี่ยวกับชาติกำเนิดมาบริภาษนางลาวทอง

(8) เหตุการณ์ : จมื่นไวยได้ทำร้ายร่างกายพลายชุมพล ทำให้พลายชุมพลหนีออกจากบ้านไป นางทองประศรีเมื่อทราบความจริงก็ไม่พอใจจมื่นไวย จึงบริภาษจมื่นไวยว่า

	อ้ายอัปรี้อัจญโรนจนสาย
เพราะเมียมึงหึงหวงกันุ่นวาย	พลอยออลายต้องตีจิ้งหนีไป
ยังจะแค้นมีหน้าออกมามา	โคตรแม่มึง ไปตามมาให้ได้
ไม่ได้หลานกุมาย่านักไป	กูจะต่อยหัวให้ลงเป็นเปือ

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (8) นางทองประศรีนำคำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับบุพการีคือ “โคตรแม่มึง” มาบริภาษจมื่นไวย เพราะเห็นว่าจมื่นไวยนั้นทำร้ายร่างกายพลายชุมพลและเป็นเหตุให้พลายชุมพลหนีออกจากบ้านไป จึงทำให้นางทองประศรีไม่พอใจและใช้คำที่มีความหมายเชิงลบดังกล่าว แม้ในอักขรธานศรับท์จะไม่ปรากฏคำว่า “โคตรแม่มึง” แต่ก็ปรากฏคำอื่นที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับบุพการีคือ “โคตรเค้าเถ่าแก่” หมายถึง เปนคำด่ากันถึงพ่อแม่เป็นต้นนั้น (แบรดเลย์, 2514: 97) นอกจากนี้ยังพบข้อสังเกตที่น่าสนใจว่าเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนมักปรากฏการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับบุพการีอยู่หลายครั้ง เช่น ขุนช้างนำหม้อที่ใส่กระดูกมาลงให้นางวันทองหลงเชื่อว่าขุนแผนเสียชีวิตแล้ว แต่นางวันทองไม่เชื่อจึงบริภาษขุนช้างว่า “อ้ายกูเห่าเจ้าเล่ห์ทุกอย่างไปหม้อใบละสิบเปี้ยสี่เสียม่า กระที่บดินผางผางกลางประตุ โคตรแม่มึงกูชี้คร้านด่า” ฉะนั้นในบริบทนี้ “โคตรแม่มึง” จึงเป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับบุพการีเพื่อบริภาษจมื่นไวยดังกล่าว

(9) เหตุการณ์ : นางสนมทั้งเจ็ดไม่พอใจนางวิหาร์ที่พยายามปกป้องและโต้เถียงแทนนางสุวิญา นางสนมทั้งเจ็ดจึงบริภาษนางวิหาร์ว่า

อีแมวอุบาทว์ ชาติชีข้า	มึงไม่รู้ว่่าฟ้าจะเคืองหลัง
แม่นเจ้าข้ามิไปให้พันวัง	กูจะสั่งให้เขาไสคอปไป

(บทละครเรื่องไชยเชษฐ, 2566)

จากตัวอย่าง (9) นางสนมทั้งเจ็ดนำคำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับชาติกำเนิดคือ “ชาติชีข้า” มาบริภาษนางวิหาร์เพื่อชี้ให้เห็นว่านางวิหาร์นั้นเกิดมาเป็นเพียงข้ารับใช้ซึ่งมีสถานภาพด้อยกว่าตน ดังที่ แบรดเลย์ (2514: 69; 179) อธิบายความหมายของ “ชีข้า” และ “ชาติ

ข้า” ไว้ในอักษรวิธานศรึบท์ว่า เปนชื่อคนที่เปนทาสเขาว่าไป, ไม่มีสติความคิดที่จะให้พ้นจากทาสเขาได้ และเปนคำด่าคนที่เกิดมาสำหรับเปนข้าให้เขาใช้นั้น, ฤเป็นข้าเขาอยู่ทั้งชาติ นั้น แม้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 จะไม่ปรากฏคำว่า “ชาติข้า” แต่ก็ปรากฏคำอื่นที่มีความหมายใกล้เคียงกัน คือ “ข้า” ซึ่งหมายถึง คำประชดเชิงเปรียบเทียบที่บ่งบอกฐานะต่ำต้อย, คำที่ถูกเหยียดหยามว่าเป็นผู้มีฐานะต่ำต้อย (ใช้เป็นคำด่า) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) ข้อมูลดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่าในสังคมไทยในอดีต หากบุคคลใดมีชาติกำเนิดหรือมีสถานภาพเป็นข้ารับใช้แล้วมีข้อบกพร่องบางประการ หรือมีพฤติกรรมไม่ดีไม่เหมาะสม ก็อาจจะถูกบริภาษได้ ดังนั้น “ชาติข้า” ในบริบทจึงจัดเป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับชาติกำเนิดเพื่อบริภาษนางวิหารดังกล่าว

(10) เหตุการณ์ : นางสีดาไม่พอใจที่หนุมานวางอุบายลวงตนว่าพระรามสวรรคตแล้ว นางสีดาจึงบริภาษหนุมานว่า

	เหวย ไ้เตยรัจฉาน ใจฉกรรจ์
มึงแกล้งแต่งกลไปโคกกา	ว่าพระจักราอาลัญ
มิรู้เจ้าข้ากับน้องนั้น	ร่วมกันคิดด้วยไม่อายคน

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

จากตัวอย่าง (10) นางสีดานำชาติกำเนิดของหนุมานมาบริภาษเพื่อชี้ให้เห็นว่าหนุมานนั้นเป็นเพียงสัตว์เตยรัจฉานที่มีสถานภาพต่ำกว่าตน เมื่อพิจารณาอักษรวิธานศรึบท์และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2544 จะพบว่า “เตยรัจฉาน” หมายถึง เปนสัตว์ที่กายมันไปโดยขวาง, เหมือนอย่างสัตว์ทั้งปวงหมึหมาเปนต้นนั้น (แบรดเลย์, 2514: 226) และสัตว์เว้นจากมนุษย์ เช่น หมู หมา วัว ควาย (มักใช้เป็นคำด่า), ใช้ว่าติรัจฉาน หรือ เตรัจฉาน ก็มี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) ฉะนั้น “เตยรัจฉาน” ในบริบทนี้จึงเป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับชาติกำเนิด

(11) เหตุการณ์ : นางสร้อยสุดาไม่พอใจที่นางเทพกษิราพุดจายอกย้อนตน นางสร้อยสุดาจึงบริภาษนางเทพกษิราว่า

สร้อยสุดาว่าชิชะไม่ละลด	เหลือจะอด อิเชลย กลับเหยยหยัน
ช่างยอกย้อนซ่อนเสริมฮักเหิมครัน	ตบให้พินร่วงหลดพลาญยุคยื้อ

(สิงห์ไกรภพ, 2566)

จากตัวอย่าง (11) นางสร้อยสุดาใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับชนชั้น เพื่อชี้ให้เห็นว่านางเทพกนิราเป็นเพียงเชลยศึกสงครามและมีสถานภาพต่ำกว่าตนดังจะเห็นได้จาก “อีเชลย” นอกจากนี้วรรณคดีเรื่องราชาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา ก็แสดงให้เห็นว่า “เชลย” เป็นคำที่สามารถทำร้ายจิตใจผู้ฟังได้ แม้ความเป็นจริงผู้ฟังนั้นจะมีสถานภาพเป็นเชลยก็ตามดังปรากฏในเรื่องราชาธิราช สมิงพระรามได้ทูลขอพระราชทานสัญญาจากพระเจ้ากรุงจีนไว้ 2 ข้อ โดยมีสัญญาข้อหนึ่งระบุว่า “ขอได้โปรดตรัสห้ามประชาชนพลเมืองทั่วไปอย่าให้เรียกตนว่า “เชลย” ถ้ามีใครเรียกว่าเชลยเมื่อใด จะทูลลากลับไปกรุงหงสาวดีเมื่อนั้น” (กรมศิลปากร, 2495: 15) ดังนั้นในบริบทนี้ “อีเชลย” จึงเป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับชนชั้นเพื่อบริภาษนางเทพกนิราดังกล่าว

คำว่า “ชะเลย” หมายถึง เปนชื่อคนที่เขาตีท้บจับได้มานั้น, เหมือนอย่าง ทาสชะเลยเปนต้น (แบรดเลย์, 2514: 173) ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “เชลย” หมายถึง ผู้ที่ถูกฝ่ายตรงข้ามจับตัวได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

3.1.1.3 การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับความไม่ดีหรือไม่เป็นมงคล

การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับความไม่ดีหรือไม่เป็นมงคล เป็นกลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้คำที่มีความหมายว่าน่าอัปยศขายหน้า ชั่วช้า เลวทราม หรือปราศจากมงคล เช่น “อีกาลิ” “มิ่งนี้ถ้อยยิ่งกว่าถ้อย” “อิมมนุษย์อุบาทว์ชาติชั่ว” “นาคบดสี” ฯลฯ ดังตัวอย่าง

(12) เหตุการณ์ : พระฤๅษีโคดมไม่พอใจเมื่อทราบว่านางกาลอัจนาผู้เป็นภรรยาของตนได้คบชู้และมีบุตรกับพระอินทร์และพระอาทิตย์ พระฤๅษีโคดมจึงสาปและบริภาษนางกาลอัจนาว่า

	ให้อินทร์ยี่ของมิ่งเป็นศิลา
แม้ว่านารายณ์อวดวรา	มาสังหารเผ่าพาลยักษ์
ในทวีปพิชัยลงกา	เอาแผ่นผ้านี้จ้องถนนไป
ให้มิ่งจมอยู่ในสมุทร	อย่าได้รู้ผู้ค้ำขึ้นมาได้
ตามคำสาปของกูที่สาปไว้	ให้สาแก่ใจ อีกาลิ

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

จากตัวอย่าง (12) พระฤๅษีโคดมใช้คำที่มีความหมายเกี่ยวกับความไม่ดีและไม่เป็นมงคล คือ “อีกาลิ” เพื่อสื่อความหมายว่านางกาลอัจนาเป็นบุคคลชั่วร้ายและไม่เป็นมงคล เนื่องจากนางนั้นลอบคบชู้และมีบุตรกับพระอินทร์และพระอาทิตย์ ด้วยเหตุนี้ทำให้พระฤๅษีโคดมไม่พอใจจึงบริภาษนางดังกล่าว อีกทั้งสาปให้นางกาลอัจนากลายเป็นหินและจะพันคำสาปก็ต่อเมื่อทหารของพระรามนำหินก้อนนี้ไปถมทะเลเพื่อสร้างถนนไปยังกรุงลงกา ฉะนั้น “อีกาลิ” ในบริบทนี้

จัดเป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับความไม่ดีและไม่เป็นมงคลเพื่อบริภาษนางกาลอัจนา ดังกล่าว

คำว่า “กาลี” หมายถึง ว่าโทษการชั่วหน้าอายุที่ไม่ควรจะทำ, คือเด็กหญิงชายที่ยังไม่สมประเวณีเแปนผิวเมียวกันเแปนต้น (แบรดเลย์, 2514: 2) และชั่วร้าย, เสนียดจัญไร (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

(13) เหตุการณ์ : สมเด็จพระพันวษากริ้วที่นางวันทองไม่ตัดสินใจอย่างชัดเจนว่าจะเลือกอยู่กับใคร พระองค์จึงทรงบริภาษนางวันทองว่า

.....
มิ่งนี้ถ้อยยิ่งกว่าถ้อย อีท้ายเมือง

.....
 ละโมบมากด้นหาตาเป็นมัน

.....
 จะเอาเรื่องไม่ได้สักสิ่งสรรพ

.....
 สักร้อยพันให้มิ่งไม่ถึงใจ

.....
 (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (13) สมเด็จพระพันวษาต้องการชี้ให้เห็นว่านางวันทองนั้นเป็นผู้หญิงที่เลวทรามดังจะเห็นได้จาก “มิ่งนี้ถ้อยยิ่งกว่าถ้อย” เนื่องจากพระองค์ทรงเห็นว่านางนั้นล้งเลใจหรือตัดสินใจไม่ได้ว่าจะเลือกอยู่กับสามีคนใดระหว่างขุนช้างกับขุนแผน แม้ตอนหลังพระองค์จะทรงเสนอให้นางไปอยู่กับพระไวยผู้เป็นบุตรของนางแล้วก็ตาม แต่ทรงเห็นว่านางนั้นยังคงล้งเลหรือตัดสินใจไม่ได้เช่นเดิม พระองค์จึงบริภาษและมีรับสั่งให้ประหารนางในที่สุด อาจกล่าวได้ว่าในบริบทนี้ “มิ่งนี้ถ้อยยิ่งกว่าถ้อย” เป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับความไม่ดีเพื่อบริภาษนางวันทองดังกล่าว

คำว่า “ถ้อย” หมายถึง ความชั่ว, การมิดี, การอุบาทว์, เแปนคำต่ำถึงคนทำ ความชั่วต่าง ๆ นั้น, เช่นเขาต่ำกันว่าอายถ้อยนั้น (แบรดเลย์, 2514: 280) และ ชั่ว, เลว, ทราม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

(14) เหตุการณ์ : นางวิมาลาไม่พอใจที่ถูกนางตะเภาแก้ว นางตะเภาทอง และป่าวรับใช้รุมทำร้ายร่างกาย นางวิมาลาจึงบริภาษนางตะเภาแก้วและนางตะเภาทองว่า

.....
 ถึงกูแปนชาติกุมภีลไซ้

.....
 อีมนุษย์ **อุบาทว์ชาติชั่ว**

.....
 ก็ไม่เอดโหดไร้เหมือนมิ่งนี้

.....
 พี่น้องร่วมผิว **น่าบัดสี**

.....
 (บทละครเรื่องไกรทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (14) นางวิมาลาใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับความไม่ดีและไม่เป็นมงคล คือ “อุบาทว์ชาติชั่ว” เพื่อสื่อความหมายว่า นางตะเภากแก้วและนางตะเภาทองเป็นมนุษย์ที่เลวทรามและชั่วร้ายโดยกำเนิด และ “น่าบัดสี” ยังสื่อความหมายว่านางตะเภากแก้วและนางตะเภาทองเป็นมนุษย์ที่น่ารังเกียจอีกด้วย เนื่องจากนางวิมาลาเห็นว่าแม้นางจะมีชาติกำเนิดเป็นสัตว์ที่ดุร้าย คือ จระเข้ แต่ก็ไม่มีนิสัยและพฤติกรรมที่โหดร้ายเช่นนางตะเภากแก้วและนางตะเภาทองดังจะเห็นได้จาก “ถึงกูเปนชาติกุมภีลไซ้ ก็ไม่โหดโหดไร้เหมือนมิงนี้” ฉะนั้น “อุบาทว์ชาติชั่ว” และ “น่าน่าบัดสี” จึงจัดเป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับความไม่ดีและไม่เป็นมงคลเพื่อบริภาษนางตะเภากแก้วและนางตะเภาทองดังกล่าว

คำว่า “อุบาทว์” หมายถึง เบียดเบียน, เช่น ความอันตรายเล็กน้อยถึงตัวให้ได้รับความรำคาญมีหนูกัดผ้าเป็นต้น (แบรดเลย์, 2514: 788) และอัปรีย, จัญไร, ไม่เป็นมงคล (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “ชาติชั่ว” หมายถึง ชาติไม่ดี, คือ ความที่เกิดเป็นคนไม่ดี, ฤเป็นคนชั่วทั้งชาตินั้น, เหมือนอย่างคนที่ไม่กลับชั่วเป็นดีได้นั้น (แบรดเลย์, 2514: 179) แม้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 จะไม่พบคำว่า “ชาติชั่ว” แต่ก็พบคำว่า “ชาติ” หมายถึง เหล่ากอ, เทือกเขา, เผ่าพันธุ์ เช่น ชาตินักรบ ชาติไพร่ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) และ “ชั่ว” หมายถึง เลว, ทราม, ร้าย, ไม่ดีเพราะจงใจฝ่าฝืนศีลธรรมหรือจารีตประเพณีเป็นต้น เช่น คนชั่ว (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “บัดสี” หมายถึง เป็นคำพูดด้วยความล่อลวงนิดหน่อย, ว่าเปนความบัดสีเขา (แบรดเลย์, 2514: 364) ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับ “บัดสี” หมายถึง น่าน่าอับอายขายหน้า เป็นที่น่ารังเกียจ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

(15) เหตุการณ์ : ยายทัตประสาทเคยหลอกลวงนางจันทร์สุตา แม้ภายหลังยายทัตประสาทจะพยายามขอโทษ แต่นางจันทร์สุตาก็ยังไม่ยอมให้อภัยและบริภาษยายทัตประสาทว่า

.....

ทุก **อีเจ้าจรรไร** มิ่งไม่ตรง

ฆ่าตัวตายไม่หายแค้น

.....

.....

ล่อลวงกูหลงงวงวย

จะตบตีตอบแทนทำมึงด้วย

.....

(บทละครเรื่องควี, 2566)

จากตัวอย่าง (15) “อีถ้ำจรรไร” เป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับความไม่ดีและไม่เป็นมงคลเพื่อสื่อความหมายว่ายายทัตประสาทเป็นบุคคลเลวทรามเนื่องจากยายทัตประสาทได้วางอุบายให้นางจันท์สุดาลงถามความลับจากควาวิ จึงทราบความจริงว่าควาวินั้นซ่อนดวงใจตนเองไว้ที่พระขรรค์ เมื่อยายทัตประสาทสบโอกาสก็นำพระขรรค์ดังกล่าวไปเผาทำลายทันทีซึ่งทำให้ควาวิเสียชีวิตในเวลาต่อมา จากนั้นยายทัตประสาทก็นำนางจันท์สุดาไปถวายแด่ท้าวแสนนุราช ฉะนั้น “อีถ้ำจรรไร” ในบริบทนี้จึงเป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับความไม่ดีและไม่เป็นมงคลเพื่อบริภาษยายทัตประสาทดังกล่าว

คำว่า “จรรไร” มีลักษณะทางเสียงและความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “จัญไร” และ “จังไร” ซึ่งหมายถึง เป็นชื่อความอัปรี, ความไม่ดี, ความไม่เป็นมงคล, ไม่จำเจริญ, เหมือนคนที่ต้องไถยได้ทุกซันั้น (แบรดเลย์, 2514: 143) และ เลวทราม, เป็นเสียด, ไม่เป็นมงคล, จังไร ก็ว่า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

(16) เหตุการณ์ : ตากับยายของนางแก้วมาทูลทวงถามสัญญาที่พระพิณทองได้ให้ไว้ ฝ่ายท้าวมงคลราชเห็นเช่นนั้นก็ไม่พอใจจึงบริภาษนางแก้วว่า

.....
ชาติหญิงแพศยา **อาธรรม**

โอหัง **จังไร** ไว้ตัว

แต่ได้ว่าเขาคกก็ยกข้อ

ดูถูกจงห้องพองลม

.....
จะพันผูกลูกเราเอาเป็นผิว

นำตัดหัวให้สาแก่อาธรมณ์

ขันขอเป็นหม่อมจอมสนม

โง่งมลบหลู่คุณแคลน

.....
(บทละครเรื่องแก้วหน้าม้า, 2566)

จากตัวอย่าง (16) ท้าวมงคลราชใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับความไม่ดีและไม่เป็นมงคล คือ “อาธรรม” และ “จังไร” เพื่อสื่อความหมายว่านางแก้วเป็นผู้หญิงเลวทรามเนื่องจากนางนั้นเก็บว่าวของพระพิณทองได้ แต่ไม่ยอมคืนให้กับพระพิณทอง นอกจากนี้นางยังเสนอเงื่อนไขว่าจะคืนว่าวให้เมื่อพระพิณทองยอมเป็นสามีของนางและแต่งตั้งให้นางเป็นชายาเท่านั้นดังจะเห็นได้จาก “จะพันผูกลูกเราเอาเป็นผิว” และ “แต่ได้ว่าเขาคกก็ยกข้อ ขันขอเป็นหม่อมจอมสนม” ด้วยเหตุนี้ท้าวมงคลราชจึงใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับความไม่ดีและไม่เป็นมงคลเพื่อบริภาษนางแก้วดังกล่าว

คำว่า “อาธรรม” หมายถึง ไม่สัจชื่อ, คือการที่ไม่เป็นธรรมอันชอบดีนั้น เช่น คนลำเอียง ตัดสินความไม่ตรงนั้น (แบรดเลย์, 2514: 784) และชั่ว, ไม่เป็นธรรม, ไม่เที่ยงธรรม, ไม่ยุติธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “จ้งไร/จัญไร” หมายถึง เป็นชื่อความอัปรี, ความไม่ดี, ความไม่เป็นมงคล, ไม่จำเจริญ, เหมือนคนที่ต้องไถ่ทุกขนั้น (แบรดเลย์, 2514: 143) และ เลวทราม, เป็นเสนียด, ไม่เป็นมงคล, จ้งไร ก็ว่า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

3.1.1.4 การใช้คำที่ความหมายเชิงลบเกี่ยวกับรูปลักษณ์

การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับรูปลักษณ์ เป็นกลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้คำที่มีความหมายเป็นไปทางที่ไม่ดีเกี่ยวกับรูปร่างหรือลักษณะทางกายเพื่อแสดงให้เห็นว่าผู้ฟังมีรูปร่างหรือลักษณะที่ไม่ดี ไม่งาม หรือผิดปกติ เช่น “รูปชั่วหัวถลอก” “หน้าเพรียง” “ไม่มีทรวดทรงองค์เอวอ้วน” “พิศไหนเลวล้วนอัปลักษณ์” “อียักษาดำโต” “รูปก็กาก” ฯลฯ ดังตัวอย่าง

(17) เหตุการณ์ : พลายแก้วชวนนางพิมพิลาไลยเล่นบทธบาทสมมติเป็นสามีภรรยา กัน เมื่อขุนช้างได้ฟังเช่นนั้นก็อยากเล่นด้วย แต่นางพิมพิลาไลยไม่ปรารถนาจะเล่นกับขุนช้าง นางจึงบริภาษขุนช้างว่า

	ฝ่ายข้างพลายแก้วอุตริวา
เราเล่นเป็นพี่เมียกันเถิดรา	ขุนช้างร้องว่าข้าชอบใจ
นางพิมว่าไปอายนอกคอก	รูปชั่วหัวถลอก กูหาเล่นไม่

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (17) นางพิมพิลาไลยใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับรูปลักษณ์เพื่อแสดงให้เห็นว่าขุนช้างมีรูปร่างไม่ดีและมีศีรษะล้านดังจะเห็นได้จาก “รูปชั่วหัวถลอก” ด้วยเหตุนี้ทำให้นางพิมพิลาไลยไม่อยากเล่นบทธบาทสมมติเป็นภรรยาของขุนช้าง ฉะนั้นในบริบทนี้ “รูปชั่วหัวถลอก” จึงเป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับรูปลักษณ์เพื่อบริภาษขุนช้างดังกล่าว

คำว่า “รูปชั่ว” หมายถึง รูปสารพัดที่ไม่ดีไม่งามสุหรุสุหระตุตะนั้น, บันดา รูปที่ชั่วริ้วว่ารูปชั่ว (แบรดเลย์, 2514: 578)

คำว่า “ถลอก” หมายถึง อาการสิ่งของทั้งปวงที่ลอกออกไปเป็นกะป๋อนกะเบ๋นนั้น, เช่นคนล้มลงหนังถลอก (แบรดเลย์, 2514: 271) และลอกออกไป, ปอกออกไป, เปิดออกไป (มักใช้แก่สิ่งที่มีผิว) เช่น หนังถลอก สีถลอก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

(18) เหตุการณ์ : เหล่าชะแม่นางในไม่ชอบรูปลักษณะของระตุจรรกา เมื่อเห็นระตุจรรกาเข้าเมืองดาหาจึงพากันปรีชาจรกาว่า

.....
 บ้างตำหนิตัว หน้าเพรียง
ไม่มีทรวดทรงองค์เอวอ้วน

.....
 ดูคำดั่งเหนียง น่าซังนั๊ก
พิศไหนเลวล้วนอัปลักษณ์

(บทละครเรื่องอิเหนา, 2566)

จากตัวอย่าง (18) บรรดาชะแม่นางในใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับรูปลักษณะ คือ “หน้าเพรียง” “น่าซังนั๊ก” และ “ไม่มีทรวดทรงองค์เอวอ้วน” เพื่อสื่อความหมายว่าระตุจรรกาที่มีรูปลักษณะที่น่าเกลียดมาก คือ มีผิวหนังไม่เรียบเนียนและมีรูปร่างอ้วน นอกจากนี้เหล่าชะแม่นางในยังขบขันความน่าเกลียดของระตุจรรกาด้วยการชี้ให้เห็นว่าระตุจรรกา นั้นไม่มีส่วนใดในร่างกายที่จัดวางงดงามดังจะเห็นได้จาก “พิศไหนเลวล้วนอัปลักษณ์” สรุปได้ว่า “หน้าเพรียง” “น่าซังนั๊ก” และ “ไม่มีทรวดทรงองค์เอวอ้วน พิศไหนเลวล้วนอัปลักษณ์” ในบริบทนี้เป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับรูปลักษณะเพื่อปรีชาจรการุดังกล่าว

คำว่า “เพรียง” หมายถึง ไม่เรียบ, ขรุขระ (นิยะดา เหล่าสนุทร, 2553) และเรียกผิวหนังที่ขรุขระอย่างหน้าออกผี ว่ามีลักษณะเป็นเพรียง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “น่าซัง” หมายถึง สิ่งของที่ไม่น่ารักนั้น, เช่นคนทำการชั่วต่าง ๆ นั้น (แบรดเลย์, 2514: 318)

คำว่า “อัปลักษณ์” หมายถึง ชั่ว (มักใช้แก่รูปร่าง หน้าตา), มีลักษณะที่ถือว่าไม่เป็นมงคล, เช่น หน้าตาอัปลักษณ์, รูปร่างอัปลักษณ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

(19) เหตุการณ์ : พระโยคีพยายามสั่งสอนและให้อโวาหนางผีเสื้อสมุทร แต่นางกลับไม่พอใจอีกทั้งปรีชาพระโยคีกลับมา ทำให้พระโยคีปรีชาตอบนางผีเสื้อสมุทรว่า

.....
อียักขาตาโต โมโหมมาก
 นมสองข้างอย่างกระโปรงดูโคงเตง

.....
รูปก๊ก ปากก็เปราะไม่เหมาะสม
 ตัวของเองเขาระอาไม่น่าชม

(พระอภัยมณี, 2566)

จากตัวอย่าง (19) พระโยคีใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับรูปลักษณ์ คือ “รูปก็กาก” เพื่อชี้ให้เห็นว่ารูปลักษณ์ของนางผีเสื้อสมุทรนั้นไม่น่าพิสมัย คือ มีดวงตาดูน่าไปงออกมาจากบ่าตาดังจะเห็นได้จาก “อียักษาทาโต” เนื่องจากบทชมโฉมในวรรณคดีไทยหลายเรื่องมักจะระบุว่าดวงตาที่จัดว่าสวยงามจะต้องกลมและใสเป็นประกายเหมือนกับดวงตาของกวาง เช่น บทละครเรื่องรามเกียรติ์ กวีได้เปรียบเทียบว่าดวงตาของนางสีดาคัลล้ายกับดวงตาของกวางความว่า “พิศเนตรตั้งเนตรมฤคิน” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, 2566) หรือบทละครเรื่องศกุนตลา กวีได้พรรณนาว่าศกุนตลามีดวงตาที่งดงามยิ่งกว่าดวงตาของกวางความว่า “สองเนตรงามกว่ามฤคิน” (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2566) ฉะนั้น “รูปก็กาก” และ “อียักษาทาโต” ในบริบทนี้จัดเป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับรูปลักษณ์เพื่อบริภาษนางผีเสื้อสมุทรดังกล่าว

คำว่า “กาก” หมายถึง สิ่งของทั้งปวง, เช่นอย่างมพร้าว, หญ้าเข้าสาร, แลแปงแปนต้น, เขาคันเอากะทิเสียแล้ว หญ้าเก็บเอาเข้าสารเสียแล้ว สิ่งที่เหลือจากนั้นว่ากาก (แบรดเลย์, 2514: 29) เดนเลือก (ใช้เป็นคำตำ) เช่น กากมนุษย์ คนกาก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) และเศษ, เดน (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2553: 79) นอกจากนี้รายการ “รู้ รัก ภาษาไทย” ยังเสนอว่า ในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ ตอนพระโยคีดำนางผีเสื้อสมุทร ได้กล่าวถึงรูปร่างนางผีเสื้อว่ารูปกาก หมายถึง รูปชั่ว (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

3.1.1.5 การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับระดับสติปัญญาและความรู้

การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับระดับสติปัญญาและความรู้ เป็นกลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้คำที่มีความหมายเป็นไปในทางที่ไม่ดีเกี่ยวกับปัญญาในการรู้คิดหรือความเข้าใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังมีความรู้คิดหรือความเข้าใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ในระดับด้อยกว่าบุคคลทั่วไป เช่น ไม่อาจเข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ในทันที หรือไม่สามารแยกแยะได้ว่าสิ่งใดเป็นเรื่องที่น่าเชื่อถือหรือไม่น่าเชื่อถือ เช่น “โอดพันไป” “ช่างโง่งมซมซาน” “โง่งม” ฯลฯ ดังตัวอย่าง

(20) เหตุการณ์ : ทศกัณฐ์ไม่พอใจที่เห็นยักษ์ตนหนึ่งกำลังปลุกต้นไม้ด้วยการนำยอดของต้นไม้ฝังลงในดิน ทศกัณฐ์จึงบริภาษยักษ์ตนนั้นว่า

.....
 เข้าใกล้จึงกล่าววาจา
 ใครห่อนปลุกไม้เอาปลายลง
 ผิดเพศในพื้นภพไตร

.....
 ตาเฒ่านี้ โอดพันไป
 เราดูแรงพะวงสงสัย
 จะเป็นผลที่ไหนดังนี้

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

จากตัวอย่าง (20) “โอดพันไป” ซึ่งให้เห็นว่ายักษ์ชราามีสติปัญญาไม่ใช่มาก เนื่องจากยักษ์ตนนั้นพยายามปลุกต้นไม้ด้วยการนำยอดต้นไม้ฝั่งลงดิน ทศกัณฐ์เห็นว่าการปลุกต้นไม้ด้วยวิธีการดังกล่าวไม่สามารถทำให้ต้นไม้เจริญงอกงามได้ดังจะเห็นได้จาก “ใครห่อนปลูกไม้เอาปลายลง เราดูเร่งพะวงสงสัย ผิดเพศในพื้นที่ไตร จะเป็นผลที่ไหนดังนี้”

คำว่า “โอด” หมายถึง ความที่โง่ไม่มีปัญญา, ไม่ฉลาด, เหมือนคนไม่มีสติปัญญา, ไม่รู้จักอะไรนั้น (แบรดเลย์, 2514: 162) และโง่เขลาเบาปัญญา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)เมื่อนำมารวมกับ “พันไป” ที่เป็นส่วนขยายและมีความหมายว่า มากเกินวิสัย, อย่างมาก จึงทำให้ “โอดเป็นพันไป” ในบริบทนี้เป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับระดับสติปัญญาและความรู้เพื่อบริภาษว่ายักษ์เผ่าดังกล่าวไม่ฉลาดอย่างมาก

(21) เหตุการณ์ : นางสุริยชาไม่พอใจที่พระนารายณ์เฝ้าศรัได้ทูลขอให้ท้าวสิงหนพช่วยไกล่เกลี่ยให้ตนกับไชยเชษฐากลับมาคืนดีกัน นางสุริยชาจึงบริภาษพระนารายณ์เฝ้าศรัว่า

.....
เออะไรด้านหน้าทั้งตาปี

ช่างโง่งมชมชาน หาญอีก

ให้เรียกร้องสองรื้อสามรื้อ

.....
จะใครตีให้ยับลงกับมือ

ยังจะรู้สึกนึกบ้างแล้วฤ

ดูเถิดต่อนี้กระไรยังไม่มา

(บทละครเรื่องไชยเชษฐ, 2566)

จากตัวอย่าง (21) หลังจากพระนารายณ์เฝ้าศรัได้ฟังไชยเชษฐอธิบายเกี่ยวกับสาเหตุที่ต้องยุติความกับนางสุริยชาแล้ว ก็รู้สึกเห็นใจและอยากช่วยเหลือไชยเชษฐ พระนารายณ์เฝ้าศรัจึงไปทูลขอให้ท้าวสิงหนพช่วยไกล่เกลี่ยล่อมนางสุริยชาให้นางใจอ่อนและยอมกลับไปคืนดีกับไชยเชษฐ ฝ่ายนางสุริยชาเมื่อทราบเรื่องราวทั้งหมดก็รู้สึกไม่พอใจ เพราะเห็นว่าพระนารายณ์เฝ้าศรัไม่ควรฟังความจากไชยเชษฐเพียงฝ่ายเดียว แต่ควรจะถามความเป็นมาของเรื่องราวที่เกิดขึ้นหรือความสมัครใจของตนก่อนว่าต้องการจะกลับไปคืนดีกับไชยเชษฐหรือไม่ ด้วยเหตุนี้นางสุริยชาจึงใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับระดับสติปัญญา คือ “ช่างโง่งมชมชาน” เพื่อบริภาษว่าพระนารายณ์เฝ้าศรัไม่ฉลาดและไม่มีวิจารณญาณ

คำว่า “โง่” หมายถึง ความที่ไม่ฉลาด, มีปัญญาน้อยไม่สู้รู้อะไรนั้น, เหมือนคนบ้า, ที่ไม่รู้จักอะไร, ฤเด็ก ๆ อายุศัสมสามขอบเปนต้น (แบรดเลย์, 2514: 125) และเขลา, ไม่ฉลาด, ไม่รู้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “งม” ในบริบทนี้ หมายถึง งุ่มง่าม, ชักช้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “ชมชาน” หมายถึง เป็นอาการที่ตามืดไม่เหนอะไร, เหมือนอย่างคนตาบอดไม่เหนทาง, เทียวเซอะเซไป (แบรดเลย์, 2514: 196) และงมงาย, ไม่รู้อะไร เช่น โง่ชมชาน, ชานชม ก็ว่า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

(22) เหตุการณ์ : ท้าวสามนต์ไม่พอใจเมื่อเห็นราชบุตรเขยทั้งหกตีคลีแพ้พระอินทร์ ท้าวสามนต์จึงบริภาษราชบุตรเขยทั้งหกว่า

แล้วผินมาด่าหกเขยใหญ่	เออะอะไรกินข้าวสุกเสียเปล่าเปล่า
สำคัญคิดว่าดีอายซีเค้า	ออกตีคลีแพ้เขาประเดี๋ยวจ
ดูเถิดขึ้นแน่ลูกเขยกู	มาช่วยกู้แก้หน้าพ่อตาได้
ไม่เหมือนมึง <u>โง่งม</u> ก้มอยู่โย	ซัดใจจะใคร่ถองสักสองตึง

(บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (22) ท้าวสามนต์ได้ส่งราชบุตรเขยทั้งหกคนไปตีคลีแข่งกับพระอินทร์โดยคาดหวังว่าเหล่าราชบุตรเขยจะได้รับชัยชนะกลับมาและป้องกันไม่ให้พระอินทร์ริบบ้านเมืองไปได้ แต่ในความเป็นจริงราชบุตรเขยทั้งหกคนกลับพ่ายแพ้พระอินทร์ ท้าวสามนต์จึงใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับระดับสติปัญญาเพื่อชี้ให้เห็นว่าราชบุตรเขยทั้งหกนั้นไม่มีภูมิจิตไหวพริบหรือไม่มีความรู้ความสามารถมากพอที่แก้ทางเพื่อเอาชนะพระอินทร์ได้ดังจะเห็นได้จาก “โง่งม”

คำว่า “โง่” หมายถึง ความที่ไม่ฉลาด, มีปัญญาน้อยไม่สู้รู้อะไรนั้น, เหมือนคนบ้า, ที่ไม่รู้จักอะไร, ฤๅเด็ก ๆ อายุสามขวบเป็นต้น (แบรดเลย์, 2514: 125) และเขลา, ไม่ฉลาด, ไม่รู้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “งม” ในบริบทนี้ หมายถึง งุ่มง่าม, ซักซ้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

3.1.2 การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน

การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้ถ้อยคำที่ ฐฐพรพานโพธิ์ทอง (2556: 115 - 117) เสนอไว้ว่า ถ้อยคำนัยผกผันไม่ได้หมายถึงเพียงถ้อยคำที่สื่อตรงข้ามกับความหมายตามรูปภาษา หรือการพูดอย่างหนึ่งแต่หมายความอีกอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่ยังรวมถึงถ้อยคำที่สื่อตรงข้ามกับมูลบท ถ้อยคำที่ผู้พูดกล่าวแบบไม่จริงใจ และถ้อยคำนัยผกผันแบบเสียงสะท้อนกลับด้วย ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพบว่าผู้พูดบริภาษผู้ฟังด้วยการใช้ถ้อยคำนัยผกผันดังนี้

3.1.2.1 การใช้ถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งไว้คู่กัน

การใช้ถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งคู่กัน เป็นกลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดใช้ถ้อยคำที่สื่อความหมายตรงข้ามกับความหมายตามรูปภาษาและใช้ถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งตามกันมาทันทีเพื่อสื่อเจตนาปริภาษ ทั้งนี้ Panpothong (1996: 35-41) ได้อธิบายว่าการวางถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งไว้คู่กัน ผู้พูดจะกล่าวบางสิ่งที่ตรงข้ามกับข้อความที่อยู่โดยรอบหรือถ้อยคำที่อยู่ติดกัน กล่าวคือ เมื่อผู้พูดกล่าวถ้อยคำนัยผกผันแล้ว ผู้พูดก็จะกล่าวถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งต่อกันทันที การวางถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งกันไว้คู่กันเช่นนี้ช่วยให้ผู้ที่ถูกกล่าวถึงสามารถตระหนักได้ว่า ผู้พูดไม่จริงใจในการกล่าวถ้อยคำดังกล่าว เช่น

(23) เหตุการณ์ : ตำมะหงงไม่พอใจที่ประสันตาออกไปเที่ยวเล่นจนทำให้เกิดความวุ่นวายขึ้น ตำมะหงงจึงปริภาษประสันตาว่า

	ขอ <u>เจ้าประสันตาตัวดี</u>
<u>ไปเที่ยวชุกชนจนเกิดความ</u>	<u>ให้สงครามติดต่อไม่พอที่</u>
<u>ยังกลับมาเอาหน้าพาที</u>	<u>ให้กูนี้เชื่อลั่นหลงไป</u>

(บทละครเรื่องอิเหนา, 2566)

จากตัวอย่าง (23) ประสันตาผู้เป็นพี่เลี้ยงของอิเหนาได้ปลอมตัวเป็นโจรป่าเพื่อไปต้อนก ระหว่างนั้นก็ได้วิวาทกับไพร่พลของระตูบุลีเหนา ทำให้ระตูบุลีเหนาไม่พอใจจึงยกทัพตามมายังค่ายพักที่อิเหนาตั้งอยู่เพื่อจะฆ่าประสันตา ตำมะหงงนึกสงสัยว่าเหตุใดระตูบุลีเหนาจึงยกทัพมาหมายจะทำศึกกับอิเหนาโดยที่ไม่มีความขัดแย้งกันมาก่อน ตำมะหงงจึงสืบหาความจริงจนทราบเรื่องราวทั้งหมดว่าประสันตานั้นได้ก่อเรื่องไว้ แต่ประสันตากลับบ่ายเบี่ยงและไม่พูดความจริงออกมา ตำมะหงงไม่พอใจประสันตาจึงกล่าวถ้อยคำแรกว่า “เจ้าประสันตาตัวดี” และกล่าวถ้อยคำถัดมาว่า “ไปเที่ยวชุกชนจนเกิดความ ให้สงครามติดต่อไม่พอที่ ยังกลับมาเอาหน้าพาที ให้กูนี้เชื่อลั่นหลงไป” จะเห็นว่าถ้อยคำทั้งสองนี้มีความหมายขัดแย้งกันอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ ถ้อยคำแรกมีความหมายประจำรูปคำเป็นความหมายเชิงบวก ส่วนถ้อยคำถัดมามีความหมายประจำรูปคำเป็นความหมายเชิงลบ เมื่อประสันตาได้ยินถ้อยคำถัดมาที่ว่า “ไปเที่ยวชุกชนจนเกิดความ ให้สงครามติดต่อไม่พอที่ ยังกลับมาเอาหน้าพาที ให้กูนี้เชื่อลั่นหลงไป” ก็จะทราบได้ทันทีว่าแท้จริงแล้วถ้อยคำแรกนั้นมีความหมายตรงกันข้ามกับรูปภาษา กล่าวคือ ไม่ได้สื่อความหมายว่าประสันตาดีแต่อย่างใด แต่สื่อความหมายว่าประสันตานั้นไม่ดี เพราะมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมดังที่อธิบายข้างต้น ฉะนั้นในบริบทนี้ “เจ้าประสันตาตัวดี” และ “ไปเที่ยวชุกชนจนเกิดความ ให้สงครามติดต่อไม่พอที่ ยังกลับมาเอาหน้าพาที ให้กูนี้เชื่อลั่นหลงไป” จึงเป็นการใช้ถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งคู่กันเพื่อสื่อเจตนาปริภาษประสันตาดังกล่าว

(24) เหตุการณ์ : ไชยเชษฐาไม่พอใจนางสนมทั้งเจ็ดที่พูดจาประชดประชันและเยาะเย้ยตน ไชยเชษฐาจึงบริภาษนางสนมทั้งเจ็ดว่า

.....
 คุณผู้ล้มเจระจา

อุส่าห์เร่งขึ้นเสียงเถียงให้อึง

.....
 ต่อล้อเล่นหน้า คารมดี

หัวมึงจะขาดอยู่ที่นี้

.....
 (บทละครเรื่องไชยเชษฐา, 2566)

จากตัวอย่าง (24) ไชยเชษฐากล่าวถ้อยคำแรกว่า “คารมดี” และกล่าวถ้อยคำถัดมาว่า “อุส่าห์เร่งขึ้นเสียงเถียงให้อึง” จะเห็นว่าถ้อยคำทั้งสองนี้มีความหมายขัดแย้งกันอย่างชัดเจน กล่าวคือ ถ้อยคำแรกมีความหมายประจำรูปภาษาเป็นความหมายเชิงบวกเกี่ยวกับการพูด ส่วนถ้อยคำถัดมามีความหมายประจำรูปภาษาเป็นความหมายเชิงลบเกี่ยวกับการพูด เมื่อนางสนมทั้งเจ็ดได้ยินถ้อยคำถัดมาที่ว่า “อุส่าห์เร่งขึ้นเสียงเถียงให้อึง” ก็จะทราบได้ทันทีว่าถ้อยคำแรกนั้นมีความหมายตรงกันข้ามกับรูปภาษา กล่าวคือ ไม่ได้สื่อความหมายว่าเหล่านางสนมนั้นพูดจาดีหรือมีวาทีศิลป์ที่คมคายแต่อย่างใด แต่สื่อความหมายว่านางสนมทั้งเจ็ดพูดโต้เถียงด้วยอารมณ์และเสียงที่ตั้งไปทั่วบริเวณ ฉะนั้นในบริบทนี้ “คารมดี” กับ “อุส่าห์เร่งขึ้นเสียงเถียงให้อึง” จึงเป็นการใช้ถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งคู่กันเพื่อสื่อเจตนาบริภาษว่านางสนมทั้งเจ็ดมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมดังกล่าว

(25) เหตุการณ์ : พี่สาวทั้งหกของนางรจนาน่าไม่พอใจที่นางรจนาน่าเลือกคู่ครองเป็นเจ้าเงาะ อีกทั้งเชื่อว่าการกระทำดังกล่าวจะสร้างความอับอายให้แก่วงศ์ตระกูล เหล่าพี่สาวทั้งหกจึงบริภาษนางรจนาน่าว่า

.....
ช่างเลือกผัวงามนักน่ารักใคร่

รูปร่างน่าหัวร่อเหมือนตอไม้

.....
เอออะไรพุงโรสันหลังยาว

.....
 (บทละครเรื่องสังข์ทอง)

จากตัวอย่าง (25) พี่สาวทั้งหกของนางรจนาน่ากล่าวถ้อยคำแรกว่า “ช่างเลือกผัวงามนักน่ารักใคร่” และกล่าวถ้อยคำถัดมาว่า “รูปร่างน่าหัวร่อเหมือนตอไม้ เอออะไรพุงโรสันหลังยาว” จะเห็นว่าถ้อยคำทั้งสองนี้มีความหมายขัดแย้งกันอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ ถ้อยคำแรกมีความหมายประจำรูปภาษาเป็นความหมายเชิงบวกเกี่ยวกับรูปลักษณ์ ส่วนถ้อยคำถัดมามีความหมายประจำรูปภาษาเป็นความหมายเชิงลบเกี่ยวกับรูปลักษณ์ เมื่อนางรจนาน่าได้ยินถ้อยคำถัดมาที่ว่า “รูปร่างน่าหัวร่อเหมือนตอไม้ เอออะไรพุงโรสันหลังยาว” ก็จะทราบได้ทันทีว่าถ้อยคำแรกที่ว่า “ช่างเลือกผัว

งามนักรักใคร่” เป็นการใช้ถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งคู่กันเพื่อสื่อเจตนาบริภาษว่าตนเลือกคู่ครองเป็นเจ้าของที่มีหน้าตาอัปลักษณ์ เช่น มีรูปร่างราวกับตอไม้ มีพุงก็โต และมีสันหลังยาว จึงทำให้พี่สาวทั้งหกของตนไม่พอใจและรู้สึกอับอาย ฉะนั้นในบริบทนี้ “ช่างเลือกผัวงามนักรักใคร่” กับ “รูปร่างน่าหัวร่อเหมือนตอไม้ เอออะไรพุงโรสันหลังยาว” จึงเป็นการใช้ถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งคู่กันเพื่อสื่อเจตนาบริภาษผู้ฟัง

3.1.2.2 การกล่าวเน้นให้เกินจริงอย่างมาก

การกล่าวเน้นให้เกินจริงอย่างมาก หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดให้ข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง โดยจงใจเน้นในเรื่องของปริมาณที่เกินจริง อาทิ ปิริยาที่เกินจริง การเปรียบเทียบที่เกินจริง เพื่อสื่อความหมายเป็นนัยผกผันไปยังผู้ฟัง ซึ่ง Panpothong (1996: 35-41) ระบุว่า การกล่าวเน้นให้เกินจริงอย่างมาก (overly exaggerated expressions) เป็นอีกกลวิธีหนึ่ง que ผู้พูดภาษาไทยมักใช้เพื่อสื่อความหมายเป็นนัยผกผัน และการกล่าวเน้นให้เกินจริงอย่างมากรนี้เองทำให้ผู้ฟังทราบได้ทันทีว่า ผู้พูดกำลังใช้ถ้อยคำนัยผกผันอยู่ เช่น

(26) เหตุการณ์ : พระยาครุฑไม่พอใจเมื่อทราบความจริงว่านางงากก็ได้คบชู้กับคนธรรพ์บนวิมานฉิมพลี จึงพานางงากมาคืนให้กับท้าวพรหมทัตพร้อมกับบริภาษนางว่า

.....
จิงตรัสว่าอำตู่ระกาก็

จะเลี้ยงเจ้าเราอภัยยศ

.....
เชิญเขยเสวยสุขสวรรรยงค์

ตราบสิ้นดินฟ้าพระเมรุมาศ

กว่าจะเสด็จวิโมกข์ทางธรรม

.....
หญิงกลีเล่นลิ้นพิรากล

จะภพหมดทั่วหล้าเวหาหน

.....
ตั้งแต่ปางนี้ไม่ขอพบกัน

แสนชาติไม่ขอร่วมภิรมย์ขวัญ

.....

(กา กีกลอนสุภาพ, 2566)

จากตัวอย่าง (26) พระยาครุฑเน้นย้ำว่าตนไม่ต้องการเจอนางงากอีกต่อไป อีกทั้งจงใจเลือกใช้คำที่แสดงถึงเวลาที่ยาวนานเกินจริง ได้แก่ ระยะเวลาที่กว่าท้องฟ้า แผ่นดิน และเขาพระสุเมรุจะพังทลายลงมา ระยะเวลาหลายแสนภพชาติ และระยะเวลาที่กว่าจะเข้าถึงพระนิพพานได้ ดังจะเห็นได้จาก “ตั้งแต่ปางนี้ไม่ขอพบกัน ตราบสิ้นดินฟ้าพระเมรุมาศ แสนชาติไม่ขอร่วมภิรมย์ขวัญ กว่าจะเสด็จวิโมกข์ทางธรรม” เพื่อชี้ให้เห็นและขบขันว่านางงากเป็นผู้หญิงที่ไม่ดีและน่ารังเกียจอย่างมาก แม้เวลาผ่านไปหรือนานเพียงใด ก็ไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับนางอีก ดังนั้นในบริบทนี้ “ตั้งแต่ปางนี้

ไม่ขอพบกัน ตราบสิ้นดินฟ้าพระเมรุมาศ แสนชาติไม่ขอร่วมภริมย์ขวัญ กว่าจะเสด็จจิวิโมกษ์ทางธรรม” จึงเป็นการกล่าวเน้นให้เกินจริงอย่างมากเพื่อสื่อเจตนาบริภาษว่านางกากีนั้นน่ารังเกียจอย่างมาก

(27) เหตุการณ์ : นางวันทองไม่พอใจที่นางศรีประจันพูดจาบังคับและข่มขู่ตนให้แต่งงานใหม่กับขุนช้าง นางวันทองจึงบริภาษนางศรีประจันว่า

	ฆ่าตีเสียเถิดไม่น้อยใจ
<u>เอากำเนิดเกิดใหม่ในชาติหน้า</u>	<u>หาปรารถนาเข้าท้องเลยอีกไม่</u>
<u>ร้อยกั๊บแสนกั๊บแต่นั้นไป</u>	แม่เชื่ออะไรเป็นเช่นนี้
เห็นแต่สินทรัพย์สัปดาห์	จะเอาคนไปยกให้กับผี
จงฆ่าเสียให้ตายวายชีวี	ตีกอกหัวทอตัวไป

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (27) นางวันทองจงใจให้ข้อมูลที่ไม่เป็นความจริงและเน้นระยะเวลาที่เกินจริง กล่าวคือ นางไม่ปรารถนาที่จะเป็นบุตรของนางศรีประจันนับแต่นี้ไปไม่ว่าอีกร้อยกั๊บหรือแสนกั๊บก็ตามดังจะเห็นได้จาก “เอากำเนิดเกิดใหม่ในชาติหน้า หาปรารถนาเข้าท้องเลยอีกไม่ ร้อยกั๊บแสนกั๊บแต่นั้นไป” เพื่อชี้ให้เห็นว่านางศรีประจันเป็นมารดาที่มีพฤติกรรมไม่ดี ซึ่งทำให้นางวันทองไม่อยากจะกลับมาเกิดเป็นมารดาและบุตรกันอีกในชาติถัดไป ทั้งนี้ในคดีพราหมณ์และพุทธได้อธิบายว่าระยะเวลาหนึ่งกั๊บนั้นเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมากและไม่อาจคำนวณได้ ดังนี้

...บุคคลจะประสบความสำเร็จหรือความสุขขึ้นอยู่กับผลแห่งกรรม คือ การกระทำ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอำนาจภายนอกหรืออำนาจดวงดาวใด ๆ แต่จริงขึ้นอยู่กับผลกรรมที่ได้สั่งสมไว้ในอดีตชาติ ติดตามมาให้ผลในปัจจุบัน ก็ขึ้นอยู่กับกรรมในอดีตด้วย ต้องยอมรับการกระทำในวัน ในเดือน ในปี และในชาติที่ผ่านมาว่า เป็นสิ่งที่เราทำไว้เอง และสิ่งที่เราทำในปัจจุบัน ก็จะได้รับผลในอนาคตตามกฎแห่งกรรม...ดังพระบาลีว่า “กมมํ สตเต วิภชตี ยทิทํ หีนปฺปณฺฑิตตาย” แปลว่า “กรรมย่อมจำแนกสัตว์โลกให้แตกต่างกัน คือให้เลวทรามและประณีต”

(สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, 2558: 229-230)

กั๊บ, กัลป์ กาลกำหนด, กำหนดอายุของโลก, ระยะเวลายาวนานเหลือเกิน ที่กำหนดว่าโลกคือสกลจักรวาล ประลัยครั้งหนึ่ง (ศาสนานินดูว่าเป็นวันหนึ่งคืนหนึ่งของพระพรหม) ท่านให้เข้าใจด้วยอุปมาว่า เปรียบเหมือนมีภูเขาศิลาล้วนกว้าง ยาว สูง ด้านละ 1 โยชน์ ทุก 100 ปี มีคนนำผ้าเนื้อละเอียดอย่างดีมาลูบครั้งหนึ่ง จนกว่าภูเขานั้นจะสึกหรือสิ้นไป กั๊บหนึ่งยาวนานกว่านั้น...

(สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564: 12)

อย่างไรก็ตามนางวันทองไม่อาจเลือกหรือกำหนดการเกิดให้เป็นไปตามความปรารถนาของตนเองได้ แต่สาเหตุที่นางวันทองกล่าวเน้นให้เกินจริงเช่นนี้เป็นเพราะนางต้องการบริภาษนางศรีประจันที่พยายามบีบบังคับให้ตนแต่งงานใหม่กับขุนช้าง เพราะนางศรีประจันนั้นเชื่อว่าขุนแผนเสียชีวิตแล้ว อีกทั้งเห็นว่าขุนช้างมีฐานะร่ำรวยกว่าขุนแผน ดังนั้น “เอากำเนิดเกิดใหม่ในชาติหน้า หาปรารถนาเข้าห้องเลยอีกไม่ ร้อยกับแสนกลับแต่นั้นไป” ในบริบทนี้เป็นการกล่าวเน้นให้เกินจริงอย่างมากเพื่อสื่อเจตนาบริภาษว่านางศรีประจันเป็นมารดาที่ประพฤติน่าไม่เหมาะสมอย่างมาก

3.1.2.3 การใช้ถ้อยคำนัยผกผันในวจนกรรมต่าง ๆ

ณัฐพร พานโพธิ์ทอง (2556: 115-117) อธิบายว่าบางครั้งถ้อยคำนัยผกผันไม่ได้สื่อความหมายตรงข้ามกับรูปภาษาเสมอไปดังจะเห็นได้จากวจนกรรมต่าง ๆ ที่ละเมียดเงื่อนไขความจริงใจ เช่น คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ คำแนะนำที่ไม่ต้องการให้ผู้ฟังทำตาม คำขอร้องที่ผู้พูดมิได้ต้องการให้ผู้ฟังทำเช่นนั้น นอกจากนี้ เฮเวอร์เคท (Haverkate, 1990 อ้างถึงใน Panpotong, 1996: 29) ยังเสนอว่า การศึกษาถ้อยคำนัยผกผัน (verbal irony) นั้นควรจะนำเงื่อนไขวจนกรรมมาใช้ในการพิจารณาด้วย โดยอธิบายว่าถ้อยคำนัยผกผันส่วนหนึ่งเกิดจากวจนกรรมต่าง ๆ ที่ละเมียดเงื่อนไขความจริงใจ

ถ้อยคำบริภาษบางถ้อยคำในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้สอดคล้องกับสอดคล้องกับที่ ณัฐพร พานโพธิ์ทอง (2556) และ เฮเวอร์เคท (Haverkate, 1990 อ้างถึงใน Panpotong, 1996) อธิบายไว้ข้างต้นดังจะเห็นได้ว่าตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมักจงใจกล่าววจนกรรมโดยละเมียดเงื่อนไขความจริงใจเพื่อสื่อเจตนาบางประการไปยังตัวละครอีกฝ่าย เช่น เงื่อนไขความจริงใจของวจนกรรมการขอบคุณกำหนดว่าผู้พูดต้องรู้สึกซาบซึ้งหรือเป็นหนี้บุญคุณผู้ฟัง แต่ถ้าผู้พูดกล่าววจนกรรมการขอบคุณโดยไม่ได้รู้สึกซาบซึ้งหรือเป็นหนี้บุญคุณผู้ฟัง ก็เป็นเพราะผู้พูดต้องการสื่อเจตนาบางอย่างไปยังผู้ฟัง เช่น ประชดประชันตำหนิ หรือเชื้อเชิญผู้ฟัง

ฉะนั้นการใช้ถ้อยคำนัยผกผันในวจนกรรมต่าง ๆ จึงหมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดกล่าววจนกรรมใด ๆ โดยจงใจละเมียดเงื่อนไขความจริงใจของวจนกรรมนั้น ๆ เพื่อสื่อเจตนาบริภาษไปยังผู้ฟัง ทั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้เงื่อนไขวจนกรรมของเซิร์ล (Searle) โดยยึดจากเซิร์ล (Searle, 1969: 66-67 อ้างถึงใน ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556: 9-10) และทรงธรรม อินทจักร (2550: 57-58) ที่ได้อธิบายและยกตัวอย่างเงื่อนไขวจนกรรมของแต่ละวจนกรรมไว้ดังนี้

1) ถ้อยค่านัยผกผันในรูปวิจารณ์การถาม

เงื่อนไขความจริงใจของวิจารณ์การถาม คือ ผู้พูดต้องการคำตอบจากผู้ฟังจริง ๆ (ทรงธรรม อินทจักร, 2550: 57) แต่ถ้าผู้พูดกล่าววิจารณ์การถามโดยไม่ได้ต้องการคำตอบจากผู้ฟัง นั่นสื่อให้เห็นว่าผู้พูดจงใจละเมิดเงื่อนไขความจริงใจของวิจารณ์การถามเพื่อต้องการสื่อเจตนาบางประการไปยังผู้ฟัง ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตัวละครตัวละครมักใช้ถ้อยค่านัยผกผันในรูปวิจารณ์การถามเพื่อสื่อเจตนาปรึกษาไปยังผู้ฟัง เช่น

(28) เหตุการณ์ : ท้าวพรหมทัตไม่พอใจเมื่อทราบว่านางกากีหนีตามพระยาครุฑไป อีกทั้งยังร่วมประเวณีกับนาฏกัเวรผู้เป็นบ่าวรับใช้อีกด้วย ครั้นท้าวพรหมทัตเห็นนางกากีกลับมาก็ปรึกษานางกากีว่า

พี่ขอบใจในสวาทแสนทวี	มิเสียทีที่บำรุงผดุงมา
แต่ยังเยาว์คุ่มเท่าเป็นเอกองค์	ป็นอนงค์นางในทั้งซ้ายขวา
คิดว่าจะไว้ชื่อให้ภรรยา	มิรู้ว่าเรียงรอยไปด้วยครุฑ
เพราะแรงราคจากพาราณสี	ไปลอยเล่นสิมพลีอันสูงสุด
แล้วเป็นบ่าวหน้ายหน้าให้เสน่ท์ครุฑ	กลับมายุคยิตขมกับคนธรรพ์
หนึ่งแล้วสองเล่าเจ้าข้าสาม	ช่างทำงานพักตราน่ารับขวัญ
เมื่อเป็นหญิงแพศยาอาธรรม์	จะให้เลี้ยงนางนั้นประการใด ๆ

(กาคำกลอน, 2566)

จากตัวอย่าง (28) “จะให้เลี้ยงนางนั้นประการใด” จัดเป็นถ้อยค่านัยผกผันในรูปวิจารณ์การถาม เนื่องจากท้าวพรหมทัตจงใจละเมิดเงื่อนไขความจริงใจของวิจารณ์การถาม ดังจะเห็นได้ว่าท้าวพรหมทัตไม่ได้ต้องการคำตอบจากนางกากีแต่อย่างใด แต่ต้องการสื่อเจตนาปรึกษาเพื่อชี้ให้เห็นว่านางกากีนั้นมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ ทะยานอยากในกามรมณ์จนลอบร่วมประเวณีกับชายอื่นที่ไม่ใช่สามีตนเองถึง 2 คน ได้แก่ พระยาครุฑ และนาฏกัเวร ดังจะเห็นได้จาก “มิรู้ว่าเรียงรอยไปด้วยครุฑ เพราะแรงราคจากพาราณสี ไปลอยเล่นสิมพลีอันสูงสุด แล้วเป็นบ่าวหน้ายหน้าให้เสน่ท์ครุฑ กลับมายุคยิตขมกับคนธรรพ์” ฉะนั้น “จะให้เลี้ยงนางนั้นประการใด” ในบริบทนี้จัดเป็นถ้อยค่านัยผกผันในรูปวิจารณ์การถามที่สื่อเจตนาปรึกษาว่านางกากีนั้นเป็นผู้หญิงที่ไม่ดีและไม่สมควรรับกลับมาเป็นชายาอีกต่อไป

(29) เหตุการณ์ : ประโหมสุหรีแห่งเมืองดาหาผู้เป็นพระมารดาของนางบุษบาไม่พอใจที่นางบุษบาไม่เตือนให้อิเหนากลับไปหานางจินตะหราบ้าง ประโหมสุหรีแห่งเมืองดาหาจึงปรึกษานางจินตะหราว่า

.....
จึงตอบอะหนะบุษบา

ไม่รู้หรือว่าผัวของเขา

เสียชาติเสียวงศ์พงศ์พี

.....
ช่างว่าฉันใดดังนี้

จะชิงเอาไว้ได้ไม่บัดสี

เสียศักดิ์ไม่มีความอาย ๆ

(บทละครเรื่องอิเหนา, 2566)

จากตัวอย่าง (29) “ไม่รู้หรือว่าผัวของเขา จะชิงเอาไว้ได้ไม่บัดสี” จัดเป็นถ้อยคำนัยผกผันที่อยู่ในรูปวัจจนกรรมการถาม เนื่องจากประหม่อมสุหรืแห่งเมืองดาหาจงใจละเมตเงื่อนไขความจริงใจของวัจจนกรรมการถาม ดังจะเห็นได้ว่าประหม่อมสุหรืไม่ได้ต้องการคำตอบจากนางบุษบาแต่อย่างใด แต่ต้องการสื่อเจตนาบริภาษเพื่อแสดงให้เห็นว่านางบุษบาประพฤติตนไม่เหมาะสม คือ ไม่กล่าวเตือนให้อิเหนากลับไปหานางจินตหราบ้าง ทั้งนี้ประหม่อมสุหรืเชื่อว่าหากนางบุษบายังครองอิเหนาไว้แต่เพียงผู้เดียว ก็อาจจะกลายเป็นที่ครหา อีกทั้งทำให้วงศ์ตระกูลและนางบุษบาเสียหายได้ เพราะนางจินตหรานี้ก็เป็นภรรยาโดยชอบธรรมอีกคนหนึ่งของอิเหนาเช่นกัน ฉะนั้น “ไม่รู้หรือว่าผัวของเขา จะชิงเอาไว้ได้ไม่บัดสี” ในบริบทนี้จึงเป็นถ้อยคำนัยผกผันในรูปวัจจนกรรมการถามที่สื่อเจตนาบริภาษว่านางบุษบามีพฤติกรรมไม่เหมาะสมดังกล่าว

(30) เหตุการณ์ : นางรจนาลักเอารูปเงาะของพระสังข์มาทำลาย เมื่อพระสังข์เห็นนางรจนากำลังจะเผาทำลายรูปเงาะ พระสังข์ก็ไม่พอใจจึงบริภาษนางรจนาว่า

.....
คู่อัยตั้งอื้อเข้าอัยคร่า

จะเอาเงาะของเขาไปเผาไฟ

ฤเจ้าขอบใจจะใส่เล่น

นอกรัตนน้อยฤเมื่อคั่นคั่น

.....
ยิวว่าแล้วยิวหาฟิงไม่

ทำได้ไม่เกรงข่มเหงกัน

จะได้เป็นนางเงาะเหมาะชั้น

จะใคร่รันเข้าสักผางนางคนดี

(บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (30) “ฤเจ้าขอบใจจะใส่เล่น จะได้เป็นนางเงาะเหมาะชั้น” จัดเป็นถ้อยคำนัยผกผันในรูปวัจจนกรรมการถาม เนื่องจากพระสังข์จงใจละเมตเงื่อนไขความจริงใจของวัจจนกรรมการถาม ดังจะเห็นได้ว่าพระสังข์นั้นไม่ได้ต้องการคำตอบจากนางรจนา แต่ต้องการบริภาษและชี้ให้เห็นว่านางรจนานั้นประพฤติตนไม่เหมาะสม คือ นางหยิบรูปเงาะของตนโดยไม่ได้ขออนุญาตก่อน รวมทั้งพยายามจะทำลายรูปเงาะนั้นด้วยการนำไปเผาไฟอีกด้วย ฉะนั้น “ฤเจ้าขอบใจจะใส่เล่น จะได้เป็นนางเงาะเหมาะชั้น” ในบริบทนี้จึงเป็นถ้อยคำนัยผกผันในรูปวัจจนกรรมการถามที่สื่อเจตนาบริภาษว่านางรจนากระทำไม่เหมาะสมดังกล่าว

(31) เหตุการณ์ : คาวีไม่พอใจนางจันท์สุดาที่นำความลับไปบอก
แก่ยายทัศประสาท คาวีจึงปรึกษานางจันท์สุดาว่า

.....

พื้ก็บอกออกให้ด้วยใจซื่อ

มิได้ฟังคำที่กำชับ

.....

เพราะเจ้าวอนไต่ถามความลับ

ควรถ้อยอ่อนยกกลอกกลับ

ไปบอกกับยายเถ้าเจ้ามารยา

.....

(บทละครเรื่องคาวี, 2566)

จากตัวอย่าง (31) “ควรถ้อยอ่อนยกกลอกกลับ มิได้ฟังคำที่กำชับ
ไปบอกกับยายเถ้าเจ้ามารยา” จัดเป็นถ้อยคำนัยผกผันในรูปวัจนกรรมการถาม เนื่องจากคาวีตั้งใจ
ละเมียดเจือปนใจความจริงใจของวัจนกรรมการถาม ดังจะเห็นได้ว่าคาวีไม่ได้ต้องการคำตอบจากนาง
จันท์สุดา แต่ต้องการปรึกษาและชี้ให้เห็นว่านางจันท์สุดาประพฤติตนไม่เหมาะสม คือ ตระบัดสัตย์ด้วย
การนำความลับเรื่องที่ตนซ่อนดวงใจไว้ในพระชรรค์ไปบอกยายทัศประสาท ทำให้ยายทัศประสาท
สามารถวางแผนสังหารตนได้ในที่สุด ดังนั้น “ควรถ้อยอ่อนยกกลอกกลับ มิได้ฟังคำที่กำชับ ไปบอกกับ
ยายเถ้าเจ้ามารยา” ในบริบทนี้จึงเป็นถ้อยคำนัยผกผันในรูปวัจนกรรมการถามที่สื่อเจตนาปรึกษาว่า
นางจันท์สุดาประพฤติตนไม่เหมาะสมดังกล่าว

(32) เหตุการณ์ : บ่าวรับใช้ของนางละเวงวัฒนาพยายามตะโกน
ร้องให้ทูตของนางสุวรรณมาลีส่งราชสาส์นมาให้ ฝ่ายทูตของนางสุวรรณมาลีได้ยินเช่นนั้นก็ไม่พอใจจึง
ปรึกษากับบ่าวรับใช้ของนางละเวงวัฒนาว่า

.....

ส่วนสารเจ้าเราแห่มาแต่ไกล

ควรหรือใช้ให้ชี้ข่าวออกมารับ

ไม่ยำเียงเกรงอาญาฝ่าธุลี

.....

.....

ตามวิสัยกษัตราทุกราณี

ไม่มีเครื่องสำหรับสารศรี

หรือเชื่อดีที่ว่าได้ไว้ในมือ

.....

(พระอภัยมณี, 2566)

จากตัวอย่าง (32) “ส่วนสารเจ้าเราแห่มาแต่ไกล ตามวิสัยกษัตราทุกราณี
ควรหรือใช้ให้ชี้ข่าวออกมารับ ไม่มีเครื่องสำหรับสารศรี” และ “หรือเชื่อดีที่ว่าได้ไว้ในมือ” จัดเป็น
ถ้อยคำนัยผกผันในรูปวัจนกรรมการถาม เนื่องจากทูตของนางสุวรรณมาลีตั้งใจละเมียดเจือปนใจ
ความจริงใจของวัจนกรรมการถาม ดังจะเห็นได้ว่าทูตของนางสุวรรณมาลีนั้นไม่ต้องการให้บ่าวรับใช้
ของนางละเวงวัฒนาตอบคำถามแต่อย่างใด แต่ต้องการปรึกษาเพื่อชี้ให้เห็นว่าบ่าวรับใช้ของนางละเวง

วัฒนธรรมนั้นมีข้อบกพร่องบางประการและมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ มีสถานภาพต่ำต้อยเป็นเพียง บ่าวรับใช้ซึ่งไม่เหมาะสมจะเป็นผู้รับราชสาส์น อีกทั้งยังไม่รู้จักจารีตการรับทูตและหมายจะเชิญราชสาส์นด้วยการถือโดยปราศจากพานอัญเชิญ ฉะนั้น “ส่วนสารเจ้าเราแห่มาแต่ไกล ตามวิสัยกษัตราทุกธานี ควรหรือใช้ให้ชี้เข้าออกมารับ ไม่มีเครื่องสำหรับสารศรี” และ “หรือเชื่อดีที่ได้ไว้ในมือ” ในบริบทนี้จึงเป็นถ้อยคำนัยผกผันในรูปวัจจนกรรมการถามที่สื่อเจตนาบริภาษว่าบ่าวรับใช้ของนางละเวงวัฒนธรรมกระทำไม่เหมาะสมดังกล่าว

2) ถ้อยคำนัยผกผันในรูปวัจจนกรรมการขอบคุณ

เงื่อนไขความจริงใจของวัจจนกรรมการขอบคุณ คือ ผู้พูดรู้สึกซาบซึ้งหรือเป็นหนี้บุญคุณต่อการกระทำนั้น (ทรงธรรม อินทจักร, 2550: 57) แต่ถ้าผู้พูดกล่าววัจจนกรรมการขอบคุณโดยไม่ได้รู้สึกซาบซึ้งหรือเป็นหนี้บุญคุณต่อการกระทำของผู้ฟังอย่างแท้จริง นั่นสื่อให้เห็นว่าผู้พูดตั้งใจละเมียดเงื่อนไขความจริงใจของวัจจนกรรมการขอบคุณเพื่อต้องการสื่อเจตนาบางประการไปยังผู้ฟัง ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตัวละครตัวละครมักใช้ถ้อยคำนัยผกผันในรูปวัจจนกรรมการขอบคุณเพื่อสื่อเจตนาบริภาษไปยังผู้ฟัง เช่น

(33) เหตุการณ์ : นางพิมพิลาไลยไม่พอใจเมื่อทราบว่านางสายทองกลายเป็นภรรยาอีกคนหนึ่งของพลายแก้ว นางพิมพิลาไลยจึงบริภาษนางสายทองว่า

.....
ฉันขอบคุณแล้วคุณที่อุ้มมา

โบราณท่านว่าเป็นพี่น้อง

.....
อุ้มทั้งเขยอุ้มทั้งข้าเข้าในห้อง

พลัดเข้าห้องเป็นตีเป็นมือไป ฯ

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (33) นางสายทองเป็นพี่เลี้ยงของนางพิมพิลาไลยและมีบทบาทสำคัญในการเป็นแม่สื่อเพื่อช่วยให้นางพิมพิลาไลยกับพลายแก้วแต่งงานกัน แต่นางสายทองนั้นมีใจปฏิบัติพลายแก้วอยู่ก่อนแล้ว นางจึงยอมเป็นภรรยาของพลายแก้วด้วย เมื่อนางพิมพิลาไลยทราบก็ไม่พอใจนางสายทอง จึงกล่าววัจจนกรรมการขอบคุณโดยจงใจละเมียดเงื่อนไขความจริงใจความว่า “ฉันขอบคุณแล้วคุณที่อุ้มมา อุ้มทั้งเขยอุ้มทั้งข้าเข้าในห้อง” เมื่อนางสายทองได้ยินก็จะทราบได้ทันทีว่านางพิมพิลาไลยไม่ได้รู้สึกซาบซึ้งต่อการกระทำของตนแต่อย่างใด แต่นางพิมพิลาไลยต้องการสื่อเจตนาบริภาษและชี้ให้เห็นว่าตนมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ ร่วมประเวณีกับพลายแก้วโดยที่ทราบอยู่แล้วว่าพลายแก้วกับนางพิมพิลาไลยนั้นเป็นคนรักกัน หรืออาจกล่าวอีกนัยว่านางนั้นร่วมประเวณีกับน้องเขยตนเอง ฉะนั้นในบริบทนี้ “ฉันขอบคุณแล้วคุณที่อุ้มมา อุ้มทั้งเขยอุ้มทั้งข้าเข้าในห้อง” จัดเป็นถ้อยคำนัยผกผันในรูปวัจจนกรรมการขอบคุณที่สื่อเจตนาบริภาษว่านางสายทองกระทำไม่เหมาะสมดังกล่าว

(34) เหตุการณ์ : ท้าวธรรมิกไม่พอใจเมื่อทราบข่าวที่ไชยเชษฐาหลงเชื่อ
นางสนมทั้งเจ็ดจนสั่งให้เนรเทศนางสุริยชาออกไปจากเมือง ท้าวธรรมิกจึงปรึกษาไชยเชษฐาว่า

.....
 คุณไชยเชษฐาทะนงศักดิ์
 ที่ไหนมั่งลูกคนเปนท่อนไม้
 เรากี้ได้มีเมียมาเสียหนัก
 เกิดมาแกจะตายพืงไต่ยีน
 ชิชะ **ขอบใจไชยเชษฐ**
 ทำตามล่ำพั่งอหังการ

.....
 ฮึกฮักไม่บอกเล่าเราผู้ใหญ่
 ผิดเพศวิสัยในแผ่นดิน
 จนพันหักหัวงอกไปหมดสิ้น
 ช่างเชื่อลั้นหลงกลคนมารยา
 ฤทธิ์เดชสูงสิงหยิ่งนักหนา
 ไม่เกรงศักดิ์ดาพระยามาร

(บทละครเรื่องไชยเชษฐา, 2566)

จากตัวอย่าง (34) เหตุผลที่ไชยเชษฐาสั่งให้เนรเทศนางสุริยชาออกไป
จากเมืองนั้นเป็นเพราะเชื่อนางสนมทั้งเจ็ดที่ทูลยืนยันและนำหลักฐานมาชี้ให้เห็นว่านางสุริยชานั้น
คลอดลูกเป็นท่อนไม้ อีกทั้งยังเห็นด้วยกับเหล่าสนมทั้งเจ็ดที่พูดโน้มน้าวว่าการคลอดลูกเป็นท่อนไม้
จัดเป็นลักษณะอัปมงคล (กาลกิณี) อย่างไรก็ตามท้าวธรรมิกไม่เห็นด้วยกับเหตุผลดังกล่าวของไชยเชษฐา
เพราะพิจารณาแล้วว่าตามหลักของธรรมชาติมนุษย์ไม่สามารถคลอดลูกเป็นท่อนไม้ได้ดังจะเห็นได้จาก
“ที่ไหนมั่งลูกคนเปนท่อนไม้ ผิดเพศวิสัยในแผ่นดิน เรากี้ได้มีเมียมาเสียหนัก จนพันหักหัวงอกไปหมด
สิ้น เกิดมาแกจะตายพืงไต่ยีน ช่างเชื่อลั้นหลงกลคนมารยา” ด้วยเหตุนี้ทำให้ท้าวธรรมิกไม่พอใจไชยเชษฐา
ท้าวธรรมิกจึงกล่าววิจณกรรมการขอบคุณโดยจงใจละเมียดเจือปนไขความจริงใจความว่า “ขอบใจไชยเชษฐา”
เมื่อไชยเชษฐาได้ยินก็จะทราบได้ทันทีว่าท้าวธรรมิกไม่ได้รู้สึกซาบซึ้งต่อการกระทำของตนแต่อย่างใด แต่
ท้าวธรรมิกต้องการสื่อเจตนาปรึกษาและชี้ให้เห็นว่าการกระทำของตนนั้นไม่เหมาะสม คือ สั่งเนรเทศ
นางสุริยชาโดยยึดมั่นว่าตนเองมีเหตุผลสมควร ซึ่งอาจทำให้ท้าวสิงหลผู้เป็นพระบิดาของนางสุริยชา
ไม่พอใจได้ดังจะเห็นได้จาก “ฤทธิ์เดชสูงสิงหยิ่งนักหนา ทำตามล่ำพั่งอหังการ ไม่เกรงศักดิ์ดาพระยา
มาร” ฉะนั้น “ขอบใจไชยเชษฐา” ในบริบทนี้จัดจัดเป็นถ้อยคำนัยแฝงในรูปวิจณกรรมการขอบคุณที่สื่อ
เจตนาปรึกษาว่าไชยเชษฐากระทำไม่เหมาะสมดังกล่าว

(35) เหตุการณ์ : ไกรทองพยายามเกลี้ยกล่อมให้นางวิมาลาพักอยู่
ในศาลาละแวกบ้านนางตะเกาแก้วนางตะเกาทองก่อน แล้วตนจะไปเกลี้ยกล่อมให้นางตะเกาแก้วกับ
นางตะเกาทองเข้าใจและยอมรับนางวิมาลาว่าเป็นภรรยาอีกคนหนึ่งของตน จากนั้นตนจึงจะกลับมา
รับนางวิมาลาเข้าไปพบนางทั้งสอง ฝ่ายนางวิมาลาได้ยินเช่นนั้นก็ไม่พอใจจึงปรึกษาไกรทองว่า

	เจ้าก็ขลังความรื้ออยู่หนักหนา
เลื่องชื่อฤทธิทั้งโลกา	ดังจะพลิกพสุธาให้ทำลาย
พลเขาเท่านี้มาตามรบ	จะหลีกหลบหนีหน้าเอาง่ายง่าย
เรื่องฤทธิช่างไม่คิดกับความอาย	น้องสู้ตายตามบุญไม่กลับไป
ถึงอย่างไรไว้ชื่อให้ภวนาน	ที่จะไปตายบ้านอย่าสงสัย
<u>ถ้าหม่อมแก้วแฝงตัวอยู่ต้นไทร</u>	<u>ส่งฟ้าพินมาให้น้องรบเอง</u> ฯ

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (36) ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างแล้วลักพาตัวนางวันทอง มาในป่า ทำให้ขุนช้างเกณฑ์กำลังพลออกตามหานางวันทอง เมื่อขุนแผนเห็นว่าขุนช้างพาไพร่พล จำนวนมากมาพร้อมอาวุธครบครันก็รู้สึกตกใจกลัวจึงคิดจะยอมแพ้แล้วส่งนางวันทองคืนแก่ขุนช้าง โดยง่าย ฝ่ายนางวันทองไม่พอใจที่ขุนแผนคิดขลาดกลัวเช่นนี้เพราะเห็นว่าขุนแผนนั้นเป็นผู้ช่าของใน การศึกสงคราม อีกทั้งไพร่พลของขุนช้างนั้นก็มิจำนวนมากนัก ดังจะเห็นได้จาก “เจ้าก็ขลังความ รื้ออยู่หนักหนา เลื่องชื่อฤทธิทั้งโลกา ดังจะพลิกพสุธาให้ทำลาย” ด้วยเหตุนี้นางวันทองจึงกล่าว วิจารณ์การแนะนำโดยละเมียดเงื่อนไขความจริงใจว่า “ถ้าหม่อมแก้วแฝงตัวอยู่ต้นไทร ส่งฟ้าพิน มาให้น้องรบเอง” เมื่อขุนแผนได้ยินก็จะทราบทันทีว่าการที่นางวันทองแนะนำให้ส่งดาบฟ้าพินให้ นั้น ไม่เป็นประโยชน์แก่ตน เนื่องจากขุนแผนทราบอยู่แล้วว่านางวันทองไม่มีความสามารถในการสู้รบมา ก่อน หากตนมอบดาบฟ้าพินให้นางไปสู้รบกับฝ่ายขุนช้าง ก็อาจทำให้นางนั้นเปลี่ยงพล้ำและพ่ายแพ้ ขุนช้างในที่สุด ทั้งนี้ นางวันทองต้องการสื่อเจตนาบริภาษและชี้ให้เห็นว่าขุนแผนนั้นขลาดกลัวที่จะสู้ กับศัตรูและคิดยอมแพ้โดยง่าย ฉะนั้น “ถ้าหม่อมแก้วแฝงตัวอยู่ต้นไทร ส่งฟ้าพินมาให้น้องรบเอง” ในบริบทนี้จึงเป็นการใช้ถ้อยคำนัยแฝงนัยในรูปวิจารณ์การแนะนำที่สื่อเจตนาว่าขุนแผนประพฤติตน ไม่เหมาะสมดังกล่าว

(37) เหตุการณ์ : นางรจนานไม่พอใจที่ถูกเหล่าพี่สาวทั้งหกที่บริภาษ เกี่ยวกับการเลือกคู่ครอง นางรจนานจึงบริภาษเหล่าพี่สาวทั้งหกว่า

ทำกรรมสมบจะตบต่อ	มิใช่ลูกเมียร้อยร้อยภาษา
ถึงได้เงาะเป็นผัวชั่วช้า	ก็สุดวาสนาได้สร้างไว้
อันผัวที่ตีเหลือเป็นเนื้อหน่อ	เห็นต่อจะบุญหนักศักดิ์ใหญ่
รูปร่างน้อยจ้อยอร่อยใจ	<u>จงกอดไว้เกิดคะอย่าละวาง</u>

(บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (37) พี่สาวทั้งหกของนางรจนาไม่พอใจที่นางรจนาเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ครองเพราะเชื่อว่าการกระทำของนางรจนานั้นจะสร้างความอับอายให้แก่วงศ์ตระกูล เหล่าพี่สาวของนางรจนาจึงพากันบริภาษและหมายจะทำร้ายร่างกายนางรจนา อีกทั้งชี้ให้เห็นว่าคู่ครองของพวกตนมีรูปลักษณะงดงามกว่าคู่ครองของนางรจนา ด้วยเหตุนี้ทำให้นางรจนาไม่พอใจเหล่าพี่สาวของตน นางจึงกล่าววัจจนกรรมการแนะนำโดยจงใจละเมียดเงื่อนไขความจริงใจว่า “จงกอดไว้เถอะคะอย่าละวาง” เมื่อพี่สาวทั้งหกของนางรจนาได้ยินเช่นนั้นก็จะทราบได้ทันทีว่าการแนะนำของนางรจนานั้นไม่เป็นประโยชน์แก่ตนเพราะอาจทำให้พวกตนสูญเสียเวลาไปกับการเฝ้ากอดคู่ครองของพวกตน อีกทั้งยังอาจเป็นบุคคลที่มีสติไม่ดีในทรศณะของผู้พบเห็นได้ ทั้งนี้นางรจนาต้องการชี้ให้เห็นว่าพี่สาวทั้งหกของตนนั้นมีพฤติกรรมไม่ดี คือ เหล่าพี่สาวมักบริภาษตนเกี่ยวกับการเลือกคู่ครอง รวมทั้งพยายามยกยอว่าคู่ครองของพวกนางนั้นมีรูปลักษณะที่งดงามกว่าคู่ครองของตน ฉะนั้น “จงกอดไว้เถอะอย่าละวาง” ในบริบทนี้จึงเป็นการใช้ถ้อยคำนัยผกผันในรูปวัจจนกรรมการแนะนำที่สื่อเจตนาบริภาษพี่สาวทั้งหกดังกล่าว

3.1.2.4 ถ้อยคำนัยผกผันแบบเสียงสะท้อน

ถ้อยคำนัยผกผันแบบเสียงสะท้อน หมายถึง การนำถ้อยคำที่บุคคลอื่นเคยกล่าวไว้ก่อนหรือความคิดที่ผู้พูดคิดว่าบุคคลอื่นคิดเช่นนั้นมากล่าวซ้ำ (Wilson, 1992 อ้างถึงใน อรรถกัญญา อนันต์ทรัพย์สุข, 2559) และผู้พูดแสดงท่าทีหรือความรู้สึกด้านลบต่อถ้อยคำนั้น ๆ โดยที่ผู้พูดไม่ได้เชื่อเช่นนั้นจริง (ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556) ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นพบว่าบางครั้งผู้พูดใช้ถ้อยคำนัยผกผันแบบเสียงสะท้อนเพื่อสื่อเจตนาบริภาษไปยังผู้ฟัง เช่น

(38) เหตุการณ์ : ชุนแผนขึ้นมาบนเรือนชุนข้างแล้วพบว่านางวันทองกำลังกอดชุนข้างอยู่ ชุนแผนจึงปลุกนางวันทองขึ้นมาบริภาษว่า

.....

ถ้าเจ้าชื่อครองสัตย์สุจริต

นี่เสียศีลสุดสิ้นทุกสิ่งไป

ว่าผู้ตายมิให้ชายอื่นต้อง

ไยมานั่งนึ่งให้มันเกล้าเข้ายวนยี่

.....

.....

นิตหนึ่งเหมือนสีดาหาว่าไม่

ไหนเล่าเจ้าว่าแต่เดิมที

ว่าจะครองอารมณ์แต่ตัวพี่

นี่ชู้ฤמיไซให้วามา

.....

(เสภาเรื่องชุนข้างชุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (38) นางวันทองเคยตัดพ้อให้ขุนแผนฟังว่า แม้ตนจะถูกบังคับให้แต่งงานใหม่กับขุนช้าง แต่ตนก็ยังรักขุนแผนเพียงผู้เดียวตั้งจะเห็นได้จาก “เสียแรงน้องครองตัวไม่มีหมอง ตั้งแวนทองส่องสว่างพระเวหา ดูไข่มุกไข่มุกในศิลา อุตส่าห์ซ่อนเร้นทั้งเรือดโร แต่พระพายมิได้ชายพัดมาต้อง ตัวน้องราศีมามีไม่” ซึ่งสื่อความหมายว่า ไม่มีชายใดได้แตะเนื้อต้องตัวนางเลย แม้แต่ตัวเรือดและตัวไรก็ยังไม่อาจได้เข้าใกล้ตัวนาง หรือแม้แต่ลมพัดผ่าน นางก็ยังเลี้ยงไม่ให้ลมนั้นสัมผัสกับกายนาง แต่ในความเป็นจริงเมื่อขุนแผนลอบขึ้นมาบนเรือนขุนช้างแล้ว กลับพบว่านางวันทองกำลังกอดขุนช้างอยู่ ด้วยเหตุนี้ขุนแผนจึงไม่พอใจนางวันทองและนำพุดที่นางเคยกล่าวไว้มากล่าวซ้ำอีกครั้งว่า “ไหนเล่าเจ้าว่าแต่เดิมที ว่าผู้ตายมิให้ชายอื่นต้อง ว่าจะครองอารมณ์แต่ตัวพี่” เพื่อแสดงให้เห็นว่าตนนั้นไม่เชื่อคำพุดที่นางวันทองเพราะเห็นว่านางนั้นไม่ได้ประพฤติตนตามที่เคยกล่าวไว้ ฉะนั้นในบริบทนี้ “ไหนเล่าเจ้าว่าแต่เดิมที ว่าผู้ตายมิให้ชายอื่นต้อง ว่าจะครองอารมณ์แต่ตัวพี่” จัดเป็นถ้อยคำนัยผกผันแบบเสียงสะท้อนที่สื่อเจตนาบริภาษนางวันทองดังกล่าว

(39) เหตุการณ์ : นางประแตจะไม่พอใจที่ระเด่นลันไดเกี่ยวพาราสีตน นางประแตจะจึงบริภาษระเด่นลันไดว่า

ทรงเอยทรงกระโถน	อย่ามาพักปลอบโยนให้โนอนอ่อน
ไม่เอยอยากได้เงินทองของภูธร	นางเคืองค้อนคั้นให้ไม่อินัง
<u>ช่างอวดอ้างว่านรกไม่ตกใจ</u>	คนอะไรอย่างนี้ก็มีมั่ง
เชิญเสด็จรีบออกไปนอกวัง	อย่ามานั่งวิงวอนค้อนแคะ

(บทละครเรื่องระเด่นลันได, 2566)

จากตัวอย่าง (39) ระเด่นลันไดพยายามเกี่ยวพาราสีและลวนลามนางประแต อีกทั้งยังเหยียดเงินที่อ้างว่าเป็นค่าขันหมากให้แก่นางอีกด้วย นางประแตพยายามบอกให้ระเด่นลันไดทราบว่าตนนั้นมีสามีอยู่แล้ว หากกระเด่นลันไดยังทำเช่นนี้อยู่อาจกลายเป็นบาปกรรมได้ แต่ระเด่นลันไดกลับกล่าวว่า “พี่ไม่กลัวบาปดอกนะโธมศรี อันนรกตกใจไปโยมิ ยมพระบาลกับพี่เป็นเกลือกกัน” เพื่อสื่อว่าตนไม่เกรงกลัวบาปและนรก นางประแตจึงนำคำพุดดังกล่าวของระเด่นลันไدمากล่าวซ้ำอีกครั้งด้วยความไม่พอใจเพื่อชี้ให้เห็นว่าระเด่นลันไดีเป็นบุคคลไม่ดีและไม่เกรงกลัวต่อบาปกรรมดังจะเห็นได้จาก “ช่างอวดอ้างว่านรกไม่ตกใจ”

สังคมไทยในอดีตคาดหวังให้บุคคลเกรงกลัวต่อบาปและนรกด้วยเชื่อว่านรกเป็นภูมิที่ผู้ทำบาปจะต้องไปเกิดและถูกลงโทษดังจะเห็นได้จากไตรภูมิพระร่วงซึ่งเป็นวรรณคดีในสมัยสุโขทัยและมีเนื้อหาสัมพันธ์กับภพภูมิต่าง ๆ ดังที่ พระครูวิจิตรธรรมมาทร (เรียน ตีสวัสดิ์) (2561: 2) อธิบายไว้ว่า พระยาสิทธิทรงนิพนธ์ไตรภูมิภพหรือไตรภูมิพระร่วงขึ้นเพื่อปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ให้มีจริยธรรม ให้เกรงกลัวต่อการทำความชั่ว และให้ชวนช่วยการทำคุณงามความดี เพราะคนทำชั่วจะได้ไปเกิดในอบายภูมิ เช่น ถูกลงโทษในนรก ดังนั้น “ช่างอวดอ้างนรกไม่ตกใจ” ในบริบทนี้จัดเป็นถ้อยคำนัยผกผันแบบเสียงสะท้อนที่สื่อเจตนาบริภาษระเด่นลันไดที่ไม่กลัวนรกดังกล่าว

(40) เหตุการณ์ : นางสนมทั้งเจ็ดบริภาษและสั่งให้นางสุวิญชากับนางวิหาร์รีบออกไปจากเมืองโดยเร็ว นางวิหาร์ไม่พอใจจึงบริภาษนางสนมทั้งเจ็ดว่า

.....
จึงร้องว่า **แม่คะหม่อมเมียเอก**

.....
บัญชาแทนรับสั่งนั่งขี้มื่อ

.....
อภิเศกขึ้นใหม่เมื่อไรหรือ

.....
มาออกหน้าค่าซื้อไม่อายใจ

.....
(บทละครเรื่องไชยเชษฐ, 2566)

จากตัวอย่าง (40) นางวิหาร์เห็นว่านางสนมทั้งเจ็ดประพฤติตนเสมือนเป็นชายนอกของไชยเชษฐดังจะเห็นได้จาก “บัญชาแทนรับสั่งนั่งขี้มื่อ” นางวิหาร์จึงกล่าวว่า “แม่คะหม่อมเมียเอก” เพื่อแสดงความไม่พอใจเพราะเห็นว่านางสนมทั้งเจ็ดพยายามเร่งเร้าให้นางสุวิญชาและตนออกไปจากเมืองโดยเร็ว ทั้งนี้ นางวิหาร์ไม่ได้เชื่อและเคารพว่านางสนมทั้งเจ็ดเป็นพระชายนอกแต่อย่างใด ฉะนั้นในบริบทนี้ “แม่คะหม่อมเมียเอก” จัดเป็นถ้อยคำนัยผกผันแบบเสียงสะท้อนที่สื่อเจตนาบริภาษนางสนมทั้งเจ็ดที่ประพฤติตนประหนึ่งว่าเป็นชายนอกดังกล่าว

3.1.3 การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้คำเพื่อสื่อความหมายสั่งให้ผู้ฟังกระทำหรือยุติการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เนื่องจากผู้พูดเห็นว่าการกระทำดังกล่าวที่ผู้ฟังได้ทำไปแล้วหรือกำลังกระทำอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดีหรือไม่เหมาะสม วรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งนี้มักจะปรากฏคำกริยาแสดงการสั่ง คือ อย่า และการใช้คำกริยาขึ้นต้นในการกล่าวถ้อยคำนั้น ๆ ดังตัวอย่าง

(41) เหตุการณ์ : ท้าวพรหมทัตไม่พอใจที่นางกากีกกล่าวความเท็จและพยายามพูดโน้มน้าวให้ตนหลงเชื่อ ท้าวพรหมทัตจึงบริภาษนางกากีว่า

	อำหฺงใจล้าก้าพร
กูเป็นป็นไกรกรงผดุงเดช	ไช้จะไร้อัครเศสโมสร
<u>อย่าพักกล่าวว่ให้อาวรณ</u>	จะเลียงไไว้ในครก็หนักดิน
ทุกนเเวศน้เขตขัณฑ์บุรีเรือง	ถ้ารู้เรืองจะตำหนิตดิน

(กาเก็ค้ค้กลอน, 2566)

จากตัวอย่าง (41) “อย่าพักกล่าวว่ให้อาวรณ” ซึ่งเป็นการสั่งให้เลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรมที่ไม่ดีของนางกาเก็ คือ นางไมยอมรับว่าลอบเป็นชู้กับพระยาครุฑและนาฏกุเวร แต่เมื่อนางถูกจับได้ว่ากระทำผิด นางก็พยายามพูดบายเบี่ยงให้พ้นผิดและหวังให้ท้าวพรหมทัดใจอ่อนรับนางกลับมาเป็นนมเสีดังเดิม อย่างไรก็ตามท้าวพรหมทัดไม่ปรารถนาจะยุ่งเกี่ยวกับนางกาเก็อีกต่อไปด้วยเหว่นางนั้นมีพฤติกรรมที่เลวทรามซ้ำ้เดิมดังจะเห็นได้จาก “อำหฺงใจล้าก้าพร กูเป็นป็นไกรกรงผดุงเดช ไช้จะไร้อัครเศสโมสร”

คำว่า “กล่าว” หมายถึง เสียงที่เปนคำพูดกัน, คืออาการที่พูดจาต่าง ๆ นั้นเอง (แบรดเลย์, 2514: 65) และบอก, แจ้ง, พูด, เช่น กล่าวคำเทีจ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “กล” หมายถึง การเล่นอย่างหนึ่งเป็นการซ่อนบังมิให้เห่น, คือทำไปมิให้เห่นปลา, ทำน้ำทำให้เห่นเหล่าเห่นต้น (แบรดเลย์, 2514: 35) การลวงหรือล่อลวงให้หลงหรือให้เข้าใจผิดเพื่อให้องนหรือเสีเปรียบ เช่น เล่ห์กล, เล่ห์เหลี่ยม เช่น กลโกง และคล้อบแฝง เช่น ถ้าจำเลยให้การเป็นกลความ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “าวรณ” หมายถึง ห่วงใย, อาลัย, คิดกังวลถึง, นิยมใช้เข้าคู่กับคำ อาลัย เป็น อาลัยาวรณ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) ซึ่งมีความหมายคล้ายกับคำว่า “าวร” หมายถึง การที่มีคนมีใจอาลัยคิดถึงกันนั้น, เช่นผัวเมียพี่น้องเมื่อพลัดพรากจากกันไปเห่นต้น (แบรดเลย์, 2514: 375)

(42) เหตุการณ์ : ท้าวพรหมทัดไม่พอใจที่นางสุวรรณอำภาตัดพ้อตน ท้าวพรหมทัดจึงบริภาษนางสุวรรณอำภาล้าว่า

น้อยหรือแม่อำภาช่างว่าที่	ไม่ปรานีบังเลยกรรมจะทำไฉน
<u>อย่าพ่นฝอยหาวตะเข็บให้เจ็บใจ</u>	ขออภัยเถิดแม่ยอดกษัตริย์ ฯ

(ลักษณะวงศ์, 2566)

จากตัวอย่าง (42) ท้าวพรหมทัตทราบดีว่าตนเคยประพฤติน่าผิดและสำนึกผิดในพฤติกรรมดังกล่าว จึงกล่าวขอโทษและหวังให้นางสุวรรณอำภายกโทษให้ แต่นางสุวรรณอำภากลับไม่ให้โทษ ยิ่งไปกว่านั้นนางยังพยายามพูดหรือพินเรื่องราวในอดีตของท้าวพรหมทัตอีกด้วยดังจะเห็นได้จาก “น้อยหรือแม่อำภาช่างว่าพี่ ไม่ปรานีบ้างเลยกรรมจะทำไฉน” ด้วยเหตุนี้ท้าวพรหมทัตจึงไม่พอใจ และกล่าวว่า “อย่าพินฝอยหาตะเข็บให้เจ็บใจ” ซึ่งเป็นการสั่งให้เลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อแสดงให้เห็นว่านางสุวรรณอำภากะทำไม่เหมาะสมดังกล่าว

คำว่า “พินฝอยหาตะเข็บ” หมายถึง คำพูดอันนี้เขาเป็นความเปรียบเหมือนตัวเตี้ยเล็ก ๆ มันอยู่ใต้กองฝอย, คนไปเหยียดที่กองฝอยหาตะเข็บนั้น, เหมือนความที่มีโทษ, ตัวได้ทำไว้ล่วงไปหลายปีลี้ลับไปแล้ว, รื้อกลับเอาความนั้นขึ้นมาพูดอีกนั้น (แบรดเลย์, 2514: 491) ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ระบุว่า “พินฝอย” หมายถึง คຸຍເຊີຍหาความที่ควรจะสงบแล้วให้กลับเกิดเป็นเรื่องขึ้นมาอีก, มักใช้ว่า พินฝอยหาตะเข็บ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

(43) เหตุการณ์ : ชุนแผนพยายามโน้มน้าวให้นางวันทองไปอยู่กับตนด้วยการให้สัญญาว่าเมื่อครบหนึ่งเดือนจะพานางกลับมาส่งที่เรือนชุนช้าง นางวันทองปรึกษาชุนแผนว่า

หุบปากเสียบ้างเถิดพ่อเจ้า

ที่ไหนน้องจะไปได้ด้วยนาน
ไม่มาใครเขาวอนให้มารับ
ให้ได้ายหลายชำระกำใจ

อย่ามาเฝ้ากวนใจให้ฟุ้งซ่าน

จะแก่งผลาญจริงแล้วฤ้อย่างไร
พาไปแล้วจะกลับมาคืนให้
ไม่ไปแล้วไม่ไป **อย่าวอนเลย** ๆ

(เสภาเรื่องชุนช้างชุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (43) นางวันทองไม่พอใจที่ชุนแผนประพฤติน่าผิดไม่เหมาะสม คือพยายามพูดโน้มน้าวให้นางไปอยู่ด้วยฉันทามิภรรยาเพื่อพิสูจน์ว่านางนั้นรู้สึกดีกับใครมากกว่ากัน ระหว่างชุนแผนกับชุนช้าง อย่างไรก็ตามนางวันทองไม่เห็นด้วยกับชุนแผนเพราะเห็นว่าสังคมคาดหวังให้ผู้หญิงรักนวลสงวนท่าทีและไม่ควรปล่อยให้ชายใดพาไปไหนด้วยโดยง่ายดังจะเห็นได้จากบทละครเรื่องรามเกียรติ์ แม่หนุมนอาสาจะพานางสีดากลับไปหาพระราม แต่นางสีดากลับปฏิเสธข้อเสนอดังกล่าวด้วยเกรงสังคมจะครหาว่านางนั้นเป็นผู้หญิงไม่ดีความว่า “อันตัวเรายากเย็นเพราะเปนหญิงไม่สิ้นสิ่งพะวงสงไสย ประเดี่ยักษ์ลักมาลึงพาไป เทพไทจะติฉินนินทา” ด้วยเหตุนี้นางวันทองจึงกล่าวว่า “หุบปากบ้างเสียเถิดพ่อเจ้า อย่ามาเฝ้ากวนใจให้ฟุ้งซ่าน” และ “อย่าวอนเลย” ซึ่งเป็นการสั่งให้เลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อแสดงให้เห็นว่าชุนแผนประพฤติน่าผิดไม่เหมาะสมดังกล่าว

(44) เหตุการณ์ : ท้าวสามนต์รำไห้ด้วยเกรงว่าจะถูกพระอินทร์ริบเอาเมืองไป ฝ่ายนางมณฑาไม่พอใจที่ท้าวสามนต์ได้แต่รำไห้อยู่เช่นนั้น นางมณฑาจึงปรึกษาท้าวสามนต์ว่า

ผ่านเอ่ยผ่านเกล้า
 เอลข้างสิ้นสติไม่ตรีตรอง
 ขอบใจไพร่เขากล่าวถ้อย
 เมียเห็นว่าเงาะนี้มีความรู้

อย่าขบเขาทูกข์ทนมหม่อม

จงฟังน้องซ้งจิตคิดดู
 ให้แต่ลูกเขยน้อยออกต่อสู
พระอย่าได้ลบหลู่ว่าชั่วช้า

(บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (44) นางมณฑาไม่พอใจที่ท้าวสามนต์ประพฤติตนไม่เหมาะสม คือ มุ่งแต่โสภเคราะห์ว่าราชบุตรเขยทั้งหกตีคลีแพ้วพระอินทร์ และยึดมั่นว่าเจ้าเงาะเป็นผู้ที่ไม่มี ความสามารถ หากส่งเจ้าเงาะไปแข่งตีคลี ก็คงแพ้วพระอินทร์อย่างแน่นอนและอาจถูกริบเมืองในที่สุด ด้วยเหตุนี้นางมณฑาจึงกล่าวว่า “อย่าขบเขาทูกข์ทนมหม่อม” และ “พระอย่าได้ลบหลู่ว่าชั่วช้า” ซึ่ง เป็นการสั่งให้เลิกกระทำการใดสิ่งหนึ่งเพื่อแสดงให้เห็นว่าท้าวสามนต์ประพฤติตนไม่เหมาะสมดังกล่าว ทั้งนี้ นางมณฑาเห็นว่าเจ้าเงาะนั้นมีความรู้ความสามารถดังจะเห็นได้จาก “เมียเห็นว่าเงาะนี้มีความรู้”

คำว่า “ขบเขาทูกข์ทนมหม่อม” หมายถึง อาการที่ก้มหน้าขบขืนอยู่นั้น, เหมือนอย่างคนเจ็บ เปนไข้ซึม, ฤคนคนเมาเกินขนาด (แบรดเลย์, 2514: 169) และหงอยก้อย, เจียบเหงา, ไม่เบิกบาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

คำว่า “ลบหลู่” หมายถึง ความดูหมิ่น (แบรดเลย์, 2514: 646) และแสดงอาการเหยียดหยามต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือต่อผู้มีอุปการคุณโดยถือว่าไม่สำคัญควรแก่การเคารพนับถือ เช่น ลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาที่ตนไม่ได้นับถือ ลบหลู่พ่อแม่ครูบาอาจารย์ นาย ก ลบหลู่บิดานาย ข. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

(45) เหตุการณ์ : ระเด่นลันไดมอบเงินให้แก่นางประแตโดยระบุว่าเงินนี้เป็นค่า ชนหมากสำหรับหมั้นนาง อีกทั้งยังกำชับให้นางเปิดประตูบ้านไว้ในตอนกลางคืน นางประแตจึง บริภาษระเด่นลันไดว่า

ทรงเอยทรงกระโถน
 ไม่อยากได้เงินทองของกูธร

อย่ามาพักปลอมโยนให้โอนอ่อน

นางเคืองค้อนคินให้ไม่อินัง

(บทละครเรื่องระเด่นลันได, 2566)

จากตัวอย่าง (45) นางประแตเห็นว่าระเด่นลันไดมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ พยายามพูดเกี้ยวพาราสีเพื่อให้นางใจอ่อนและตอบรับความรักทั้งที่ทราบว่ามีสามีอยู่แล้ว รวมทั้ง ยัดเยียดเงินจำนวนหนึ่งซึ่งอ้างว่าเป็นค่าชนหมากให้แก่นางอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ทำให้นางประแต

ไม่พอใจจึงกล่าวว่า “อย่ามาพอกปลอบโยนให้โอนอ่อน” ซึ่งเป็นการสั่งให้เลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อแสดงให้เห็นว่าระเด่นลันไดมีความประพฤติไม่เหมาะสมดังกล่าว

คำว่า “ปลอบโยน” หมายถึง ประโลมกล่าวเอาใจ, แต่คำโยนนั้นเป็นคำสร้อย (แบรดเลย์, 2514: 427) และพูดเอาอกเอาใจให้คลายอารมณ์ขุ่นหมอง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

3.1.4 การใช้ความเปรียบ

ผู้พูดจะนำพฤติกรรมบางอย่างของผู้ฟังไปเปรียบเทียบกับสิ่งบางสิ่งที่ได้พบได้ในสังคม การใช้ภาษาในลักษณะนี้เรียกว่า “ความเปรียบ” ดังที่ ขนิษฐา รัตวินิช (2546) ระบุไว้ว่า ความเปรียบ หมายถึง การใช้ถ้อยคำหรือกลุ่มคำอย่างมีศิลปะโดยกลวิธีการเปรียบเทียบเพื่อให้มองเห็นภาพหรือสื่อสารสำคัญของเรื่องได้อย่างชัดเจน ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ “การใช้ความเปรียบ” จึงหมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดกล่าวเปรียบเทียบกับผู้ฟังกับสิ่งใด ๆ เพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมหรือไม่ หรือมีข้อบกพร่องบางประการคล้ายกับสิ่งนั้น ดังตัวอย่าง

(46) เหตุการณ์ : ขุนช้างตีมีสุรางคนาแล้วก่อเหตุทะเลาะวิวาทในงานมงคลสมรสของพระไวย ทำให้พระไวยทำร่างกายขุนช้าง ฝ่ายขุนช้างไม่พอใจจึงบริภาษพระไวยว่า

.....
 ชีหน้าว่าเฮ้ยอายทรชน

มึงเหมือนทรพี อ้ายชี้ข้า

.....
 ต่อยกปากปนเพราะดิงตัว

มาไล่ขวิดบิดาบังเกิดหัว

.....
 (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (46) ขุนช้างไม่พอใจที่พระไวยกระทำไม่เหมาะสม คือ พระไวยต่อยปาก ตบจนเลือดออก ขุนช้างจึงนำการกระทำดังกล่าวของพระไวยมาเปรียบเทียบกับการกระทำควายที่ชื่อ **ทรพี*** ในเรื่องรามเกียรติ์ด้วยการใช้คำเปรียบ “เหมือน” และใช้กริยาของสัตว์ คือ “ขวิด” หมายถึง อากาที่เอาเขี้ยวตเคี้ยว, ซึ่งกันแลกัน เหมือนอย่างควายนั่น (แบรดเลย์, 2514: 89) และกริยาของหมูป่าหรือสัตว์ที่ใช้เขาหรือหนอทำร้าย, เสี่ยว, ขน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) เพื่อชี้ให้เห็นว่าพระไวยและ

* **ทรพี** เป็นลูกของทรพา ซึ่งเดิมเป็นยักษ์ชื่อ “นนทกาล” มีหน้าที่เฝ้าประตูกำแพงในอุทยานของพระอิศวร นนทกาลมีใจรักนางฟ้าผู้มีหน้าที่เก็บดอกไม้ถวายพระอิศวร ได้ปาดอกไม้ไปให้นางฟ้า นางฟ้าก็ไปฟ้องพระอิศวร นนทกาลจึงถูกพระอิศวรสาปให้มาเกิดในโลกมนุษย์เป็นควายชื่อ “ทรพา” และให้ตายเพราะลูกที่ชื่อ “ทรพี” ด้วยเหตุนี้ทรพาจึงฆ่าลูกที่เป็นควายตัวผู้ทุกตัว ต่อมาไม่นานเมียตัวหนึ่งของทรพาชื่อ “นางนิลกาสร” แอบหนีไปออกลูกในถ้ำสุรगานต์ นางให้กำเนิดลูกชื่อว่า “ทรพี” และได้เล่าเรื่องที่ทรพาฆ่าลูกให้ทรพีฟัง แม่ควายได้ฝากลูกไว้กับเทวดาประจำถ้ำ ทรพีมีเทวดามาคอยคุ้มครองทำให้มีพลังเก่งกล้า ในที่สุดทรพีก็ฆ่าทรพาผู้เป็นพ่อ จึงเป็นที่มาของสำนวน “ลูกทรพี” ในปัจจุบัน ซึ่งหมายถึง ลูกอกตัญญู ทำร้ายพ่อแม่หรือทำร้ายผู้ที่เลี้ยงดูมา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

ทรพีมีลักษณะร่วมกัน คือ มีพฤติกรรมที่ทำร้ายร่างกายบุพการีของตนเองดังจะเห็นได้จาก “มิ่งเหมือนทรพี” และ “มาไล่ชีวิตบิดาบังเกิดหัว” แม้ในความเป็นจริงแล้วขุนช้างจะไม่ได้มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดกับพระไวย แต่ขุนช้างก็เชื่อว่าตนมีศักดิ์เป็นบิดาของพระไวย เนื่องจากตนเคยเลี้ยงดูและอุปถัมภ์พระไวยเมื่อครั้งยังเป็นพลายงาม นอกจากนี้ยังเชื่อว่าสาเหตุที่พระไวยทำร้ายร่างกายตนนั้น อาจเป็นเพราะต้องการแก้แค้นตนที่เคยพยายามฆ่าพระไวยเมื่อยังเป็นพลายงามดังจะเห็นได้จาก “ต่อยกปากปนเพราะตึงตัว” ฉะนั้นในบริบทนี้ “มิ่งเหมือนทรพี” และ “มาไล่ชีวิตบิดาบังเกิดหัว” เป็นการใช้ความเปรียบเพื่อปริภาพว่าพระไวยมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ ทำร้ายร่างกายบุพการี

(47) เหตุการณ์ : เหล่านางสนมทั้งเจ็ดไม่พอใจที่นางสุวิญชาร้องให้พุ่มพ่ายกลับมาหาไชยเชษฐ และเกรงว่าไชยเชษฐจะคืนดีกับนางสุวิญชา นางสนมทั้งเจ็ดจึงปริภาษางสุวิญชาว่า

.....
จึงชี้หน้าว่านางช่างทำเยย

อิหน้าด้าน **มารยาพิราควน**

จะพะเนียงพะเนาเอาอะไร

.....

.....
มาอะลิมอะเหลี่ยภูวไนย

ทำกระบวนชวนผิวให้ร้องไห้

ไปไปแล้ววกหกกลับมา

.....

(บทละครเรื่องไชยเชษฐ, 2566)

จากตัวอย่าง (47) นางสนมทั้งเจ็ดไม่พอใจที่นางสุวิญชาประพฤติเหมาะสมไม่เหมาะสม คือ ไม่มีความละอายใจและแสดงท่าทีว่าไม่ยอมจากไชยเชษฐไป แม้ว่านางจะถูกไชยเชษฐเนรเทศให้ออกไปจากเมืองแล้วก็ตาม แต่นางก็พยายามกลับเข้ามาหาไชยเชษฐอีกครั้งแล้วพุดรบเร้าให้ไชยเชษฐเห็นใจและร้องไห้ตามดังจะเห็นได้จาก “มาอะลิมอะเหลี่ยภูวไนย อิหน้าด้าน... ทำกระบวนชวนผิวให้ร้องไห้” เหล่านางสนมจึงนำพฤติกรรมดังกล่าวของนางสุวิญชามาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของนางยักษ์ชื่อพิราควน* ในเรื่องรามเกียรติ์ เพื่อชี้ให้เห็นว่านางสุวิญชาและนางพิราควนมีลักษณะร่วมกัน คือ มีพฤติกรรมที่เจ้าเล่ห์ แม้ความเป็นจริงนางสุวิญชาจะไม่ได้มีเจตนาตามที่นางสนมทั้งเจ็ดกล่าวหาที่ก็ตาม

* **พิราควน** เป็นตัวละครในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นธิดาของท้าวมหายักษ์กับนางจันทประภา และเป็นเชษฐภคินีของโมยราพ และเป็นมารดาของไวยวิก โหรทำนายว่าไวยวิกจะได้ครองเมือง โมยราพจึงให้จับไวยวิกและนางพิราควนไปขังไว้ หลังจากโมยราพจับพระรามไปไว้ที่เมืองบาดาล ก็ให้นางพิราควนไปตักน้ำมาเพื่อต้มพระรามและไวยวิก นางพิราควนคร่ำครวญถึงบุตรที่จะถูกต้มพร้อมกับพระรามในวันรุ่งขึ้น ฝ่ายหนุมานที่ตามไปช่วยพระรามได้ยินนางพิราควนเอ่ยนามพระราม จึงแสดงตนให้นางเห็นและบอกว่าเป็นทหารของพระราม หนุมานอาสาจะช่วยนางพิราควนและขอให้นางนั้นบอกที่โมยราพขังพระรามไว้ นางพิราควนจึงอธิบายให้หนุมานฟังว่าเมืองบาดาลมีด่านมากมาย การจะเข้าเมืองนั้นยากมาก หนุมานจึงออกอุบายแปลงเป็นไวยวัตติสโบนางไป เมื่อถึงด่านนางต้องขึ้นตาชั่ง คันชั่งก็หักลงทันที ยักษ์เฝ้าด่านจะจับนาง แต่นางได้แก้ตัวว่าคันชั่งนั้นเก่าและผ่านการใช้งานมานานแล้ว ทำให้ยักษ์เฝ้าด่านก็ไม่สงสัยจึงปล่อยนางผ่านเข้าเมืองไป (ศุภย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2566)

“พิรากววน” ในบริบทนี้จัดเป็นการใช้ความเปรียบมากกว่าเป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ แม้ว่ารัตนมาลา พจนานุกรมแสดงความหมาย สมัย และที่มาของโบราณคดีศัพท์จะระบุว่า “พิรากววน” หมายถึง เจ้ามารยา, เจ้าเล่ห์เจ้ากล (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2553: 611) และมีความหมายใกล้เคียงกับ “พิรากล” ในอักขรวิธานศรึบท์ และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ซึ่งหมายถึง มารยา, คนทำอุบายต่าง ๆ เพื่อจะพอลวงให้คนทั้งปวงลุ่มหลงเสียท่วงทีนั้น (แบรดเลย์, 2514: 449) และเจ้ามารยา, เจ้าเล่ห์เจ้ากล (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) อย่างไรก็ตามไม่พบหนังสืออ้างอิงฉบับใดอธิบายว่า “พิรากล” กลายเป็น “พิรากววน” หรือ “พิรากววน” กลายเป็น “พิรากล” ได้อย่างไร แต่สังเกตว่าพิรากววนยังมีอักขรวิธีและการอ่านออกเสียงคล้ายกับชื่อของตัวละครยักษ์ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ จึงสันนิษฐานว่า “มารยาพิรากววน” ในบริบทนี้เป็นการใช้ความเปรียบเพื่อชี้ให้เห็นว่านางสุริยพานั้นเจ้าเล่ห์

(48) เหตุการณ์ : ไกรทองไม่พอใจที่นางวิมาลา นางตะเภาแก้ว และนางตะเภาทองบริภาษและทำร้ายร่างกายจนส่งเสียงดังอื้ออึง ไกรทองจึงบริภาษนางทั้งสามคนว่า

.....
เจ้าคารีสีคารมไม่สมหน้า

.....
ขึ้นเสียงเถียงทะเลาะลนลน

.....
เหมือนแม่ค้าปลาที่หัวถนน

.....
จะกรวดน้ำว่าคะแนนเสียเดี๋ยวนี้

.....
(บทละครเรื่องไกรทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (48) ไกรทองเห็นว่านางวิมาลา นางตะเภาแก้ว และนางตะเภาทองประพฤติตนไม่เหมาะสม คือ ด่าทอโต้เถียงกันด้วยเสียงที่ดังไปทั่วบริเวณดังจะเห็นได้จาก “ขึ้นเสียงเถียงทะเลาะลนลน” ไกรทองจึงนำความประพฤติดังกล่าวมาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของแม่ค้าขายปลาด้วยการใช้คำเปรียบ “เหมือน” เพื่อแสดงให้เห็นว่านางทั้งสามคนนั้นและแม่ค้าขายปลามีลักษณะร่วมกัน คือ ส่งเสียงดังด่าทอกัน ทั้งนี้สังคมไทยมักมีภาพจำว่าบุคคลที่มีอาชีพค้าขายมักพูดจาไม่เสนาะหูดังจะเห็นได้จากสำนวนในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 คือ “ปากตลาด” ซึ่งหมายถึง ปากจัด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

นอกจากนี้แม่ค้ายังหรือพูดจาโต้ตอบกันด้วยเสียงที่ดังไปทั่วบริเวณดังจะเห็นได้จากหมิ่นพรหมสมพัตสรระบุไว้ในนิราศกลางความว่า “ตั้งตลาดสองแถวแนวถนน ล้วนผู้คนอึงอื้อมาซื้อขายเสียงกระหุงหนึ่งทั้งหญิงชาย บ้างร้องขายลูกพะเนียงเถียงกันอึง” (นายมี (เสมียนมี)ฯ, 2555: 51) อ้างถึงใน ธนภัทร พิริโยธินกุล, 2561: 207) เพื่อบรรยายให้เห็นถึงบรรยากาศของตลาดในเมืองไซยาที่มีพ่อค้าแม่ค้าต่างส่งเสียงดังโฆษณาขายสินค้าของตน หรือในนิราศพระบาทของสุนทรภู่ก็ระบุว่าตลาด

ขวัญมีเรือแพค้าขายกันอย่างคึกคักอีกทั้งยังมีแม่ค้าพูดกันส่งเสียงดังความว่า “ถึงแขวงแควแพตลอดตลาดขวัญ เปนเมืองจันตะประเทศระโหรฐาน ตลิ่งเบื้องบูรพาศาลาน เรือขนานจอดจอยท์กันจอยแจ พินิจนางแม่ค้าก็น่าชม ท้ากรรมเร็วแรงอยู่เชิงแซ่” (นิราศพระบาท, 2566)

ฉะนั้นในบริบทนี้ “เหมือนอีแม่ค้าปลาที่หัวถนน” จึงเป็นการใช้ความเปรียบเพื่อชี้ให้เห็นว่านางตะเภาแก้ว นางตะเภาทอง และนางวิมลลาภิภาษกันเสียงดัง

3.1.5 การระบุว่ามีผู้ใช้ฐานะของผู้ฟัง

การระบุว่ามีผู้ใช้ฐานะของผู้ฟัง หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้คำที่สื่อความหมายว่าเรื่องที่ผู้ฟังให้ความสนใจนั้นไม่ได้เกี่ยวข้องกับผู้ฟังแต่อย่างใด ทั้งนี้ผู้พูดต้องการชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ ก้าวกายเรื่องส่วนตัวของผู้พูด

(49) เหตุการณ์ : นางโกยเกษิไม่พอใจที่พระฤๅษีสฤษฐ์และพระฤๅษีสวามิตรกล่าวตักเตือนตน นางโกยเกษิจึงบริภาษพระฤๅษีทั้งสองว่า

	ความนี้ใช้กิจพระอาจารย์
ถึงมาตรตีชู้ก็ช่างเขา	ใครใช้ให้เข้ามาว่าขาน
ใช้การมาเก็บเอาเป็นการ	ใช้ที่ฐานจะพาที
รุกรานเข้ามาถึงห้องใน	ใครไปนิมนต์พระฤๅษี
อชฌมาอาศัยก็ไม่มี	ทำดีแล้วหรือพระนักรบต ๖
	(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

จากตัวอย่าง (49) นางโกยเกษิเห็นว่าพระฤๅษีสฤษฐ์และพระฤๅษีสวามิตรประพฤตินั้นไม่เหมาะสม คือ พระฤๅษีทั้งสองเตือนว่าการทูลขอพรของตนนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สมควร เพราะตนนั้นขอพรให้พระพรตขึ้นครองราชก่อนพระราม และทูลขอให้พระรามออกออกรุดงค์ไปในป่าเป็นระยะเวลา 14 ปี อย่างไรก็ตามนางโกยเกษิเห็นว่าการขอพรดังกล่าวเป็นสิทธิ์อันชอบธรรมที่ท้าวทศรถประทานให้แก่นาง ด้วยเหตุนี้นางจึงกล่าวว่า “ความนี้ใช้กิจพระอาจารย์ ถึงมาตรตีชู้ก็ช่างเขา” และ “ใช้การมาเก็บเอาเป็นการ ใช้ที่ฐานจะพาที” เพื่อชี้ให้เห็นว่าการขอพรครั้งนี้ไม่เกี่ยวข้องกับพระฤๅษีทั้งสอง และพระฤๅษีทั้งสองก็ไม่ควรให้ข้อเสนอแนะหรือตักเตือนแต่อย่างใด

(50) เหตุการณ์ : พระหลวิชัยฤๅษีได้บริภาษรูปลักษณ์ของนางคันธมาลี ทำให้นางคันธมาลีไม่พอใจจึงบริภาษพระฤๅษีว่า

.....
เจ็บร้อนอะไรไซ้หัวตัว

หัวหงอกหัวดำก็ทำเนา
มันหงอกก็แต่หัวของข้าเจ้า

(บทละครเรื่องควา, 2566)

จากตัวอย่าง (50) นางคันธมาลีเห็นว่าพระหลวิชัยฤๅษีมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ บริภาษรูปลักษณะของนาง ทั้งนี้ นางคันธมาลีเห็นว่าแม่ตั้นจะมีรูปลักษณะไม่งดงามดังที่พระหลวิชัยฤๅษี กล่าว คือ ชราและมีผมหงอก แต่รูปลักษณะของนางนั้นไม่ได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ใคร นางจึง บริภาษว่า “หัวหงอกหัวดำก็ทำเนา เจ็บร้อนอะไรไซ้หัวตัว มันหงอกก็แต่หัวของข้าเจ้า” เพื่อชี้ให้เห็น ว่าพระหลวิชัยฤๅษีมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมดังกล่าว

(51) เหตุการณ์ : นางแก้วไม่พอใจที่ถูกพระพี่เลี้ยงของพระพินทองตำหนิ นางจึง บริภาษพระพี่เลี้ยงของพระพินทองว่า

.....
 งามอาจประมาทหมิ่นเรา
 มานั่งเรียงเคียงข้างไม่ชอบใจ
 ว่านี่เราจำเพาะเจาะถวาย
ไซ้การของเจ้า อย่าเข้าไซ้

.....
 นี้เป็นองค์เจ้าฟ้าฤๅไร
 เป็นห้ามแหนเจ้าฤๅมิไซ้
 ถอยไปให้พ้นเจ้าคนดี
 พระฤๅสายผู้เฉิดโฉมศรี
 ให้ฤๅมิทรงรับกับพระกร

(บทละครเรื่องแก้วหน้าม้า, 2566)

จากตัวอย่าง (51) “ไซ้การของเจ้า” แสดงให้เห็นว่าพี่เลี้ยงของพระพินทองกระทำ ไม่เหมาะสม คือ พุดจาหมิ่นประมาทนาง อีกทั้งเร่งรัดให้ถวายว่าคืนพระพินทอง อย่างไรก็ตามนางแก้ว เห็นว่าพระพี่เลี้ยงนั้นไม่มีสิทธิ์พุดจาดูหมิ่นหรือสั่งการนาง เนื่องจากเรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นปัญหา ระหว่างนางกับพระพินทองเท่านั้นดังจะเห็นได้จาก “นี้เป็นองค์เจ้าฟ้าฤๅไร งามอาจประมาทหมิ่นเรา เป็นห้ามแหนเจ้าฤๅมิไซ้ ... ว่านี่เราจำเพาะเจาะถวาย พระฤๅสายผู้เฉิดโฉมศรี” ฉะนั้น “ไซ้การของเจ้า” ในบริบทนี้จัดเป็นการระบุนว่าไม่ไซ้ฐานะของผู้ฟังเพื่อสื่อเจตนาบริภาษพระพี่เลี้ยงของพระพินทองที่มี พฤติกรรมไม่เหมาะสมดังกล่าว

3.1.6 การกล่าวตัดสัมพันธ์

การกล่าวตัดสัมพันธ์ หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดกล่าวคำที่สื่อความหมายว่า ต้องการยุติความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง หรือยุติการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้พูดและ

ผู้ฟังต้องมีความเกี่ยวข้องกัน ทั้งนี้ผู้พูดเห็นว่าผู้พูดมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมหรือไม่ดี หรือมีข้อบกพร่องบางประการ ซึ่งเป็นเรื่องร้ายแรงจนผู้พูดไม่สามารถอาจทนหรือให้อภัยได้

(52) เหตุการณ์ : ขุนแผนไม่พอใจที่นางวันทองโต้เถียงและตำหนิบริภาษตน ขุนแผนจึงบริภาษนางวันทองว่า

.....

ไม่ปรารถนาจะค้าคบ

ฝ่าไปยังไม่พ้นประตู

.....

.....

อิหน้าด้านพาลตลบนำอดสู

คบชู้แช่แล่มไว้เต็มใจ

.....

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (52) “ไม่ปรารถนาจะค้าคบ” เป็นการแสดงให้เห็นว่านางวันทองมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ แต่งงานใหม่กับขุนช้างในขณะที่ขุนแผนไปรบที่เชียงใหม่ดังจะเห็นได้จาก “ฝ่าไปยังไม่พ้นประตู คบชู้แช่แล่มไว้เต็มใจ” ฉะนั้น “ไม่ปรารถนาจะค้าคบ” ในบริบทนี้ขุนแผนต้องการแสดงให้เห็นว่านางวันทองมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมดังกล่าว ซึ่งทำให้ขุนแผนไม่ปรารถนาที่จะปฏิสัมพันธ์กับนางวันทองอีกต่อไปเนื่องจากนางมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมดังกล่าว

(53) เหตุการณ์ : ไชยเชษฐไม่พอใจที่นางสุวิญชาตลอดลูกเป็นท่อนไม้ ไชยเชษฐจึงบริภาษนางสุวิญชาว่า

.....

เสียแรงเราชুবเลี้ยงถึงเพียงนี้

ให้อับอายขายหน้าหนักหนานัก

.....

.....

ควรหรือฤมิลูกอ่อนเปนท่อนสัก

สิ้นรักใคร่กันแล้ววันนี้

.....

(บทละครเรื่องไชยเชษฐ, 2566)

จากตัวอย่าง (53) “สิ้นรักใคร่กันแล้ววันนี้” เป็นการใช้คำที่สื่อความหมายว่าไชยเชษฐต้องการยุติความสัมพันธ์กับนางสุวิญชา เพราะเห็นว่านางสุวิญชานั้นมีลักษณะที่ไม่เป็นมงคล คือ ตลอดลูกเป็นท่อนไม้ ซึ่งเป็นลักษณะที่ผิดธรรมชาติและทำให้ไชยเชษฐรู้สึกอับอายอีกด้วยดังจะเห็นได้จาก “เสียแรงเราชুবเลี้ยงถึงเพียงนี้ ควรฤมิลูกอ่อนเปนท่อนสัก ให้อับอายขายหน้าหนักหนานัก” ฉะนั้นในบริบทนี้ “สิ้นรักใคร่กันแล้ววันนี้” ไชยเชษฐต้องการชี้ให้เห็นว่านางสุวิญชามีลักษณะที่ไม่เป็นมงคลดังกล่าว จนไชยเชษฐไม่ต้องการเป็นสามีของนางอีกต่อไป

(54) เหตุการณ์ : นางแก้วไม่พอใจพระพี่เลี้ยงของพระพินทองกล่าวดูหมิ่นตน นางแก้วจึงบริภาษพระพี่เลี้ยงของพระพินทองว่า

.....

หน้าตาเช่นเจ้าเราไม่คบ

แม้มีรับเราเข้าในวัง

เหวยอย่ามาล้อ **ไม่ขอฟัง**

อย่าหลอหลบใจว่าเป็นบ้ำหลัง

อย่ามานั่งนอนง้อไม่ใจ ฯ

(บทละครเรื่องแก้วหน้าม้า, 2566)

จากตัวอย่าง (54) “ไม่ขอฟัง” และ “หน้าตาเช่นเจ้าเราไม่คบ” เป็นการใช้คำที่สื่อความหมายว่านางแก้วไม่ต้องการยุ่งเกี่ยวกับพระพี่เลี้ยงของพระพินทอง เนื่องจากพระพี่เลี้ยงนั้นประพฤติตนไม่เหมาะสม คือ พูดเหยียดหยามว่านางมีรูปลักษณะอัปลักษณ์ ดังจะเห็นได้จาก “เหวยอย่ามาล้อ” ฉะนั้น “ไม่ขอฟัง” และ “หน้าตาเช่นเจ้าเราไม่คบ” ในบริบทนี้นางแก้วมีเจตนาที่จะชี้ให้เห็นว่าพระพี่เลี้ยงของพระพินทองประพฤติตนไม่เหมาะสมดังกล่าว ซึ่งทำให้นางไม่ปรารถนาที่จะปฏิสัมพันธ์กับพระพี่เลี้ยงอีกต่อไป

3.1.7 การแสดงความผิดหวัง

การแสดงความผิดหวัง หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดกล่าวคำที่ระบุว่าตนรู้สึกไม่สมหวังหลังจากที่ตั้งใจจะกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อผู้ฟัง หรือไม่ได้คาดมาก่อนว่าผู้ฟังจะประพฤติไม่ดี ไม่เหมาะสม หรือมีข้อบกพร่องบางประการ ทั้งนี้ผู้พูดต้องการสื่อความหมายเป็นนัยเพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง ดังตัวอย่าง

(55) เหตุการณ์ : พระยาครุฑไม่พอใจที่นางกาก็กล่าวยืนยันว่าไม่ได้คบชู้กับนาฏกุเวร พระยาครุฑจึงบริภาษนางกาก็ว่า

.....

เสียแรงหักจิตไม่คิดบป

ก็เจือใจมิให้อนทร

เขยขึ้นตั้งวิเชียรเจียรระโน

ยังไม่รับจนเราจับได้ชู้ชาย

.....

นิยมหยาบฉกพามาสมร

ประคองนอนแนบข้างไม่ห่างกาย

มิรู้เฝฟองข้าสล้ำสลาย

คือนายนาฏกุเวรที่เจเนกัน ฯ

(กาเกีคำกลอน, 2566)

จากตัวอย่าง (55) พระยาครุฑหลังรักนางกาก็อย่างมากจึงตัดสินใจทำผิดศีลธรรมด้วยการลักพาตัวนางกาก็มาจากท้าวพรหมทัต อย่างไรก็ตามพระยาครุฑไม่ได้คาดมาก่อนว่านางกาก็จะไม่ประพฤติตนคบชู้กับชายใดอีก แต่ก็ทราบภายหลังว่านางกาก็ลอบเป็นชู้กับนาฏกุเวรบนวิมานฉิมพลี

ดังจะเห็นได้จาก “ยังไม่รับจนเราจับได้ผู้ชาย คือนายนานาฏกุเวรที่เจนกัน” ด้วยเหตุนี้ทำให้พระยาครุฑไม่พอใจนางกาก็จึงชี้ให้เห็นว่านางกานั้นมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมจนทำให้ตนต้องกล่าวถ้อยคำที่ระบุนิยามความไม่สมหวังออกมาดังจะเห็นได้จาก “เสียแรงหักจิตไม่คิดบาป นิยมหยาบฉกพามาสมร ก็เจือใจมิให้อนาทร ประคองนอบแนบข้างไม่ห่างกาย เซยขึ้นตั้งวิเชียรเจียรระโน มิรู้ไฟฟองข้าสล้ำสลาย”

(56) เหตุการณ์ : นางกาลอัจนาไม่พอใจที่นางสวาทะนำความลับเรื่องว่าตนคบชู้กับพระอาทิตย์และพระอินทร์ไปบอกพระฤๅษีโคดม นางกาลอัจนาจึงบริภาษนางสวาทะว่า

.....
เสียแรงอุ้มท้องครองครภ

ไม่รู้จักบุญคุณกุเลียงมา
มึงเป็นลูกเกิดในอุทร

.....
ทุกวันบำรุงรักษา

ผลาญชีวาแม่ให้บรรลัย
ควรหรือเป็นหนอนบ่อนไส้

.....
(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

จากตัวอย่าง (56) นางกาลอัจนาทะนุถนอมและเลี้ยงดูนางสวาทะผู้เป็นบุตรมาเป็นอย่างดี และไม่ได้คาดมาก่อนว่านางสวาทะจะนำความลับเรื่องที่ตนคบชู้และมีบุตรกับพระอาทิตย์และพระอินทร์ไปแจ้งให้พระฤๅษีโคดมทราบ ซึ่งทำให้นางกาลอัจนานั้นถูกพระฤๅษีโคดมสาปให้เป็นหินในเวลาต่อมาดังจะเห็นได้จาก “ไม่รู้จักบุญคุณกุเลียงมา ผลาญชีวาแม่ให้บรรลัย มึงเป็นลูกเกิดในอุทร ควรหรือเป็นหนอนบ่อนไส้” ด้วยเหตุนี้ทำให้นางกาลอัจนาไม่พอใจนางสวาทะและต้องการชี้ให้เห็นว่านางสวาทะนั้นเป็นบุตรที่ไม่ดีจนทำให้ตนนั้นต้องกล่าวคำที่ระบุนิยามความไม่สมหวังออกมา ดังจะเห็นได้จาก “เสียแรงอุ้มท้องครองครภ ทุกวันบำรุงรักษา”

(57) เหตุการณ์ : นางจินตหราไม่พอใจอิเหนาที่ต้องจากตนไปเพื่อช่วยทำศึกที่เมืองดาหา นางจินตหราจึงบริภาษอิเหนาว่า

.....
เสียแรงหวังฝังฝักชีวี

หมายบ่าเหน็จจะรีบเสด็จไป
ด้วยระเด่นบุษบาโฉมตรู
ไม่ต่ำศักดิ์รูปชั้วเหมือนตัวน้อง

.....
พระจะมีเมตตาภิหาไม่
ก็รู้เท่าเข้าใจในทำนอง
ควรคู่ภิรมย์สมสอง
ทั้งพวกพ้องสุริยวงศ์พงศ์พันธุ์

.....
(บทละครเรื่องอิเหนา, 2566)

จากตัวอย่าง (57) นางจินตะหราหมายจะฝากชีวิตของตนไว้กับอิเหนา ทั้งนี้ นางจินตะหราไม่ได้คาดมาก่อนว่าอิเหนาจะทอดทิ้งตนเพื่อไปหานางบุษบาที่เมืองดาหา อีกทั้งยังเชื่อว่าอิเหนานั้นต้องการกลับไปหานางบุษบาเพราะเห็นว่านางนั้นมีรูปลักษณ์และชาติตระกูลที่ดีและสูงศักดิ์กว่าตนดังจะเห็นได้จาก “หมายบำเหน็จจะรีบเสด็จไป ก็รู้เท่าเข้าใจในทำนอง ด้วยระเด่นบุษบาโฉมตรูควรคู่ภิรมย์สมสอง ไม่ต่ำศักดิ์รูปชั่วเหมือนตัวน้อง ทั้งพวกพ้องสุริยวงศ์พงศ์พันธุ์” ด้วยเหตุนี้ นางจินตะหราจึงไม่พอใจอิเหนาและต้องการชี้ให้เห็นว่าอิเหนาประพฤติตนไม่เหมาะสมจนทำให้ตนกล่าวคำที่ระบุนความไม่สมหวังออกมาดังจะเห็นได้จาก “เสียแรงหวังฝังฝากชีวี”

3.1.8 การกล่าวซ้ำเติม

การกล่าวซ้ำเติม หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดกล่าวทับถมว่าผู้ฟังประพฤติตนไม่เหมาะสมหรือไม่ดี หรือมีข้อบกพร่องบางประการ มักจะปรากฏคำที่แสดงถึงการกล่าวซ้ำเติม คือ สมน้ำหน้า ดังตัวอย่าง

(58) เหตุการณ์ : ทศกัณฐ์ไม่พอใจที่พิเภกทูลทำนายว่านางสีดาจะนำความเดือดร้อนมาสู่กรุงลงกา ทศกัณฐ์จึงบริภาษพิเภกว่า

	พญามารจึงสั่งเสนา
จงรีบไต่ศูรย์สมบัติ	สารพัดเป็นเครื่องยศลา
แล้วขับเสียจากพารา	<u>ให้สมน้ำหน้า</u> ไอ้กาลิ

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

จากตัวอย่าง (58) “ให้สมน้ำหน้า” ในบริบทนี้สื่อความหมายว่าพิเภกสมควรถูกลงโทษด้วยการริบทรัพย์ ถอดยศ และเนรเทศไปให้พ้นจากกรุงลงกา ดังจะเห็นได้จาก “จงรีบไต่ศูรย์สมบัติ สารพัดเป็นเครื่องยศลา แล้วขับเสียจากพารา” เนื่องจากพิเภกประพฤติตนไม่เหมาะสม คือ ทูลทำนายว่านางสีดาจะนำความเดือดร้อนมาสู่กรุงลงกา อีกทั้งทูลแนะนำให้ทศกัณฐ์นำนางสีดากลับไปคืนแก่พระราม จึงกล่าวได้ว่า “ให้สมน้ำหน้า” นี้เป็นความพยายามที่ผู้พูดต้องการทำร้ายจิตใจผู้ฟังและชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังสมควรได้รับผลเช่นนี้

(59) เหตุการณ์ : ท้าวพิชัยนุราชไม่พอใจเมื่อทราบข่าวนางจันทรวางแผนเพื่อใส่ร้ายนางยอพระกลิ่น ท้าวพิชัยนุราชจึงบริภาษว่า

.....
 น้อยฤๅถ้าเจ้าความคิด
 เศกสรรปั้นน้ำเป็นตัว
 นั้นแลเทวดาจึงอาเพศ

.....
 ทุจริตอิจฉาชายหน้าผ้า
 เอออะไรไม่กลัวเขานินทา
ปติเหตุงขบสมน้ำหน้า

(บทละครเรื่องมณีพิไชย, 2566)

จากตัวอย่าง (59) “ปติเหตุงขบสมน้ำหน้า” ในบริบทนี้สื่อความหมายว่าการที่นางจันทรรุกงักัดจนสิ้นสติไปเป็นสิ่งที่นางสมควรได้รับ เนื่องจากนางจันทรรูปริชิตใจไม่ดี คือ วางแผนเพื่อขับไล่นางยอพระกลืนด้วยการใส่ร้ายว่านางยอพระกลืนนั้นเป็นยักษ์หรือผีกระสือมากินแมวในเมือง จึงกล่าวได้ว่า “ปติเหตุงขบสมน้ำหน้า” เป็นความพยายามที่ผู้พูดต้องการทำร้ายจิตใจผู้ฟังและชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังสมควรได้รับผลเช่นนี้

(60) เหตุการณ์ : ท้าวเสนากุญไม่พอใจเหล่าพระมารดาของกุมารทั้งหกและกุมารทั้งหก
 ท้าวเสนากุญจึงบริภาษกุมารทั้งหกและเหล่าพระมารดาของกุมารทั้งหกว่า

.....
 จะได้ใช้สอยมันเป็นข้า

.....
 อันคนโทษกู่ให้ลูกรัก
ให้สมน้ำหน้า ที่อัปมงคลณ์

(บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย, 2566)

จากตัวอย่าง (60) “ให้สมน้ำหน้า” ในบริบทนี้สื่อความหมายว่าเหล่าพระมารดาของกุมารทั้งหกและกุมารทั้งหกสมควรแล้วที่จะเป็นเพียงบ่าวรับใช้ของสังข์ศิลป์ชัย เนื่องจากเหล่าพระมารดาของกุมารทั้งหกและกุมารทั้งหกต่างมีประพฤติกรรมที่ไม่ดี กล่าวคือ บรรดาพระมารดาของกุมารทั้งหกพยายามเสี้ยมสอนให้กุมารทั้งหกกระทำผิดต่อสังข์ศิลป์ชัย ส่วนเหล่ากุมารทั้งหกก็ปฏิบัติตามที่พระมารดาเสี้ยมสอนทุกประการ จึงกล่าวได้ว่า “ให้สมน้ำหน้า” เป็นความพยายามที่ผู้พูดต้องการทำร้ายจิตใจผู้ฟังและชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังสมควรได้รับผลเช่นนี้

3.1.9 การใช้คู่เปรียบเทียบ

การใช้คู่เปรียบเทียบ หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดกล่าวถึงสิ่งใด ๆ จำนวนสองสิ่ง โดยเชื่อว่าทั้งสองสิ่งนี้มีสถานภาพที่ไม่เท่ากัน กล่าวคือ จะมีสิ่งหนึ่งที่มีสถานภาพสูงกว่าอีกสิ่งหนึ่ง และจะเปรียบผู้ฟังเป็นสิ่งที่มีความต่ำกว่า ทั้งนี้ผู้พูดต้องการบริภาษผู้ฟัง ดังตัวอย่าง

(61) เหตุการณ์ : หนุมานเข้ามาในปราสาทของไมยราพอีกทั้งยังบริภาษคูหมื่นไมยราพอีกด้วย เมื่อไมยราพเห็นและได้ยินเช่นนั้นก็ไม่พอใจอย่างมาก ไมยราพจึงบริภาษหนุมานว่า

.....
 ตัวกูผู้ทรงศักดิ์
มึงตั้งหิ้งห้อยน้อยแสง

.....
 ได้ฟ้าไม่มีใครเทียมทัน
หรือจะแข่งกับดวงสุริย์ฉัน

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

จากตัวอย่าง (61) ไมยราพเห็นว่าหนุมานไม่อาจสู้ตนได้ เนื่องจากตนเป็นผู้ที่เก่งกาจและไม่มีใครต่อกรได้ดังจะเห็นได้จาก “ตัวกูผู้ทรงศักดิ์ ได้ฟ้าไม่มีใครเทียม” นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่าหนุมานมีสถานภาพต่ำต้อยกว่าตนด้วยการเปรียบหนุมานเป็นเพียงหิ้งห้อย และเปรียบตนเองเป็นดวงอาทิตย์ความว่า “มึงตั้งหิ้งห้อยน้อยแสง หรือจะแข่งกับดวงสุริย์ฉัน” การนำหิ้งห้อยกับดวงอาทิตย์มาเปรียบเทียบเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความต่างกันอย่างชัดเจน กล่าวคือ เป็นที่ทราบกันดีว่าหิ้งห้อยมีขนาดเล็กกว่าดวงอาทิตย์ ในขณะที่ดวงอาทิตย์ก็มีขนาดใหญ่กว่าหิ้งห้อยมาก นอกจากนี้แม้หิ้งห้อยจะมีแสงในตัวเอง แต่แสงนั้นก็ยังมีปริมาณที่น้อยกว่าดวงอาทิตย์มาก ฉะนั้นในบริบทนี้ “มึงตั้งหิ้งห้อยน้อยแสง หรือจะแข่งกับดวงสุริย์ฉัน” จัดเป็นการใช้คู่เปรียบเทียบเพื่อบริภาษหนุมาน

(62) เหตุการณ์ : นางเทพทองไม่พอใจที่ขุนช้างพยายามรบเร้าให้นางเทพทองไปกล่าวสู่ขอนางพิมพิลาไลย นางเทพทองจึงบริภาษขุนช้างว่า

.....
นางพิมพริ้มเพราดั่งจันทร์
อยากจะได้ดวงจันทร์สวรรค์ไกล

.....
เอ็งเหมือนเต่านาอยู่ต่ำใต้
 เห็นจะได้ฤณะลูกอา

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (62) นางเทพทองเห็นว่าขุนช้างมีรูปลักษณะที่ไม่คู่ควรที่จะแต่งงานกับนางพิมพิลาไลย เนื่องจากขุนช้างมีรูปลักษณะอัปลักษณ์ ส่วนนางพิมพิลาไลยมีรูปลักษณะสวยงาม นางเทพทองจึงเปรียบเทียบว่าขุนช้างเป็นเต่านาและเปรียบนางพิมพิลาไลยเป็นดวงจันทร์เพื่อชี้ให้เห็นว่าความคิดที่ขุนช้างปรารถนาจะแต่งงานกับนางพิมพิลาไลยนั้นเป็นความคิดที่เกินตัวและเป็นไปไม่ได้ดังจะเห็นได้จาก “นางพิมพริ้มเพราดั่งจันทร์ เอ็งเหมือนเต่านาอยู่ต่ำใต้ อยากจะได้ดวงจันทร์สวรรค์ไกล” ด้วยเหตุนี้นางเทพทองจึงใช้คู่เปรียบเทียบเพื่อบริภาษขุนช้างดังกล่าว

3.1.10 การใช้สำนวน

การใช้สำนวน หมายถึง การที่ผู้พูดใช้สำนวนหรือการนำสำนวนมาดัดแปลงให้ต่างกับสำนวนมาตรฐานที่ใช้กันโดยทั่วไป เพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ที่ถูกกล่าวถึงมีพฤติกรรมที่ไม่ดีหรือไม่เหมาะสม หรือมีข้อบกพร่องบางประการ ดังตัวอย่าง

(63) เหตุการณ์ : นางสร้อยสุดาตกเดือนนางเทพกนิราถึงการทำเสน่ห์ใส่สิ่งทไกรภพ แต่นางเทพกนิรากลับพูดจาประชดประชัน นางสร้อยสุดาจึงบริภาษนางเทพกนิราว่า

นางฟังคำซ้ำแค้นว่าแสนแ่ง
ว่าดีดีนี้มาเหน็บให้เจ็บใจ

ชะ นางแม่ปลาช่อน ย้อนไกล

.....

(สิงหไกรภพ, 2566)

จากตัวอย่าง (63) นางสร้อยสุดาไม่พอใจนางเทพกนิราด้วยเห็นว่านางเทพกนิรานั้นมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ ไม่เชื่อฟังและมีพฤติกรรมสับตบะบั้งพูดจาไม่เหมาะสมเมื่อถูกตกเดือนนางสร้อยสุดาจึงบริภาษนางเทพกนิราว่า “นางแม่ปลาช่อน” เพื่อชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรมไม่เหมาะสมของนางเทพกนิราดังกล่าว ในบริบทนี้สำนวน “แม่ปลาช่อน” หมายถึง ผู้หญิงที่มีแงงอน สบตบะบั้งมีมารยา (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2553: 668)

นอกจากนี้ยังพบข้อสังเกตที่น่าสนใจว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นกวีมักใช้คำว่า “กระต่ายแก่” ร่วมกับคำว่า “แม่ปลาช่อน” ดังจะเห็นได้จากบทละครเรื่องคาวี คาวีบริภาษนางคันธมาลีว่า “ไม่พอที่ตีวัวกระทบคราด สัตูชาติกระต่ายแก่แม่ปลาช่อน แสร้งสบั้งสบัด ตัดรอน จะช่วยสอนให้ดีก็มีเอา” หรือในเรื่องพระอภัยมณี พระอภัยมณีบริภาษนางสุวรรณมาลีว่า “ชี้เกี้ยวเกี่ยวเคียวขับข้าวรับแพ้ กระต่ายแก่แม่ปลาช่อนงอนไม่หาย” แต่บางครั้งก็พบว่ากวีใช้คำว่า “แม่ปลาช่อน” โดยลำพัง เช่น ในเรื่องพระอภัยมณี พระอภัยมณีบริภาษนางละเวงวิณพาและนางสุวรรณมาลีว่า “พระฟังนางพลาว่าแנםแม่ปลาช่อน” ฉะนั้นในบริบทนี้ “นางแม่ปลาช่อน” จึงเป็นการใช้สำนวนเพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังแสดงกิริยาไม่เหมาะสมเมื่อถูกตกเดือน

(64) เหตุการณ์ : นางสนมทั้งเจ็ดไม่พอใจนางวิหาร์ที่พยายามปกป้องและโต้เถียงแทนนางสุวิญชา นางสนมทั้งเจ็ดจึงบริภาษนางวิหาร์ว่า

.....
 จิ้งจิกเห็นว่าอิริหารี

กูจะตอบสำนวนไม่ควรคู่

ใส่หัวมึงไปเสียจากเมือง

.....

.....
 มึงพาที่เถียงแทนช่วยแค้นเคือง

เหมือนเอาทองไปถูกระเบื้อง

จะยกเอียงอย่างไรเขาไม่ฟัง

.....

(บทละครเรื่องไชยเชษฐ, 2566)

จากตัวอย่าง (64) นางสนมทั้งเจ็ดเห็นว่านางวิหารีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ เป็นเพียงบ่าวรับใช้แต่กลับพูดจาโต้เถียงนางสนม เหล่านางสนมจึงบริภาษนางวิหารีว่า “กูจะตอบสำนวนไม่ควรคู่ เหมือนเอาทองถูกระเบื้อง” เพื่อชี้ให้เห็นว่านางวิหารีมีสถานภาพต่ำกว่าพวกตน ทั้งนี้สำนวน “เอาทองถูกระเบื้อง” ดัดแปลงมาจาก “เอาทองไปถูกระเบื้อง” หมายถึง ได้ตอบหรือทะเลาะกับคนพาลหรือคนที่มีฐานะต่ำกว่า เป็นการไม่สมควร (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) ใช้สำหรับเตือนสติบุคคลไม่ให้ลดตัวลงไปโต้ตอบหรือทะเลาะกับคนต่ำพาล ทำให้เสียศักดิ์ศรีไม่คู่ควรกัน เป็นการไม่สมควร (ราชบัณฑิตยสถาน, 2555) ฉะนั้นในบริบทนี้ “กูจะตอบสำนวนไม่ควรคู่ เหมือนเอาทองถูกระเบื้อง” จัดเป็นการใช้สำนวนเพื่อชี้ให้เห็นว่านางวิหารีมีสถานภาพต่ำกว่านางสนมทั้งเจ็ด เหล่านางสนมจึงไม่ต้องการลดตัวไปโต้ตอบกับนางวิหารี

(65) เหตุการณ์ : นางตะเภาแก้วและนางตะเภาทองไม่พอใจที่ไกรทองห้ามปรามพวกตนไม่ให้ทำร้ายนางวิมาลา นางตะเภาแก้วและนางตะเภาทองจึงบริภาษไกรทองว่า

.....
ร้องอุแหม่ว่าแม่เจ้าไกร

เจ้ารักชู้ของเจ้าเข้ากับชู้

เมื่อมันเปนมนุษย์อยู่เหนตัว

.....

.....
จะเขียนเสือไว้ให้วัวกลัว

แกลั้งข่มขู่ใครนำใครหัว

จะหลอกข้าให้กลัวฤว่าไร

.....

(บทละครเรื่องไกรทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (65) นางตะเภาแก้วและนางตะเภาทองเห็นว่าไกรทองมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ พยายามข่มขู่ให้พวกตนกลัวและหลงเชื่อว่าหากนางวิมาลาโกรธจะสามารถกลายร่างเป็นจระเข้ได้ นางตะเภาแก้วและนางตะเภาทองจึงบริภาษว่า “ร้องอุแหม่ว่าแม่เจ้าไกร จะเขียนเสือไว้ให้วัวกลัว” เพื่อชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรมไม่เหมาะสมดังกล่าว ทั้งนี้สำนวน “เขียนเสือให้วัวกลัว” หมายถึง ทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งเสียขวัญหรือเกรงขาม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) อย่างไรก็ตามนางทั้งสองไม่เชื่อว่านางวิมาลาจะกลายร่างเป็นจระเข้ได้ดังจะเห็นได้จาก “เมื่อมันเปนมนุษย์อยู่เหนตัว

จะหลอกข้าให้กลัวกว่าไร” ฉะนั้นในบริบทนี้ “ร้องอุแว่วว่าแม่เจ้าใคร จะเขียนเสือไว้ให้วัวกลัว” จัดเป็นการใช้สำนวนเพื่อชี้ให้เห็นว่าใครทงมีพฤติกรรมที่ข่มขู่นางตะเกาแก้วและนางตะเกาทองรู้สึกลัว

3.1.11 การสร้างบริภาษสิ่งอื่น

การสร้างบริภาษสิ่งอื่น หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดกล่าวคำเพื่อแก้งบริภาษสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อกระทบกระทั่งไปยังผู้ที่เป็นเป้าหมายของการบริภาษ ดังตัวอย่าง

(66) เหตุการณ์ : ทศกัณฐ์พยายามพุดจาเกี่ยวพาราสีนางสีดาพร้อมทั้งบริภาษพาดพิงถึงพระรามด้วย ฝ่ายนางสีดาได้ยินเช่นนั้นก็ไม่พอใจทศกัณฐ์อย่างมาก จึงหยิบไม้มาบริภาษว่า

	<u>ไอ้ไม้จิ้งไร้อัปรีย</u>
<u>โฉนมิ่งจิ้งมาตุหมิ่น</u>	<u>พระทรงศิลป์ป็นภพเรื่องศรี</u>
<u>คือพระองค์ทรงอาสน์वासกรี</u>	<u>ภูมiovดารมาผลาญักษ์</u>
<u>ให้สิ้นโคตรวงศ์วงศ์ไอ้พาลา</u>	<u>ซึ่งเบียดเบียนโลกาอาณาจักร</u>
<u>อันตัวของมิ่งนี้ทรลักษณ์</u>	<u>สิบเศียรสิบพักตร์จะปลิวไป</u>
<u>วันเมื่อไปปลักกูมานี้</u>	<u>หากว่ารีบหนีมาได้</u>
<u>แมน้ข้าจะบรรลัย</u>	<u>ด้วยแสงศรชัยชัยพระจักรา</u> ฯ

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

จากตัวอย่าง (66) “ไอ้ไม้จิ้งไร้อัปรีย โฉนมิ่งจิ้งมาตุหมิ่น พระทรงศิลป์ป็นภพเรื่องศรี คือพระองค์ทรงอาสน์वासกรี ภูมiovดารมาผลาญักษ์ ให้สิ้นโคตรวงศ์วงศ์ไอ้พาลา ซึ่งเบียดเบียนโลกาอาณาจักร อันตัวของมิ่งนี้ทรลักษณ์ สิบเศียรสิบพักตร์จะปลิวไป วันเมื่อไปปลักกูมานี้ หากว่ารีบหนีมาได้ แมน้ข้าจะบรรลัย ด้วยแสงศรชัยชัยพระจักรา” สื่อให้เห็นว่า นางสีดาไม่ได้มีเจตนาที่ต้องการจะบริภาษไม้แต่อย่างใด แต่ต้องการบริภาษทศกัณฐ์ดังจะเห็นได้จาก “อันตัวของมิ่งนี้ทรลักษณ์ สิบเศียรสิบพักตร์จะปลิวไป” เป็นการกล่าวถึงผู้ที่มีสิบนหน้า หรือ “วันเมื่อไปปลักกูมานี้ หากว่ารีบหนีมาได้” เป็นการกล่าวถึงผู้ที่ลักพาตัวนางสีดา เมื่อพิจารณาจากบริบทจะพบว่าผู้ที่มีสิบนหน้าและผู้ที่ลักพาตัวนางสีดาก็คือทศกัณฐ์ จึงสรุปได้ว่าในความเป็นจริงแล้วนางสีดาไม่ได้ต้องการบริภาษไม้แต่อย่างใด แต่สร้างบริภาษไม้เพื่อสื่อเจตนาบริภาษไปยังทศกัณฐ์

(67) เหตุการณ์ : นางพิมพิลาไลยไม่พอใจเมื่อทราบข่าวขุนช้างมาสู่ขอตน นางจึงตะโกนบริภาษอ้ายผลผู้เป็นบ่าวรับใช้ว่า

	<u>แม่อ้ายผลหัวล้านไปไหนเหวย</u>
<u>ยศยิ่งใหญ่กระไรเลย</u>	<u>ดอกเตยฤจะปลอมพะยอมไพร</u>
<u>จงทองเอาเงินมาอวดถึง</u>	<u>แม่มิ่งกู่หาปรารถนาไม</u>
<u>ที่เกียรจกรงานนี้สุดใจ</u>	<u>น้ำขอดโองใหม่ไม่พา</u>
<u>อ้ายเจ้าชู้ลอมปอมกระหม่อมบาง</u>	<u>ลอยชายลากหางเที่ยวเกี่ยวหมา</u>
<u>ชิชะแบ่งจันทน์น้ำมันทา</u>	<u>หยงหน้าสองแควเหมือนหางเปีย</u>
<u>หมามันจะเกิดชิงหมาเกิด</u>	<u>มิงไปตายเสียเกิดอ้ายห้าเบี้ย</u>
<u>หน้าตาเช่นนี้จะมีเมีย</u>	<u>อ้ายมะม่วงหมาเลียไม่เลียมใจ</u>
<u>เหมือนแมงปออวดอิทธิว่าฤทธิ์</u>	<u>จะแข่งครุฑข้ามอ่าวทะเลใหญ่</u>
<u>ก้อนเส้าฤจะเท่าเมรุไกร</u>	<u>หิงห้อยไพรจะแข่งแสงสุริยง</u>
<u>ชาติชั่วตัวตั้งนกตะกรม</u>	<u>จะเอ้อมอ้อมอิงอกวิหคหงส์</u>
<u>เขาสีปองเล่นมุขินท์ลง</u>	<u>ตัวพะวงตมกลับทะนงใจ ฯ</u>

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (67) นางพิมพิลาโลยไม่พอใจขุนช้าง นางพิมจึงสร้างคำนายผลผู้เป็น บ่าวรับใช้เพื่อสื่อเจตนาบริภาษไปยังขุนช้างโดยชี้ให้เห็นว่าขุนช้างมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม หรือมี ข้อบกพร่องบางประการ เช่น อวดความร่ำรวยของตนเอง มีรูปลักษณะที่อัปลักษณ์ ไม่เจียมเนื้อเจียมตัว นอกจากนี้นางพิมพิลาโลยยังใช้ความเปรียบเพื่อชี้ให้เห็นว่าขุนช้างมีสถานภาพต่ำต้อยด้อย เช่น เปรียบว่าขุนช้างแย่งหมาเกิด เปรียบเทียบขุนช้างว่าเป็นเพียงก้อนเส้า หรือเปรียบว่าขุนช้างเป็น มะม่วงที่หมาเลียแล้ว จึงสรุปได้ว่าในความเป็นจริงแล้วนางวันทองไม่ได้ต้องการบริภาษนายผลแต่ อย่างไม่ใด แต่สร้างบริภาษนายผลเพื่อสื่อเจตนาบริภาษไปยังขุนช้างดังกล่าว

กล่าวโดยสรุปในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) ทั้งหมด 17 เรื่อง ปรากฏกลวิธีการบริภาษทั้งหมด 11 กลวิธี โดยเรียงจากความถี่มากไปน้อยดังนี้ 1) การใช้คำ ที่มีความหมายเชิงลบ 2) การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน 3) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 4) การใช้ความเปรียบ 5) การระบุว่าไม่ใช่ฐานะของผู้ฟัง 6) การกล่าวตัดสัมพันธ์ 7) การแสดง ความผิดหวัง 8) การกล่าวซ้ำเติม 9) การใช้คู่เปรียบต่าง 10) การใช้สำนวน และ 11) การสร้างบริภาษ สิ่งอื่น

นอกจากนี้ยังพบว่าถ้อยคำบริภาษ 1 ถ้อยคำ ผู้พูดอาจใช้กลวิธีการบริภาษมากกว่า 1 กลวิธี ดังจะเห็นได้จากตัวอย่าง (67) ที่นางวันทองเลือกใช้กลวิธีการสร้างบริภาษสิ่งอื่นเป็นกลวิธีหลัก แต่เมื่อ พิจารณาเนื้อความของถ้อยคำบริภาษดังกล่าวจะพบกลวิธีการบริภาษอื่น ๆ ซ่อนอยู่ในกลวิธีการสร้าง บริภาษด้วย เช่น การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ การใช้ความเปรียบ การใช้คู่เปรียบเทียบ

3.2 เปรียบกลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามปัจจัย ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง

บุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมต่างกันมักจะมีค่านิยม วิถีชีวิต และภาพลักษณ์ประจำตนเอง ต่างกันด้วย ความแตกต่างของสถานภาพทางสังคมนี้อาจสังเกตได้จากสิ่งภายนอก เช่น เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย ทรัพย์สินสมบัติ หรือสิ่งของเครื่องใช้อื่น ๆ เช่น ที่อยู่อาศัย หรือยานพาหนะ นอกจากนี้สถานภาพทางสังคมยังเป็นตัวกำหนดบทบาทของบุคคลในสังคม และทำให้เกิดการกระทำระหว่างกัน กล่าวคือ บุคคลมักจะคำนึงถึงสถานภาพทางสังคมและบทบาทของตนเองและอีกฝ่ายหนึ่งเสมอเมื่อจะปฏิบัติ หรือกระทำการใด ๆ ต่อบุคคลหนึ่ง

โดยทั่วไปสถานภาพทางสังคมมักจะจัดเป็นคู่ ๆ เช่น บิดามารดากับบุตร อาจารย์กับนักศึกษา แพทย์กับผู้ป่วย ทั้งนี้สถานการณ์จะช่วยบ่งชี้ว่าบุคคลใดมีสถานภาพสูงกว่ากัน ต่ำกว่ากัน หรือเท่ากัน ดังที่ อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2544: 104) ระบุว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง” หมายถึง บทบาททางสังคมของผู้พูดกับผู้ฟังเมื่อเปรียบเทียบกัน ซึ่งมีอิทธิพลต่อปฏิกริยาโต้ตอบทางสังคมของผู้พูดกับผู้ฟัง รวมทั้งการใช้ภาษาด้วย อาจกล่าวได้ว่าการสื่อสารแต่ละครั้ง ผู้พูดจะต้องคำนึงว่าผู้ฟังเป็นใคร หรือผู้พูดกำลังพูดอยู่กับใคร หรือผู้พูดเป็นอะไรกับผู้ฟัง

ม.ร.ว. กัลยา ติงศภักดิ์ และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2531) ศึกษาเรื่อง “การใช้คำเรียกขานในภาษาไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์” พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังสามารถจำแนกได้ 3 แบบ ได้แก่ 1) ความสัมพันธ์แบบสมดุลง 2) ความสัมพันธ์แบบไม่สมดุลง และ 3) ความสัมพันธ์แบบเป็นกลาง การศึกษาครั้งนี้มีคำถามวิจัยว่าหากตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังต่างกัน ตัวละครจะเลือกใช้กลวิธีการบริภาษอย่างไร ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเฉพาะความสัมพันธ์แบบไม่สมดุลงเท่านั้น

ผู้วิจัยพบว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีปัจจัยบางประการที่ทำให้ตัวละครมีสถานภาพทางสังคมต่างกัน ตัวละครจึงเลือกใช้กลวิธีการบริภาษต่างกันดังนี้

3.2.1 ปัจจัยที่ทำให้ผู้พูดกับผู้ฟังมีสถานภาพทางสังคมต่างกัน

ปัจจัยที่ทำให้ตัวละครในวรรณคดีไทยประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีสถานภาพทางสังคมต่างกันเมื่อเกิดการเปรียบเทียบกันมี 4 ประการ คือ 1) ชาตกำเนิด 2) ความเป็นนักบวช 3) อายุ และ 4) อำนาจ ดังนี้

3.2.2.1 ชาติกำเนิด

“ชาติกำเนิด” ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง การมีเชื้อสายในวงศ์ตระกูล เผ่าพันธุ์ หรือเชื้อชาติหนึ่ง ๆ การที่จะเกิดในวงศ์ตระกูล เผ่าพันธุ์ หรือเชื้อชาติใด เป็นสิ่งที่บุคคลไม่อาจกำหนดได้ด้วยตัวเอง และวงศ์ตระกูล เผ่าพันธุ์ หรือเชื้อชาติใดจะมีสถานะสูงหรือต่ำก็ขึ้นอยู่กับสังคมกำหนด (กุสุมา รัชมณี และคณะ, 2550: 53) ตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นส่วนมากเห็นว่า ชาติกำเนิดเป็นสิ่งที่สำคัญและช่วยให้บุคคลได้รับความนับถือยกย่องว่าสูงส่ง หรืออาจทำให้ถูกดูถูกเหยียดหยามว่าต่ำต้อยก็ได้ รวมทั้งเชื่อว่าสังคมก็จะประเมินการกระทำของบุคคล โดยเชื่อมโยงกับชาติกำเนิดเสมอ เช่น

ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ ตัวละครส่วนมากโดยเฉพาะตัวละครที่เป็น กษัตริย์มักจะบอกให้อีกฝ่ายทราบว่าตนเองมาจากวงศ์ใด เช่น เมื่อท้าวทศรถไปปราบปทูตพันธุ์ได้ ประกาศตนว่า “เรานี่ชื่อท้าวทศรถ วงศ์พระหริรักษ์จักรา” ส่วนพาลีเนรเทศสุครีพออกจากเมืองก็ กล่าวว่ “เสียทีเป็นน้องร่วมครรรค์ สุริยวงศ์สูงใหญ่” หรือเมื่อทศกัณฐ์กำลังจะพ่ายแพ้ให้แก่พระรามก็ ยังกล่าวว่ “ตัวกูเป็นวงศ์พรหมเศ เลื่องชื่อลือเดชทุกทิศา วันนี้จะสิ้นชีวาจะให้เกียรติปรากฏไว้”

ในบทละครเรื่องอิเหนา นางจินตหราหมักบริภาษว่าตนเองมีชาติกำเนิดที่ ต่ำต้อยกว่านางบุษบา เช่น “ด้วยระเด่นบุษบาโฉมตรู ครอบคูภริมย์สมสอง ไม่ต่ำศักดิ์รูปชั้วเหมือน ตัวน้อง ทั้งพวกพ้องสุริยวงศ์พงศ์พันธุ์” หรือ “อันหนึ่งนางบุษบาบังอร ภูธรก็ได้ตุนาหงัน สมศักดิ์ สมตระกูลเสมอกัน เป็นสุริยวงศ์เทวีผู้ทั้งสองรา อันต่ำข้าบรรดาศักดิ์เหมือนน้องนี้ ไม่ควรที่จะ สนิทสนทนา”

ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นางวันทองหมักบริภาษนางลาวทองโดยกล่าวถึง ชาติกำเนิดว่า “อีลาว” เช่น “ชีชะถ้อยคำอีลาวดอน แงงอนไม่น้อยร้อยภาษา” “ทุตอีลาว ชาวป่าขึ้น หน้าลอย แม่จะต้อยเอาเลือดลงล้างตีน” “นี่อีลาวชาวดอนก่อนเจรจา อีกินกึ่งกำกบจะตบมัน” หรือ “อีลาวมันจะสับยับระยา”

เมื่อพิจารณาตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่าตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทาน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นให้ความสำคัญกับชาติกำเนิดของบุคคล ชาติกำเนิดจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ ตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เชื่อว่าตนเองมีสถานภาพทางสังคมต่าง กับผู้อื่นเมื่อเปรียบเทียบกัน

3.2.2.2 ความเป็นนักบวช

“นักบวช” หมายถึง ผู้ที่ได้เข้าพิธีบวชตามลัทธิศาสนาต่าง ๆ เช่น ภิกษุ สามเณร บาทหลวง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) หรือผู้ที่ถือเพศไ้ว้ผม นุ่งเครื่องแต่งกายบางอย่างหรือ อาจจะไม่มีการนุ่งห่ม เช่น โยคี พรหมณ์ อีกทั้งยังรวมถึงผู้ที่แปลงกายหรือแต่งกายเลียนแบบอย่าง นักบวชแล้วมีบุคคลใดบุคคลหนึ่งเชื่อว่าผู้นั้นเป็นนักบวชจริง เช่น ทศกัณฐ์แปลงกายเป็นกาลสีทิโคดม หลวิชัยแปลงกายเป็นพระฤทธิวิชัย นางยอพระกลั่นแปลงกายเป็นพรหมณ์ยอพระกลั่น ดังนั้น “ความเป็นนักบวช” ในการศึกษาครั้งนี้ จึงหมายถึง สภาวะที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งแสดงให้เห็นหรือ รับรู้ว่าตนเป็นนักบวช

นอกจากชาติกำเนิดจะทำให้บุคคลรู้สึกว่าจะตนเองมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าหรือด้อยกว่าผู้อื่นแล้ว ในบางครั้งความเป็นนักบวชก็สามารถทำให้ตัวละครบางตัวในวรรณคดี ประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าตัวละครอื่นได้ด้วย เช่น

ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ หนุมานได้ทำทนายพระนารทฤๅษีโดยแปลงกายให้ใหญ่คับกระท่อม พระนารทฤๅษีไม่พอใจอย่างมากจึงบันดาลให้เกิดฝนตกลงมาซึ่งทำให้หนุมานรู้สึกหนาว อีกทั้งเสกไม้เท้าให้กลายเป็นปลิงเกาะที่คางหนุมาน ฝ่ายหนุมานเห็นเหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นก็ประจักษ์ในอิทธิฤทธิ์ของพระนารทฤๅษี จึงกราบแสดงความเคารพพระนารทฤๅษีทันทีที่ความว่า “บันดาลชนพองสยองเกล้า กราบลงแทบเท้าชายชวา สรรเสริญการกิจวิทยา วอนขอสมภาพระมุณี”

ในบทละครเรื่องควี ท้าวสันนุราชมีรับสั่งให้ป่าวประกาศหาผู้ที่มีเวทมนตร์คาถามาชุบตัวพระองค์ เหล่าเสนาจึงเชิญพระหลวิชัยฤๅษีที่อ้างว่ามีวิชาเรื่องการชุบตัวมาเข้าเฝ้า เมื่อท้าวสันนุราชเห็นพระหลวิชัยฤๅษีก็รับกราบแสดงความเคารพทันทีที่ความว่า “พระเคารพบนอบนมัสการ ประเคนพานหมากพลูเกาส์ ร้องเรียกเสนาเข้ามาพัด ปฏิบัติวิวัฒนาการพระอาจารย์”

ในเรื่องพระอภัยมณี นางละเวงวัฒนาได้ขึ้นครองราชย์ นางก็ได้อันเชิญสังฆราชบาทหลวงมาเป็นที่ปรึกษา เมื่อนางละเวงวัฒนาพบกับสังฆราชบาทหลวง นางก็กราบแสดงความเคารพทันทีที่ความว่า “นางละเวงวัฒนาอัชฌาณลาด คำนับบาทหลวงต่างไม้กางเขน”

ในบทละครเรื่องมณีพิไชย ท้าวพิไชยนุราชมีรับสั่งให้ประกาศหาผู้ที่มีวิชาความรู้ถอนพิษงูได้ เหล่าเสนาทหารทูลแจ้งว่าพรหมณ์ยอพระกลั่นมีความรู้เรื่องการถอนพิษงู เมื่อท้าวพิไชยนุราชทรงทราบก็มีรับสั่งให้เหล่าทหารนำวอทององค์ใหม่ของพระองค์ไปเชิญพรหมณ์ยอพระกลั่นมาทันทีที่ความว่า “วอทองของกูที่ทำใหม่ จงเอาไปให้เจ้าพรหมณ์ชี่ เชื้อเชิญพุดจาให้จงดี รับเจ้าพรหมณ์ชี่เข้ามา”

เมื่อพิจารณาตัวอย่างข้างต้นจะพบว่าหากตัวละครใดในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความเป็นนักบวชก็มักจะได้รับความเคารพนับถือจากกลุ่มผู้ศรัทธาในกลุ่มความเชื่อนั้น ๆ

3.2.2.3 อายุ

“อายุ” หมายถึง ระยะเวลาของบุคคลใดบุคคลหนึ่งตั้งแต่เกิดหรือมีมาจนถึงเวลาที่กล่าวถึง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) อายุเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญและทำให้บุคคลส่วนใหญ่ในสังคมไทยยึดถือว่าตนเองมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าหรือต่ำกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับกันดังจะเห็นได้จากสำนวนไทยบางสำนวนในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เช่น “อาบน้ำร้อนมาก่อน” หมายถึง เกิดก่อนมีประสบการณ์มากกว่า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) “เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด” หมายถึง ประพฤติตามอย่างผู้ใหญ่ยอมปอดภัย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) “เด็กอมมือ” หมายถึง ผู้ไม่รู้ประสีประสา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) หรือ “คบเด็กสร้างบ้าน” หมายถึง ทำงานใหญ่กับเด็กมักไม่เป็นผล (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

การให้ความสำคัญเกี่ยวกับอายุยังปรากฏในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วยดังจะเห็นได้ว่า ผู้ที่มีอายุน้อยกว่ามักแสดงความเคารพแก่ผู้ที่มีอายุมากกว่า หากผู้ที่มีอายุน้อยกว่ากระทำไม่ดีหรือไม่เหมาะสมก็มักกล่าวขอโทษผู้ที่มีอายุมากกว่า ทั้งนี้ผู้ที่มีอายุน้อยกว่าอาจเป็นน้อง บุตร หลาน หรือผู้ที่มีอายุน้อยกว่าจริง ๆ เช่น

ในบทละครเรื่องสังข์ทอง พี่สาวทั้งหกของนางรจนาพากันบริภาษนางรจนาเนื่องจากนางรจนาขึ้นเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ครอง ฝ่ายนางรจนาไม่พอใจจึงบริภาษโต้ตอบกลับไป แม้กระนั้นนางรจนาก็รู้สึกผิดที่กล่าวล่วงเกินพี่สาวทั้งหกของตนเอง นางจึงแสดงความขอโทษเพื่อชี้ให้เห็นว่าตนยังคงเคารพเหล่าพี่สาวอยู่ แต่ที่ตัดสินใจพูดไปเช่นนั้นเป็นเพราะอารมณ์ชั่ววูบของตน ความว่า “สำคัญว่าพี่น้องท้องเดียวกัน มิรู้มันเหลือแหล่ลูแม่เอ๋ย เป็นผู้ใหญ่ไม่เหมาะมาเยาะเย้ย ขำเกินเลยไปมั่งขอขมา”

ในบทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เมื่อนางศรีสุพรรณได้พบกับท้าวเสนากุณผู้มีศักดิ์เป็นลุง นางศรีสุพรรณก็แสดงความเคารพแก่ท้าวเสนากุณทันทีที่ความว่า “นางสุพรรณนารีมีศักดิ์ จึงคลานขึ้นไปด้วยใจภักดิ์ นงลักษณ์ก้มกราบกับบาทา”

ในบทละครเรื่องมณีพิไชย พราหมณ์ยอพระกลืนสามารถแก้ไขให้นางจันทร์ผู้เป็นพระมารดาของมณีพิไชยฟื้นขึ้นมาได้ ทำให้มณีพิไชยต้องกลายเป็นทาสของพราหมณ์ตามที่ได้สัญญาแก่พราหมณ์ยอพระกลืนไว้ แต่ก่อนที่มณีพิไชยจะติดตามพราหมณ์ไปในป่า มณีพิไชยได้แสดง

ความเคารพท้าวพิชัยนุราชและนางจันทร์ผู้เป็นพระราชบิดาและพระราชมารดาความว่า “พระมณีเศวราสร้อยโศกศัลย์ บังคมลาสององค์ทรงธรรม แล้วจรรจลเดินตามเจ้าพราหมณ์ไป”

ในบทละครเรื่องไชยเชษฐ ไชยเชษฐและพระนารายณ์ธิเบศร์พบกันที่กลางป่าด้วยความบังเอิญและไม่ทราบมาก่อนว่าเป็นพ่อลูกกัน ไชยเชษฐยื่นขวางพระนารายณ์ธิเบศร์จนทำให้เกิดการวิวาทโต้เถียงกันไปมา ฝ่ายไชยเชษฐเห็นว่าพระนารายณ์ธิเบศร์เป็นเพียงเด็กน้อยจึงปลักศิระษะของพระนารายณ์ธิเบศร์ไปมาพร้อมกับบริภาษว่า “จึงตรัสว่าน้อยน้อยเท่านี้ สำนวนถ้วนถ้วนผู้ใหญ่ ว่าพลางยื่นพระหัตถ์ไป จับเกษาเสือกใส่ไปมา”

ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ท้าวเสนากุมมีรับสั่งให้เหล่าเสนาทหารออกไปตามหาสังข์ศิลป์ชัย เหล่าเสนาทหารพบสังข์ศิลป์ชัยโดยบังเอิญและเห็นว่าสังข์ศิลป์ชัยนั้นมีรูปลักษณ์งดงามกว่าเด็กทั่วไป ซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างไม่รู้จักกันมาก่อนว่าแต่ละฝ่ายมีพื้นเพเป็นมาอย่างไร เหล่าเสนาทหารพยายามถามว่าสังข์ศิลป์ชัยเป็นบุตรของผู้ใดและมาจากวงศ์ตระกูลใด แต่สังข์ศิลป์ชัยกลับไม่พอใจที่เหล่าเสนาทหารมาถามเช่นนั้น จึงบริภาษเหล่าเสนาทหาร ฝ่ายเสนาทหารก็บริภาษโต้กลับไปได้ว่า “จึงว่าลูกกะจิริตนิตเดียว มากราดเกรี้ยวเอาผู้ใหญ่ได้ครั้นครอง”

เมื่อพิจารณาตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่าอายุช่วยให้ทราบว่าตัวละครใดในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีสถานภาพสูงหรือต่ำกว่า เช่น บิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่ย่อมมีสถานภาพสูงกว่าบุตร เพราะบิดามารดาหรือผู้ใหญ่เป็นผู้ให้กำเนิดหรือมีลำดับญาติที่สูงกว่า หรือเด็กย่อมมีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าผู้ใหญ่ เพราะสังคมเห็นว่าเด็กมักจะมีประสบการณ์หรือสมรรถภาพไม่เท่ากับผู้ใหญ่

3.2.2.4 อำนาจ

อำนาจ ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง ความสามารถที่บันดาลให้เกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ได้, การบังคับบัญชา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) ทั้งนี้อำนาจอาจมีที่มาจากตำแหน่ง หน้าที่ หรือความรับผิดชอบในกลุ่มสังคมใดสังคมหนึ่ง มาจากลักษณะส่วนบุคคลที่สามารถทำให้ผู้อื่นเกิดความเลื่อมใส ศรัทธา หรือชื่นชอบ มาจากความเชี่ยวชาญ หรือมาจากจังหวะโอกาสที่เอื้อให้บุคคลนั้นใช้อำนาจได้โดยไม่ต้องอยู่ตำแหน่งอย่างเป็นทางการ (ประยงค์ มีใจชื้อ, 2541: 254-256)

อำนาจเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้เกิดสถานภาพทางสังคม เพราะบุคคลที่มีอำนาจน้อยกว่าจะรู้สึกว่าคุณมีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าผู้มีอำนาจมากกว่า เช่น มนุษย์เคารพบูชาเทพเพราะเชื่อว่าเทพสามารถบันดาลให้คำร้องขอของมนุษย์เป็นจริงได้ ประชาชนยกย่องและเกรงกลัวกษัตริย์เพราะกษัตริย์มีอำนาจสั่งการสูงสุดในฝ่ายมนุษย์ หรือผู้ได้บังคับบัญชาก็ต้องเชื่อฟัง

และปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ทั้งนี้ตัวละครที่มีอำนาจในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็มักจะจัดว่าเป็นผู้มีสถานภาพทางสังคมสูง ดังตัวอย่าง

ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระอุมาไม่พอใจที่หนุมานลอบเข้ามาหักต้นไม้ในสวนของพระองค์ พระองค์จึงสาปให้หนุมานมีพลังกำลัลงครั้งหนึ่งความว่า “ให้กำลัเอ็งน้อยถอยถึง สมน้ำหน้ามึงที่อวดหาญ ตามคำกุสาปสาบาน” หนุมานสำนึกผิดจึงอ่อนน้อมและร้องขอให้พระอุมายกโทษให้ความว่า “ขูลีกรสนองพระบัญชา อันตัวของข้านี้เฝ้าโศก โทษถึงสิ้นชีพสังขาร ไม่รู้สวนเทพมารดา สำคัญว่าปากก็ดีใจ เห็นลูกไม้สุกกก็เก็บกิน จะดูหมิ่นพระองค์ก็หาไม่ ซึ่งตัวข้าทำประมาทไป พระแม่จงได้ปราณี” ในบริบทนี้จะเห็นว่าพระอุมานั้นมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าหนุมาน

ในบทละครเรื่องสังข์ทอง พระอินทร์ทำท้าวสามนต์ตีคลีชิงเมือง ฝ่ายท้าวสามนต์ได้แต่นั่งนิ่งและไม่ตรัสตอบพระอินทร์แต่อย่างใดดังจะเห็นได้จาก “นี่แน่ท้าวสามนต์เป็นใหญ่ นั่งนิ่งก้มหน้าอยู่ว่าไร จะต่อตีหรือไม่จงบอกมา” นอกจากนี้ท้าวสามนต์ยังแสดงอาการประหม่ากลัวต่อคำทำของพระอินทร์ดังจะเห็นได้จาก “ทำหน้าที่เขี้ยวเหลียวดูนางมณฑา หูตบ้องแหวเหมือนแมวคราว เรียกเมียว่าช่วยพี่ด้วยสิ สิ้นสติตกประหม่าขาว ความกลัวตัวสั้นอยู่ท้าวท้าว มันให้หนาวสะท้านรำคาญใจ” ในบริบทนี้จะเห็นว่าพระอินทร์นั้นมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าท้าวสามนต์

ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน สมเด็จพระพันวษาทรงตัดสินให้ประหารนางวันทองด้วยทรงเห็นว่านางวันทองเป็นผู้หญิงที่ไม่ดีความว่า “เร่งเร็วแหวยพระยายมราช ไปฟันฟาดเสียให้มันเป็นผี ออกเอาขวานผ่าอย่าปราณี อย่าให้มีโลहितติดดินกู เอาใบตองรองไว้ให้หมากิน ตกดินจะอปริยกาลืออยู่ ฟันให้หญิงชายทั้งหลายดู” ส่วนนางวันทองนั้นทำได้เพียงนั่งนิ่งตัวสั้น จากนั้นก็ถูกพระยายมราชคุมตัวไปยังลานประหารความว่า “ครานั้นวันทองสยองหัว ความกลัวตัวสั้นอยู่หัวไหน” ในบริบทนี้จะพบว่าสมเด็จพระพันวษามีสถานภาพทางสังคมสูงกว่านางวันทองดังจะเห็นได้จากสั่งให้ประหารนางวันทอง

ในบทละครเรื่องแก้วหน้าม้า ท้าวมงคลราชไม่พอใจที่สองตายายเข้ามาทูลขอให้พระองค์รับนางแก้วเข้ามาอยู่ในวัง พระองค์ให้สัญญาว่าจะรับนางแก้วตามที่ทูลขอ แต่กำหนดเงื่อนไขว่านางแก้วจะต้องนำเขาพระสุเมรุมาถวายภายในสามเดือน หากนางแก้วไม่อาจทำตามเงื่อนไขได้ก็จะถูกประหารพร้อมกันกับตายายความว่า “แม้มีได้โดยในสัญญา จะเช่นฆ่าสิ้นวงศ์พงศ์พันธุ์” ในบริบทนี้แสดงให้เห็นว่าท้าวมงคลราชมีสถานภาพสูงกว่าตา ยาย และนางแก้ว

ในบทละครเรื่องอิเหนา สังคามาระตออยากทราบว่ามีสาอุณากรรมนั้น แท้จริงแล้วเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย ฝ่ายยาหุได้ยินดังนั้นจึงอาสาไปสอดแนมให้ด้วยการลอบเข้าไปยัง บริเวณที่อุณากรรมสร้งน้ำ เมื่อมีสาอุณากรรมทราบก็ไม่พอใจบ่าวรับใช้ที่ปล่อยให้ยาหุเข้ามา จึงส่ง ลงโทษนายประตอความว่า “กูก็ได้ประกาศไว้ขาดอยู่ เหตุใดนายประตอจึงไม่ห้าม มันละเมิดคำเราเบา ความ ให้มัดไว้สักสามนาฬิกา” ในบริบทนี้แสดงให้เห็นว่ามีสาอุณากรรมมีสถานภาพสูงกว่านายประตอ

เมื่อพิจารณาตัวอย่างข้างต้นจะพบว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้น หากตัวละครใดมีอำนาจที่ให้คุณหรือให้โทษแก่ตัวละครอื่นได้ ตัวละครนั้นจะจัด ว่ามีสถานภาพสูงกว่าตัวละครที่ไม่มีอำนาจ

ชาติกำเนิด ความเป็นนักบวช อายุ และอำนาจ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ตัวละครใน วรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) ทั้งหมด 17 เรื่อง มีสถานภาพทาง สังคมต่างกันเมื่อเปรียบเทียบกัน อีกทั้งยังมีอิทธิพลในการกำหนดบทบาทของตัวละครและทำให้เกิด การกระทำระหว่างกันด้วย

3.2.2 เปรียบเทียบกลวิธีการบรรยายตามความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังแบบไม่สมมูล

ผู้วิจัยจะนำปัจจัยที่ทำให้ผู้พูดกับผู้ฟังมีสถานภาพทางสังคมต่างกันในข้อ 3.2.1 มาใช้ เพื่อจัดคู่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้มุ่งค้นหาข้อพิสูจน์ว่าความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังจะมีอิทธิพล ต่อการบรรยายของตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหรือไม่ หากตัวละคร มีความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังต่างกัน ตัวละครจะเลือกใช้กลวิธีการบรรยายอย่างไร ฉะนั้น การศึกษาครั้งนี้จะเลือกศึกษาเฉพาะความสัมพันธ์แบบไม่สมมูลไม่สมมูลเท่านั้น

“ความสัมพันธ์แบบไม่สมมูล” ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ พูดกับผู้ฟังที่มีสถานภาพแตกต่างกัน ผู้พูดอาจมีสถานภาพสูงหรือต่ำกว่าผู้ฟังก็ได้ แต่ไม่เท่ากัน การมี สถานภาพสูงกว่านี้อาจเนื่องด้วยมีอายุหรือมีประสบการณ์มากกว่า หรือมีอำนาจและบุญคุณเหนืออีก ฝ่าย (ม.ร.ว. กัลยา ดิงศภักดิ์ และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2531: 31)

ผลการศึกษาพบว่าคู่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังแบบไม่สมมูลในวรรณคดี ประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสามารถจำแนกได้ 4 คู่ ได้แก่ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์ กับสามัญชน 2) ความสัมพันธ์นักบวชกับฆราวาส 3) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้อยู่ใต้ บังคับบัญชา และ 4) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย ดังนี้

3.2.2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับสามัญชน

ในการศึกษาครั้งนี้ “กษัตริย์” หมายถึง พระเจ้าแผ่นดินผู้ครองเมืองใดเมืองหนึ่ง ทั้งนี้พระเจ้าแผ่นดินอาจเป็นเพศชายหรือหญิงก็ได้ อีกทั้งยังรวมถึงพระชายา พระสวามี และพระญาติของพระเจ้าแผ่นดิน นอกจากนี้ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนพระเจ้าแผ่นดิน หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่มีผู้เชื่อว่าบุคคลเป็นกษัตริย์ ผู้วิจัยก็จะจัดว่าผู้นั้นเป็นกษัตริย์ด้วย ส่วน “สามัญชน” หมายถึง บุคคลธรรมดาทั่วไปที่ไม่ใช่พระเจ้าแผ่นดิน ไม่ใช่ทหาร และไม่ใช่ข้าราชการบริพาร หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่มีผู้อื่นเชื่อว่าบุคคลนั้นเป็นสามัญชน

ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับสามัญชนเป็นความสัมพันธ์ที่ตัวละครกษัตริย์บริภาษตัวละครสามัญชน หรือตัวละครสามัญชนบริภาษตัวละครกษัตริย์ดังตัวอย่างในตารางที่ 6 ตารางที่ 6 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับสามัญชน

เรื่อง	กษัตริย์-สามัญชน	สามัญชน-กษัตริย์
1. ชุนซ่างชุนแผน	สมเด็จพระพันวษา - นางวันทอง สมเด็จพระพันวษา - นางสร้อยฟ้า	-
2. สังข์ทอง	ท้าวสามนต์ - เจ้าเงาะ	-
3. แก้วหน้าม้า	ท้าวมงคลราช - ตายาย ท้าวมงคลราช - นางแก้ว	-

ตารางที่ 6 แสดงให้เห็นว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครกษัตริย์จะบริภาษตัวละครสามัญชนเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น เช่น ในเสภาเรื่องชุนซ่างชุนแผน สมเด็จพระพันวษาบริภาษนางวันทองและนางสร้อยฟ้าต่อหน้าธารกำนัลก่อนที่จะมีรับสั่งให้ลงโทษนางทั้งสองคน ส่วนในบทละครเรื่องสังข์ทอง ท้าวสามนต์บริภาษเจ้าเงาะเกี่ยวกับรูปลักษณะต่อหน้าธารกำนัล หรือในบทละครเรื่องแก้วหน้าม้า ท้าวมงคลราชบริภาษตายาย และนางแก้วที่มาทวงถามสัญญาต่อหน้าธารกำนัล อย่างไรก็ตามการศึกษาครั้งนี้ ไม่พบตัวละครสามัญชนบริภาษตัวละครกษัตริย์ แต่พบข้อสังเกตว่าหากตัวละครสามัญชนถูกตัวละครกษัตริย์บริภาษ ตัวละครสามัญชนนั้นจะนิ่งเงียบหรือทำได้เพียงแสดงอาการปฏิกิริยาหวาดกลัวออกมาอย่างชัดเจนเท่านั้น

ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครกษัตริย์จะบริภาษตัวละครสามัญชนด้วยกลวิธีการบริภาษดังนี้

ตารางที่ 7 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์: กษัตริย์ - สามัญชน

กลวิธีการบริภาษ	กษัตริย์ - สามัญชน	
	ความถี่	ร้อยละ
1. การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ	17	44.74
2. การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน	15	39.47
3. การใช้ความเปรียบ	3	7.90
4. การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง	2	5.26
5. การแสดงความผิดหวัง	1	2.63
รวม	38	100

ตารางที่ 7 แสดงให้เห็นว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น หากตัวละครกษัตริย์บริภาษตัวละครสามัญชน ตัวละครกษัตริย์จะใช้กลวิธีการบริภาษทั้งหมด 5 กลวิธี โดยเรียงจากความถี่มากไปน้อยดังนี้ 1) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 2) การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน 3) การใช้ความเปรียบ 4) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และ 5) การแสดงความผิดหวัง ทั้งนี้ตัวละครกษัตริย์จะบริภาษตัวละครสามัญชนด้วยการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบมากที่สุด ปรากฏความถี่ทั้งหมด 17 ครั้ง หรือคิดเป็นร้อยละ 44.74 ดังตัวอย่าง

(68) เหตุการณ์ : สมเด็จพระพันวษากริ้วที่นางสร้อยฟ้าทำเสน่ห์ใส่จมีนไวยจนทำให้เกิดความวุ่นวายขึ้น พระองค์จึงทรงบริภาษนางสร้อยฟ้าว่า

.....
 กุ๊กซุบเลี้ยงมึงถึงขนาด

ทำเสน่ห์เล่ห์กลชนอัปรีย์

.....

.....
 ทั้งสกุลรุนชาติก็ส่งศรี

มึงโลกประเวณีนี้เหลือใจ

.....

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (68) “ทำเสน่ห์เล่ห์กลชนอัปรีย์ มึงโลกประเวณีนี้เหลือใจ” เป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเพื่อชี้ให้เห็นว่านางสร้อยฟ้ากระทำไม่เหมาะสม คือ นางทะยานอยากความรักจากจมีนไวยอย่างมากจนต้องขอให้เถรवादช่วยทำเสน่ห์ให้จมีนไวยหลงรักนางและเกลียดนางศรีมาลา การกระทำของนางสร้อยฟ้านี้ทำให้บุคคลในครอบครัวของจมีนไวยบาดหมางใจและทำร้ายร่างกายกัน

(69) เหตุการณ์ : ท้าวสามนต์ไม่พอใจที่นางรจนาเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ครอง จึงบริภาษนางรจนาและบริภาษรูปลักษณะเจ้าเงาะว่า

	อิรจนาคูดุ้มิ่งช่างมั่งง่าย
ทรลักษณ์อัปรียไม่มีอาย	หน่อกษัตริย์ทั้งหลายไม่เอื้อเพื่อ
มารัก <u>เงาะทรพลคนอุบาทว์</u>	ทุกช่างชั่วชาติประหลาดเหลือ

(บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (69) แม้ในบริบทนี้ท้าวสามนต์จะต้องการบริภาษนางรจนาเป็นหลัก แต่ในขณะที่เดียวกันท้าวสามนต์ก็ได้บริภาษถึงเจ้าเงาะที่อยู่ร่วมเหตุการณ์ด้วย ดังจะเห็นได้จากการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวรูปลักษณ์เพื่อชี้ให้เห็นว่าเจ้าเงาะมีรูปลักษณ์อัปลักษณ์ซึ่งไม่คู่ควรกับนางรจนาความว่า “เงาะทรพลคนอุบาทว์”

(70) เหตุการณ์ : ตากบยายของนางแก้วมาทูลทวงถามสัญญาที่พระพิณทองได้ให้ไว้ ฝ่ายท้าวมงคลราชเห็นเช่นนั้นก็ไม่พอใจจึงบริภาษนางแก้วว่า

<u>ชาติหญิงแพศยาอาธรรม</u>	จะพันผูกลูกเราเอาเป็นผัว
<u>โอหังจิ้งไรไ้ตัว</u>	นำตัดหัวให้สาแก่อาธรรม
แต่ได้ว่าเขาคกก็ยกข้อ	ขันขอเป็นหม่อมจอมสนม
<u>ดูถูกจงทองพองลม</u>	<u>โง่งมลบหลู่ดูแลน</u>

(บทละครเรื่องแก้วหน้าม้า, 2566)

จากตัวอย่าง (70) ท้าวมงคลราชเห็นว่านางแก้วเป็นผู้หญิงที่ไม่ดี คือ ทูลทวงสัญญาที่พระพิณทองเคยให้ไว้ว่าจะแต่งตั้งให้นางเป็นชายา ทั้งนี้ท้าวมงคลราชไม่ปรารถนาที่จะรับนางเป็นพระสนม (ลูกสะใภ้) จึงบริภาษนางแก้วด้วยการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเพื่อชี้ให้เห็นว่านางนั้นเป็นผู้หญิงไม่ดีและทะยานอยากเกินตัวความว่า “ชาติหญิงแพศยาอาธรรม” “โอหังจิ้งไรไ้ตัว” และ “ดูถูกจงทองพองลม โง่งมลบหลู่ดูแลน”

สาเหตุที่ใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเป็นกลวิธีที่ตัวละครกษัตริย์เลือกใช้มากที่สุดอาจเป็นเพราะตัวละครกษัตริย์นั้นมีอำนาจสูงสุดในการปกครองและมีหน้าที่ดูแลบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อย ดังจะเห็นได้ว่าตัวละครกษัตริย์สามารถออกคำสั่ง ตัดสิน ลงโทษ หรือแม้แต่สั่งประหารชีวิตตัวละครสามัญชนตามความเห็นของตนได้ หากตัวละครกษัตริย์เห็นว่าตัวละครสามัญชนมี

ข้อบกพร่อง หรือมีพฤติกรรมอันขัดต่อศีลธรรมหรือวัฒนธรรมของสังคม ซึ่งทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือไม่พอใจ ตัวละครกษัตริย์ก็จะนำข้อบกพร่องหรือพฤติกรรมดังกล่าวมาบริภาษอย่างตรงไปตรงมา โดยไม่จำเป็นต้องรักษาหน้าของตัวละครสามัญชน ในทางตรงข้ามหากตัวละครสามัญชนถูกตัวละครกษัตริย์บริภาษ ตัวละครสามัญชนก็จะทำได้เพียงแสดงความหวาดกลัวออกมาเท่านั้นและไม่บริภาษโต้ตอบตัวละครกษัตริย์แต่อย่างใด

3.2.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างนักบวชกับฆราวาส

ในการศึกษาครั้งนี้ “นักบวช” หมายถึง ผู้ที่ได้เข้าพิธีบวชตามลัทธิศาสนาต่าง ๆ เช่น ภิกษุ สามเณร บาทหลวง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) หรือผู้ที่ถือเพศไฉวม นุ่งห่มเครื่องแต่งกายบางอย่างหรืออาจจะไม่มีเครื่องนุ่งห่ม เช่น โยคี พรหมณ์ อีกทั้งยังรวมถึงผู้ที่แปลงกายหรือแต่งกายเลียนแบบอย่างนักบวชแล้วมีบุคคลใดบุคคลหนึ่งเชื่อว่าผู้นั้นเป็นนักบวชจริง ส่วน “ฆราวาส” หมายถึง บุคคลทั่วไปที่ไม่ใช่ นักบวช อาจเป็นกษัตริย์ ขุนนาง หรือสามัญชนก็ได้

ความสัมพันธ์ระหว่างนักบวชกับฆราวาสเป็นความสัมพันธ์ที่ตัวละครนักบวชบริภาษตัวละครฆราวาส หรือตัวละครฆราวาสบริภาษตัวละครนักบวชดังตารางที่ 8

ตารางที่ 8 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างนักบวชกับฆราวาส

เรื่อง	นักบวช - ฆราวาส	ฆราวาส - นักบวช
1. มณีพิไชย	พรหมณ์ยอพระกลืน - มณีพิไชย	มณีพิไชย - พรหมณ์ยอพระกลืน
2. คาวี	พระหลวิชัยฤๅษี - ท้าวสันนุราช พระหลวิชัยฤๅษี - นางคันธมาลี	ท้าวสันนุราช - พระหลวิชัยฤๅษี นางคันธมาลี - พระหลวิชัยฤๅษี
3. พระอภัยมณี	พระโยคี - นางผีเสื้อสมุทร สังฆราชบาทหลวง - นางละเวงวิณฬา	นางผีเสื้อสมุทร - พระโยคี สุตสาคร - ซีเปลือย เจ้าเมืองการะเวก - ซีเปลือย นางละเวงวิณฬา - สังฆราชบาทหลวง

ตารางที่ 8 แสดงให้เห็นว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครนักบวชสามารถบริภาษตัวละครฆราวาสได้ หากตัวละครฆราวาสนั้นประพฤติตนไม่เหมาะสม เช่น ในบทละครเรื่องมณีพิไชย พรหมณ์ยอพระกลืนเชื่อว่ามณีพิไชยพยายามลวนลามน้องสาวที่ตนมอบหมายให้มาดูแลมณีพิไชย พรหมณ์ยอพระกลืนไม่พอใจจึงบริภาษมณีพิไชย ส่วนในบทละครเรื่องคาวี พระหลวิชัยฤๅษีไม่พอใจที่ท้าวสันนุราชหวาดกลัวกองไฟที่ใช้ประกอบพิธีชุบตัว

พระหลวิชัยฤๅษีจึงบริภาษท้าวสันนุราช หรือในเรื่องพระอภัยมณี พระโยคีบริภาษนางผีเสื้อสมุทร เพราะเห็นว่านางผีเสื้อสมุทรมันไม่ยอมฟังคำตักเตือนและบริภาษได้เถียงตน

หากตัวละครนักบวชประพฤติตนไม่เหมาะสมตามวิสัยของนักบวชหรือ ก้าวภายในกิจของตัวละครฆราวาส ตัวละครฆราวาสก็สามารถบริภาษตัวละครนักบวชได้เช่นกัน เช่น ในบทละครเรื่องมณีพิไชย มณีพิไชยบริภาษพราหมณ์ยอพระกลิ่นที่ไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบก่อน จนหลงเชื่อคำพูดของบุคคลอื่น ในบทละครเรื่องควาวิ นางคันทมาลีบริภาษพระหลวิชัยฤๅษีที่บริภาษ รูปลักษณะของตน หรือในเรื่องพระอภัยมณี สุดสาครบริภาษซีเปลือยที่วางอุบายเพื่อชิงไม้เท้าวิเศษและ ม้านิลมังกรของตนไป

ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครนักบวชจะ บริภาษตัวละครฆราวาสด้วยกลวิธีการบริภาษดังตารางที่ 9

ตารางที่ 9 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์: นักบวช-ฆราวาส

กลวิธีการบริภาษ	นักบวช - ฆราวาส	
	ความถี่	ร้อยละ
1. การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ	89	35.18
2. การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน	84	33.20
3. การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง	30	11.86
4. การแสดงความผิดหวัง	20	7.91
5. การใช้สำนวน	12	4.74
6. การใช้ความเปรียบ	12	4.74
7. การกล่าวตัดสัมพันธ์	6	2.37
รวม	253	100

ตารางที่ 9 แสดงให้เห็นว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น หากตัวละครนักบวชบริภาษตัวละครฆราวาส ตัวละครนักบวชมักใช้กลวิธีการบริภาษทั้งหมด 7 กลวิธี โดยเรียงจากความถี่มากไปน้อย ดังนี้ 1) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 2) การใช้ถ้อยคำ นัยผกผัน 3) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 4) การแสดงความผิดหวัง 5) การใช้สำนวน 6) การใช้ความเปรียบ และ 7) การกล่าวตัดสัมพันธ์ ส่วนกลวิธีการบริภาษที่ตัวละครนักบวชเลือกใช้ เพื่อบริภาษตัวละครฆราวาสมากที่สุด คือ การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ ปรากฏทั้งหมด 89 ครั้ง หรือคิดเป็นร้อยละ 35.18 ดังตัวอย่าง

(71) เหตุการณ์ : พราหมณ์ยอพระกลืนไม่พอใจที่ฤๅมณีพิไชยลวนลาม
พราหมณ์ยอพระกลืนจึงบริภาษมณีพิไชยว่า

.....
เออะไรไม่ควรมาลวนลาม
ข้านี้มีใช้นายหม่อมฤๅ

.....
เข้าชี้ชีพราหมณ์เป็นน่าชัง
ไม่นับถือยำเวยเกรงใจมั่ง

(บทละครเรื่องมณีพิไชย, 2566)

จากตัวอย่าง (71) พราหมณ์ยอพระกลืนเห็นว่ามณีพิไชยมีพฤติกรรม
ไม่เหมาะสม คือ พยายามล่วงเกินด้วยการตะแคงเนื้อตึงตัวตนโดยไม่ได้มีความเคารพและเกรงกลัวแต่
อย่างใด ด้วยเหตุนี้พราหมณ์ยอพระกลืนจึงใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเพื่อชี้ให้เห็นพฤติกรรม
ไม่เหมาะสมดังกล่าวความว่า “เข้าชี้ชีพราหมณ์เป็นน่าชัง” และ “ไม่นับถือยำเวยเกรงใจมั่ง”

(72) เหตุการณ์ : พระหลวิชัยฤๅษีไม่พอใจที่นางคันธมาลีพาลมาบริภาษตน
พระหลวิชัยฤๅษีจึงบริภาษนางคันธมาลิลับว่า

ลมเอยลมเต็บ
ดูหมิ่นฤๅษีชีพราหมณ์

ถ้อยคำกำเริบหยาบหยาม
ลวนลามเลี้ยวลดชดลั่น

(บทละครเรื่องแก้วหน้าม้า, 2566)

จากตัวอย่าง (72) พระหลวิชัยฤๅษีใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเพื่อแสดงให้
เห็นว่านางคันธมาลีมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ มีกิริยาวาจาไม่สุภาพและบริภาษได้เถียงนักบวชอย่าง
ไม่ลดละดังจะเห็นได้จาก “ถ้อยคำกำเริบหยาบหยาม ดูหมิ่นฤๅษีพราหมณ์ ลวนลามเลี้ยวลดชดลั่น”

(73) เหตุการณ์ : สังฆราชบาทหลวงไม่พอใจที่นางละเวงวิณพากลายเป็น
ชายาของพระอภัยมณี สังฆราชบาทหลวงจึงบริภาษนางละเวงวิณพาวว่า

.....
กูเจ็บแค้นแทนด้วยจึงช่วยมึง
ยังลวงหลอกหลอกกลับไปรับชู้
มึงผ่าเหล่าผ่าพันธุ์วิณพา

อิเจ้าเล่ห์ลวงกูไม่รู้ถึง
เพราะคิดถึงคุณท้าวเจ้าลังกา
มาเป็นคู่หูขาดพระศาสนา
คบขี้ขามาเลี้ยงไว้เคียงตัว

(พระอภัยมณี, 2566)

จากตัวอย่าง (73) เดิมทีนางละเวงวันพาไม่พอใจที่พระอภัยมณีทำให้เจ้าลิงกาและอุศเรนผู้เป็นพระบิดาและพระเชษฐาของนางสิ้นชีพ นางจึงวางแผนแก้แค้นพระอภัยมณี อยู่เสมอโดยมีสังฆราชบาทหลวงเป็นผู้ให้คำปรึกษา แต่เมื่อเวลาผ่านไปนางกลับใจอ่อนยอมเป็นชายาของพระอภัยมณี ด้วยเหตุนี้ทำให้สังฆราชบาทหลวงไม่พอใจนางละเวงวันพา จึงใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเพื่อชี้ให้เห็นว่านางนั้นมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ ลวงให้ตนหลงเชื่อและช่วยวางแผนแก้แค้นพระอภัยมณี แต่ท้ายที่สุดนางกลับล้มเลิกแผนการทั้งหมด ยิ่งไปกว่านั้นนางยังหลงรักพระอภัยมณีผู้เป็นศัตรูอีกด้วยดังจะเห็นได้จาก “โอเจ้าเล่ห์ลวงกูไม่รู้ถึง” “ยังลวงหลอกกลอกกลับไปรับชู้” และ “มึงผ่าเหล่าผ่าพันธุ์อ้วมหา”

สาเหตุที่ใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเป็นกลวิธีที่ตัวละครนักบวชเลือกใช้มากที่สุดอาจเป็นเพราะตัวละครนักบวชมักเป็นผู้บ่าเพ็ดบะ บ่าเพ็ดบะ มีอิทธิฤทธิ์ เป็นผู้มีความรู้ และเป็นที่ยิ่งใหญ่แก่ผู้อื่น จึงทำให้ตัวละครนักบวชมีสถานภาพสูงกว่าผู้อื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งสูงกว่าตัวละครกษัตริย์ ดังจะเห็นได้จากตัวละครกษัตริย์มักจะแสดงความเคารพและเชื่อฟังตัวละครนักบวช หรือบางครั้งตัวละครนักบวชสามารถบริภาษตัวละครกษัตริย์ต่อหน้าธารกำนัลอย่างตรงไปตรงมา นอกจากนี้นักบวชยังมีอิทธิฤทธิ์ที่บันดาลสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดแก่ตัวละครฆราวาสได้ด้วย หากตัวละครนักบวชเห็นว่าตัวละครฆราวาสมีข้อบกพร่องหรือมีพฤติกรรมไม่ดีไม่เหมาะสมซึ่งขัดต่อศีลธรรมหรือวัฒนธรรมของสังคม หรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ตัวละครนักบวชก็จะนำข้อบกพร่องหรือพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมนั้นมาบริภาษอย่างตรงไปตรงมาโดยไม่จำเป็นต้องเกรงกลัวตัวละครฆราวาส

ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครฆราวาสจะบริภาษตัวละครนักบวชด้วยกลวิธีการบริภาษดังตารางที่ 10

ตารางที่ 10 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์: ฆราวาส - นักบวช

กลวิธีการบริภาษ	ฆราวาส - นักบวช	
	ความถี่	ร้อยละ
1. การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน	108	58.06
2. การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ	36	19.35
3. การระบุว่าไม่ใช่ธุระของผู้ฟัง	18	9.68
4. การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง	12	6.45
5. การแสดงความผิดหวัง	6	3.23
6. การกล่าวตัดสัมพันธ์	6	3.23
รวม	186	100

ตารางที่ 10 แสดงให้เห็นว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น หากตัวละครฆราวาสปรึกษาตัวละครนักรบ ขว ตัวละครฆราวาสจะเลือกใช้กลวิธีการปรึกษา ทั้งหมด 6 กลวิธี โดยเรียงจากความถี่มากไปน้อย ดังนี้ 1) การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน 2) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 3) การระบุว่าไม่ใช่ฐานะของผู้ฟัง 4) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 5) การแสดงความผิดหวัง และ 6) การกล่าวตัดสัมพันธ์ ส่วนกลวิธีการปรึกษาที่ตัวละครฆราวาสเลือกใช้เพื่อปรึกษาตัวละครนักรบมากที่สุด คือ การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน ปรากฏทั้งหมด 108 ครั้ง หรือคิดเป็นร้อยละ 58.06 ดังตัวอย่าง

(74) เหตุการณ์ : นางคันทมาลีไม่พอใจที่พระหลวิชัยฤๅษีกล่าวอ้างว่าทำวสันนุราชยกนางให้เป็นบริวารของพระฤๅษีด้วย นางจึงปรึกษาพระหลวิชัยฤๅษีว่า

นำเอยน้าหัวเราะ	พลงตบมือเยาะเย้ยหยัน
<u>เออกระนั้นฤๅคะพระนักรรรม์</u>	<u>ดิฉันฟังรู้ว่าเปนนาย</u>
<u>สมบัติบ้านเมืองแลเครื่องยศ</u>	<u>พระยายกให้หมดมอบถวาย</u>
<u>บริบูรณ์ทุกสิ่งข้าหญิงชาย</u>	<u>มั่งมีมากมายเจียนวยเรา</u>

(บทละครเรื่องควาวิ, 2566)

จากตัวอย่าง (74) พระหลวิชัยฤๅษีกล่าวอ้างว่าทำวสันนุราชได้แบ่งราชสมบัติ อำนาจในการปกครองบ้านเมือง และนางคันทมาลีให้แต่ตนความว่า “สมบัติพิศสถานในแผ่นดิน ทำว ยินยอมยกให้แก่กู จริงจริงนะสีดาไม่ว่าเล่น พระยาเธอเปนพยานอยู่ ถึงตัวเองอีถ้าซื่อรู้ ก็เปนข้าของ กูด้วยเหมือนกัน” ฝ่ายนางคันทมาลีได้ยินเช่นนั้นก็ไม่พอใจ จึงใช้ถ้อยคำนัยผกผันด้วยการนำคำพูดที่ พระหลวิชัยฤๅษีกล่าวไว้มากล่าวซ้ำอีกครั้งเพื่อชี้ให้เห็นว่าคำพูดของพระหลวิชัยฤๅษีนั้นไม่น่าเชื่อถือ ดังจะเห็นได้จาก “เออกระนั้นฤๅคะพระนักรรรม์ ดิฉันฟังรู้ว่าเปนนาย สมบัติบ้านเมืองแลเครื่องยศ พระยายกให้หมดมอบถวาย บริบูรณ์ทุกสิ่งข้าหญิงชาย มั่งมีมากมายเจียนวยเรา”

(75) เหตุการณ์ : พระโยคีพยายามตักเตือนและสั่งสอนนางผีเสื้อสมุทร แต่นางผีเสื้อสมุทกลับไม่พอใจและปรึกษาพระโยคีว่า

	<u>มาตั้งห้องศีลจะมีอยู่ที่ไหน</u>
ช่างเณโยคีเห็นเขาใช้	ไม่อยู่ในศีลสัตย์มาตัดรอน

(พระอภัยมณี, 2566)

จากตัวอย่าง (75) “มาตั้งช่องจะมีศีลอยู่ที่ไหน” จัดเป็นถ้อยคำนัยผกผัน เนื่องจากนางผีเสื้อสมุทรจงใจละเมิดเงื่อนไขความจริงใจของวัจนกรรมการถาม ดังจะเห็นได้ว่านางผีเสื้อสมุทรไม่ได้ต้องการคำตอบจากพระโยคีแต่อย่างใด แต่ต้องการบริภาษและชี้ให้เห็นว่าพระโยคีกระทำไม่เหมาะสม คือ ให้อภัยแก่พระอภัยมณีและนางเงือกเพื่อหลบหนีจากนางผีเสื้อสมุทร ดังนั้น “มาตั้งช่องจะมีศีลอยู่ที่ไหน” ในบริบทนี้จึงเป็นการใช้ถ้อยคำนัยผกผันที่สื่อเจตนาบริภาษพระโยคี

(76) เหตุการณ์ : นางละเวงวิณหาไม่พอใจที่สังฆราชบาทหลวงได้ยุยงให้ มังคลาเอาโคตรเพชรคืนมาจากเมืองการเวก นางจึงบริภาษสังฆราชบาทหลวงว่า

.....
ใครบอนบอกออกให้รู้ครูหรือใคร
เที่ยวรบพุ่งกรุงผลิกรมจักร

.....
สอนให้ไปชิงเขาเผาพารา
ให้เสียดักดีสุริยวงศ์เผ่าพงศา

(พระอภัยมณี, 2566)

จากตัวอย่าง (76) “ใครบอนบอกออกให้รู้ครูหรือใคร สอนให้ไปชิงเขาเผาพารา เที่ยวรบพุ่งกรุงผลิกรมจักร ให้เสียดักดีสุริยวงศ์เผ่าพงศา” จัดเป็นถ้อยคำนัยผกผัน เนื่องจากนางละเวงวิณหาจงใจละเมิดเงื่อนไขความจริงใจของวัจนกรรมการถาม ดังจะเห็นได้ว่านางละเวงวิณหาไม่ได้ต้องการคำตอบจากสังฆราชบาทหลวงแต่อย่างใด แต่ต้องการบริภาษและชี้ให้เห็นว่าสังฆราชบาทหลวงมีพฤติกรรมไม่ดี คือ เสี้ยมสอนให้มังคลายกทัพไปทำศึกและเผาเมืองการเวกเพื่อชิงโคตรเพชรอันเป็นของคู่บ้านคู่มืองลังกากลับมา การกระทำดังกล่าวนี้ทำให้เกิดความเสียหายและเสื่อมเสียเกียรติยศอย่างมาก ดังนั้น “ใครบอนบอกออกให้รู้ครูหรือใคร สอนให้ไปชิงเขาเผาพารา เที่ยวรบพุ่งกรุงผลิกรมจักร ให้เสียดักดีสุริยวงศ์เผ่าพงศา” ในบริบทนี้จึงเป็นการใช้ถ้อยคำนัยผกผันที่สื่อเจตนาบริภาษสังฆราชบาทหลวง

สาเหตุที่ตัวละครฆราวาสเลือกใช้กลวิธี “การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน” มากที่สุด อาจเป็นเพราะตัวละครนักบวชสามารถให้คุณให้โทษแก่ตัวละครฆราวาสได้ กล่าวคือ ตัวละครนักบวชสามารถถลันตาลให้เกิดสิ่งดีและสิ่งไม่ดีเกิดขึ้นกับตัวละครฆราวาสได้ จึงทำให้ตัวละครฆราวาสรู้สึกเกรงกลัวในอิทธิฤทธิ์ของตัวละครนักบวช เมื่อตัวละครฆราวาสจะบริภาษตัวละครนักบวช ก็จะใช้ถ้อยคำนัยผกผันซึ่งมีความหมายตามรูปภาษาเป็นความหมายด้านบวก ส่วนความหมายที่ต้องการจะสื่อ นั้นเป็นความหมายด้านลบ ฉะนั้นการใช้ถ้อยคำนัยผกผันจึงสามารถเลี่ยงการสื่อเจตนาบริภาษอย่างตรงไปตรงมาได้เพราะตัวละครนักบวชจะต้องตีความจากถ้อยคำดังกล่าวจึงจะทราบเจตนาที่แท้จริงของตัวละครฆราวาส

3.2.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา

ในการศึกษาครั้งนี้ “ผู้บังคับบัญชา” หมายถึง ผู้ที่มีอำนาจในการปกครองดูแลบุคคลหรือกลุ่มบุคคล หรือมีอำนาจให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลปฏิบัติตาม หากผู้บังคับบัญชานั้นมีสามีหรือภรรยา ก็จะจัดให้สามีหรือภรรยาของผู้บังคับบัญชานั้นเป็นผู้บังคับบัญชาด้วยเช่นกัน ส่วน “ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา” หมายถึง ผู้ที่มีหน้าที่รับใช้หรือปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาของตน

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาในการศึกษานี้เป็นความสัมพันธ์ที่ตัวละครผู้บังคับบัญชาบริหารตัวละครผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และตัวละครผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาบริหารตัวละครผู้บังคับบัญชาดังตัวอย่างในตารางที่ 11

ตารางที่ 11 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา

เรื่อง	ผู้บังคับบัญชา - ผู้ใต้บังคับบัญชา	ผู้บังคับบัญชา - ผู้ใต้บังคับบัญชา
1. รามเกียรติ์	พระราม - หนุมาน พระราม - สุนทรีย นางสีดา - หนุมาน ทศกัณฐ์ - เหล่านางในยกษ์	สุนทรีย - พระราม เหล่านางในยกษ์ - นางสีดา
2. ขุนช้างขุนแผน	นางศรีประจัน - บ่าวรับใช้ นางศรีประจัน - นางสาวทอง นางเทพทอง - บ่าวรับใช้ ขุนช้าง - บ่าวรับใช้ นางพิมพิลาไลย - นางสาวทอง สมเด็จพระพันวษา - ขุนไกร สมเด็จพระพันวษา - ขุนช้าง สมเด็จพระพันวษา - ขุนแผน สมเด็จพระพันวษา - พระท่ายน้ำ สมเด็จพระพันวษา - จมื่นไวย	นางสายทอง - นางพิมพิลาไลย บ่าวรับใช้ - ขุนช้าง
3. ไชยเชษฐ	นางสุวิงษา - นางวิหาร์ ไชยเชษฐ - นางวิหาร์ นางสนมทั้งเจ็ด - นางวิหาร์ นางสนมทั้งเจ็ด - พระพี่เลี้ยงทั้งสี่	นางวิหาร์ - นางสุวิงษา นางวิหาร์ - ไชยเชษฐ นางวิหาร์ - นางสนมทั้งเจ็ด พระพี่เลี้ยงทั้งสี่ - ไชยเชษฐ พระพี่เลี้ยงทั้งสี่ - นางสนมทั้งเจ็ด

ตารางที่ 11 แสดงให้เห็นว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น หากตัวละครผู้ได้บังคับบัญชาประพฤติตนไม่เหมาะสมก็จะถูกตัวละครผู้บังคับบัญชาบริหาร เช่น ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ นางสีดาบริหารหนุมานเพราะหนุมานหลงใหลนางหลงเชื่อว่าพระราม สวรรคตแล้ว ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นางพิมพิลาไลยบริหารนางสายทองเพราะนางสายทองได้ ร่วมประเวณีกับขุนแผน หรือในบทละครเรื่องไชยเชษฐ นางสนมทั้งเจ็ดบริหารนางวิหารเพราะนาง วิหารนั้นได้เลี้ยงแทนนางสุวิธยาอีกทั้งยังบริหารพวกตน

ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครผู้บังคับบัญชา จะบริหารตัวละครผู้ได้บังคับบัญชาด้วยกลวิธีการบริหารดังตารางที่ 12

ตารางที่ 12 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริหารตามความสัมพันธ์: ผู้บังคับบัญชา - ผู้ได้บังคับบัญชา

กลวิธีการบริหาร	ผู้บังคับบัญชา - ผู้ได้บังคับบัญชา	
	ความถี่	ร้อยละ
1. การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ	37	64.91
2. การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน	11	19.30
3. การกล่าวซ้ำเติม	6	10.53
4. การแสดงความผิดหวัง	3	5.26
รวม	57	100

ตารางที่ 12 แสดงให้เห็นว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น หากตัวละครผู้บังคับบัญชาบริหารตัวละครผู้ได้บังคับบัญชา ตัวละครผู้บังคับบัญชาจะ เลือกใช้กลวิธีการบริหารทั้งหมด 4 กลวิธี โดยเรียงจากความถี่มากไปน้อยดังนี้ 1) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 2) การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน 3) การกล่าวซ้ำเติม และ 4) การแสดงความผิดหวัง ส่วน กลวิธีการบริหารที่ตัวละครผู้บังคับบัญชาเลือกใช้เพื่อบริหารตัวละครผู้ได้บังคับบัญชามากที่สุด คือ การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ ปรากฏทั้งหมด 37 ครั้ง หรือคิดเป็นร้อยละ 64.91 ดังตัวอย่าง

(77) เหตุการณ์ : นางสีดาไม่พอใจที่ถูกหนุมานลวงว่าพระรามสวรรคตแล้ว นางจึงบริหารหนุมานไปว่า

.....
มีงแกล้งแต่งกลไปโศกา

เหวยไฉ่เตยรั้งฉานใจฉรรรจ์
ว่าพระจักรอาสัณ

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

สาเหตุที่ตัวละครผู้บังคับบัญชาใช้กลวิธี “การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ” มากที่สุดอาจเป็นเพราะตัวละครผู้บังคับบัญชามีอำนาจสั่งการให้ตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อีกทั้งยังมีบทบาทในการดูแลความเป็นอยู่และความเรียบร้อยของ ผู้ใต้บังคับบัญชาอีกด้วย จึงทำให้ตัวละครผู้บังคับบัญชามีสถานภาพสูงกว่าตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชา หากตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชามีข้อบกพร่องหรือพฤติกรรมไม่ดีไม่เหมาะสม เช่น ไม่สามารถปฏิบัติตามคำสั่งได้สำเร็จ ผ่าฝืนคำสั่ง หรือก่อความวุ่นวายขึ้น ตัวละครผู้บังคับบัญชาก็จะนำข้อบกพร่องหรือพฤติกรรมไม่ดีไม่เหมาะสมเหล่านั้นมาบริภาษอย่างตรงไปตรงมาโดยไม่จำเป็นต้องรักษาหน้าของตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชา

ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชา จะบริภาษตัวละครผู้บังคับบัญชาด้วยกลวิธีการบริภาษดังตารางที่ 13

ตารางที่ 13 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์: ผู้ใต้บังคับบัญชา - ผู้บังคับบัญชา

กลวิธีการบริภาษ	ผู้ใต้บังคับบัญชา - ผู้บังคับบัญชา	
	ความถี่	ร้อยละ
1. การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน	59	45.38
2. การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ	31	23.85
3. การแสดงความผิดหวัง	24	18.46
4. การกล่าวตัดสัมพันธ์	8	6.15
5. การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง	4	3.08
6. การใช้ความเปรียบ	3	2.31
7. การสร้างบริภาษสิ่งอื่น	1	0.77
รวม	130	100

ตารางที่ 13 แสดงให้เห็นว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หากตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชาบริภาษตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชา ตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชาจะเลือกใช้กลวิธีการบริภาษทั้งหมด 7 กลวิธี โดยเรียงลำดับจากความถี่มากไปน้อย ดังนี้ 1) การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน 2) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 3) การแสดงความผิดหวัง 4) การกล่าวตัดสัมพันธ์ 5) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 6) การใช้ความเปรียบ และ 7) การสร้างบริภาษสิ่งอื่น ส่วนกลวิธีการบริภาษที่ตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชาเลือกใช้เพื่อบริภาษตัวละครผู้บังคับบัญชามากที่สุดคือ การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน ปรากฏทั้งหมด 59 ครั้ง หรือคิดเป็นร้อยละ 45.38 ดังตัวอย่าง

(80) เหตุการณ์ : เหล่านางในยักษิณีไม่พอใจที่นางสีดาทำให้พวกตนถูก
 ปรึกษา เหล่านางในยักษิณีจึงปรึกษานางสีดาว่า

.....
เป็นไฉนฉะนี้นางสีดา
ควรหรือช่างไม่ผ่อนผัน
จะให้เรานี้พลอยบรรลัย

.....
พญายักษ์รักเจ้าตั้งดวงใจ
 รำพันด่าเล่นก็เป็นได้
ดีแล้วหรือไรนางเทวี

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

จากตัวอย่าง (80) “เป็นไฉนฉะนี้นางสีดา พญายักษ์รักเจ้าตั้งดวงใจ ควรหรือช่างไม่ผ่อนผัน” และ “จะพลอยให้เรานี้บรรลัย ดีแล้วหรือไรนางเทวี” จัดเป็นถ้อยคำนัยผกผัน เนื่องจากเหล่านางในยักษิณีจึงใจละเมียดใจความจริงใจของวจนกรรมการถาม ดังจะเห็นได้ว่าเหล่านางในยักษิณีไม่ได้ต้องการคำตอบจากนางสีดา แต่ต้องการสื่อเจตนาปรึกษาเพื่อชี้ให้เห็นว่านางสีดา มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ ไม่ยอมใจอ่อนรักทศกัณฐ์ อีกทั้งยังก่นด่าทศกัณฐ์ด้วย ดังนั้น “เป็นไฉนฉะนี้นางสีดา พญายักษ์รักเจ้าตั้งดวงใจ ควรหรือช่างไม่ผ่อนผัน” และ “จะพลอยให้เรานี้บรรลัย ดีแล้วหรือไรนางเทวี” ในบริบทนี้จัดเป็นถ้อยคำนัยผกผันที่สื่อเจตนาปรึกษานางสีดา

(81) เหตุการณ์ : พระพี่เลี้ยงทั้งสี่ของไชยเชษฐไม่พอใจที่ไชยเชษฐมีรับสั่งให้
 ประหารนางสุวิญา เหล่าพระพี่เลี้ยงจึงปรึกษาไชยเชษฐว่า

.....
ธรรมดาลูกอ่อนเปนท่อนไม้
 แต่เพียงนี้มิรู้ดูเอา

.....
พระภูมิเปนไฉนจึงใจเบา
มีมั่งญาไม่แต่ก่อนเก่า
 ยิ่งกว่ามัวเมาผิงตัง

(บทละครเรื่องไชยเชษฐ, 2566)

จากตัวอย่าง (81) “พระภูมิเปนไฉนจึงใจเบา ธรรมดาลูกอ่อนเปนท่อนไม้ มีมั่งญาไม่แต่ก่อนเก่า” จัดเป็นถ้อยคำนัยผกผัน เนื่องจากพระพี่เลี้ยงทั้งสี่ของไชยเชษฐจึงใจละเมียดใจความจริงใจของวจนกรรมการถาม ดังจะเห็นได้ว่าเหล่าพระพี่เลี้ยงนั้นไม่ได้ต้องการคำตอบจากไชยเชษฐแต่อย่างใด แต่ต้องการชี้ให้เห็นว่าไชยเชษฐมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ ไม่ยั้งคิดจนถูกหลวงว่านางสุวิญจาคลอดลูกเป็นท่อนไม้สัก และมีรับสั่งให้ประหารนางสุวิญาทันที ทั้งนี้เหล่าพระพี่เลี้ยงไม่เชื่อว่ามนุษย์จะคลอดลูกเป็นท่อนไม้ได้ ดังนั้น “พระภูมิเปนไฉนจึงใจเบา ธรรมดาลูกอ่อนเปนท่อนไม้ มีมั่งญาไม่แต่ก่อนเก่า” ในบริบทนี้จึงเป็นการใช้ถ้อยคำนัยผกผันที่สื่อเจตนาปรึกษาไชยเชษฐ

(82) เหตุการณ์ : นางวิหารไม่พอใจที่นางสุริยชาจะกลับไปอธิบายความจริงให้ไชยเชษฐฟัง นางวิหารจึงบริภาษนางสุริยชาว่า

	<u>ช่างไม่อายแก่ใจฤไรนา</u>
เขาขับหนีดีด่าว่าตัวชั่ว	ยังแค้นคิดถึงผิวจะไปหา
ไม่เจ็บจำน้ำคำอิสุริยา	<u>มันด่าว่านั่นน้อยไปเมื่อไร</u>
ช่างผิวก็หลงงวงวย	เมียวว่าไรว่าด้วยไม่ถามไถ่
<u>จะขึ้นไปบอกเล่าเขาทำไม</u>	<u>เขาจะเชื่อที่ไไหนว่าลูกตน</u>

(บทละครเรื่องไชยเชษฐ, 2566)

จากตัวอย่าง (82) “ช่างไม่อายแก่ใจฤไรนา” “มันด่าว่านั่นน้อยไปเมื่อไร” และ “จะขึ้นไปบอกเล่าเขาทำไม เขาจะเชื่อที่ไไหนว่าลูกตน” จัดเป็นถ้อยคำนัยผกผัน เนื่องจากนางวิหารจงใจละเมียดเงื่อนไขความจริงใจองวิจนกรรมการถาม ดังจะเห็นได้ว่านางวิหารนั้นไม่ได้ต้องการคำตอบจากนางสุริยชาแต่อย่างใด แต่ต้องการชี้ให้เห็นว่านางสุริยชากระทำไม่เหมาะสม คือ ไม่รู้สึกขายหน้าที่ถูกไชยเชษฐและนางสนมทั้งเจ็ดกรมบริภาษและขับไล่ออกมา ยิ่งไปกว่านั้นนางสุริยชายังคิดจะกลับไปอธิบายความจริงให้ไชยเชษฐรู้ว่านางนั้นไม่ได้คลอคลุกเป็นทอนไม้ตามที่ถูกกล่าวหา ทั้งนี้นางวิหารได้ไตร่ตรองแล้วว่าไชยเชษฐและเหล่านางสนมไม่เชื่อคำอธิบายของนางสุริยชาอย่างแน่นอน

สาเหตุที่ตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชาเลือกใช้กลวิธี “การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน” มากที่สุดอาจเป็นเพราะเกรงกลัวในอำนาจของตัวละครผู้บังคับบัญชา ด้วยตัวละครผู้บังคับบัญชามีหน้าที่ดูและและคุ้มครองตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชา อีกทั้งยังสามารถออกคำสั่งให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชาจึงบทบาทที่ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาและปฏิบัติตนให้เป็นที่พอใจแก่ผู้บังคับบัญชา นอกจากนี้ตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชายังต้องอาศัยบารมีและความคุ้มครองจากผู้บังคับบัญชา จึงทำให้ตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชารู้สึกเกรงใจและไม่กล้าบริภาษผู้บังคับบัญชาโดยตรงไปตรงมา หรืออาจกล่าวได้ว่าตัวละครผู้บังคับบัญชามีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชา ด้วยเหตุนี้ทำให้ตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชามักใช้ถ้อยคำนัยผกผันเพื่อบริภาษตัวละครผู้บังคับบัญชา เนื่องจากถ้อยคำนัยผกผันนั้นมีความหมายตามรูปภาษาด้านบวก ส่วนความหมายที่ต้องการจะสื่อเป็นความหมายด้านลบ ตัวละครผู้บังคับบัญชาจะต้องตีความและบริบทก่อนจึงจะเข้าใจเจตนาที่แท้จริงของตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชาได้

3.2.2.4 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย

ในการศึกษาครั้งนี้ “ผู้ใหญ่” หมายถึง ผู้ที่มีอายุมากกว่าผู้พูดซึ่งอาจเป็นบุคคลทั่วไป ผู้ให้กำเนิดหรืออุปถัมภ์ผู้พูด หรือสมาชิกภายในครอบครัว เช่น ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ส่วน “ผู้น้อย” หมายถึง ผู้ที่มีอายุน้อยกว่าผู้พูดซึ่งอาจเป็นบุคคลทั่วไปหรือสมาชิกภายในครอบครัว เช่น น้อง หลาน เหลน ทั้งนี้สมาชิกภายในครอบครัวอาจเป็นญาติกันทางสายเลือดหรือการแต่งงาน

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อยในการศึกษาครั้งนี้เป็นความสัมพันธ์ที่ตัวละครผู้ใหญ่บริภาษตัวละครผู้น้อย และตัวละครผู้น้อยบริภาษตัวละครผู้ใหญ่ดังตัวอย่างในตารางที่ 14 ตารางที่ 14 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย

เรื่อง	ผู้ใหญ่ - ผู้น้อย	ผู้น้อย - ผู้ใหญ่
1. อุณรุท	ทศมูข - พระราชนัดดาทั้งสาม พระจักรกฤษณ์ - ท้าวไกรสูท ท้าวพาณาสูร - อุณรุท ท้าวพาณาสูร - นางอุษา	อุณรุท - ท้าวพาณาสูร ทศมูข - นางอุษา
2. สังข์ทอง	ท้าวสามนต์ - นางรจนา นางมณฑา - นางรจนา ท้าวสามนต์ - เหล่าราชบุตรเขย ท้าวสามนต์ - เจ้าเงาะ นางมณฑา - เจ้าเงาะ พี่สาวของนางรจนา - นางรจนา	นางรจนา - ท้าวสามนต์ นางรจนา - นางมณฑา เจ้าเงาะ - นางมณฑา นางรจนา - พี่สาวของนางรจนา
3. สังข์ศิลป์ชัย	ท้าวเสนาภู - นางเกสรสุมณฑา ท้าวเสนาภู - สังข์ศิลป์ชัย นางเกสรสุมณฑา - ศรีสันต์ ศรีสันต์ - นางศรีสุพรรณ นางไกรสร - สังข์ศิลป์ชัย นางประทุม - สังข์ศิลป์ชัย นางประทุม - สิงหรา พระมารดาของกุมารทั้งหก - นางศรีสุพรรณ	นางเกสรสุมณฑา - ท้าวเสนาภู นางเกสรสุมณฑา - พระมารดาของกุมารทั้งหก ศรีสันต์ - นางเกสรสุมณฑา นางศรีสุพรรณ - ศรีสันต์ นางศรีสุพรรณ - เหล่ากุมารทั้งห้า

ตารางที่ 14 แสดงให้เห็นว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น หากตัวละครผู้น้อยกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่เหมาะสมก็จะถูกตัวละครผู้ใหญ่ปรึกษา เช่น ในบทละครเรื่องอุณรุท พระจักรกฤษณ์ไม่พอใจท้าวไกรสูทที่มีรับสั่งให้สังหารพระพี่เลี้ยงของอุณรุทด้วยอารมณ์ ส่วนในบทละครเรื่องสังข์ทอง นางมณฑาไม่พอใจที่นางรจนาเลือกเจ้าเงาะที่มีรูปลักษณ์อัปลักษณ์เป็นคู่ครอง หรือในบทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย นางไกรสรไม่พอใจที่สังข์ศิลป์ชัยไปเฝ้าเพื่อลอบพบกับท้าวเสนากุญ

หากตัวละครผู้ใหญ่ประพฤติตนไม่เหมาะสมก็อาจถูกปรึกษาได้เช่นเดียวกัน เช่น ในบทละครเรื่องอุณรุท นางอุษาไม่พอใจที่ท้าวพามาสุรขับไล่และกีดกันไม่ให้นางผู้น้อยอยู่กับอุณรุท นางอุษาจึงปรึกษาท้าวพามาสุร ในเรื่องบทละครสังข์ทอง นางมณฑาวิงวอนให้เจ้าเงาะไปช่วยตีค้ำเพื่อชิงเมืองคืนจากพระอินทร์ เจ้าเงาะไม่พอใจจึงปรึกษานางมณฑาเพราะเห็นว่าเดิมทีท้าวสามนต์และนางมณฑาไปปฏิบัติไม่ดีแก่คน หรือบทละครในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย นางศรีสุพรรณไม่พอใจที่ถูกเหล่ากุมารทั้งหกใส่ร้าย นางศรีสุพรรณจึงปรึกษาเหล่ากุมารทั้งหก

ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครญาติผู้ใหญ่จะปรึกษาตัวละครญาติผู้น้อยด้วยกลวิธีการปรึกษาดังตารางที่ 15

ตารางที่ 15 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการปรึกษาตามความสัมพันธ์: ผู้ใหญ่ - ผู้น้อย

กลวิธีการปรึกษา	ผู้ใหญ่ - ผู้น้อย	
	ความถี่	ร้อยละ
1. การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ	319	43.70
2. การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน	242	33.15
3. การกล่าวซ้ำเติม	44	6.03
4. การใช้คู่เปรียบ	36	4.93
5. การแสดงความผิดหวัง	32	4.38
6. การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง	27	3.70
7. การใช้ความเปรียบ	16	2.19
8. การกล่าวตัดสัมพันธ์	14	1.92
รวม	730	100

ตารางที่ 15 แสดงให้เห็นว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น หากตัวละครผู้ใหญ่บรรยายตัวละครผู้น้อย ตัวละครผู้ใหญ่จะเลือกใช้กลวิธีการบรรยายทั้งหมด 8 กลวิธี โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้ 1) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 2) การใช้ถ้อยคำ นัยผกผัน 3) การกล่าวซ้ำเติม 4) การใช้คู่เปรียบ 5) การแสดงความผิดหวัง 6) การสั่งให้กระทำหรือ เลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 7) การใช้ความเปรียบ และ 8) การกล่าวตัดสัมพันธ์ ส่วนกลวิธีการบรรยายที่ ตัวละครผู้ใหญ่เลือกใช้เพื่อบรรยายตัวละครผู้น้อยมากที่สุด คือ การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ ปรากฏ ทั้งหมด 319 ครั้ง หรือคิดเป็นร้อยละ 43.70 ดังตัวอย่าง

(82) เหตุการณ์ : ท้าวพานาสูรไม่พอใจที่นางอุษาทูลขอให้ยกโทษให้อุณรุท
ท้าวพานาสูรจึงบรรยายนางอุษาว่า

.....
เหวี่ยงเหวี่ยงอีเจ้ามารยา

กับพี่เลี้ยงร่วมจิตคิดกัน

ใครจักเชื่ออีจัญไร
.....

.....
มีช่างด้านว่าไม่พวยใจ

ลงเอาเทวัญก็เป็นได้

แต่จะว่าสิ่งใดไม่สู้แค่น
.....

(บทละครเรื่องอุณรุท, 2566)

จากตัวอย่าง (82) นางอุษาลอบพาวุณรุทมาอยู่ในปราสาทของตน เมื่อท้าว พานาสูรผู้เป็นพระบิดาทราบเรื่องราวก็ไม่พอใจจึงยกทัพมาล้อมปราสาทนางอุษา นางอุษาพยายาม ขอให้ท้าวพานาสูรยกโทษให้โดยอธิบายความจริงว่าเทวดาได้อุ้มอุณรุทให้มาสมสู่กับตน อีกทั้งยังระบุ ว่าสาเหตุที่สมยอมนั้นเป็นเพราะอุณรุทต่างก็มีชาติกำเนิดอยู่ในตระกูลกษัตริย์เหมือนกันกับตน แต่ ท้าวพานาสูรกลับเห็นว่านางอุษาพยายามสร้างเรื่องขึ้นมาลวงให้หลงเชื่อ นอกจากนี้ยังเห็นว่า การกระทำของนางอุษานั้นทำให้ตนเสื่อมพระเกียรติอีกด้วย ท้าวพานาสูรจึงบรรยายนางอุษาโดยใช้คำ ที่มีความหมายเชิงลบเพื่อชี้ให้เห็นว่านางนั้นเจ้าเล่ห์และไม่มีความละอายใจต่อพฤติกรรมของตนเอง และยังผู้ที่เลวทรามอีกด้วย เนื่องจากนางพยายามโยนความผิดของตนเองไปให้เทวดาดังจะเห็นได้จาก “อีเจ้ามารยา” “มีช่างด้านว่าไม่พวยใจ” และ “อีจัญไร”

(83) เหตุการณ์ : ท้าวสามนต์ไม่พอใจที่เจ้าเงาะขอเครื่องทรงองค์ใหม่ ท้าว สามนต์จึงบรรยายเจ้าเงาะว่า

.....
อ้ายเงาะถ้อยร้อยอย่างช่างมารยา

นี่แม่ยายแล้วสิริให้
 น้ำหน้าจะสอดใส่ที่ไหนเป็น

.....
 ภูวาไม่ผิตปากจะยากเย็น
 เมื่อมันไม่เคยพบเคยเห็น
 ทำเล่นเครื่องต้นเลือกคนรู้

.....
 (บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (83) ท้าวสามนต์เห็นว่าเจ้าเงาะมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ เล่นแง่ด้วยการปฏิเสธเครื่องทรงที่ตนตั้งใจส่งไปให้ใส่ แต่หมายจะเอาเครื่องทรงองค์ที่ใหม่กว่าจากตน ท้าวสามนต์จึงบริภาษเจ้าเงาะด้วยการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเพื่อชี้ให้เห็นว่าเจ้าเงาะนั้นเลวทราม และเจ้าเล่ห์ดังจะเห็นได้จาก “อ้ายเงาะถ้อยร้อยอย่างช่างมารยา”

(84) เหตุการณ์ : นางเกสรสุมณฑาไม่พอใจที่ศรีสันท์พยายามโต้เถียงตน
 นางเกสรสุมณฑาจึงบริภาษศรีสันท์ว่า

.....
 แน่เจ้าคนดีศรีสันทา
 มึงเล่าให้กูฟังเมื่อครั้งไร
อวดกล้าว่าได้ไปรบยักษ์
 กลัวแต่จะชิงวิ่งตะโกรง

.....
ช่างด้านหน้าขึ้นเสียงเถียงได้
ยังกลับว่าผู้ใหญ่นี้พูดโง่
 เองอย่าพอกมาดหมายคงตายโง่
โง่งโหยงพาที่ไม่มีจริง

.....
 (บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย, 2566)

จากตัวอย่าง (84) ท้าวเสนาภูภูมิรับสั่งให้ศรีสันท์และกุมารทั้งห้าไปติดตามหานางเกสรสุมณฑา ศรีสันท์จึงวางอุบายลวงให้สังข์ศิลป์ชัยไปช่วยเหลือในครั้งนี้ด้วย เมื่อสังข์ศิลป์ชัยสามารถพานางเกสรสุมณฑาและพระธิดาของนางนามว่าศรีสุพรรณกลับมาได้สำเร็จ ศรีสันท์และกุมารทั้งห้าก็กำจัดสังข์ศิลป์ชัยด้วยการผลักสังข์ศิลป์ชัยลงไปในเหว จากนั้นก็พานางเกสรสุมณฑาและนางศรีสุพรรณไปเข้าเฝ้าท้าวเสนาภูภูมิ ฝ่ายนางเกสรสุมณฑาและนางศรีสุพรรณพยายามทูลความจริงให้ท้าวเสนาภูภูทราบบ้างแท้จริงแล้วสังข์ศิลป์ชัยเป็นผู้ที่ช่วยเหลือพวกตน แต่ศรีสันท์ก็พยายามพูดโต้เถียงและกล่าวหาว่าพวกนางนั้นทูลความเท็จ นางเกสรสุมณฑาไม่พอใจที่เห็นศรีสันท์มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมเช่นนั้น จึงใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเพื่อชี้ให้เห็นว่าศรีสันท์ไม่มีความละเอียดและเยอหยิ่งโดยอวดอ้างว่าเป็นผู้ช่วยเหลือพวกตนกลับมา ยิ่งไปกว่านั้นยังกล่าวหาว่าพวกตนทูลเล่าความเท็จอีกด้วย ดังจะเห็นได้จาก “ช่างด้านหน้าขึ้นเสียงเถียงได้” “ยังกลับมาว่าผู้ใหญ่นี้พูดโง่” “อวดกล้าว่าได้ไปรบยักษ์” และ “โง่งโหยงพาที่ไม่มีจริง”

สาเหตุที่ตัวละครผู้ใหญ่เลือกใช้กลวิธี “การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ” มากที่สุดอาจเป็นเพราะตัวละครผู้ใหญ่และตัวละครผู้น้อยในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นมักความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ จึงทำให้ตัวละครผู้ใหญ่มักคิดว่าตนเองมีบุญคุณหรือมีความอาวุโสมากกว่าตัวละครผู้น้อย หากตัวละครผู้ใหญ่เห็นว่าตัวละครผู้น้อยมีข้อบกพร่องหรือประพฤติไม่ดี ไม่เหมาะสม ตัวละครผู้ใหญ่ก็จะนำข้อบกพร่องหรือพฤติกรรมนั้นมาบริภาษอย่างตรงไปตรงมาโดยไม่ได้คำนึงว่าจะต้องรักษาหน้าของตัวละครญาติผู้น้อย ทั้งนี้เพื่อเสี่ยงไม่ให้อหิวหรือวงศ์ตระกูลเสื่อมเสียชื่อเสียงไปมากกว่าเดิม

ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครญาติผู้น้อยจะบริภาษตัวละครญาติผู้ใหญ่ด้วยกลวิธีการบริภาษดังตารางที่ 16

ตารางที่ 16 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์: ผู้น้อย - ผู้ใหญ่

กลวิธีการบริภาษ	ผู้น้อย - ผู้ใหญ่	
	ความถี่	ร้อยละ
1. การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน	293	61.68
2. การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ	113	23.79
3. การแสดงความผิดหวัง	35	7.37
4. การกล่าวตัดสัมพันธ์	13	2.74
5. การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง	12	2.53
6. การกล่าวซ้ำเติม	9	1.89
รวม	475	100

ตารางที่ 16 แสดงให้เห็นว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หากตัวละครผู้น้อยบริภาษตัวละครผู้ใหญ่ ตัวละครผู้ใหญ่จะเลือกใช้กลวิธีการบริภาษทั้งหมด 6 กลวิธี โดยเรียงลำดับจากความถี่มากไปน้อย ดังนี้ 1) การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน 2) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 3) การแสดงความผิดหวัง 4) การกล่าวตัดสัมพันธ์ 5) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และ 6) การกล่าวซ้ำเติม ส่วนกลวิธีการบริภาษที่ตัวละครผู้น้อยเลือกใช้เพื่อบริภาษตัวละครผู้ใหญ่มากที่สุด คือ การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน ปรากฏทั้งหมด 293 ครั้ง หรือคิดเป็นร้อยละ 61.68 ดังตัวอย่าง

(85) เหตุการณ์ : ทศมุขไม่พอใจที่นางอุษาลอบพาผู้ชายมาอยู่ในปราสาท
ทศมุขจึงบริภาษนางอุษาไปว่า

.....
เสียดวงพระบิดาบำรุงรัก

สงวนไว้ในปราสาทรุจิ

ถ้าควรคู่กษัตริย์กรุงใด

หรือมาชั่วสาธารณ์

ให้ชายเบื่องบาทพระทรงยศ

เสื่อมเดชสุริยวงศ์พงศ์ยศ

.....

.....
ตั้งดวงจักขุเฉลิมศรี

มิให้ต้องชู้ลิมพาน

พระหวังจะให้เป็นแก่นสาร

คบชู้ชายพาลทรลักษณ์

อัปยศไปทั่วทั้งไตรจักร

สมพัตร์แล้วหรือกัลยา

.....

(บทละครเรื่องอุณรุท, 2566)

จากตัวอย่าง (85) “หรือมาชั่วสาธารณ์” และ “สมพัตร์แล้วหรือกัลยา” จัดเป็นถ้อยคำนัยผกผันในรูปวิจารณ์กรมการถาม เนื่องจากทศมูขงใจละเมียดเงื่อนไขความจริงใจของวิจารณ์กรมการถามดังจะเห็นได้ว่าท้าวทศมูขไม่ได้ต้องการคำตอบจากนางอุษาแต่อย่างใด หากต้องการชี้ให้เห็นว่านางอุษาผู้เป็นที่สาวของตนนั้นประพฤติดนเลวทรามและทำให้วงศ์ตระกูลเสื่อมเสียเกียรติ เนื่องจากนางอุษาลอบพาผู้ชายเข้ามาร่วมประเวณีในปราสาท ดังนั้นในบริบทนี้ “หรือมาชั่วสาธารณ์” และ “สมพัตร์แล้วหรือกัลยา” จัดเป็นถ้อยคำนัยผกผันในรูปวิจารณ์กรมการถามที่สื่อเจตนาบริภาษนางอุษา

(86) เหตุการณ์ : นางรจนาไม่พอใจที่ถูกพี่สาวทั้งหกของตนบริภาษ นางรจนาจึงบริภาษพี่สาวทั้งหกกลับไปว่า

.....
เดิมใครตำทอ่ก่อน

ครั้นเขาวามั่งกัซังซิง

หกเขยเข้ากลุ่มรุมกันชก

สาแก่ใจเจ็บปวดอดกล้ำดี

.....

.....
ควักก้อนเคืองขัดสะบัดสะบั้ง

ชวนกันวิ่งมาตามจะต่อยตี

ให้เอามือใส่พกเสียหรือพี่

เออเดี๋ยวนี้จะให้ใครห้ามปราม

.....

(บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (86) เนื่องจากนางรจนาไม่ยอมปรามให้เจ้าเงาะหยุดวิวาทกับพี่เขยทั้งหกของตน จึงทำให้พี่สาวทั้งหกของนางรจนาไม่พอใจและบริภาษนางรจนา เมื่อนางรจนาเห็นพฤติกรรมดังกล่าวก็ไม่พอใจจึงบริภาษเหล่าพี่สาวด้วยการใช้ถ้อยคำนัยผกผันในรูปวิจารณ์กรมการถามดังจะเห็นได้จาก “เดิมทีใครตำทอ่ก่อน” “หกเขยเข้ากลุ่มรุมกันชก ให้เอามือใส่พกเสียหรือพี่” และ “เออเดี๋ยวนี้จะให้ใครห้ามปราม” ทั้งนี้นางรจนาไม่ได้ต้องการคำตอบจากเหล่าพี่สาวแต่อย่างใด หาก

แบบที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่ากับตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่า เป็นความสัมพันธ์ที่ตัวละครผู้พูดบรรยายตัวละครผู้ฟังโดยตระหนักว่าตนเองมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าตัวละครผู้ฟัง ได้แก่ ตัวละครกษัตริย์กับตัวละครสามัญชน ตัวละครนักบวชกับตัวละครฆราวาส ตัวละครผู้บังคับบัญชากับตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชา และตัวละครผู้ใหญ่กับตัวละครผู้น้อย

แบบที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่ากับตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่า เป็นความสัมพันธ์ที่ตัวละครผู้พูดบรรยายตัวละครผู้ฟังโดยตระหนักว่าตนเองมีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าตัวละครผู้ฟัง ได้แก่ ตัวละครฆราวาสกับตัวละครนักบวช ตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชากับตัวละครผู้บังคับบัญชา และตัวละครผู้ใหญ่กับตัวละครผู้น้อย

ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครที่สถานภาพทางสังคมสูงกว่าจะบรรยายตัวละครที่สถานภาพทางสังคมต่ำกว่าด้วยกลวิธีการบรรยายดังตารางที่ 17

ตารางที่ 17 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบรรยายตามความสัมพันธ์: สถานภาพสูงกว่า - สถานภาพต่ำกว่า

กลวิธีการบรรยาย	สถานภาพสูงกว่า - สถานภาพต่ำกว่า	
	ความถี่	ร้อยละ
1. การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ	462	42.86
2. การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน	352	32.65
3. การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง	59	5.47
4. การแสดงความผิดหวัง	56	5.19
5. การกล่าวซ้ำเติม	50	4.64
6. การใช้คู่เปรียบเทียบ	36	3.34
7. การใช้ความเปรียบ	31	2.88
8. การกล่าวตัดสัมพันธ์	20	1.86
9. การใช้สำนวน	12	1.11
รวม	1,078	100

ตารางที่ 17 แสดงให้เห็นว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หากตัวละครที่มีสถานภาพสูงกว่าบรรยายตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่า ตัวละครที่มีสถานภาพสูงกว่าจะเลือกใช้กลวิธีการบรรยายทั้งหมด 9 กลวิธี โดยเรียงลำดับจากความถี่มากไปน้อย ดังนี้ 1) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 2) การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน 3) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

- 4) การแสดงความผิดหวัง 5) การกล่าวซ้ำเติม 6) การใช้คู่เปรียบเทียบ 7) การใช้ความเปรียบ
8) การกล่าวตัดสัมพันธ์ และ 9) การใช้สำนวน

“การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ” เป็นกลวิธีการบริภาษที่ตัวละครที่มีสถานภาพสูงกว่ามักเลือกใช้บริภาษตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่า ซึ่งปรากฏความถี่ทั้งหมด 462 ครั้ง หรือคิดเป็น ร้อยละ 42.86 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะตัวละครที่มีสถานภาพสูงกว่ามักจะมีบุญคุณ อำนาจ หรือ อิทธิฤทธิ์เหนือกว่าตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่า ตัวละครที่มีสถานภาพสูงกว่าบริภาษตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่าอย่างตรงไปตรงมาโดยไม่จำเป็นต้องรักษาหน้าหรือเกรงกลัวแต่อย่างใด

ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าจะบริภาษตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าด้วยกลวิธีการบริภาษดังตารางที่ 18

ตารางที่ 18 แสดงการเปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษตามความสัมพันธ์: สถานภาพต่ำกว่า - สถานภาพสูงกว่า

กลวิธีการบริภาษ	สถานภาพต่ำกว่า - สถานภาพสูงกว่า	
	ความถี่	ร้อยละ
1. การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน	460	58.15
2. การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ	180	22.76
3. การแสดงความผิดหวัง	65	8.22
4. การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง	28	3.54
5. การกล่าวตัดสัมพันธ์	27	3.41
6. การระบุว่าไม่ใช่ฐานะของผู้ฟัง	18	2.28
7. การกล่าวซ้ำเติม	9	1.14
8. การใช้ความเปรียบ	3	0.38
9. การสร้างบริภาษสิ่งอื่น	1	0.13
รวม	791	100

ตารางที่ 18 แสดงให้เห็นว่าในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หากตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่าบริภาษตัวละครที่มีสถานภาพสูงกว่า ตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่าจะเลือกใช้กลวิธีการบริภาษทั้งหมด 9 กลวิธี โดยเรียงลำดับจากความถี่มากไปน้อย ดังนี้ 1) การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน 2) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 3) การแสดงความผิดหวัง 4) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 5) การกล่าวตัดสัมพันธ์ 6) การระบุว่าไม่ใช่ฐานะของผู้ฟัง 7) การกล่าวซ้ำเติม 8) การใช้ความเปรียบ และ 9) การสร้างบริภาษสิ่งอื่น

“การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน” เป็นกลวิธีการบริภาษที่ตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่ามักเลือกใช้บริภาษตัวละครที่มีสถานภาพสูงกว่า ซึ่งปรากฏความถี่ทั้งหมด 460 ครั้ง หรือคิดเป็นร้อยละ 58.15 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่ามักจะมีความสัมพันธ์บางอย่างกับผู้มีสถานภาพสูงกว่า หรือยังต้องพึ่งพาความช่วยเหลือหรือผลประโยชน์บางประการจากผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่า ตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่าจึงบริภาษตัวละครที่มีสถานภาพสูงกว่าโดยใช้ถ้อยคำที่มีรูปภาพสื่อความหมายด้านบวก ส่วนความหมายที่ต้องการจะสื่อขึ้นนั้นเป็นความหมายด้านลบ เพื่ออำพรางเจตนาที่แท้จริงของตน ทั้งนี้เพื่อเลี่ยงความรุนแรงที่อาจจะเกิดขึ้น รวมทั้งต้องการรักษาความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ หรือความคุ้มครองที่ผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่ามีให้

บทที่ 4

ภาพสะท้อนวัฒนธรรมจากการบริการในวรรณคดีประเภทนิทาน

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาษาที่ใช้ในการบริการสามารถสะท้อนภาพวัฒนธรรมบางประการได้เพราะตัวละครส่วนมากจะนำความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ปรากฏในสังคม ณ ขณะนั้น มาประดิษฐ์สร้างเป็นถ้อยคำบริการเพื่อให้อีกฝ่ายรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง ในบทนี้ผู้วิจัยกำหนดให้ “ภาพสะท้อนวัฒนธรรม” หมายถึง วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ และค่านิยมของคนไทยที่ปรากฏผ่านการบริการในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ผลการศึกษาพบว่า ภาพสะท้อนวัฒนธรรมจากการบริการในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจำแนกได้ 6 ประการ ได้แก่ 1) การให้ความสำคัญกับชาติกำเนิด 2) บทบาทของบุคคลในสังคม 3) ระบบอาวุโส 4) วัฒนธรรมการบริโภคอาหาร 5) การให้ความสำคัญกับรูปลักษณ์ และ 6) ชีวิตที่สัมพันธ์กับศาสนาและความเชื่อ ดังนี้

4.1 การให้ความสำคัญกับชาติกำเนิด

“ชาติกำเนิด” ในที่นี้ หมายถึง การมีเชื้อสายอยู่ในวงศ์ตระกูล เผ่าพันธุ์ หรือเชื้อชาติหนึ่ง ๆ การที่จะเกิดในวงศ์ตระกูล เผ่าพันธุ์ หรือเชื้อชาติใด เป็นสิ่งที่บุคคลไม่อาจกำหนดได้ด้วยตนเอง และวงศ์ตระกูล เผ่าพันธุ์ หรือเชื้อชาติใดจะมีสถานะสูงหรือต่ำก็ขึ้นอยู่กับสังคมกำหนด (กุสุมา รักษาภรณ์ และคณะ, 2550: 53)

สังคมไทยมักให้ความสำคัญกับชาติกำเนิดเพราะเชื่อว่าชาติกำเนิดเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลได้รับความเคารพนับถือหรือได้รับการยกย่องว่าสูงศักดิ์ ในขณะที่เดียวกันก็อาจทำให้บุคคลถูกดูถูกหรือถูกเหยียดหยามว่าต่ำศักดิ์ได้ อย่างไรก็ตามสังคมไทยมักจะประเมินคุณค่าของบุคคลโดยพิจารณาจากพฤติกรรมประกอบกับชาติกำเนิด หรือในบางครั้งก็อาจจะพิจารณาจากภูมิฐานะหรือถิ่นที่อยู่ร่วมด้วย ดังจะเห็นได้จากสำนวน “ห้วนอนปลายตีน” หรือ “ห้วนอนปลายเท้า” หมายถึง หลักแหล่ง, เทือกเถาเหล่ากอ, เช่น คนคนนี้ไว้ใจยากเพราะไม่รู้ห้วนอนปลายตีนของเขา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) หรือแม้แต่โคลงโลกนิติก็ระบุว่า “ก้านบัวบอกลิเกต้น ชลธาร มารยาทส่อนันดาน ชาติเชื้อ” (ประชุมโคลงโลกนิติ, 2543: 315) หมายถึง ก้านของบัวสามารถบอกความต้นหรือความลึกของ

สายน้าได้ฉันทิ กิริยามารยาทของมนุษย์ก็สามารถบ่งบอกชาติตระกูลของมนุษย์ได้ฉันทินั้น ด้วยเหตุนี้ ชาติกำเนิดจึงเป็นสิ่งที่สามารถบ่งชี้ระดับคุณค่าทางสังคมของบุคคลในสังคมไทยได้

การบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสะท้อนให้เห็นการให้ความสำคัญกับชาติกำเนิดใน 2 ลักษณะ ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมไทย และสัตว์ในสังคมไทย ดังนี้

4.1.1 กลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมไทย

นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา (ระหว่าง พ.ศ. 1893-2310) กลุ่มชาวต่างชาติ เช่น มอญ เขมร ลาว จีน ญี่ปุ่น อินเดีย รวมถึงชาวตะวันตกอย่างโปรตุเกส ฮอลันดา ต่างเข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกับคนไทย ดังที่ ซิมอง เดอ ลา ลูแบร์ (Simon de La Loubère) ราชทูตฝรั่งเศสผู้เดินทางมายังไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้บันทึกไว้ว่า พระมหานครสยามมีมนุษย์ต่างชาตินมาพึ่งพระโพธิสมภารตั้งทำมาหาเลี้ยงชีพอยู่ถึง 40 ภาษา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2505: 46) นั่นเพราะส่วนหนึ่งกษัตริย์ให้อิสระแก่ชาวต่างชาติเหล่านี้ทั้งในด้านการปกครองและการนับถือศาสนา ในบางรัชสมัยยังทรงพระราชทานที่ดินและมีพระราชานุญาตในการก่อสร้างศาสนสถานและดำเนินกิจกรรมทางศาสนาได้โดยอิสระ (วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, 2554: 53) สภาพการณ์ดังกล่าวสืบเนื่องต่อมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ดังเห็นได้จากโคลงภาพคนต่างภาษาที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จารึกในระเบียงวัดโพธิ์ โดยพรรณนาถึงกลุ่มชาวต่างชาติที่ปฏิสัมพันธ์กับไทยรวม 32 ชาติ เช่น สิงห์ กะเหรี่ยง มอญ (จารึกวัดพระเชตุพน, 2507: 83-104)

เมื่อบุคคลในสังคมไทยได้เห็นหรือรู้จักใกล้ชิดกับชาวต่างชาติเหล่านี้ก็ทำให้มีทัศนคติต่อชาวต่างชาติแตกต่างกันไป ดังที่ สุเทพ สุนทรเกสัช (2548: 206) เสนอว่า เป็นธรรมดาที่กลุ่มชนที่ถือตัวเองว่ามีอารยธรรมความเจริญเหนือกว่า จะเรียกกลุ่มชนที่ด้อยความเจริญกว่าหรืออยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของตนด้วยชื่อที่มีความหมายตำหนิหรือดูถูกเหยียดหยาม (Derogatory Terms) โดยไม่ได้เฉลียวหรือใส่ใจว่า ชื่อเรียกต่าง ๆ ดังกล่าวไม่ใช่ชื่อที่กลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ใช้เรียกตัวเอง หรืออยากให้คนอื่นเรียก และที่ร้ายยิ่งไปกว่านั้น ความหมายของชื่อที่ใช้เรียกพวกเขานั้นส่วนใหญ่มักจะสื่อความหมายไปในทางดูถูกเหยียดหยามหรือด้อยความเจริญป่าเถื่อน

วรรณคดีไทยหลายเรื่องผู้ประพันธ์ได้แสดงทัศนคติด้านลบต่อชาวต่างชาติซึ่งมีสาเหตุมาจากอคติเกี่ยวกับชาติพันธุ์และความรู้สึกเป็นอื่นที่มีต่อกัน (นัทธนัย ประสานนาม, 2550: 96-106) ทัศนคติด้านลบที่บุคคลในสังคมไทยมีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ก็ปรากฏผ่านการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอีกด้วยด้วยดังตัวอย่าง

ชาวลาว ในบริบทนี้หมายถึงชาวล้านนาหรือชาวเชียงใหม่ดังจะเห็นได้จากวรรณคดีสมัยอยุธยาเรื่องลิลิตยวนพ่ายที่เรียกเชียงใหม่ว่า “ลาว” ความว่า “ตัวต่อตัวลาวตาย ตื่นหยัน” รวมทั้งเรียกกษัตริย์เชียงใหม่หรือพระเจ้าติโลกราชว่า “ป็นลาว” หรือ “กรุงลาว” (ลิลิตยวนพ่าย, 2566) หรือในเรื่องลิลิตพระลอ กวีเริ่มต้นเรื่องด้วยการสวดติพระเกียรติและพระบารมีของกษัตริย์อยุธยาที่ทรงมีชัยชนะเหนืออาณาจักรล้านนาความว่า “...ปราบทุกทิศ ฤทธิรุกราน ผลิตพระนคร รอนลาวกาวตาว ตัดหัว ตัวกลิ้งกลาดตาชวอน ฝ่ายข้างยวนแพ้วพ่าย ฝ่ายข้างลาวประไลย ฝ่ายข้างไทยไซเยศร์ คินยังประเทศพิศาล...” (ลิลิตพระลอ, 2566) ส่วนในอักขรวิธานศรึบที่อธิบายความหมายของ “ลาว” ไว้ว่า เป็นชื่อคนภาษาหนึ่ง, อยู่ฝ่ายข้างเมืองเหนือ มีเมืองเชียงใหม่เป็นต้นนั้น (แบรดเลย์, 2514: 658) นอกจากนี้จดหมายเหตุแคมป์เฟอร์ (Kaempfer) ของนายแพทย์ชาวเยอรมันผู้เดินทางเข้ามายังไทยในปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชยังระบุว่า อาณาจักรลาวมีเมืองเอกสองเมืองชื่อ ลานช้าง (Landjam) และเชียงใหม่ (Tsiamaja) กล่าวกันว่าเดิมอาณาจักรแห่งนี้ขึ้นต่อพระเจ้าแผ่นดินสยาม (กรมศิลปากร, 2545: 57) ซึ่งสอดคล้องกับบันทึกของสังฆราชปาลเลอกัวซ์ (Pallegoix) บาทหลวงคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีสผู้พำนักอยู่ในไทยระหว่าง พ.ศ. 2372-2405 ได้บันทึกไว้ว่า ทางเหนือเป็นอาณาจักรของพวกลาว ที่สำคัญได้แก่ เชียงใหม่ นครลำปาง เมืองแพร่ เมืองน่าน เวียงจันทน์ หลวงพระบาง ฯลฯ (บันทึกเรื่องมิสซังแห่งกรุงสยาม, 2547: 12)

เมื่อศึกษาความหมายของคำว่า “ลาว” จะพบว่าแต่เดิมนั้น “ลาว” ไม่ได้หมายถึงชาวเชียงใหม่เท่านั้น แต่เป็นคำเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ไท (Tai) ซึ่งหมายถึงผู้เป็นใหญ่ ดังที่ จิตร ภูมิศักดิ์ (2519: 600) อธิบายไว้โดยสรุปว่า สมัยหนึ่งปรากฏการใช้คำว่า “ลาว” ในความหมายที่ยกย่องในหมู่ชนเผ่าไทยยุคแรกว่า “คนที่มีความเจริญแล้ว” ต่อมาเมื่อชนเผ่ากลุ่มนี้สามารถพิชิตพวกข้า (ชา) ได้ก็เริ่มมีสถานภาพเป็นนาย ผู้มีอำนาจทางสังคม ผู้ทรงอำนาจสูงสุด หรือผู้เป็นใหญ่ จึงทำให้ “ลาว” กลายเป็นคำนำหน้ากษัตริย์และผู้ที่เคารพในที่สุด แต่เมื่อเวลาผ่านไปก็มีการใช้คำอื่น ๆ เป็นคำนำหน้าแทนคำว่าลาว เช่น ขุน ท้าว พญา คำว่า “ลาว” จึงเริ่มสูญเสียความหมายดั้งเดิมที่หมายถึงผู้ที่สูงส่ง กระทั่งกลายเป็นคำสรรพนามที่มีความหมายเหมือนกับท่าน อย่างไรก็ตาม เอื้อ มณีรัตน์ (2566) กลับมีความเห็นที่ต่างออกไปและเสนอว่า “ลาว” เป็นคำที่คนไทยเรียกกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในป่าละเมาะเรื่อยไปถึงป่าลึกหรือบนภูเขาที่ห่างไกลบริเวณภาคเหนือว่า “คนเหล่า” หมายถึง “คนป่าละเมาะ” ซึ่ง “เหล่า” มาจากคำว่า “ลาว ละว้า ลัวะ” ที่แรกคำว่า “เหล่า” จะกลายเป็น “เลา” ก่อน แล้วกลายเป็น “ลาว” ในเวลาต่อมา

ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หากตัวละครใดมีชาติกำเนิดเป็นชาวลาวก็มักจะถูกบุคคลในสังคมดูหมิ่นเหยียดหยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อตัวละครที่เป็นชาวลาวนั้นกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ไม่ดีหรือไม่เหมาะสม เช่น พุดจาต่อล้อต่อเถียง พุดจาส่งเสียงดัง หรือประกอบอาหารผิดไปจากวิธีการอย่างไทย ดังจะเห็นจากเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นางลาวทองและนางสร้อยฟ้ามักจะถูกนางวันทองและนางทองประศรีนำชาติกำเนิดมาบริภาษอยู่เป็นประจำว่า “อีลาว” เช่น “อีลาวดอน” “อีลาวชาวป่า” “อีลาว” “อีลาวโลน” “อีลาวดง” ดังตัวอย่าง

(1)	ชิตะถ้อยคำ อีลาวดอน	แ่งอนไม่น้อยร้อยภาษา (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)
(2)	พุด อีลาวชาวป่า ขึ้นหน้าลอย เจ็บใจไม่น้อยสักร้อยเท่า	แม่จะต้อยเอาเลือดลงล้างตีน ตั้งใครเอาดาบพาดให้ขาดวิน (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)
(3)	ท่านอย่าว่าหม่อมมาเปรียบเปรย ก็เพราะมึงอิงฉาวอีลาวโลน	เหวย อีลาว ปากคอมันหนักนัก (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)
(4)	ทองประศรีตำฉาว อีลาวดง ผลึกเด็กกระเด็นเห็นแก่ตา	มาแผดเสียงร้องเอาจ้ำจ๋า เป็นหนึ่งว่ากูแกล้งพาโลเอา (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (1) และ (2) นางวันทองเห็นว่านางลาวทองมาจากบ้านจอมทอง เมืองเชียงทอง ซึ่งเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าบุคคลในบ้านจอมทองและเมืองเชียงทองนั้นเป็น “ชาวลาว” เมื่อนางลาวทองกระทำการใด ๆ ไม่ดีไม่เหมาะสม นางวันทองก็จะนำความเป็นชาวลาวมาบริภาษนางลาวทองอยู่บ่อยครั้ง เช่น “อีลาวดอน” “อีลาวชาวป่า” เพื่อชี้ให้เห็นว่านางลาวทองนั้นมีชาติกำเนิดที่ต่างกับบุคคลส่วนใหญ่ในสังคม นอกจากนี้ยังใช้คำขยาย เช่น “ดอน” หรือ “ชาวป่า” เพื่อสื่อความหมายว่านางลาวทองเป็นผู้พลัดถิ่นมาจากสถานที่ทุรกันดาร หรือสื่อเป็นนัยว่ามาจากสถานที่ห่างไกลจากความเจริญ

ส่วนตัวอย่าง (3) และ (4) นางสร้อยฟ้าเดิมที่เป็นธิดาของเจ้าเมืองเชียงใหม่ แต่สมเด็จพระพันวษาไม่โปรดนางสร้อยฟ้า จึงพระราชทานให้เป็นภรรยาของจมีนไวย นางทองประศรีไม่ชอบนางสร้อยฟ้าผู้เป็นลูกสะใภ้เท่าใดนัก เนื่องจากนางสร้อยฟ้านั้นไม่ค่อยรู้วัฒนธรรมประเพณีไทย เมื่อใดที่นางสร้อยฟ้าประพฤติตนไม่ดีหรือไม่เหมาะสม นางทองประศรีจะนำความเป็นลาวมาบริภาษนางสร้อยฟ้า เช่น “อีลาว” “อีลาวโลน” หรือ “อีลาวดง” เพื่อชี้ให้เห็นว่านางสร้อยฟ้ามีชาติกำเนิดที่ต่างกับบุคคลอื่น แม้เดิมทีนางลาวทองและนางสร้อยฟ้าจะเป็นธิดาของหัวหน้าหมู่บ้านหรือเจ้าเมืองมาก่อน แต่เมื่อมีสถานภาพเป็นชาวลาพลัดถิ่นที่มาอาศัยในสังคมไทยก็ต่างประสบชะตากรรมที่คล้ายกับนางลาวทอง คือ ถูกกลุ่มบุคคลบางกลุ่มไม่ยอมรับว่าเป็นกลุ่มชนเดียวกัน อีกทั้งยังถูกมองว่ามีสถานภาพต่ำต่อยกกว่าคนทยหรือคนเมือง ดังจะเห็นได้จากการที่นางวันทองและนางสร้อยฟ้ามักถูกบริภาษว่า “อีลาว”

ชาวจีน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ว่าชาวจีนได้อพยพเข้ามาไทยเป็นระยะ ๆ ส่วนหนึ่งเพราะชนชั้นนำไทยต้องการแรงงานจึงยินดีที่มีชาวจีนอพยพเข้ามา ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นแรงงานก่อสร้างและเป็นแรงงานด้านเศรษฐกิจ เช่น ต่อเรือ เดินเรือ ทำเหมือง (วรารคณา นิพัทธ์สุขกิจ, 2550: 123) ประกอบกับความอดอยากและปัญหาทางการเมืองภายในของจีน โดยเฉพาะกลุ่มชาวจีนที่อยู่ดินแดนทะเลใต้หรือหนานหยาง แม้ว่าราชวงศ์ชิงจะมีกฎหมายห้ามชาวจีนเดินทางออกนอกประเทศ แต่ความอดอยากยากแค้นทำให้ประชาชนขัดขืนอพยพเร่ร่อนเพื่อแสวงหาความอยู่รอดและแสวงหาโชคกลางจากท้องทะเลอยู่เสมอ (สวี เส้าหลิน, 2534: 37-48)

การหลั่งไหลของชาวจีนจำนวนมากทำให้คนกลุ่มนี้กลายเป็นกลุ่มชนขนาดใหญ่ ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 1-3 ชาวจีนเหล่านี้ถือได้ว่าประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจและมีฐานะดีกว่าเมื่อเทียบกับคนไทยโดยทั่วไป ปัจจัยสำคัญเกิดจากชาวจีนมีอุปนิสัยกล้าได้กล้าเสียในการลงทุน อีกทั้งความคุ้นเคยกับระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราจึงทำให้พวกเขามีฐานะร่ำรวย แต่ในขณะเดียวกันกลับก่อให้เกิดความรู้สึกชิงชังต่อชาวจีนในหมู่คนไทย อันเกิดจากนิสัยต้องการค้ากำไรเกินควร ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกอิจฉาสมดุถูกและงุนงงต่อความลำบากยากแค้นของตนเอง (วรารคณา นิพัทธ์สุขกิจ, 2550: 126-127)

ทัศนคติเชิงลบของคนไทยที่มีต่อชาวจีนนั้นยังถูกเสริมด้วยพฤติกรรมของพวกเขา เนื่องจากชาวจีนที่อพยพมาส่วนมากมักมีฐานะยากจน เป็นชาวนา ไม่มีการศึกษา ทำให้คนไทยมองชาวจีนว่าไม่มีมารยาท พูดจาโหวกฮวก ไม่มีสมบัติผู้ดี เช่น ถ่มน้ำลายหรือขากเสมหะรดบนพื้นตามอำเภอใจ หรือรับประทานอาหารด้วยความมูมมามและส่งเสียงดังตลอดเวลา (มนัส โอภากุล, 2566)

แต่ที่มากไปกว่านั้นคือการรวมกลุ่มกันของชาวจีนในระบบบงกสีเรียกว่า “ตัวเหี้ย” ซึ่งกลายเป็นกลุ่มอันธพาลก่อความเดือดร้อนให้กับสังคม เช่น จลาจลของจีนตัวเหี้ยที่เมืองสาครบุรีและเมืองฉะเชิงเทรา พ.ศ. 2391 (พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ชำ บุนนาค), 2560: 307-315)

การบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังสะท้อนให้เห็นว่า บุคคลส่วนหนึ่งในสังคมไทยมีทัศนคติเชิงลบต่อชาวจีน เช่น ในบทละครเรื่องมณีพิไชย นางจันทร์ได้วางแผนกำจัดนางยอพระกลืนเพื่อต้องการให้พระโอรสของตนแต่งงานกับธิดาของพระเจ้ากรุงจีน ตามที่นางได้เคยสัญญาไว้กับพระเจ้ากรุงจีน เมื่อท้าวพิชัยนุราชทราบความจริงก็ไม่พอใจจึงบริภาษนางจันทร์ว่า

- (5) ทำตามใจตัวไม่ปฤกษา
ถึงกรุงจีนจะยกทัพมา ก็สู้กันสินหาไม่พรั่นใจ
ทั้งแก่กะนี้ไม่หนีเลย มึงไม่เคยเห็นฝีมือฤาไฉน
ชาติเจ๊ก กินหมูจะสู้ไทย โภกวิแสนแน่นไปก็ไม่กลัว
(บทละครเรื่องมณีพิไชย, 2566)

จากตัวอย่าง (5) ในขณะที่ท้าวพิชัยนุราชบริภาษนางจันทร์อยู่ พระองค์ก็แสดงทรรศนะว่าไม่ได้รู้สึกหวั่นเกรงที่จะต้องทำศึกกับกรุงจีนแต่อย่างใด อีกทั้งเห็นว่าไทยมีความสามารถที่เหนือกว่ากรุงจีน แม้กรุงจีนจะมีจำนวนไพร่พลมากมาย แต่ก็ไม่อาจสู้ไทยได้ดังจะเห็นจาก “ถึงกรุงจีนจะยกทัพมา ก็สู้กันสินหาไม่พรั่นใจ” และ “ชาติเจ๊กกินหมูจะสู้ไทย โภกวิแสนแน่นไปก็ไม่กลัว” อาจกล่าวได้ว่าบุคคลส่วนหนึ่งในสังคมไทยสมัยนั้นเห็นว่าจีนมีสถานภาพที่ด้อยกว่าไทย

ชาวมักกะสัน มาจาก “มากัสซาร์” เป็นคำเรียกกลุ่มคนมุสลิมหรือแขกที่อพยพหนีฮอลันดามาจากหมู่เกาะมากัสซาร์ (Makassar) ในประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน คนกลุ่มนี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่กรุงบางกอกกลุ่มหนึ่ง กับอีกกลุ่มตั้งบ้านเรือนริมแม่น้ำเจ้าพระยาด้านฝั่งตะวันตกใกล้คลองตะเคียนด้านใต้ลงไป (พระยาโบราณราชธานินทร์, 2557: 16) ชาวมักกะสันมีบทบาทเป็นทหารรับจ้างและได้เคยก่อความวุ่นวายจนกลายเป็นกบฏมักกะสันขึ้นในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ศุภการ สิริไพศาล และคณะ, 2549: 30) เหตุการณ์กบฏมักกะสันปรากฏหลักฐานในจดหมายเหตุแอมบ์เฟอร์ความว่า

เจ้ามัทกะสสารีได้คบคิดกับชาวมะละกาซึ่งนับถือศาสนาอะหะหมัดศาสนาเดียวกับตัว จะกันเข้ายึดกรุง แล้วตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดินเสียเอง แต่แผนการทั้งนี้ได้รั่วรู้ไปเสียก่อนที่จะลงมือทำการ พระเจ้าแผ่นดินจึงรับสั่งให้หาตัวเจ้ามัทกะสสารีเข้าเฝ้า และยอมอ่อนน้อมขอรับพระราชทานอภัยโทษเสียแต่โดยดี แต่เจ้ามัทกะสสารีไม่ยอมตามวิสัยทรหดของคนชาวมัทกะสสารี เมื่อได้รับฟังต่อต้านกันเป็นสามารถ และกบฏได้ฆ่าไทยเสียเป็นอันมากแล้ว เจ้ามัทกะสสารีพร้อมด้วยไพร่พลทั้งปวงถูกประหารชีวิตด้วยวิธีเชือดเนื้อเสียสิ้น เว้นไว้แต่บุตรของเจ้ามัทกะสสารีอายุ 8 ขวบคนหนึ่งเท่านั้น

(กรมศิลปากร, 2545: 49)

เหตุการณ์ก่อกบฏของชาวมัทกะสันสร้างภาพจำให้กับสังคมไทยว่าบุคคลกลุ่มนี้เป็นพวกโหดร้าย ดังจะเห็นได้จากวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้พูดได้บริภาษเปรียบเทียบว่าผู้ฟังมีรูปลักษณะหน้าตาดุร้ายว่าคล้ายกับชาวมัทกะสัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าบุคคลในสมัยนั้นมีทัศนคติด้านลบต่อชาวมัทกะสัน เช่น ในเรื่องสังข์ทอง ท้าวสามนต์ไม่พอใจนางรจนาที่ไม่ยอมเลือกคู่ครอง จึงประชดประชันด้วยการมีรับสั่งให้เหล่าเสนาอำมาตย์ไปพาเจ้าเงาะมาเข้าร่วมพิธีสุมพรหรือพิธีเลือกคู่ ครั้นท้าวสามนต์เห็นเจ้าเงาะก็รู้สึกรังเกียจจึงบริภาษเจ้าเงาะว่า

(6)
 เนื้อตัวเป็นลายคล้ายเสือปลา ไม่กลัวใครใจกล้าดุดัน
 ผมหยิกยุ่งเหยิงเหมือนเซิงฟัก หน้าตาดะลักษ์มัทกะสัน

(บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (6) ท้าวสามนต์บริภาษเจ้าเงาะด้วยการเปรียบเทียบว่ามีผิวหนังที่ลายพร้อยไปทั้งตัว รวมทั้งยังนำเถาฟักหรือเซิงฟักที่มีลักษณะรกเรื้อและเลื้อยพันกันยุ่งเหยิงมาเปรียบเทียบกับผมที่ยุ่งเหยิงของเจ้าเงาะดังจะเห็นได้จาก “เนื้อตัวเป็นลายคล้ายเสือปลา” และ “ผมหยิกยุ่งเหยิงเหมือนเซิงฟัก” นอกจากนี้ยังเปรียบเทียบความน่ากลัวของเจ้าเงาะว่าเหมือนยักษ์มัทกะสันที่หน้าตาดุดันน่ากลัวอีกด้วยดังจะเห็นได้จาก “หน้าตาดะลักษ์มัทกะสัน” ศุภการ สิริไพศาล และคณะ (2549: 30) ได้อธิบายว่า พวกมัทกะสสารีเป็นที่รู้จักดีของชาวอยุธยาในชื่อ “มัทกะสัน” หรือ “ลักษ์มัทกะสัน” เพราะได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยและเป็นทหารรับจ้างอยู่ในอยุธยาและได้เคยก่อความวุ่นวายจนกลายเป็นกบฏมัทกะสันขึ้นในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรืออยุธยา ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าชาวมัทกะสสารีหรือเรียกในภาษาไทยว่า “มัทกะสัน” เป็นบุคคลพลัดถิ่นที่มักโดนดูถูกว่ามีสถานภาพที่ต่ำต้อยกว่าคนเมือง เนื่องจากชาวมัทกะสสารีนั้นเคยเป็นกบฏในสมัยกรุงศรีอยุธยา อีกทั้งยังมีรูปลักษณะที่ดูดุร้ายน่ากลัว

ตัวอย่างข้างต้นชี้ให้เห็นว่าสังคมไทยในอดีตให้ความสำคัญกับชาติกำเนิดอย่างมาก หากผู้ใดมีข้อบกพร่องบางประการหรือมีพฤติกรรมไม่ดีไม่เหมาะสมก็จะถูกบริภาษถึงชาติกำเนิดได้นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นทัศนคติด้านลบที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมไทยอีกด้วย เช่น การนำรูปลักษณะที่ไม่ดีหรือไม่งดงามไปเปรียบเทียบกับชาวamakhsan การบริภาษชาวลาว่าว่าเป็นบุคคลต่ำศักดิ์ การบริภาษว่าชาติจีนเป็นสามารถเอาชนะได้โดยง่าย

4.1.2 สัตว์เดรัจฉานในสังคมไทย

สังคมไทยมักมีทัศนคติด้านลบว่า สัตว์มีสถานภาพต่ำกว่ามนุษย์ ดังจะเห็นได้จาก อักษรวิธานศรึบที่ได้อธิบายว่า “มนุษย์” หมายถึง เปนชื่อคน, ที่มีใจดีฉลาดนั้น, มนุษย์คือสัตว์ใจสูง เปนต้นนั้น (แบรดเลย์, 2514: 506) สอดคล้องกับพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ที่ อธิบายว่า “มนุษย์” หมายถึง สัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล, สัตว์ที่มีจิตใจสูง, คน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) ส่วน “สัตว์” อาจจัดว่าเป็นสิ่งเดียวกับ “ดิรัจฉาน” ซึ่งอักษรวิธานศรึบที่ได้อธิบายว่า “สัตว์เดียระฉาน” หมายถึง สัตว์ไปโดยขวาง, แปลว่าสัตว์มีตัวไปขวางแผ่นดิน, บันดาสัตว์มีตัวไปขวางสิ้น, เว้นแต่มนุษย์ นั้น (แบรดเลย์, 2514: 720) สอดคล้องกับพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 อธิบายว่า “ดิรัจฉาน” หมายถึง สัตว์เว้นจากมนุษย์ เช่น หมู หมาวัว ควาย, ใช้ว่า เดรัจฉาน หรือ เดียรฉาน ก็มี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

แม้แต่ในพุทธศาสนาก็ยังระบุเช่นเดียวกันว่า “มนุษย์” แตกต่างกับ “สัตว์” กล่าวคือ มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีปัญญาสามารถเรียนรู้หลักธรรมได้จึงกลับมาเวียนว่ายตายเกิดน้อยกว่าสัตว์ เพราะสัตว์นั้นไม่ปัญญาในการเรียนรู้หลักธรรม ดังปรากฏในอามกัญญเปยยาล ปฐมวรรคที่ 7 อัญญตรสูตร ว่าด้วยสัตว์ผู้มาเกิดในมนุษย์น้อยความว่า ...สัตว์ที่กลับมาเกิดในหมู่มนุษย์มีน้อย โดยที่แท้ สัตว์ที่กลับมาเกิดนอกจากมนุษย์มีมากกว่า ซ่อนั้นเพราะเหตุไร? เพราะไม่เห็นอริยสัจ 4 อริยสัจ 4 เป็นไฉน? คือ ทุกขอริยสัจ ฯลฯ... (พระไตรปิฎกฉบับหลวง, 2566) ดังนั้นการระบุว่าผู้ฟังมีชาติกำเนิดเป็น สัตว์ หรือชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังมีลักษณะบางประการที่ไม่ดีคล้ายกับสัตว์ อาจจัดเป็นการใช้วาจาเพื่อทำร้ายจิตใจผู้ฟังได้ดังตัวอย่าง

ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้พูดมักจะนำชาติกำเนิดของผู้ฟังมาบริภาษโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ฟังที่มีชาติกำเนิดเป็นสัตว์เดียระฉานจะถูกมองว่ามีสถานภาพต่ำศักดิ์ หรือผู้พูดจะนำสัตว์บางชนิดมาใช้เป็นแบบเปรียบเทียบเพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังมีข้อบกพร่องบางประการหรือมีพฤติกรรมไม่ดีไม่เหมาะสมคล้ายกับสัตว์ที่เป็นแบบเปรียบเทียบนั้น ดังตัวอย่าง

ในบทละครเรื่องไชยเชษฐ ไชยเชษฐไม่พอใจที่ถูกนางวิฬาร์บริภาษเหน็บแนม ไชยเชษฐจึงบริภาษนางวิฬาร์กลับไปว่า

(7) วิเอยวิฬาร์ ทั้งสะบัดสะบั้งทั้งทั้งครัน <u>แต่เปนแมวแล้วยังฟังเปนกรับ</u> ทั้งเหน็บแนมแหลมหลักฤกซึ้ง <u>เสียดายหนอนางเปนวิฬารี</u> ที่พลอยได้ลำบากยากเย็น	ชะช่างพูดจาคนสัน เชิงชั้นแสนงอนกระบอนกระบิง <u>เปนมนุษย์ก็จะนับว่าคนหนึ่ง</u> ที่จะปึงป่นล่าก็ทำเปน การหัวใจไมตรีจึงไม่เหน <u>ถ้าแม่นเปนผู้คนจะถึงใจ</u>

(บทละครเรื่องไชยเชษฐ, 2566)

จากตัวอย่าง (7) ไชยเชษฐเห็นว่านางวิฬาร์กระทำไม่เหมาะสม คือ แสดงท่าที่ไม่พอใจและไม่ยอมยกโทษให้ อีกทั้งยังพูดเหน็บแนมถึงการกระทำในอดีตของไชยเชษฐดังจะเห็นได้จาก “ชะช่างพูดจาคนสัน ทั้งสะบัดสะบั้งทั้งทั้งครัน เชิงชั้นแสนงอนกระบอนกระบิง” และ “ทั้งเหน็บแนมแหลมหลักฤกซึ้ง ที่จะปึงป่นล่าก็ทำเปน” ไชยเชษฐจึงบริภาษนางวิฬาร์เพื่อชี้ให้เห็นว่านางนั้นเป็นเพียงสัตว์เดียรัจฉานจึงไม่มีความคิดความอ่านหรือความเข้าใจผู้อื่น แม้ในบริบทนี้ไชยเชษฐจะไม่ได้บริภาษโดยตรงไปตรงมาว่านางวิฬาร์เป็น “เดียรัจฉาน” แต่ไชยเชษฐก็เน้นใช้คำที่สื่อความหมายว่านางวิฬาร์นั้นไม่ได้เป็นมนุษย์ แต่เป็นแมว ซึ่งก็จัดว่าเป็นสัตว์เดียรัจฉานจำพวกหนึ่งดังจะเห็นได้จาก “แต่เปนแมวแล้วยังฟังเปนกรับ เปนมนุษย์ก็จะนับว่าคนหนึ่ง” “เสียดายหนอนางเปนวิฬารี” และ “ถ้าแม่นเปนผู้คนจะถึงใจ”

นอกจากนี้สังคมไทยยังมีทัศนคติด้านลบต่อแมวอีกด้วยดังจะเห็นได้จากหนังสือสำนวนไทย ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2554 ที่อธิบายความเป็นมาของสำนวน “กินบนเรือน ขี้บนหลังคา” ไว้ว่า ธรรมชาติของแมว แม้เจ้าของจะเลี้ยงดูให้กินอยู่อย่างดีบนเรือน แต่เวลาถ่ายกลับชอบป็นขึ้นไปถ่ายบนหลังคา ทำให้เจ้าของบ้านเดือดร้อนเพราะต้องกินและใช้น้ำที่สกปรกซึ่งรองจากหลังคา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2543: 26-27) กล่าวโดยสรุปในบริบทนี้ไชยเชษฐคาดหวังให้นางวิฬาร์มีความเห็นอกเห็นใจและให้อภัยต่อสิ่งที่ตนเคยกระทำไม่ได้ไว้ แต่เมื่อนางวิฬาร์ไม่ได้ปฏิบัติตามที่ไชยเชษฐคาดหวัง ไชยเชษฐจึงนำชาติกำเนิดนางวิฬาร์มาบริภาษดังกล่าว

ในบทละครเรื่องไกรทอง นางตะเภาแก้วและนางตะเภาทองไม่พอใจที่ไกรทองพานางวิมาลากลับมาด้วย นางทั้งสองจึงบริภาษนางวิมาลาว่า

(8)	ชะนางรูปงามได้ผิวใหม่
ทำเจ้อเจ้อสะเออะหน้าหม่อมไกร	ช่างติดตามมาได้ไม่มีอาย
เอาผิวกูไปไว้ถึงเจ็ดคืน	ยังไม่หายรอยรื่นฤโหมฉาย
ฤว่าชาลวันที่อันตรราย	แยบคายไม่เหมือนเจ้าไกรทอง
แต่ผิวกุมภีลแล้วมีหน้า	ยังแถมข้ามนุษย์เข้าเปนสอง
ไสหัวลงไปเสียท้องคลอง	<u>เตียรจฉานจองหองไม่เจียมตัว</u>

(บทละครเรื่องไกรทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (8) เดิมทีนั้นนางวิมาลาเคยเป็นภรรยาของพระยาจระเข้ชามชาลวัน แต่ชาลวันนั้นถูกไกรทองสังหาร เมื่อไกรทองเห็นนางวิมาลาก็อยากได้นางมาเป็นภรรยาอีกคนหนึ่ง จึงพยายามพูดโน้มน้าวให้นางวิมาลากลับไปอยู่กับตน ครั้นนางตะเกาแก้วและนางตะเกาทองผู้เป็นภรรยาหลวงของไกรทองเห็นนางวิมาลาติดตามกลับมาด้วยก็ไม่พอใจเพราะเห็นว่านางวิมาลานั้น มักมากในกามคุณดังจะเห็นได้จาก “ทำเจ้อเจ้อสะเออะหน้าหม่อมไกร ช่างติดตามมาได้ไม่มีอาย เอาผิวกูไปไว้ถึงเจ็ดคืน ยังไม่หายรอยรื่นฤโหมฉาย ฤชาลวันที่อันตรราย แยบคายไม่เหมือนเจ้าไกรทอง แต่ผิวกุมภีลแล้วมีหน้า แถมยังข้ามนุษย์เข้าเปนสอง” อย่างไรก็ตามนางตะเกาแก้วและตะเกาทองเห็นว่านางวิมาลาไม่คู่ควรที่จะเป็นภรรยาอีกคนหนึ่งของไกรทอง นางทั้งสองจึงพยายามขับไล่นางวิมาลาให้กลับไปยังถิ่นกำเนิดเดิม รวมทั้งชี้ให้เห็นว่านางวิมาลานั้นเย่อหยิ่งและไม่รู้จักประมาณตัวว่าตนเองเป็นเพียงสัตว์เตียรจฉานดังจะเห็นได้จาก “ไสหัวลงไปเสียท้องคลอง เตียรจฉานจองหองไม่เจียมตัว”

จากตัวอย่างข้างต้นทำให้ทราบว่าบุคคลส่วนหนึ่งในสังคมไทยมีทัศนคติด้านลบต่อ สัตว์เตียรจฉาน กล่าวคือ มนุษย์มีมุมมองว่าสัตว์เตียรจฉานเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่า มนุษย์ เนื่องจากสัตว์เตียรจฉานนั้นไม่มีสติปัญญาหรือสามัญสำนึกที่เทียบเท่ามนุษย์ จึงทำให้สัตว์ เตียรจฉานกระทำสิ่งใดสิ่งตามสัญชาตญาณหรือวิถีแห่งสัตว์

ส่วนมนุษย์ก็มีมุมมองว่าสัตว์เตียรจฉานเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสถานภาพต่ำกว่ามนุษย์ ด้วยเช่นกัน หากสัตว์มีข้อบกพร่องบางประการหรือกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ไม่ดีไม่เหมาะสม ก็อาจถูก มนุษย์บริภาษถึงชาติกำเนิดได้ ดังจะเห็นได้จากบทละครเรื่องรามเกียรติ์ ไมยราพไม่พอใจที่ถูก หนุมานบริภาษเยาะเย้ย ไมยราพจึงบริภาษหนุมานกลับไปว่า

(9)	พญาไมยราพยักษ์
เห็นวานรไม่สิ้นชีวา	อหังการ์เยาะเย้ยไยไพ
ให้ประหวั่นครั่นคร้ามขามฤทธิ	ร้อนจิตตั้งเพลิงไหม้
แล้วรื้อมานะหักใจ	กู่จะเกรมันโยไอ้สาธารณ
คิดแล้วจึงตอบวาจา	<u>เหวยไอ้พาลาเดียร์จฉาน</u>
กูไม่ประณตบพมาลย์	มึงอย่าอวดทหาญพาที

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

จากตัวอย่าง (9) ไมยราพเห็นว่าหนุมานมีความประพฤติไม่เหมาะสม คือ บริภาษและเยาะเย้ยตนดังจะเห็นได้จาก “อหังการ์เยาะเย้ยไยไพ” ไมยราพจึงโต้ตอบกลับไปด้วยการบริภาษถึงชาติกำเนิดของหนุมานเพื่อแสดงให้เห็นว่าหนุมานเป็นเพียงสัตว์เดียร์จฉานที่มุ่งชวนวิวาทหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนดังจะเห็นได้จาก “ไอ้พาลาเดียร์จฉาน” การที่ยักษ์ไมยราพดูหมิ่นชาติกำเนิดของหนุมานเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าสัตว์เดียร์จฉานไม่ได้มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่ามนุษย์เท่านั้น แต่ยังมีสถานภาพทางสังคมที่ต่ำกว่ามนุษย์อีกด้วย อาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยส่วนหนึ่งมีมุมมองว่าสัตว์เดียร์จฉานเป็นสิ่งมีชีวิตที่ต่ำต้อย

นอกจากนี้ยังพบว่าสังคมไทยมักใช้สัตว์เป็นแบบเปรียบเทียบเพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังมีข้อบกพร่องบางประการหรือพฤติกรรมที่ไม่ดีไม่เหมาะสมคล้ายกับสัตว์ชนิดนั้น ๆ ดังจะเห็นได้จากการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ตัวละครมักจะนำสัตว์ชนิดต่าง ๆ มาเป็นแบบเปรียบเทียบ เช่น นกกา กิ้งก่า สุนัข งู ดังตัวอย่าง

ในเรื่องลักษณวงศ์ ท้าววิรุณมาศหลงรักนางสุวรรณอำภาจึงลักพาตัวนางไป เมื่อลักษณวงศ์ผู้เป็นพระโอรสของนางสุวรรณอำภาทราบเรื่องราวที่เกิดขึ้นก็ไม่พอใจ จึงวางแผนไปชิงตัวนางสุวรรณอำภากลับมา นอกจากนี้ยังบริภาษท้าววิรุณมาศไปว่า

(10)	
ว่าเหวยเหวยอสุราไอ้บ้ากาม	ช่างลวนลามพูดจาหน้าไม่อาย
พระชนนีมีศักดิ์ตั้งเหมราช	<u>มึงเหมือนชาติเช่นกาย่ามาหมาย</u>
แต่บาทาหน้ามึงมิได้กราย	ไม่มีอายอาจเอื้อมอหังการ

(ลักษณวงศ์, 2566)

ในเรื่องกาถาคำกลอน พระยาครุฑไม่พอใจที่นางกากีไม่ยอมรับว่าเป็นชู้กับนาฏกัเวร และยังพยายามแก้ตัวเพื่อให้ตนเองพ้นผิด พระยาครุฑจึงปรึกษา นางกากีว่า

(12)		
	เราทราบสิ้นซึ่งระบิลมันขับอ้าง	จึงกระจ่างแจ้งข้ออนุสนธิ
	ได้อัปรยศมาตยาพลาพล	ตั้งจะดันดินม้วยด้วยคำพาล
	เพราะมีชู้ไม่รู้ให้รอบเชิง	หลงระเริงว่าเจ้ารักสมครสมาน
	คิดว่าหงส์จะจงแต่ชลดาร	กลับบันดาลกลัวเกลือกด้วยเปือกตม
	ตัวนางเปนไทแต่ใจทาส	ไม่รักชาติรสหวานมาพานชม
	<u>ตั้งสุกรฟอนฝ่าแต่อาจม</u>	<u>ห่อนนิยมรักรสสุคนธาร</u>

(กาถาคำกลอน, 2566)

จากตัวอย่าง (12) สุกรเป็นสัตว์ที่พระยาครุฑนำมาเป็นแบบเปรียบเทียบโดยใช้คำแสดงการเปรียบเทียบ “ตั้ง” เพื่อแสดงให้เห็นว่านางกากีและสุกรมีลักษณะร่วมกัน คือ ผักไฟแต่สิ่งที่ไม่ดี ตั้งจะเห็นได้จาก “ตั้งสุกรฟอนฝ่าแต่อาจม ห่อนนิยมรักรสสุคนธาร” เนื่องจากนางกากีลอบร่วมสมกับนาฏกัเวรในเวลากลางวันพระยาครุฑออกไปเที่ยวป่าหิมพานต์ ในบริบทนี้สุกรจึงเป็นแบบเปรียบเทียบที่ชี้ให้เห็นถึงการกระทำที่ไม่เหมาะสมดังกล่าวของนางกากี เมื่อพิจารณาสำนวนไทย เช่น ดินพอกหางหมู หมูอดซี่ไม่ได้ ก็จะมีพวว่าสุกรเป็นสัตว์ที่มักคลุกคลีอยู่กับสิ่งสกปรกหรือบริโภคนอกกฎ นอกเหนือจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการ (2543: 312) ยังอธิบายว่า สมัยก่อน คนไทยไม่นิยมเลี้ยงหมูและให้อาหารหมูกินดี ๆ เหมือนปัจจุบัน หมูหากินเองตามบุญตามกรรมและมักชอบกินอุจจาระและของสกปรกเป็นอาหาร

ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นางเทพทองไม่พอใจที่ขุนช้างพยายามรบเร้าให้ตนเป็นผู้ใหญ่ไปสู่ขอนางพิมพิลาไลย นางเทพทองจึงปรึกษาขุนช้างว่า

(13)		อายนอกครุอุบาทว์ไม่ฟังว่า
	โกหกยกคอเจรจา	ว่าเป็นชู้สูห์หมาล่าไร
	ไม่คิดเจียมตัวอายหัวพรุน	รูปเป็นกระชุนน่านรักใคร่
	กูไม่เห็นใครเขาจะชอบใจ	นางพิมพิลาไลยเขาโสภาค
	อกเอาอ่อนแอ้นแน่นกินนร	<u>ฤจะมาสมจรกับหมูหมา</u>
	ให้เพื่อนบ้านติฉินนินทา	มึงช่างมุสาแต่โดยเดา

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (13) สุกกรและสุนัขเป็นสัตว์ที่นางเทพทองใช้เป็นแบบเปรียบเทียบเพื่อระบุว่า ขุนช้างและสัตว์สองชนิดนี้มีลักษณะร่วมกัน คือ เป็นที่น่ารังเกียจในกลุ่มบุคคล เนื่องจากขุนช้างมีรูปลักษณ์อัปลักษณ์ แต่อยากจะแต่งงานกับนางพิมพิลาไลย ขุนช้างจึงพยายามทำทุกวิถีทางเพื่อให้ตนสมปรารถนา ในที่นี้ขุนช้างโกหกว่านางพิมพิลาไลยต้องการแต่งงานกับตน เมื่อนางเทพทองได้ยินเช่นนั้นก็ไม่พอใจ จึงใช้สุกกรและสุนัขมาเป็นแบบเปรียบเทียบเพื่อชี้ให้เห็นว่านางพิมพิลาไลยคงไม่ลดตัวมาแต่งงานกับขุนช้างผู้มีรูปลักษณ์อัปลักษณ์อย่างแน่นอน ทั้งนี้สังคมไทยในอดีตมองว่าสุกกรและสุนัขเป็นสัตว์ที่น่ารังเกียจเพราะสัตว์เหล่านี้บริโภคสิ่งปฏิกูลเป็นอาหารอย่างหนึ่งดังจะเห็นได้จากสำนวน “หมูดกกินขี้ไม่ได้” และ “ขี้ไม่ให้หมากิน”

ในบทละครเรื่องไชยเชษฐ นางสนมทั้งเจ็ดไม่พอใจที่พระพี่เลี้ยงทั้งสี่ของไชยเชษฐ กล่าวหาว่าพวกตนเป็นผู้วางแผนใส่ร้ายนางสุริยงูษา เหล่านางสนมจึงปรึกษาเหล่าพระพี่เลี้ยงว่า

(14)		ข้าไม่ยากพรั้นพรึงทั้งสี่นาย
	จะถามไถ่อย่างไรก็ถามกัน	ที่จะปนเสนนั้นนอยานึกหมาย
	มาช่วยกันแก้หน้าว่าไม่อาย	เทียวเอาความร้ายมาบ้ายทา
	<u>ทั้งสี่นี้ดูเหมือนงูสอด</u>	<u>จะคอยมองย่องตอดกระมังหนา</u>
	เมื่อลูกเป็นท่อนสักประจักษ์ตา	ยังจะแค้นมีหน้าว่ากันกาง

(บทละครเรื่องไชยเชษฐ, 2566)

จากตัวอย่าง (14) งูเป็นสัตว์ที่นางสนมทั้งเจ็ดนำมาเป็นแบบเปรียบเทียบโดยใช้คำแสดงการเปรียบเทียบ “เหมือน” เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระพี่เลี้ยงทั้งสี่ของไชยเชษฐและงูมีลักษณะร่วมกัน คือ ไม่สามารถเชื่อใจได้และพร้อมที่จะทำร้ายอีกฝ่ายให้ได้รับความเจ็บปวดหรืออันตรายดังจะเห็นได้จาก “ทั้งสี่นี้ดูเหมือนงูสอด จะคอยมองย่องตอดกระมังหนา” เนื่องจากเหล่าพระพี่เลี้ยงกล่าวหาว่าพวกตนวางแผนใส่ร้ายนางสุริยงูษา อีกทั้งพยายามโน้มน้าวให้ไชยเชษฐเชื่อคำกล่าวหาดังกล่าวอีกด้วย ในบริบทนี้จึงเป็นแบบเปรียบเทียบที่ชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรมไม่ดีของพระพี่เลี้ยงทั้งสี่ เมื่อพิจารณาสำนวน “จับงูข้างหาง” จะพบว่างูเป็นสัตว์ที่อันตราย หากคิดจะจับงูจะต้องระมัดระวังให้ดี ดังที่ กระทรวงศึกษาธิการ (2543: 312) อธิบายความหมายและที่มาของสำนวน “จับงูข้างหาง” ว่าหมายถึง ทำสิ่งที่เสี่ยงอันตรายโดยไม่รอบคอบ อาจจะทำให้พลาดพลั้งได้ เนื่องจากงูเป็นสัตว์มีพิษ ถ้าจับหางมันอาจแวงกัดและรัดผู้จับให้ตายได้สำนวนนี้มักใช้เป็นคำห้ามว่า “อย่าจับงูข้างหาง” ซึ่งสอดคล้องกับที่ ศุภชัย ตั๊วะวิชัย (2565: 191) เสนอว่า งูมักถูกมองว่าเป็นสัตว์มีพิษ ไว้วางใจไม่ได้ หรือเป็นสัตว์เลื้อยไม่เชื่อ

ในบทละครเรื่องสังข์ทอง นางรจนาตัดสินใจเลือกเจ้าเงาะเป็นคู่ครอง ทำให้ท้าว
 สามนต์ นางมณฑา และพี่สาวสาวทั้งหกของนางรจนาไม่พอใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหล่าพี่สาวที่เชื่อว่า
 การตัดสินใจเช่นนี้จะสร้างความอับอายให้แก่วงศ์ตระกูล เหล่าพี่สาวจึงบริภาษนางรจนาว่า

(15)	ชะนางคนดีไม่มีชั่ว รูปร่างน่าหัวร่อเหมือนดอกไม้ มั่นน้าเขยน้าชมสมประกอบ <u>หูดาบั้งแบวเหมือนแมวคราว</u> นอกริตนอกรอยน้อยหรือนั้น ให้พี่สาวชาวเส้พลอยวุ่นวาย	ช่างเลือกผัวงามนักรักใคร่ เอออะไรพุงโรสันหลังยาว พอชอบทำนองหม่อมน้องสาว เขาฏอ้อฉาวช่างไม่อาย แร่รันไปรักอิมักง่าย อภัยสอดอายชายหน้าตา

(บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (15) แมวคราวเป็นสัตว์ที่พี่สาวของนางรจนานำมาเป็นแบบเปรียบเทียบ
 ใช้คำแสดงการเปรียบเทียบ “เหมือน” เพื่อระบุว่าเจ้าเงาะกับแมวคราวมีลักษณะร่วมกัน คือ มี
 รูปลักษณ์ไม่งดงาม ดังจะเห็นได้จาก “หูดาบั้งแบวเหมือนแมวคราว” เนื่องจากพี่สาวทั้งหกเห็นว่
 การที่รจนาตัดสินใจเลือกคู่ครองเป็นเจ้าเงาะผู้มีหน้าตาและรูปร่างอัปลักษณ์นั้นจะสร้างความอับอาย
 ให้แก่วงศ์ตระกูล ดังจะเห็นได้จาก “นอกริตนอกรอยน้อยหรือนั้น แร่รันไปรักอิมักง่าย ให้พี่สาวชาวเส้
 พลอยวุ่นวาย อภัยสอดอายชายหน้าตา” ทั้งนี้อักษรวิธานศรับท์และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน
 พ.ศ. 2554 อธิบายว่า “แมวคราว” หมายถึง แมวตัวผู้ที่มันแก่ปนแมวใหญ่, เขี้ยวแลเล็บมันยาวหนวด
 มันยาว (แบรดเลย์, 2514: 528) และแมวตัวผู้ที่แก่ รูปร่างใหญ่ หน้าตาดุนากิ้ว และมีหนวดยาว
 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) ในบริบทนี้แมวคราวจึงเป็นแบบเปรียบเทียบที่ชี้ให้เห็นว่าเจ้าเงาะมีรูปลักษณ์
 อัปลักษณ์ดังกล่าว

ในเรื่องโคบุตร โคบุตรไม่พอใจเมื่อทราบว่ นางอำพันมาลาทำเสน่ห์ใส่ตน แม้นาง
 อำพันมาลาจะสารภาพผิดและขอให้โคบุตรยกโทษให้ แต่โคบุตรก็ยังคงไม่พอใจจึงมีรับสั่งให้ลงโทษนาง
 อำพันมาลาพร้อมกับบริภาษนางไปว่า

(16)	พระทรงพังดั่งอัคนีรุทร เจ้ามารยากาลืออย่างนี้เจียว เมื่อแรกรักคิดว่าศักดิ์กระษัตริย์สูง คิดว่าหงส์หลงพลัดเป็นกาเกี	มาจีจุดปุยนุ่นให้ฉุนเฉียว ยังลดเลี้ยวลิ้นลมคารมดี <u>มาเป็นฝูงสัตว์ร้ายระบายสี</u> มาย้อมสีลงชายด้วยลายกร

(โคบุตร, 2566)

จากตัวอย่าง (16) โคบุตรไม่ได้คาดมาก่อนว่านางอำพันมาลาผู้เป็นมเหสีฝ่ายชายจะริษยานางมณีสาครผู้มเหสีฝ่ายขวาจนทำเสน่ห์ใส่ตน ทั้งนี้โคบุตรเห็นว่านางอำพันมาลา มีชาติกำเนิดเป็นถึงพระธิดาของกษัตริย์ แต่นางกลับมีพฤติกรรมหยาบช้ำและคิดอิจฉาริษยาผู้อื่น โคบุตรจึงนำสัตว์ร้ายมาเป็นแบบเปรียบเทียบเพื่อชี้ให้เห็นว่าแท้จริงแล้วนางอำพันมาลานั้นเป็นบุคคลชั้นต่ำและมีพฤติกรรมไม่ดีดังจะเห็นได้จาก “มาเป็นฝูงสัตว์ร้ายระบายนี่” อาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยมองว่าสัตว์เป็นสิ่งที่มีชีวิตที่มีสถานภาพต่ำต้อย

กล่าวโดยสรุป บุคคลในสังคมไทยสมัยก่อนมีทัศนคติด้านลบต่อสัตว์เดรัจฉานเพราะเห็นว่าสัตว์เดรัจฉานเป็นสิ่งมีชีวิตที่ไม่มีสติปัญญาหรือไม่มีความคิดความอ่านเฉกเช่นมนุษย์ มนุษย์จึงจัดให้สัตว์เดรัจฉานเป็นสิ่งมีชีวิตที่ต่ำศักดิ์ ดังจะเห็นจากในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หากตัวละครใดมีชาติกำเนิดเป็นสัตว์แล้วมีข้อบกพร่องหรือมีพฤติกรรมไม่ดีไม่เหมาะสม ก็จะถูกบริภาษถึงชาติกำเนิดที่เป็นสัตว์ได้ นอกจากนี้การชี้ให้เห็นว่าตัวละครกับสัตว์มีลักษณะร่วมกันนั้นสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยมีทัศนคติด้านลบว่าสัตว์บางชนิดมีลักษณะหรือพฤติกรรมที่ไม่ดี จึงนำสัตว์นั้นมาเป็นแบบเปรียบเทียบเพื่อบริภาษตัวละคร

4.2 บทบาทของบุคคลในสังคมไทย

สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นให้ความสำคัญกับบทบาทและหน้าที่ของคนเป็นอย่างมาก ดังเห็นได้จากระบบศักดินาถูกใช้เป็นเครื่องมือสำหรับจำแนกกลุ่มคนในสังคมออกเป็นระดับชั้นต่าง ๆ เพื่อกำหนดขอบเขตอำนาจ หน้าที่ สิทธิ ทรัพย์สิน และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนที่มีต่อกันจากระดับต่ำสุดหรือกลุ่มผู้ใต้ปกครอง ได้แก่ ไพร่ ทาส ขึ้นไปจนถึงผู้ปกครอง ขุนนาง เจ้านาย กษัตริย์ซึ่งอยู่บนยอดสูงสุด (มานพ ถาวรวัฒน์สกุล, 2536: 24-25) ส่วนสมณชีพราหมณ์ ประกอบด้วยภิกษุ สามเณร พราหมณ์ และตาปะขาวไม่อาจนับเข้าอยู่ในชนชั้นใดได้ แต่ถือได้ว่ากลุ่มนี้มีสถานภาพใกล้เคียงกับกลุ่มผู้ปกครอง เพราะได้รับการยกเว้นจากภาระทั้งปวงที่เป็นของไพร่ และมีศักดินาซึ่งแสดงสิทธิหน้าที่เช่นเดียวกัน (ปิยนถ บุนนาค, 2528: 49)

บทบาทของบุคคลที่กำหนดตามระบบศักดินานั้น นอกจากจะส่งผลให้คนในสังคมมีสถานะทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันแล้ว ยังส่งผลต่อการปฏิบัติต่อกันของบุคคลที่ไม่เท่าเทียมกันอีกด้วย อาทิ การทักทายน การพุดจา และความประพฤตินั้น ๆ ไป ทั้งนี้ธรรมเนียมที่สำคัญที่สุดก็คือ ผู้น้อยจำต้องเคารพผู้ใหญ่ การเคารพในสังคมไทยหมายถึงการเชื่อฟังรวมทั้งกิริยามารยาทอื่น ๆ เช่น ไม่ได้เถียง ผู้ที่อยู่เหนือกว่า ไม่ให้คำแนะนำโดยมิได้ขอร้อง ไม่เรียกชื่อผู้ที่อยู่เหนือกว่า ฯลฯ (ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์, 2527: 135) การบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสะท้อนให้เห็นบทบาทของบุคคลในสังคมไทย 2 ประการ คือ 1) บทบาทตามตำแหน่ง และ 2) บทบาทตามเพศ ดังนี้

4.2.1 บทบาทตามตำแหน่ง

บทบาทตามตำแหน่ง หมายถึง พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่มิตำแหน่งทางสังคมที่
ที่อยู่ในสถานการณ์ต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติตนอย่างไร ซึ่งถูกคาดหวังโดยกลุ่มบุคคลหรือสังคม
ผลการศึกษาพบว่าสังคมคาดหวังให้กษัตริย์ นักบวช และผู้ได้บังคับบัญชาามีบทบาทดังนี้

4.2.1.1 บทบาทของกษัตริย์

กษัตริย์ได้รับการยกย่องให้อยู่เหนือกว่าบุคคลอื่นและมีฐานานุศักดิ์และ
สถานะสูงสุดในฝ่ายมนุษย์ ทรงเป็นเจ้าของชีวิตและเจ้าแผ่นดินที่ราษฎรต้องตอบแทนพระมหากรุณาธิคุณ
ของพระองค์ด้วยการรับใช้ในรูปแบบของแรงงานและส่วยภายใต้การควบคุมของมูลนายซึ่งเป็น
ผู้ช่วยเหลือพระองค์ (ปิยนาค บุนนาค, 2528: 14) ทั้งนี้สังคมไทยคาดหวังให้กษัตริย์ต้องปกครองดูแล
ราชอาณาจักรให้สงบสุขและมีพันธะต้องปกป้องคุ้มครองประชาชน แนวคิดดังกล่าวปรากฏในคัมภีร์
อรรถศาสตร์และมนูธรรมศาสตร์ของศาสนาพราหมณ์อันเป็นต้นแบบการปกครองที่มาจากอินเดีย
ขณะเดียวกันบทบาทความเป็นกษัตริย์ยังถูกเสริมด้วยหลักปฏิบัติตามพุทธศาสนาเพื่อให้พระองค์ดำรง
ไว้ซึ่งเกียรติยศและศักดิ์ศรีในฐานะผู้ปกครองที่ดี เช่น ราชธรรม 10 จักรวรรดิวัตร 12 สังคหวัตถุ ศีล 5
และศีล 8 (วรพร ภู่งศ์พันธุ์, 2555: 34-36) เกียรติยศและศักดิ์ศรีจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กษัตริย์
ตัดสินใจพระทัยจะกระทำหรือไม่กระทำการใดสิ่งหนึ่ง เพราะหากกษัตริย์ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ไม่สมพระ
เกียรติและศักดิ์ศรีแล้วก็อาจทำให้ถูกบริภาษได้ ดังจะเห็นได้จากตัวละครกษัตริย์และโอรสของกษัตริย์
ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น

ในบทละครเรื่องพระอภัยมณี ท้าวสุทัศน์ไม่พอใจที่พระอภัยมณีเรียนวิชา
เป่าปี่และศรีสุวรรณเรียนวิชากระบี่กระบอง ท้าวสุทัศน์จึงบริภาษพระอภัยมณีและศรีสุวรรณว่า

(17)		
	<u>อันตนตรีปีพาทย์ตะโพนเพลง</u>	<u>เป็นนักเลงเหล่าโลนเล่นโขนหนัง</u>
	<u>แต่พวกกผู้หญิงที่ในวัง</u>	<u>มันก็ยังเรียนรำได้ชำนาญ</u>
	<u>อันวิชาอาวุธโล่โล่เขน</u>	<u>ชอบแต่เกณฑ์ศึกเสื่อเชือกทหาร</u>
	<u>เป็นกษัตริย์จักรพรรดิพิสดาร</u>	<u>มาเรียนการเช่นนั้นด้วยอันใด</u>

(พระอภัยมณี, 2566)

จากตัวอย่าง (17) แสดงให้เห็นว่าวิชาเป่าปี่และกระบี่กระบองนั้นไม่ใช่สิ่งที่ กษัตริย์ควรเรียน เพราะวิชาเหล่านี้เป็นวิชาสำหรับผู้หญิงและข้าทาสทาสจะเห็นได้จาก “อันดนตรีปี พาทย์ตะโพนเพลง เป็นนักเลงเหล่าโลนล่นโขนหน่ง แต่พวกกูผู้หญิงที่โนวัง มันก็ยังเรียนรำได้ชำนาญ อันวิชาอาวุธแลโล่เขน ชอบแต่เกณฑ์ศึกเสื่อเชือกทหาร” ทั้งนี้กษัตริย์ควรจะเรียนวิชาความรู้ที่สามารถ ปกป้องบ้านเมืองจากภัยอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นได้ดังที่ท้าวสุทัศน์เคยกำชับให้พระอภัยมณีและ ศรีสุวรรณเรียนวิชาไสยศาสตร์ความว่า “พ่อจะแจ้งเจ้าจงจำคำโบราณ อันชายชาญเชื้อกษัตริย์ชัตติยา ย่อมพากเพียรเรียนไสยศาสตร์เวท สิ่งวิเศษเสาะแสวงหา ได้ป้องกันอันตรายนคร ตามกษัตริย์ชัตติยา อย่างโบราณ” อาจกล่าวได้ว่าบทบาทของกษัตริย์ในสังคมไทยคือการดูแลบ้านเมืองให้สงบสุข หาก กษัตริย์ไม่ศึกษาวิชาความรู้ตามที่กษัตริย์พึงเรียน ก็อาจถูกบริภาษได้ดังจะเห็นได้จาก “เป็นกษัตริย์ จักพรตพิสดาร มาเรียนการเช่นนั้นด้วยอันใด”

ในบทละครเรื่องไชยเชษฐ พระพี่เลี้ยงทั้งสี่ของไชยเชษฐไม่พอใจที่ไชยเชษฐมีรับสั่ง ให้ประหารนางสุริยชาด้วยเชื่อว่านางนั้นคลอดลูกเป็นท่อนไม้ เหล่าพระพี่เลี้ยงจึงบริภาษไชยเชษฐว่า

(18)		พระภูมิเปนโฉนจิงใจเบา
	<u>ธรรมดาลูกอ่อนเปนท่อนไม้</u>	<u>มีมั่งถุไม่แต่ก่อนเก่า</u>
	<u>แต่เพียงนี้มีรู้ดูเอา</u>	<u>ยิ่งกว่ามัวเมามั่นตั้ง</u>
	<u>ธรรมดามียหลวงกับเมียน้อย</u>	<u>ย่อมคอยหยิบผิดคิดหวงหึงษ์</u>
	<u>ช่างไม่ตรองตรึกให้ทุกซั้ง</u>	<u>เหมือนไม่รู้ถึงทันเมียร</u>

(บทละครเรื่องไชยเชษฐ, 2566)

จากตัวอย่าง (18) แสดงให้เห็นว่าไชยเชษฐเป็นกษัตริย์ที่เชื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดย ไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบก่อน จึงหลงเชื่อว่านางสุริยชาคลอดลูกเป็นท่อนไม้ตามที่นางสนมทั้งเจ็ดทูลใส่ ความ ดังจะเห็นได้จาก “พระภูมิเปนโฉนจิงใจเบา ธรรมดาลูกอ่อนเปนท่อนไม้ มีมั่งถุไม่แต่ก่อนเก่า แต่เพียงนี้มีรู้ดูเอา ยิ่งกว่ามัวเมามั่นตั้ง” ทั้งนี้เหล่าพระพี่เลี้ยงต้องการชี้ให้เห็นว่าเหล่าสนมนั้นพยายาม ยุยงปลุกปั่นให้ไชยเชษฐและนางสุริยชาเกิดความริ้วฉานกัน อีกทั้งยังตำหนิไชยเชษฐที่ฟังเรื่องราวจาก เหล่านางสนมฝ่ายเดียว ดังจะเห็นได้จาก “ธรรมดามียหลวงกับเมียน้อย ย่อมคอยหยิบผิดคิดหวงหึงษ์ ช่างไม่ตรองตรึกให้ทุกซั้ง เหมือนไม่รู้ถึงทันเมียร” จึงสรุปได้ว่าสังคมคาดหวังให้กษัตริย์เป็นผู้ที่ชาญฉลาด ในการตัดสินใจหรือพิจารณาสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างรอบคอบ

ในบทละครเรื่องสังข์ทอง ท้าวศวมลมีรับสั่งให้เหล่าเสนาอำมาตย์ไปปรับ นางจันท์เทวีกลับมาเมือง ฝ่ายจันทาเทวีไม่พอใจที่ท้าวศวมลมีรับสั่งเช่นนั้นจึงบริภาษท้าวศวมลว่า

(19)	..... <u>เป็นกษัตริย์ตรัสแล้วไม่แมนยำ</u> <u>เหมือนไม้หลักปักเลนเอนไปมา</u> <u>น้ำลายคายถ่มลงถึงดิน</u> ไพร่บ้านพลเมืองจะเลื่องลือ	..... <u>กลับถ้อยคินคำทำขายหน้า</u> <u>ยิ่งกว่าลูกเล็กเด็กอมมือ</u> <u>จะกลับคินกลืนกินไม่เกลียดหรือ</u> ออกชื่อท้าวเธอเออน่าซัง .....

(บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (19) ชี้ให้เห็นว่าท้าวศวมลเป็นกษัตริย์ที่มีจิตใจไม่หนักแน่น ดังจะเห็นได้จาก “เป็นกษัตริย์ตรัสแล้วไม่แมนยำ กลับถ้อยคินคำทำขายหน้า” และ “น้ำลายคายถ่มลงถึงดิน จะกลับคินกลืนกินไม่เกลียดหรือ” สื่อความหมายว่าท้าวศวมลเป็นกษัตริย์ที่ตระบัดสัตย์ เนื่องจากท้าวศวมลนั้นเคยรับสั่งให้เนรเทศนางจันท์เทวีไปจากเมือง แต่ภายหลังกลับเปลี่ยนแปลง รับสั่งให้เหล่าเสนาอำมาตย์รับนางจันท์เทวีกลับมาในเมือง นอกจากนี้ “เหมือนไม้หลักปักเลนเอนไปมา ยิ่งกว่าลูกเล็กเด็กอมมือ” ยังสื่อความหมายว่าจิตใจของท้าวศวมลเปรียบเหมือนกับไม้ที่ปักอยู่ในดินเลนซึ่งไม่มีความมั่นคง อีกทั้งยังชี้ให้เห็นว่าท้าวศวมลมีความคิดความอ่านที่ด้อยกว่าเด็กที่ไม่รู้ประสีประสาอีกด้วย ทั้งนี้ “ไม้หลักปักเลน” หมายถึง โลเล, ไม่แน่นอน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) ส่วน “เด็กอมมือ” หมายถึง ผู้ไม่รู้ประสีประสา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566)

สาเหตุที่ท้าวศวมลถูกบริภาษเช่นนี้เป็นเพราะสังคมไทยคาดหวังให้กษัตริย์กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยความมั่นคง หนักแน่น และไม่โลเล ดังจะเห็นได้จาก “ราชธรรม 10” หรือ “ทศพิธราชธรรม” อันเป็นคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมืองที่ระบุว่าผู้ปกครองควรมี “อวิโรธนะ” ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (2548) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า

“อวิโรธนะ” หมายถึง ความไม่คลาดธรรมดา คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ตีร้าย ลากสักการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใด ๆ สติตั้งมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม กิติ นิตินธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม กิติ ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

ดังนั้นการที่ท้าวศรีวิมลเปลี่ยนแปลงรับสั่งให้เหล่าเสนาอำมาตย์ไปรับนางจันทเทวีกลับเข้ามาในเมืองนี้จึงจัดว่าเป็นการกระทำที่ขัดต่อหลักทศพิธราชธรรม ซึ่งอาจทำให้ภาพลักษณ์ของกษัตริย์เสียหายและกลายเป็นที่ครหาได้ดังจะเห็นได้จาก “ไพร่บ้านพลเมืองจะเลื่องลือออกชื่อท้าวเธอเออน่าซัง”

กล่าวโดยสรุปสังคมไทยในอดีตคาดหวังให้กษัตริย์หรือผู้ที่ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์องค์ต่อไปนั้นเป็นผู้ที่รู้ความสามารถในการปกป้องบ้านเมือง รวมทั้งดูแลราชอาณาจักรและประชาชนให้สงบสุข นอกจากนี้กษัตริย์ควรจะต้องมีคุณธรรมในการปกครองบ้านเมืองด้วย เช่น มีสติปัญญารู้เท่าทันเหตุการณ์ ไม่ควรฟังความข้างเดียว มีจิตใจที่หนักแน่น

4.2.1.2 บทบาทของนักบวช

สังคมไทยคาดหวังให้นักบวช ได้แก่ ภิกษุ สามเณร พราหมณ์ ตาปะชาว ฯลฯ เป็นผู้บำเพ็ญเพียร เป็นผู้ทรงฌาน เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ เป็นผู้มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น และเป็นผู้อำนวยความสะดวกแก่บุคคลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่กำลังประสบกับความยากลำบากหรือมีเรื่องทุกข์ร้อนใจ ดังนั้นนักบวชจึงเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำและเป็นที่พึ่งทางใจของสังคม และมีสถานภาพสูงกว่าผู้อื่น อย่างไรก็ตาม หากนักบวชประพฤติตนไม่เป็นไปตามที่สังคมคาดหวังไว้ ก็อาจถูกบริภาษได้ เช่น

ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระฤๅษีวิษณุและพระฤๅษีสวามิตร ทูลเตือนและบริภาษนางไภยเกษิเกี่ยวกับการขอพร เมื่อนางไภยเกษิได้ยินเช่นนั้นก็ไม่พอใจจึงบริภาษพระฤๅษีทั้งสองกลับไปว่า

(20)	<u>ความนี้ไซ้กิจพระอาจารย์</u>
<u>ถึงมาตรตีชั้วก็ช่างเขา</u>	<u>ใครไซ้ให้เข้ามาว่าขาน</u>
<u>ไซ้การมาเก็บเอาเป็นการ</u>	<u>ไซ้ที่ไซ้ฐานจะพาที่</u>
<u>รุกรานเข้ามาถึงห้องใน</u>	<u>ใครไปนิมนต์พระฤๅษี</u>
<u>อ้ชฌมาอ้ายก็ไม่มี</u>	<u>ทำดีแล้วหรือพระนักรพรต</u>

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

(21)

เป็นซีไม่อยู่ประสาซี
ความสัตย์เขาปฏิญาณกัน
นี่หรือตั้งตัวเป็นนักสิทธิ์
 เร่งไปแม้จะอยู่จะขัดใจ

.....

มาอาจเอื่อมพาทีด้วยโมหันต์
จะทำให้พันเพื่อนเพื่อนไป
จะรู้จักขอบผิดก็หาไม่
 ใครเขาไม่ฟังวาที ฯ

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

จากตัวอย่าง (20) และ (21) แสดงให้เห็นว่าพระฤๅษีสฤษ์และสวามิตร ประพฤติตนไม่เหมาะสม คือ ก้าวก่ายการตัดสินใจของนางไภยเกษี เนื่องจากพระฤๅษีทั้งสองพยายาม ห้ามปรามและบริภาษนางไภยเกษีที่ขอพรให้พระพรตขึ้นครองราชย์ก่อนพระราม และขอพรให้ เนรเทศพระรามไปอยู่ป่าเป็นเวลา 14 ปี อย่างไรก็ตามนางไภยเกษีเห็นว่าตนไม่ได้ร้องขอให้พระฤๅษีทั้งสอง แสดงความคิดเห็นแต่อย่างใดดังจะเห็นได้จาก “ความนี้ใช้กิจพระอาจารย์ ถึงมาตริชู้ก็ช่างเขา ใครใช้ให้เข้ามาว่าขาน ใช้การมาเก็บเอาเป็นการ ใช้ที่ใฐฐานจะพาที” อีกทั้งยังเห็นว่าการขอพร ดังกล่าวเป็นสิทธิ์อันชอบธรรมเพราะท้าวทศรถเคยสัญญากับตนไว้ว่า “แม้ว่าปรารถนาสิ่งใด บรรดา เป็นสมบัติของพี่ เทวีประสงค์ก็จะยกให้” ด้วยเหตุนี้นางไภยเกษีจึงไม่พอใจและและบริภาษพระฤๅษี ทั้งสองที่ล่วงล้ำเรื่องภายในครอบครัวของตนโดยไม่รู้ข้อเท็จจริงของเรื่องราวทั้งหมด ดังจะเห็นได้จาก “เป็นซีไม่อยู่ประสาซี มาอาจเอื่อมพาทีด้วยโมหันต์ ความสัตย์เขาปฏิญาณกัน จะทำให้พันเพื่อนเพื่อน ไป” อีกทั้งเน้นย้ำว่าพระฤๅษีทั้งสองนั้นกระทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับเพศของนักบวชดังจะเห็นได้จาก “นี่หรือตั้งตัวเป็นนักสิทธิ์ จะรู้จักผิดชอบก็หาไม่” อาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยคาดหวังให้นักบวชเป็นผู้ครองตนอยู่ในศีลธรรมและวางใจเป็นกลาง อีกทั้งไม่ควรข้องแวะเรื่องของฆราวาสโดยไม่มีเหตุจำเป็น

ในบทละครเรื่องคาวี นางคันทมาลีชวนนางจันทสุดาวีวาทเพราะรู้สึกหึงหวง ท้าวสันนุราช เมื่อพระหลวิชัยฤๅษีเห็นเช่นนั้นก็บริภาษนางคันทมาลี ฝ่ายนางคันทมาลีไม่พอใจจึง บริภาษโต้ตอบพระหลวิชัยฤๅษีว่า

(22)

ใช้การของพระคุณอย่า่วนวาย
 จะมีให้ว่ามั่งนั้งอมือ
 นี่แลตั้งมั่นในขันตี
 เห็นว่าวาสนามันตกต่ำ
 ชีช่างเกลื่อนกลบประจบประแจง
เขาจะถั่งเถียงกันอันผู้หญิง

.....

ถึงเกล้าแก่เกือบจะตายก็ตามที
 ข้าไม่เชื่อไม่ถือพระฤๅษี
 ขันจะแตกสักทีอย่างได้แคลง
 ไม่ซุบแล้วมิหนำมาซ้ำแช่ง
 ช่วยประชันขันแข่งทำศึกคัก
พลอยวิ่งเข้ามาสวดอวตารุ์หลัก

(บทละครเรื่องคาวี, 2566)

จากตัวอย่าง (22) พระหลวิชัยฤทธิมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ บริภาษไม่ให้นางทะเลาะกับนางจันท์สุดา อย่างไรก็ตามนางคันธมาลีเห็นว่าการทะเลาะวิวาทดังกล่าวไม่ได้เกี่ยวข้องหรือทำให้พระหลวิชัยฤทธิเดือดร้อนแต่อย่างใด แต่เป็นการวิวาทระหว่างตนกับนางจันท์สุดาเท่านั้นดังจะเห็นได้จาก “ใช้การของพระคุณอย่าว่านวย” และ “เขาจะถั่งเถียงกันฉันผู้หญิง พลอยวิ่งเข้ามาสวดอวดรู้หลัก” อาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยคาดหวังไม่ให้นักบวชเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวของฆราวาส

กล่าวโดยสรุป สังคมไทยในอดีตคาดหวังให้นักบวชเป็นผู้ที่ประพฤติตนอยู่ในวัตรปฏิบัติของเพศนักบวช มีความยุติธรรมและวางใจเป็นกลาง อีกทั้งไม่ควรก้าวล่วงเรื่องส่วนตัวหรือปัญหาที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวของฆราวาสโดยที่ฆราวาสไม่ได้ร้องขอ

4.2.1.3 บทบาทของผู้ใต้บังคับบัญชา

ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้บังคับบัญชาอาจเป็น กษัตริย์หรือนาย ส่วนผู้ใต้บังคับบัญชาอาจเป็นขุนนางหรือบ่าวรับใช้ก็ได้ ด้วยสาเหตุนี้บทบาทของผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาในการศึกษาคำนี้สามารถจำแนกได้ 2 แบบ คือ บทบาทของ กษัตริย์กับขุนนาง และบทบาทของนายกับบ่าว ดังนี้

บทบาทของขุนนาง ในสังคมไทยกษัตริย์มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง คำสั่งของพระองค์จัดเป็นเป็นอาญาสิทธิ์ที่ขุนนางทุกคนต้องปฏิบัติตาม พระองค์ทรงมีอำนาจสั่งการ โดยเฉพาะมีสิทธิในการแต่งตั้ง เลื่อนตำแหน่ง ลดตำแหน่ง หรือลงโทษขุนนางทุกคน ดังที่ ม.ร.ว.อคินรพีพัฒน์ (2527: 126) ระบุไว้ว่า พระองค์อาจทรงเลื่อนตำแหน่งขุนนางผู้หนึ่งผู้ใดด้วยคำรับรองของผู้บังคับบัญชา หรือด้วยคำรับรองของบุคคลอื่น ๆ หรือแม้แต่ด้วยเหตุผลส่วนพระองค์ ลักษณะเช่นนี้จึงนับได้ว่ากษัตริย์มีบทบาทเป็นผู้บังคับบัญชาเหนือขุนนางซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา

เมื่อพิจารณาความคาดหวังที่กษัตริย์มีต่อขุนนางจะพบว่า กษัตริย์ต้องการให้ขุนนางจะมีความรู้ความสามารถ และแสดงความกล้าหาญของตนออกมาให้เห็นเชิงประจักษ์ อีกทั้งยังต้องแสดงความจงรักภักดีและปฏิบัติภารกิจอย่างเต็มความสามารถ ความคาดหวังนี้เป็นคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งสำหรับผู้ที่จะถวายตัวเข้ารับราชการดังปรากฏในพระราชกำหนดเกล้าตั้งแต่สมัยอยุธยาในบทบัญญัติข้อ 50 ความว่า

ขุนนางต้องประกอบด้วย วุฒิ 4 ประการ ได้แก่ ชาตวิวุฒิ (สืบตระกูลขุนนางต่อกันมา) วัยวุฒิ (อายุสามสิบแปดปีขึ้นไป) คุณวุฒิ (มีความรู้ฝ่ายทหารพลเรือนชำนาญ) และปัญญาวุฒิ (เจริญด้วยปัญญาและฉลาด) กับอธิบดี 4 ประการ ได้แก่ ฉันทาอธิบดี (พระองค์ประสงค์สิ่งใดต้องถวายตามพระราชประสงค์) วิริยาอธิบดี (กอบปรีย์ด้วยความเพียรในราชการมิขาด) จิตาอธิบดี (มีน้ำใจกล้าแข็งในการณรงค์สงคราม) และวิมังสาอธิบดี (ความฉลาดในที่พิพากษาความและอุบายในราชการต่าง ๆ)

(กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2, 2550: 1,021-1,022)

คุณสมบัติข้างต้นมีอิทธิพลต่อความคิดของตัวละครข้าทหารในวรรณคดีบางเรื่อง ดังที่ กุสุมา รักษมณี และคณะ (2550: 90) ระบุว่า ตัวละครข้าทหารมักเป็นพนักงานสนองพระประสงค์ของเจ้านายโดยยึดคติในการจงรักภักดีต่อเจ้านายและการปฏิบัติหน้าที่ เกียรติยศของข้าทหารจึงอยู่ที่การทำหน้าที่ตามที่ได้รับบัญชา ผลการศึกษาพบว่า หากตัวละครข้าทหารหรือขุนนางในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นปฏิบัติหน้าที่โดยปราศจากวุฒิ 4 และอธิบดี 4 ก็จะทำให้ตัวละครข้าทหารหรือขุนนางนั้นถูกบริภาษได้ดังตัวอย่าง

ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน สมเด็จพระพันวษาก็รู้ว่าพระทัยน้ำถูกฝ่ายเสียงใหม่จับไปเป็นเชลยศึก สมเด็จพระพันวษาจึงบริภาษพระทัยน้ำว่า

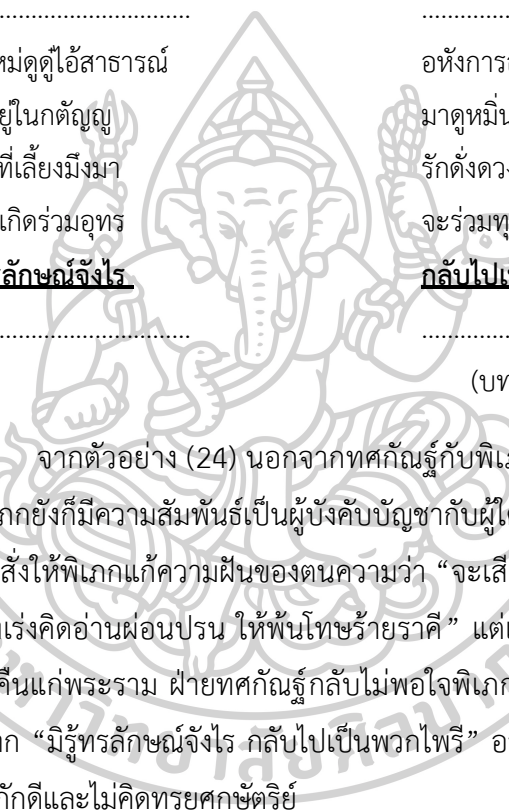
(23)		<u>เหมไต้ทัยน้ำมึงทำงาน</u>
	<u>เสียแรงกูรักใคร่ให้เป็นพระ</u>	<u>มิรู้จะชี้ขาดชาติสาม</u>
	<u>ให้กูหลงไว้ในสงคราม</u>	<u>จนอายลาวเอาไปล่ามตั้งผูกถึง</u>
	<u>ช่างไม่คิดสู้มันให้พรันท์</u>	<u>ทุกกระไรใจคือเป็นผู้หญิง</u>
	<u>ช่างชาติชั่วสิ้นที่อ้อปรีจริง</u>	<u>ไปนั่งนั่งให้มันจับได้อับอาย</u>

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (23) เนื่องจากสมเด็จพระพันวษาทรงคาดหวังว่าพระทัยน้ำจะเป็นผู้ที่ฝีมือในการรบ หรือถ้าพระทัยน้ำถูกจับกุมก็คงสามารถต่อสู้จนหาหนทางพาตนเองรอดกลับมาได้ แต่ในความเป็นจริงนั้นพระทัยน้ำกลับถูกฝ่ายเสียงใหม่จับตัวได้และนำตัวไปล่ามโซ่ไว้เป็นเชลย ทำให้ฝ่ายขุนแผนและพลายงามต้องนำไพร่พลไปรบกับฝ่ายเสียงใหม่เพื่อช่วยเหลือพระทัยน้ำกลับมา เมื่อสมเด็จพระพันวษาทราบเรื่องราวทั้งหมดก็กริ้ว จึงบริภาษพระทัยน้ำว่า “เหมไต้ทัยน้ำมึงทำงาน เสียแรงกูรักใคร่ให้เป็นพระ มิรู้จะชี้ขาดสาม ให้กูหลงไว้ในสงคราม จนอายลาวเอาไปล่ามตั้งผูกถึง ช่างไม่คิดสู้มันให้พรันท์ ทุกกระไรใจคือเป็นผู้หญิง ช่างชาติชั่วสิ้นที่อ้อปรีจริง ไปนั่งนั่ง

ให้มันจับได้อับอาย” ซึ่งสื่อให้เห็นว่าสมเด็จพระพันวษาทรงแต่งตั้งให้พระทัยน้ำมีบรรดาศักดิ์เป็นพระ แต่พระทัยน้ำกลับไม่แสดงความสามารถในการรบให้เป็นที่ประจักษ์ ยิ่งไปกว่านั้นยังถูกฝ่ายศัตรูนำตัวไปพันธนาการเป็นเชลยอีกด้วย อาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยคาดหวังให้ทหารแสดงความกล้าหาญอย่างเต็มกำลังเมื่อต้องเผชิญกับศัตรู

ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ ทศกัณฐ์ไม่พอใจที่พิเภกทูลทำนายว่านางสีดาจะนำความเดือดร้อนมาสู่กรุงลงกา ทศกัณฐ์จึงบริภาษพิเภกว่า

(24) เหม่เหม่ดูตู้อัศจรรย์ มิได้อยู่ในกตัญญู เสียทีที่เลี้ยงมึงมา คิดว่าเกิดร่วมอุทร <u>มิรู้ทรลักษณ์จึ่งไร</u>		..... อหังการองอาจเจรจา มาดุษณีงูผู้เชษฐา รักตั้งดวงตาดวงใจ จะร่วมทุกข์ร่วมร้อนกันได้ <u>กลับไปเป็นพวกไพร่</u> (บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

จากตัวอย่าง (24) นอกจากทศกัณฐ์กับพิเภกจะมีความสัมพันธ์เป็นพี่น้องกันแล้ว ทศกัณฐ์กับพิเภกยังก็มีความสัมพันธ์เป็นผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชาอีกด้วย ดังเห็นได้จากการที่ทศกัณฐ์มีรับสั่งให้พิเภกแก้ความผิดของตนความว่า “จะเสียเคราะห์สะเดาะประการใด จึ่งจะได้จำเริญสถาผล จงเร่งคิดอ่านผ่อนปรน ให้พ้นโทษร้ายราศี” แต่เมื่อพิเภกทูลถวายนางสีดาไปคืนแก่พระราม ฝ่ายทศกัณฐ์กลับไม่พอใจพิเภกและเชื่อว่าพิเภกนั้นคิดเข้าข้างฝ่ายศัตรูดังจะเห็นได้จาก “มิรู้ทรลักษณ์จึ่งไร กลับไปเป็นพวกไพร่” อาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยคาดหวังให้ขุนนางมีความจงรักภักดีและไม่คิดทรยศกษัตริย์

นอกจากนี้ขุนนางอาจขัดพระราชบัญชาของกษัตริย์ได้หากกษัตริย์ตัดสินพระทัยโดยขาดสติ ดังที่กฎหมายตราสามดวง ระบุว่า “อนึ่งตรงพระโอรสแก่ผู้ใด แลตรัสเรียกพระแสงอย่าให้เจ้าพนักงานยื่น ถ้ายื่นโทษถึงตาย...” (กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2, 2550: 192) ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครขุนนางอาจบริภาษตัวละครกษัตริย์ได้ หากตัวละครกษัตริย์นั้นประพฤติตนไม่เหมาะสม เช่น

ในบทละครเรื่องไชยเชษฐ พระพี่เลี้ยงทั้งสี่ของไชยเชษฐไม่พอใจเมื่อรู้ว่าไชยเชษฐมีรับสั่งให้ประหารนางสุริยงาโดยให้เหตุผลว่านางสุริยงานั้นคลอดลูกเป็นท่อนไม้ เหล่าพระพี่เลี้ยงจึงบริภาษไชยเชษฐว่า

(25)	<u>พระภูมิเปนนใจใจเบา</u> <u>มีมั่งๆไม่แต่ก่อนเก่า</u> <u>ยิ่งกว่ามัวเมา มีนตึง</u> <u>ย่อมคอยหยิบผิตคิดหวงหิงซ์</u> <u>เหมือนไม่รู้ถึงทันเมีย</u> ..... (บทละครเรื่องไชยเชษฐ)
<u>ธรรมดาลูกอ่อนเปนท่อนไม้</u> <u>แต่เพียงนี้มิรู้ดูเอา</u> <u>ธรรมดาเมียหลวงกับเมียน้อย</u> <u>ช่างไม่ตรงตริกให้ภักซิ่ง</u>	

จากตัวอย่าง (25) เหล่าพระพี่เลี้ยงเห็นว่าไชยเชษฐมีรับสั่งให้ประหารชีวิตนางสุวิญาโดยปราศจากการไตร่ตรองให้รอบคอบก่อน เนื่องจากพวกตนเห็นว่านางสนมทั้งเจ็ดได้วางอุบายใส่ร้ายว่านางสุวิญาคลอดลูกเป็นท่อนไม้โดยหวังให้ไชยเชษฐรู้สึกรังเกียจนางสุวิญาดังจะเห็นได้จาก “พระภูมิเปนนใจใจเบา ธรรมดาลูกอ่อนเปนท่อนไม้ มีมั่งๆไม่แต่ก่อนเก่า แต่เพียงนี้มิรู้ดูเอา ยิ่งกว่ามัวเมา มีนตึง ธรรมดาเมียหลวงกับเมียน้อย ย่อมคอยหยิบผิตคิดหวงหิงซ์ ช่างไม่ตรงตริกให้ภักซิ่ง เหมือนไม่รู้ถึงทันเมีย” อาจกล่าวได้ว่าหากกษัตริย์ประพฤตินี้ไม่ดีหรือไม่ถูกต้อง ขุนนางก็อาจบริภาษกษัตริย์ได้เช่นเดียวกัน

บทบาทของบ่าว นอกจากบทบาทของผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาจะเป็นแบบกษัตริย์กับขุนนางแล้ว ในสังคมไทยยังปรากฏผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาแบบนายกับบ่าวด้วย ทั้งนี้บ่าวมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของนาย หากขัดคำสั่งต้องได้รับโทษ พระไอยการอาชญาหลวงระบุถึงการขัดคำสั่งต่อนายว่า “...อนึ่งขุนมนุนายอนาพชาบาล บังคับบัญชากิจราชการสั่งแกตบต้องหย่างทำเนียมแล้ว แลตบหนีได้ทำตามบังคับบัญชา นายสั่งนั้น ต้องในรวางดูถูกนายให้จำไว้แล้วเอาบ่นไว้ ถ้าหนีหลายจำแลทำไปเล่า ให้ไหมลาหนึ่งแล้วจำไว้ ถ้าเป็นที่ขุนหมื่นถ้านันดร ให้ถอดเสียเอาตัวลงเปนไพร่” (กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2, 2550: 404-405) อาจกล่าวได้ว่าหน้าที่ของ “นาย” คือ สั่งการและดูบ่าวของตน ส่วนหน้าที่ของ “บ่าว” คือ เคารพและเชื่อฟังนายของตน การบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของบ่าวที่สังคมคาดหวัง เช่น

ในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นางศรีประจันไม่พอใจที่บรรดาบ่าวรับใช้ของตนแต่งตัวล่าช้าและพายเรือไม่พร้อมกัน นางศรีประจันจึงบริภาษบรรดาบ่าวรับใช้ของตนว่า

(26)	..... ยายศรีประจันร้องเรียกข้า คูข้าวปลาหมาดพลูกจะไป เฮ้ยพวกผู้ชายออกพายหัว แกลุกขึ้นเหน็บรั้งตั้งจังกา วันทองกับยายศรีประจัน ออกเรือเถิดหวาข้าอยู่ใ ตุ่มตี๋มก้าวก่ายพายตามเพลง ยกพายไม่ทันหันมาว่า แต่กระดิกพลิกขาที่รู้กัน พายเรือเบื่อใจเป็นจะตาย ศรีประจันร้องด่ามันยตาชั้น ดีแต่จะไว้ไว้เฮฮา ประเดี้ยวเบาประเดี้ยวหนักขยักขย่อน เถียงกันออกแซ่เอ๊แม่ยัย	..... เร็วเร็วเข้าหาอย่าช้าได้ เรือแพอยู่ไหนไปถอยมา แต่งตัวไวไว ไอ้ชาติข้า ด่าลกโคตรแม่ออกแซ่ไป ลงเรือพร้อมกันหาข้าไม่ ข้าไทออกเรือพายเฟือมา โคลงเคลงเถียงกันอย่างไรหา ฟ้าผ่าเกิดเอ๋ยเคยชี้ควาย ไปข้างนี้ข้างนั้นได้ง่ายง่าย ถ่อพายไม่ถนัดผลัดไปมา พายไม่พร้อมกัน อ้ายชาติข้า ภูปาลงด้วยถ่อให้คอพับ โคลงเคลงจะนอนก็ไม่หลับ แกจ็บไม่ใส่เปรี้ยวเถียงกันไป (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (26) นางศรีประจันใช้คำว่า “ไอ้ชาติข้า” และ “อ้ายชาติข้า” เพื่อชี้ให้เห็นว่าบ่าวรับใช้ของตนมีสถานภาพต่ำต้อยและเกิดมาเป็นเพียงคนรับใช้ เนื่องจากบ่าวรับใช้เหล่านั้นแต่งตัวล่าช้า อีกทั้งยังพายเรือไม่พร้อมเพรียงกันและส่งเสียงดังในขณะที่พายเรืออยู่ ซึ่งทำให้นางศรีประจันไม่พอใจดังจะเห็นได้จาก “แต่งตัวไวไวไอ้ชาติข้า” และ “พายเรือไม่พร้อมกันอ้ายชาติข้า ดีแต่จะไว้ไว้เฮฮา” อาจกล่าวได้ว่าบ่าวรับใช้มีหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งของนายเพื่อให้ภานายนั้นรู้สึกพึงพอใจ หากบ่าวรับใช้ผู้นั้นไม่ปฏิบัติตามคำสั่งหรือทำให้ภานายไม่พึงพอใจ ก็อาจถูกบริภาษถึงชาติกำเนิดได้

ในบทละครเรื่องไชยเชษฐ นางวิฬาร์กล่าวหาว่านางสุวิญาแสดงอาการดีใจ เมื่อรู้ว่าจะได้เสกสมรสกับไชยเชษฐอีกครั้ง ฝ่ายนางสุวิญาได้ยินเช่นนั้นก็ไม่พอใจจึงบริภาษนางวิฬาร์ว่า

(27)	..... พระบิดาจะให้แต่งขันหมากใหม่ ดื้อดั่งขันชดพระอชฌมา ทั้งลูกเต่าก็ร้องไห้งองอ มึงอย่ามาเข้าซี่พิรีพีไร	..... มึงรู้มั่งฤไม่ อิชาติข้า จะโกรธขึ้นมาเป็นพื้นไฟ จะให้ตีด้วยพองจงได้ ภูจะปิดหูไว้ไม่ขอฟัง (บทละครเรื่องไชยเชษฐ, 2566)

จากตัวอย่าง (27) นางสุวิญญาใช้คำว่า “อีชาติข้า” เพื่อชี้ให้เห็นว่านางวิฬาร์ มีสถานภาพต่ำต้อยและเกิดมาเป็นเพียงข้ารับใช้ของตน เนื่องจากนางวิฬาร์นั้นกล่าวหาว่านางสุวิญญา แสดงอาการดีใจอย่างเห็นได้ชัดเมื่อรู้ว่าจะได้เสกสมรสกับไชยเชษฐอีกครั้ง แต่ในความเป็นจริงนั้นนางสุวิญญาไม่ได้รู้สึกดีใจแต่อย่างใดเพราะทราบดีว่าพระบิดาและพระโอรสของตนพยายามกดดันให้นางเสกสมรสกับไชยเชษฐดังจะเห็นได้จาก “พระบิดาจะให้แต่งงานใหม่ มิ่งรู้มั่งญาไม่อีชาติข้า ต้อตั้งขึ้นขัดพระอชฌมา จะโกรธขึ้นมาเป็นพินไฟ ทั้งลูกเต้าก็ร้องไห้ของอ จะให้ดีด้วยพองจได้” อาจกล่าวได้ว่าหากบ่าวรับใช้ประพฤตินไม่เหมาะสมก็อาจถูกบริภาษถึงชาติกำเนิดได้

กล่าวโดยสรุป ผู้ใต้บังคับบัญชาไม่ว่าจะเป็นขุนนางหรือบ่าวต่างมีหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งหรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมายให้สำเร็จโดยราบรื่น รวมทั้งไม่ควรกระทำสิ่งใดด้วยความล่าช้าหรือประพฤตินไม่เหมาะสมเพราะอาจทำให้ผู้บังคับบัญชาไม่พอใจและถูกบริภาษได้ นอกจากนี้หากผู้ใต้บังคับบัญชาเห็นว่าผู้บังคับบัญชาประพฤตินไม่เหมาะสมก็อาจบริภาษผู้บังคับบัญชาได้

4.2.2 บทบาทตามเพศ

การบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยคาดหวังให้แต่ละเพศมีบทบาทที่ต่างกัน หากผู้ชายหรือผู้หญิงปฏิบัติตนไม่สอดคล้องกับที่สังคมคาดหวังไว้ ผู้นั้นก็อาจถูกบริภาษได้ ทั้งนี้บทบาทตามเพศในสังคมไทยอาจจำแนกได้ 2 บทบาท คือ 1) บทบาทของเพศชาย และ 2) บทบาทของเพศหญิง ดังนี้

4.2.2.1 บทบาทของเพศชาย

คุณลักษณะที่ทำให้ผู้ชายมีเกียรติยศศักดิ์ศรี ได้แก่ การเป็นผู้มีความสามารถในการปกป้องคุ้มครองบุคคลหรือสิ่งที่อยู่ในอาณาพิทักษ์ (ขอบเขตอำนาจและความรับผิดชอบว่าต้องพิทักษ์รักษา) ของตน และการเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการต่อสู้ (กุสุมา รักษมณี และคณะ, 2550: 121) หรืออาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยคาดหวังให้เพศชายเป็นผู้นำดังจะเห็นได้จากโคลงโลกนิติที่เปรียบเพศชายว่าเหมือนช้างเท้าหน้าความว่า “ชายเอกเท้าหน้าชช เคียงความเทียบแฮ” (ประชุมโคลงโลกนิติ, 2543: 397) ทั้งนี้ สมชาย สำเนียงงาม (2549: 72) ได้อธิบายเกี่ยวกับ “ช้างเท้าหน้า” ไว้ว่าเป็นการนำเท้าหน้าของช้างมาอุปโลกน์ หมายถึง ผู้นำ โดยนำคุณสมบัติที่เป็นที่รู้จักกันดีของเท้าหน้าของช้างที่ก้าวเดินก่อนเท้าหลังมาเชื่อมโยงกับคุณสมบัติของบุคคลที่เป็นผู้นำ

นอกจากนี้สังคมไทยยังคาดหวังให้เพศชายมีความรู้ยิ่งด้วยดังปรากฏในประชุมโคลงโลกนิติบทที่ 123 ความว่า “เป็นชายความรู้ยิ่ง เป็นทรัพย์ ทุกประเทศมีผู้นับ อ่านอ้าง” (ประชุมโคลงโลกนิติ, 2543: 188) ซึ่งสอดคล้องกับที่ มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์ (2565: 184) อธิบายเกี่ยวกับการศึกษาไทยในสมัยอยุธยาไว้ว่า เมื่อบุตรอายุได้ 7 หรือ 8 ปี บิดามารดาจะส่งให้ไปอยู่กับพระภิกษุสงฆ์ที่วัดและให้บรรพชาเป็นสามเณร วิชาที่พระสงฆ์สอนเน้นการให้รู้จักอ่านเขียนและนับจำนวนเพราะไม่มีสิ่งใดจำเป็นแก่พ่อค้าและชาวสยามทั้งปวงยิ่งไปกว่าการค้าขาย ผลการศึกษาพบว่าหากชายใดปฏิบัติตนไม่สอดคล้องกับความคาดหวังของสังคมก็อาจถูกบริภาษได้ดังตัวอย่าง

บทบาททั่วไปของเพศชาย สังคมไทยคาดหวังให้บุคลเพศชายมีจิตใจที่กล้าหาญและไม่ขลาดกลัวเมื่อต้องเผชิญกับภัยอันตรายหรือศัตรู หากชายใดไม่แสดงความกล้าหาญหรือความขลาดกลัวออกมา ก็อาจถูกบริภาษได้ เช่น

ในบทละครเรื่องสังข์ศิลป์ไชย เหล่าเสนาอำมาตย์เข้าไปในป่าเพื่อหาเนื้อและได้ต่อสู้กับเด็กชายคนหนึ่ง แต่กลับพ่ายแพ้ให้เด็กผู้นั้น จึงพากันมาทูลเกล้าให้ท้าวเสนากุญพึ่ง เมื่อท้าวเสนากุญได้ยินเช่นนั้นก็รู้สึกหวาดกลัว นางเกสรสมุณฑาจึงบริภาษท้าวเสนากุญว่า

(28)		
	ตัวน้องเปนนหญิงยั้งนึ่งพึ่ง	ไม่ตึงตังตั้นตั้นปนไฟไหม้
	<u>พระเชื้อชายประเสริฐเลิศไกร</u>	<u>น้ำพระไทยขลาดจริงยิ่งสัตรี</u>
	ยังไม่ทันถามไถ่ว่าได้เหนือ	แต่ออกชื่อว่าเสื่อจะวิ่งหนี

(บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ไชย, 2566)

จากตัวอย่าง (28) แสดงให้เห็นว่านางเกสรสมุณฑาคาดหวังให้ท้าวเสนากุญแสดงความสามารถในการปกป้องคุ้มครองและความกล้าหาญเมื่อเผชิญกับภัยอันตรายหรือศัตรู แต่ในความเป็นจริงนั้นท้าวเสนากุญหวาดกลัวเด็กชายผู้นั้น แม้ว่านางเกสรสมุณฑาจะเป็นผู้หญิงแต่ก็ไม่ได้แสดงอาการหวาดกลัวเหมือนท้าวเสนากุญแต่อย่างใด นางจึงเปรียบเปรยว่าเพียงแค่พูดถึงเสื่อ ท้าวเสนากุญก็ขลาดกลัวเสียแล้ว ดังจะเห็นได้จาก “ยังไม่ทันถามไถ่ว่าได้เหนือ แต่ออกชื่อว่าเสื่อจะวิ่งหนี” ด้วยเหตุนี้ “พระเชื้อชายประเสริฐเลิศไกร น้ำพระไทยขลาดจริงยิ่งสัตรี” จึงเป็นการชี้ให้เห็นว่าท้าวเสนากุญขลาดกลัวและขาดความสามารถในการปกป้องคุ้มครอง

ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ขุนแผนได้ลักพาตัวนางวันทองมาจากขุนช้าง ขุนช้างจึงเกณฑ์กำลังไพร่พลเพื่อติดตามขุนแผนและนางวันทอง เมื่อขุนแผนเห็นไพร่พลของขุนช้างก็ คิดจะหลบหนีและส่งนางวันทองคืนให้แก่ขุนช้าง นางวันทองจึงปรึกษาขุนแผนว่า

- (29)
พลเขาเท่านี้มาตามรบ **จะหลีกหลบหนีหน้าเอาง่ายง่าย**
เรื่องฤทธิช่างไม่คิดกับความอาย **น้องสู้ตายตามบุญไม่กลับไป**
ถึงอย่างไรไว้ชื่อให้ภานาน **ที่จะไปตายบ้านอย่าสงสัย**
ถ้าหม่อมกัวแฝงตัวอยู่ต้นไทร **ส่งฟ้าพินมาให้น้องรบเอง ๆ**
 (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (29) แสดงให้เห็นว่านางวันทองคาดหวังให้ขุนแผนกล้าหาญที่จะต่อสู้กับฝ่ายขุนช้าง แต่ในความเป็นจริงนั้นขุนแผนกลับหวาดกลัวและคิดที่จะหลบหนีโดยง่าย ทั้งนี้ นางวันทองเห็นว่าไพร่พลของขุนช้างนั้นมีจำนวนไม่มาก กอปรกับขุนแผนก็เป็นทหารและชำนาญใน การรบอยู่แล้ว จึงไม่ควรคิดที่จะหลบหนี ดังจะเห็นได้จาก “พลเขาเท่านี้มาตามรบ จะหลีกหลบหนี หน้าเอาง่ายง่าย เรื่องฤทธิช่างไม่คิดกับความอาย” นอกจากนี้นางวันทองยังชี้ให้เห็นว่าตนเองไม่ได้ รู้สึกขลาดกลัวเหมือนอย่างขุนแผน จึงกล่าวแนะนำให้ขุนแผนไปหลบหลังต้นไทรแล้วส่งดาบฟ้าพินมา จากนั้นตนจะนำดาบไปรบกับขุนช้างดังจะเห็นได้จาก “ถ้าหม่อมกัวแฝงตัวอยู่ต้นไทร ส่งฟ้าพินมาให้ น้องรบเอง”

นอกจากนี้สังคมไทยยังคาดหวังให้บุคคลเพศชายมีความรู้หรือมีสติปัญญาที่ เฉลียวฉลาดอีกด้วย เช่น ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ขุนแผนไม่พอใจเมื่อทราบว่าจะมีนไวยถูกนางสร้อยฟ้า ทำเสน่ห์จนถึงกับทำร้ายร่างกายนางศรีมาลา กับพลายชุมพล ขุนแผนจึงปรึกษาจมีนไวยว่า

- (30)
ทุดอ้ายหมื่นไวยมิใช่ชาย **ช่างมมgayโง่เง่าเหมือนเต่านา**
ความรู้ก็ให้ไว้ทุกสิ่ง **ยังแพ้ผู้หญิงให้ชายหน้า**
แล้วยังซ้ำโบยตีศรีมาลา
 (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (30) แสดงให้เห็นว่าขุนแผนคาดหวังให้จมีนไวยวรรณามี สติปัญญาเฉลียวฉลาดและรู้เท่าทันภรรยา แต่ในความเป็นจริงนั้นจมีนไวยวรรณากลับไม่รู้เท่าทันเหล่า เหลี่ยมของนางสร้อยฟ้า กระทั่งถูกนางสร้อยฟ้าทำเสน่ห์ใส่ทำให้พลังไปทำร้ายร่างกายนางศรีมาลา และพลายชุมพล ดังจะเห็นได้จาก “ทุดอ้ายหมื่นไวยมิใช่ชาย ช่างมมgayโง่เง่าเหมือนเต่านา ความรู้ก็

ให้ไว้ทุกสิ่ง ยังแพ้ผู้หญิงให้ขายหน้า แล้วข้ายังโบายตีศรีมาลา” อาจกล่าวได้ว่าจมีนไวยวรรณาณีระดับสติปัญญาที่ด้อยกว่านางสร้อยฟ้า จึงถูกนางสร้อยฟ้านั้นทำเสน่ห์ใส่

บทบาทของเพศชายในฐานะสามี สังคมไทยในอดีตผู้ชายสามารถมีภรรยาได้หลายคนและไม่จำกัดว่าการมีภรรยาหลายคนนี้เป็นพฤติกรรมที่ไม่ดี ดังจะเห็นได้จากพระไอยการลักษณะผิว-เมียได้แบ่งประเภทภรรยาไว้ 3 ประเภท ได้แก่ “เมียดกลางเมือง” คือ หญิงอันบิดามานตาคุมมือให้เปนเมียชาย “เมียดกลางนอก” คือ ชายขอหญิงมาเลี้ยงเปนอนุภรรยาหล่นเมียหลวงลงมา และ “เมียดกลางทาสี” คือ ชายช่วยไถ่ได้มาแทนหมดหน้าเลี้ยงเปนเมีย (กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1, 2550: 556) อาจกล่าวได้ว่า หากสามีเลือกที่จะมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน สังคมก็คาดหวังให้สามีผู้นั้นดูแลภรรยาทุกคนของตนให้อยู่ด้วยกันอย่างสันติและมีความสุข หากสามีผู้นั้นปล่อยให้ภรรยาของตนทะเลาะวิวาทกัน ก็จะถูกสังคมบริภาษได้ว่าเป็นสามีที่ไม่ดี เช่น

ในบทละครเรื่องไกรทอง นางตะเภาแก้วและตะเภาทองได้บริภาษนางวิมาลา อีกทั้งยังสั่งให้เหล่าข้าทาสบริวารรุมทำร้ายร่างกายนางวิมาลาอีกด้วย ฝ่ายไกรทองเมื่อเห็นเหตุการณ์ดังกล่าวก็เข้ามาห้ามปรามไม่ให้ทั้งสองฝ่ายทะเลาะวิวาทกัน ฝ่ายนางวิมาลารู้สึกน้อยใจและไม่พอใจที่ไกรทองไม่ได้ทำตามสัญญาที่ว่าจะปกป้องตนจึงบริภาษไกรทองว่า

(31)		
	<u>ไหนดว่าจะปราบปรามห้ามเมียไว้</u>	<u>มิให้หึงษ์หวงวุ่นวาย</u>
	<u>ครั้นจนเข้าจริงก็นิ่งเสีย</u>	<u>ให้หม่อมเมียมาด่าเล่นง่ายง่าย</u>
	เจ้าก็เป็นคนฉลาดชาติชาย	ไม่เสียดวยวงค์วารหวนเครือ
	<u>ติจริงนิ่งเฉยไม่เงยหน้า</u>	<u>ดูเหมือนกลัวภรรยายิ่งกว่าเสือ</u>

(บทละครเรื่องไกรทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (31) นางวิมาลาคาดหวังให้ไกรทองควบคุมหรือจัดการสมาชิกในครอบครัวให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข รวมทั้งห้ามปรามนางตะเภาแก้วและนางตะเภาทองไม่ให้มารบกวนตนดังจะเห็นได้จาก “ไหนดว่าจะปราบปรามห้ามเมียไว้ มิให้หึงษ์หวงวุ่นวาย” เมื่อไกรทองไม่สามารถห้ามปรามและควบคุมนางตะเภาแก้วและนางตะเภาทองได้ นางวิมาลาจึงบริภาษไกรทองว่า “ดูเหมือนกลัวภรรยายิ่งกว่าเสือ” เพื่อชี้ให้เห็นว่าไกรทองนั้นกลัวภรรยาตนเองยิ่งกว่ากลัวเสือเสียอีก อาจกล่าวได้ว่า หากสามีไม่สามารถดูแลภรรยาทั้งหมดของตนให้ปรองดองกันได้ก็จะถูกสังคมบริภาษ

จึงกล่าวได้ว่า สังคมไทยคาดหวังให้ผู้ชายทั่วไปพึงมี คือ ความรู้ความสามารถ และ จิตใจกล้าหาญในการเผชิญกับศัตรูหรือปัญหาด้วยความไม่หวาดกลัวหรือย่อท้อ หากชายผู้นั้นมี บทบาทเป็นสามีก็ต้องดูแลภรรยาทุกคนของตนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

4.2.2.1 บทบาทของเพศหญิง

สังคมไทยคาดหวังให้ผู้หญิงรักษาตนและสงวนท่าทีในการปฏิสัมพันธ์กับ เพศตรงข้ามดังที่ วรารัตน์ มหามนตรี (2557: 16) อธิบายสำนวน “รักษนวลสงวนตัว” ไว้ว่า เป็นหญิง ต้องระมัดระวังไม่ให้ชายล่วงเกินได้ง่าย ๆ คำว่า “นวล” หมายถึง ผิวที่งามผุดผ่องของวัยสาว คนสมัยก่อนสอนบุตรสาวให้รักษนวลและสงวนตัว คือ ไม่ให้ชายใดมาถูกเนื้อตัว เพราะถือกันว่าทำให้ มัวหมอง มีราศี นอกจากนี้สุภาचितสอนหญิงก็ยังระบุว่าผู้หญิงควรจะวางตัวให้เหมาะสมดังจะเห็นได้ จาก “ผู้ใดเกิดเป็นสตรีอันมีศักดิ์ บำรุงรักษาไว้ให้เป็นผล สงวนงามตามระบอบให้ชอบกล จึงจะพ้นภัย พาลการนิินทา” (สุภาचितสอนหญิง , 2566) ซึ่งสอดคล้องกับที่ ซีมอง เดอ ลา ลูแบร์ เขียนบันทึก เกี่ยวกับสมัยอยุธยาว่า ...ไม่มีธรรมเนียมในเมืองสยามที่จะปล่อยลูกสาวไปพูดจาวิสาสะกับชายหนุ่ม ตามอำเภอใจ แม่เป็นต้องเขียน ถ้าแอบย่องไปเจอลูกสาวนอกพ่อแม่ลอบออกไปพูดอยู่กับผู้ชาย พายเรือ... (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2505: 148-149, 217) ผลการศึกษา พบว่า หากหญิงใดปฏิบัติตนไม่สอดคล้องกับความคาดหวังของสังคมก็ถูกบริภาษดังนี้

บทบาททั่วไปของเพศหญิง สังคมไทยคาดหวังว่าผู้หญิงที่ยังไม่มีคู่ควร ควรวางตัวให้เหมาะสมโดยเฉพาะเมื่ออยู่กับเพศชาย หากหญิงใดไม่วางตัวไม่เหมาะสมแล้วก็จะถูก บริภาษดังตัวอย่าง

ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ นางสำมนักขามีใจปฏิพัทธ์ต่อพระราม นางจึง พยายามแปลงกายเป็นหญิงงามเข้ามาถวายตัว แต่พระรามไม่ยินดีที่จะรับนางเป็นบาทบริจาริกา และ ไม่พอใจจึงบริภาษนางสำมนักข่าว่า

(32)

อิสลามนักขาสนร้าย

จะขับเท่าไรก็ไม่ไป

.....

.....

มารบกวนวนชายพิสมัย

จึงทำให้สาใจอีกาลี

.....

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

จากตัวอย่าง (32) แสดงให้เห็นว่านางสาวนักเรียนเป็นผู้หญิงที่ประพฤติตนไม่เหมาะสม คือ พยายามพุดรบเร้าเพื่อแสดงความรักต่อพระราม แม้พระรามจะพยายามปฏิเสธและขับไล่นางสาวนักเรียน แต่นางก็ยังประพฤติเช่นเดิม ดังจะเห็นได้จาก “อีสาวนักเรียนแสนร้าย มารบกวอนชวนชายพิสมัย จะขับเท่าไรก็ไม่ไป จึงทำให้ส่าใจอีกาลิ” ทั้งนี้สังคมไทยคาดหวังให้ผู้หญิงรู้จักสงวนท่าทีและไม่ควรผลิผลามแสดงความรักให้แก่ฝ่ายชายก่อน ไม่เช่นนั้นจะจัดว่ามีพฤติกรรมไม่เหมาะสมและเป็นที่น่าอับอาย

ในบทละครเรื่องมณีพิไชย นางยอพระกลิ้งได้แปลงกายเป็นหญิงสาวและอ้างว่าตนเป็นน้องสาวของพราหมณ์โดยมีจุดประสงค์ที่จะพิสุจน์น้ำใจของมณีพิไชย ฝ่ายมณีพิไชยเห็นว่านางนั้นพยายามลวนลามตน ก็ไม่พอใจจึงบริภาษนางน้องสาวของพราหมณ์ไปว่า

(33)

เจ้ามานั่งเบียดเสียดลี

ไม่อดสูดูเอาเล่าเถิดซี

ยิ่งหนียิ่งขับตามมา

(บทละครเรื่องมณีพิไชย)

จากตัวอย่าง (32) แสดงให้เห็นว่านางสาวของพราหมณ์เป็นผู้หญิงที่ประพฤติตนไม่เหมาะสม เนื่องจากในขณะนั้นมณีพิไชยนั่งอยู่ในศาลากลับนางเพียงลำพัง แต่นางกลับพยายามขยับเข้ามานั่งเบียดมณีพิไชย ฝ่ายมณีพิไชยเกรงว่าหากผู้ใดผ่านมาแล้วพบว่าตนนั่งใกล้ชิดกับหญิงสาวเช่นนี้ก็อาจถูกบริภาษได้ อีกทั้งยังอาจทำให้พราหมณ์ยอพระกลิ้งไม่ไว้วางใจตนอีกด้วย ด้วยเหตุนี้มณีพิไชยจึงบริภาษนางน้องสาวของพราหมณ์เพื่อชี้ให้เห็นกิริยาที่ไม่สำรวมของนาง ดังจะเห็นได้จาก “เจ้ามานั่งเบียดเสียดลี ไม่อดสูดูเอาเล่าเถิดซี ยิ่งหนียิ่งขับตามมา”

บทบาทของเพศหญิงในฐานะภรรยา สังคมไทยคาดหวังว่าผู้หญิงที่มีสามีแล้วควรจะซื่อสัตย์ในความรักและรักษาตนไม่ให้ชายอื่นมาลวงเกินได้ ดังเห็นได้จากสุภาชิตสอนสตรีตอนหนึ่งว่า “จะมีคู่ก็ให้รู้ปรนนิบัติ จงซื่อสัตย์สุจริตคิดถนอม อย่าคิดร้ายย้ายแยกทำแปลกปลอม มโนน้อมเสนาหาคู่สามี” (สุภาชิตสอนสตรี, 2566) ในทางตรงกันข้าม หากหญิงใดประพฤติตนนอกใจสามีก็จะถูกสังคมบริภาษได้ดังตัวอย่าง

ในเรื่องกาเก็คาคลอน พระยาครุฑทราบความจริงว่านางกาเก็ลอบเป็นชู้กับนาฏกเวร พระยาครุฑไม่พอใจจึงบริภาษนางกาเก็ว่า

(34) ดูคู่คบขี้มาพรางขาย เสียแรงหักจิตไม่คิดบาป ก็เจือใจมิให้อนาทร ..... จึงตรัสว่าอำมาตย์หญิงพาล เราทราบสิ้นซึ่งระบิลมันขับอ้าง	..... จนชู้หน่ายใจแล้วจู้จร นิยมหยาบฉกพามาสมร ประคองนอบแนบข้างไม่ห่างกาย ..... ช่างกล่าวสารสอดแก้สำนวนกล จึงกระจำง้างข้ออนุสนธิ์ .....

(กาเกีคำกลอน, 2566)

จากตัวอย่าง (34) จะเห็นได้ว่าพระยาครุฑผิตหวังที่ตั้งใจรักนางกาเกีแต่เพียงผู้เดียวและไม่เคยมีใจให้แก่หญิงอื่นเลย ด้วยความรักที่มีต่อนางกาเกีจึงตัดสินใจลักพานางกาเกีมาจากทำวพรหมทัตและปรนนิบัติดูแลนางเป็นอย่างดี แต่ทว่านางกาเกีกลับนอกใจพระยาครุฑและลอบเป็นชู้กับนาฏกัเวรอีก การกระทำของนางกาเกีนี้ขัดต่อความคาดหวังของสังคมไทยที่ต้องการให้ภรรยาภักดีต่อสามีทั้งต่อทำวพรหมทัตผู้เป็นสามีคนแรกและพระยาครุฑผู้เป็นสามีคนที่สอง ด้วยเหตุนี้นางกาเกีจึงถูกพระยาครุฑบริภาษดังกล่าว

กล่าวโดยสรุป สังคมไทยในอดีตคาดหวังให้ผู้หญิงรักษาวงศ์สงวนตัวและปฏิสัมพันธ์กับผู้ชายอย่างระมัดระวัง หากผู้หญิงคนใดมีสามีแล้ว ก็ต้องรักตัวครองใจและซื่อสัตย์ต่อสามีเพียงผู้เดียว หากผู้หญิงประพฤติตนขัดต่อความคาดหวังของสังคมนี้ก็จะถูกบริภาษได้

4.3 ระบบอาวุโส

สังคมไทยให้ความสำคัญกับระบบอาวุโสหรือระบบเครือญาติ ในสังคมชาวบ้าน ลักษณะสำคัญที่ต้องคำนึงคือความแตกต่างทางวัยและอายุ การเคารพและการเชื่อฟังถือเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญในครอบครัว ความแตกต่างระหว่างผู้ที่มีอาวุโสมากกว่าและผู้ที่มีอาวุโสน้อยกว่าในหมู่ญาติที่มีวัยเดียวกันนั้นอยู่ในความสัมพันธ์ด้านเครือญาติด้วย ผู้มีอายุน้อยจำเป็นต้องเคารพและเชื่อฟังผู้ที่มีอายุมากกว่าในครอบครัว อีกทั้งต้องมีความสงบเสงี่ยมทั้งในทางกิริยามารยาทและคำพูดอีกด้วย (ม.ร.ว. อคิน ธิพัฒน์, 2527: 25, 130) ดังนั้นบุคคลในสังคมจึงอบรมให้บุตรหลานแสดงความเคารพนบอบต่อผู้อาวุโสทั้งในและนอกครอบครัว โดยจะต้องแสดงกิริยาอ่อนน้อมทั้งต่อหน้าและลับหลัง ถ้าบุคคลใดรู้จักแสดงความเคารพ สังคมก็จะยกย่องผู้นั้นว่ามีมารยาทและเป็นที่ยรักของผู้คน แต่ถ้าบุคคลใดไม่แสดงความเคารพ สังคมก็จะบริภาษผู้นั้นว่าไม่มีมารยาทและประพฤติตนไม่เหมาะสม ดังตัวอย่าง

ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ขุนช้างได้ยกชั้นหมากมาสู่ขุนนางพิมพิลาไลย ฝ่ายนางศรีประจัน กำชับให้นางพิมใส่ชุดสีขาว แต่นางพิมพิลาไลยกลับตั้งมั่นไม่ยอมสวมใส่ชุดสีขาว ทำให้นางศรีประจัน ไม่พอใจจึงบริภาษนางพิมพิลาไลยว่า

(34)		
	ฝ่ายยายศรีประจันผู้มารดา	ให้ลูกยานุ่งขาวห่มขาวพลัน
	นางพิมขัดใจไม่ยอมนุ่ง	แกตีผลองเข้าที่หลังดังสนั่น
	<u>อีว่ายาก</u> ปากกล้าเอาผ้าพัน	ปล้ำกันอุตุลุดมุดมีอมา
		(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (34) นางพิมพิลาไลยประพฤติตนไม่เหมาะสม คือ ไม่เคารพและไม่เชื่อฟังนางศรีประจันดังจะเห็นได้จาก “อีว่ายาก” เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างนางศรีประจันกับนางพิมพิลาไลยจะพบว่า นางศรีประจันเป็นมารดา ส่วนนางพิมพิลาไลยเป็นบุตร สังคมจึงคาดหวังให้บุตรต้องเคารพและเชื่อฟังบิดาและมารดา ดังที่ ชิมอง เตอ ลา ลูแบร์ได้บันทึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัวของคนไทยสมัยอยุธยาว่า ...โอวาทของบิดามารดามีอำนาจขึ้นได้มากอย่างน่าพิศวง ด้วยอำนาจทำอะไรได้สิทธิ์ขาดโดยพลการ... (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2505: 148-149, 160) อาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยคาดหวังให้บุตรเชื่อฟังบิดามารดาอย่างเคร่งครัด

ในบทละครเรื่องสังข์ทอง ท้าวสามนต์และนางมณฑามิรับสั่งให้พระสังข์และนางรจนากลับเข้ามาในเมือง ฝ่ายพี่สาวทั้งหกของนางรจนาทราบข่าวจึงพากันมาชมความงามของพระสังข์ ในระหว่างนั้นนางรจนาเห็นเหล่าพี่สาวของตน แต่นางกลับไม่แสดงความเคารพ ทำให้นางรจนากลูกพี่สาวทั้งหกบริภาษว่า

(35)		
	ต่างคิดริษยาน้องสาว	มานั่งเท้าแขนเคียงอยู่กับพี่
	เรingersหน้าบานเป็นใบบัว	ลืมหลับบิตาร้องว่าไป
	<u>เมียเจ้ารูปทองสิบสองหนัก</u>	<u>ยศศักดิ์พึ่งพาน้อยไม่</u>
	<u>พี่น้องพร้อมพร้อมทั้งกระไร</u>	<u>แต่จะยกมือไหว้ก็ไม่มี</u>
		(บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (35) สะท้อนให้เห็นว่าพี่สาวทั้งหกของนางรจนาปรารถนาให้นางรจนาแสดงความเคารพพวกตน แต่เมื่อนางรจนาเห็นพวกตน นางกลับทำที่เฉยเมยอีกทั้งไม่มีท่าทีว่าจะแสดงความเคารพพวกตนแต่อย่างใดดังจะเห็นได้จาก “เมียเจ้ารูปทองสิบสองหนัก ยศศักดิ์พึ่งพาน้อยไม่ พี่

น้องพร้อมฝรั่งซังกระไร แต่จะยกมือไหว้ก็ไม่มี” อาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยคาดหวังให้ญาติผู้เยาว์เคารพ นับถือญาติผู้ใหญ่ด้วย

แม้สังคมไทยจะคาดหวังให้ผู้ที่มีอาวุโสน้อยกว่าให้ความเคารพต่อผู้ที่มีอาวุโสมากกว่า แต่ในขณะเดียวกันผู้ที่มีอาวุโสมากกว่าก็ต้องประพฤติตนให้ควรแก่การเคารพด้วย และหากผู้ที่มีอาวุโสมากกว่านั้นประพฤติตนไม่เหมาะสมก็อาจถูกบริภาษว่าไม่ดีได้เช่นกัน ดังตัวอย่างในบทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย นางเกสรสุมณฑาไม่พอใจที่พระมารดาทั้งหกของเหล่ากุมารบริภาษนางศรีสุพรรณ รวมทั้งกล่าวอ้าง ลำเลิกบุญคุณว่าเหล่ากุมารทั้งหกเคยช่วยชีวิตนางไว้ ทำให้นางเกสรสุมณฑาบริภาษพระมารดาทั้งหกของเหล่ากุมารว่า

(36) **เป็นผู้ใหญ่อะไรอย่างนี้**
ออกมาทำเช่นเขี้ยวกรี้ยวกราด **ชวนเด็กวิวาทไม่บัดสี**
อ้างอวดลูกยวากล้าตี
 (บทละครเรื่องสังข์ศิลป์ชัย, 2566)

จากตัวอย่าง (36) จะเห็นได้ว่าพระมารดาของเหล่ากุมารทั้งหกประพฤติตนไม่เหมาะสมกับการเป็นผู้ใหญ่ คือ วิวาทกับผู้มีอายุน้อยกว่า ดังจะเห็นได้จาก “เป็นผู้ใหญ่อะไรอย่างนี้ ออกมาทำเช่นเขี้ยวกรี้ยวกราด ชวนเด็กวิวาทไม่บัดสี อ้างอวดลูกยวากล้าตี” เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพระมารดาของเหล่ากุมารทั้งหกกับนางศรีสุพรรณนั้นจะพบว่า พระมารดาของเหล่ากุมารทั้งหกเป็นพระสนมในท้าวเสนากุญ ส่วนนางศรีสุพรรณนั้นเป็นพระนัดดาหรือหลานของท้าวเสนากุญ พระมารดาของเหล่ากุมารทั้งหกจึงมีอายุมากกว่านางศรีสุพรรณ อีกทั้งยังมีศักดิ์เป็นป้าสะใภ้ ทั้งนี้ นางเกสรสุมณฑาผู้เป็นมารดาของนางศรีสุพรรณเห็นว่าพระมารดาของเหล่ากุมารทั้งหกประพฤติตนไม่เหมาะสม นางจึงบริภาษเหล่าพระมารดาของเหล่ากุมารดังกล่าว

กล่าวโดยสรุป ผู้ที่มีอาวุโสมากกว่าสามารถกล่าวตักเตือนผู้ที่มีอาวุโสน้อยกว่าปฏิบัติตนให้เหมาะสมได้ แต่ในขณะเดียวกันผู้ที่มีอาวุโสมากกว่านั้นก็ต้องประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีด้วย เป็นต้นว่า วางตัวให้อยู่ในศีลธรรม มีความยุติธรรม ปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเคารพเลื่อมใส หากผู้ที่มีอาวุโสมากกว่าขาดคุณสมบัติเหล่านี้ไปก็อาจถูกสังคมบริภาษว่าเป็นผู้ใหญ่ที่ไม่น่าเคารพได้

4.4 วัฒนธรรมเรื่องการบริโภคอาหาร

อาหารเป็นสิ่งหนึ่งที่สามารถสะท้อนวัฒนธรรมของกลุ่มชนได้ ในแต่ละท้องถิ่นย่อมมีวัฒนธรรมการบริโภคอาหารต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ หรือความเชื่อ นอกจากนี้ความคิดสร้างสรรค์ในการพลิกแพลงวิธีการปรุงและการใช้เครื่องปรุงต่าง ๆ ก็ทำให้อาหารมีความเป็น

ลักษณะเฉพาะด้วย เมื่อกลุ่มชนหนึ่งติดต่อกับชนกลุ่มอื่น กลุ่มชนเหล่านั้นย่อมแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกัน วัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชนกลุ่มหนึ่งก็อาจไปปรากฏหรือผสมผสานในอีกวัฒนธรรมหนึ่งได้ด้วย อาหารจึงเป็นเครื่องที่สามารถบ่งชี้ว่ามาจากกลุ่มชนใดได้

“ข้าวปลาอาหาร” หรือ “กับข้าวกับปลา” เป็นสำนวนไทยที่กล่าวถึงอาหารโดยภาพรวม และสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยบริโภคข้าวและปลาเป็นอาหารหลัก ดังที่ ชิมอง เดอ ลา ลูแบร์ได้บันทึกเกี่ยวกับการบริโภคอาหารของคนไทยในสมัยอยุธยาว่า ...ตัวอาหารสามัญของชาวสยามที่เป็นล้าเป็นสันก็ข้าวสุกและปลา... (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2505: 148-149, 160) หรือ นิโกลาส์ แชรแวงส (Nicolas Gervaise) นักเดินทางชาวฝรั่งเศสที่ติดตามคณะบาทหลวงเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ได้อธิบายว่า ไม่มีชนชาติใดที่จะบริโภคอาหารดอ่อมเท่าคนสยาม สามัญชนดื่มแต่น้ำเท่านั้นแล้วก็กินข้าวหุง ผลไม้ ปลาแห้งบ้างเล็กน้อย... (แชรแวงส, 2506: 93-95) ซึ่งสอดคล้องกับสังฆราชปาลเลอกัวซ์ที่บันทึกไว้ว่า อาหารพื้นบ้านของชาวสยามประกอบด้วย ข้าว ปลา ผัก และผลไม้ คนมั่งมีจะเพิ่มรายการอาหารเป็นพวกเนื้อหมู ไช้ เป็ด ไก่ เต่า และสัตว์ป่า พวกชาวชนบทเป็นพวกที่รู้จักเขม็ดเค็ม ส่วนใหญ่แล้วยังมีชีวิตอยู่ด้วยอาหารประเภทปลาแห้ง ยอดใบไม้ และพวกผักน้ำชนิดหนึ่งซึ่งเขาจะจิ้มลงในน้ำจิ้มทำด้วยพริกโขลกผสมน้ำปลาใส่มะขามหรือน้ำมะนาว (บันทึกเรื่องมิสซังแห่งกรุงสยาม, 2557: 27) จึงกล่าวได้ว่าสังคมไทยโดยทั่วไปคุ้นชินกับการบริโภคข้าว ปลา และพืชผักผลไม้มากกว่าอาหารประเภทอื่น ๆ

จากการศึกษาการบริโภคนิยมในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้วิจัยพบว่าตัวละครจะนำพฤติกรรมการบริโภคอาหารมาขบเน้นความเป็นอื่นของผู้ฟังดังตัวอย่าง

ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นางลาวทองเป็นธิดาของนายแสนคำแมนและนางศรีเงินยวง ผู้เป็นนายบ้านแห่งเมืองจอมทอง (ตั้งอยู่ทางใต้ของเมืองเชียงใหม่) ถูกจัดว่าเป็นกลุ่มชาวลาว เมื่อขุนแผนรับนางลาวทองเป็นภรรยาอีกคนก็สร้างความไม่พอใจแก่นางวันทอง นางวันทองจึงนำชาติกำเนิดของนางลาวทองมาบริภาษว่า “อีลาวดอน” และยังขบเน้นความแตกต่างด้วยการนำวัฒนธรรมการบริโภคอาหารมาเสริมอีกว่า

(37)		
	ถึงผัวต่ำเท่าไรก็ไม่เถียง	จะต่อยสักสิบเสียดังก็ไม่ว่า
	นี่อีลาวดอนค่อนข้างเจรจา	<u>อีกินกึ่งก่ากบจะตบมัน</u>

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (37) “อีกินกึ่งก่าบ” แสดงให้เห็นว่าการบริโภคกึ่งก่าและกบเป็นวัฒนธรรมการบริโภคอาหารที่แตกต่างกับสังคมไทยโดยทั่วไป ในที่นี้เป็นวัฒนธรรมการบริโภคของกลุ่มชาวลาว การบริโภคกึ่งก่าของกลุ่มชาวลาวยังปรากฏมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2394-2411) ดังที่ จอร์จ บี. เบคอน (George B. Bacon) นักบวชชาวอเมริกันนิกายโปรเทสแตนต์ในสังกัดโบสถ์คอนกรีเกชันแนลอธิบายถึงอาหารที่ได้รับจากชาวลาวทางตอนเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือของไทยว่า ...ข้าพเจ้าหวนนึกถึงภาพของอาหารที่ทำด้วยข้าวเหนียว ขากึ่งก่าอย่าง และพริกไทยที่ยังรำลึกไว้ในความทรงจำด้วยรู้คุณเสมอ มันคือภาพของอาหารที่คนป่าเถื่อนอายุราว 60 ปีคนหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าพบเขาตอนที่อยู่ในป่าเป็นคนมอบให้ (กรมศิลปากร, 2563: 56) ด้วยวัฒนธรรมการบริโภคที่แตกต่างนี้ทำให้นางจันทอนำการบริโภคดังกล่าวมาขบขันและบิภาษความเป็นลาวของนางลาวทอง

ในบทละครเรื่องมณีพิไชย ทศนคติเชิงลบต่อชาวจีนถูกแสดงออกมาผ่านคำบิภาษของท้าวสันนุราช เมื่อทรงทราบว่านางจันทระเทวีคิดวางแผนกำจัดนางยอพระกลีน เพราะทรงเกรงว่ามณีพิไชยจะไม่ยอมเสกสมรสกับธิดาของพระเจ้ากรุงจีน ซึ่งอาจทำให้พระเจ้ากรุงจีนยกทัพมาทำสงครามได้

(38)		ทำตามใจตัวไม่ปฤกษา
	ถึงกรุงจีนจะยกทัพมา	ก็สู้กันสิหนาไม่พรั่นใจ
	ทั้งแก่กะนี้ไม่หนีเลย	มีงไม่เคยเห็นฝีมือฤาเอน
	<u>ชาติเจ้ากินหมจะสู้ไทย</u>	โกฏีแสนแนบไปก็ไม่กลัว

(บทละครเรื่องมณีพิไชย, 2566)

จากตัวอย่าง (38) จะเห็นว่าท้าวสันนุราชบิภาษกลุ่มชาวจีนว่า “เจ้ากิน” อีกทั้งยังนำวัฒนธรรมการบริโภคอาหารมาขบขันความเป็นชาวจีนในเชิงดูหมิ่นเหยียดหยามอีกด้วย เพราะท้าวสันนุราชมีมุมมองว่าชาวจีนไม่ใช่คู่ต่อสู้ที่น่าเกรงกลัวสำหรับไทย ทั้งนี้คนไทยในอดีตไม่นิยมบริโภคเนื้อสัตว์ดังที่ชิมอง เดอ ลา ลูแบร์บันทึกไว้ว่า ...ชาวสยามไม่มีใครชอบกินเนื้อสัตว์จึงไม่มีเนื้อโคที่ฆ่าขาย การพอใจกินเนื้อสัตว์นี้จีนตรงกันข้ามกับชาวสยาม ชาวสยามไม่มีใครพอใจกินเนื้อสัตว์... (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2505: 148-149, 160) สาเหตุที่คนไทยในอดีตไม่นิยมบริโภคเนื้อสัตว์ใหญ่ เพราะเชื่อว่าการฆ่าสัตว์ใหญ่เป็นบาป ดังจะเห็นได้จากบันทึกของนิโกลาส์ แซร์แวสความว่า

...ด้วยว่าในประเทศก็มีสัตว์ให้เนื้อมาก ล่าได้ทุกเวลาและทุกสถานที่ ที่ห้ามก็เฉพาะภายในบริเวณกำแพงเมืองกับในบริเวณวัดวาอารามเท่านั้น... แม้ว่าเนื้อวัวในเมืองไทยจะไม่ใช่อชนิดเลว แต่ก็ไม่ค่อยนิยมใช้บริโภคกัน เพราะเขาเชื่อกันมาเป็นประเพณีว่า ในชาติก่อนนั้นพระสมณะโคดมได้เสวยพระชาติเป็นโคผู้หรือนางโค ถือว่าการบริโภคเนื้อวัวนั้นผิดพุทธบัญญัติและเป็นการละเมิดศาสนาถ้าไปแตะต้องเข้า ความเชื่อนี้ยังกินวงกว้างไปถึงสัตว์สี่เท้าทุกชนิดว่าฆ่าไม่ได้ ด้วยอาจจะบังเอิญไปฆ่าถูกบิดามารดาหรือมิตรสหายของตน ซึ่งวิญญูณได้เข้าสิงอยู่ในตัวสัตว์เหล่านั้น เข้าก็ได้ ปัจจุบันนี้ค่อยคลายความเชื่อในเรื่องกลับชาติมาเกิดกันขึ้นมากแล้ว แม้จะยังมีความเห็นเรื่องจริงหรือไม่จริงขัดแย้งกันอยู่บ้าง ก็หันมาเลือกเอาทางสะดวกสบายมากกว่า

(นิโกลาส์ แซร์แวงส, 2506: 93-95)

การบริโภคเนื้อหมูจึงไม่ใช่วัฒนธรรมการบริโภคของคนไทยในอดีต แต่เป็นวัฒนธรรมการบริโภคของคนจีน (ไทยศึกษา, 2560) ดังเห็นได้จากนิราศเมืองเพชรที่บรรยายว่ามีชาวจีนจำนวนมากขายเนื้อหมูความว่า “ถึงบางหลวงล่องล่องเข้าคลองเล็ก ล้วนบ้านแจ็กขายหมูอยู่อีกโข” (นิราศเมืองเพชร, 2566) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมการบริโภคหมูเป็นวัฒนธรรมของชาวจีน อาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมการบริโภคเนื้อหมูจึงเป็นลักษณะเฉพาะของชาวจีนที่ท้าวสันนุราชนำมาขบขันและดูถูกเหยียดหยามความเป็นจีน

กล่าวโดยสรุป สังคมไทยในอดีตนำวัฒนธรรมการบริโภคอาหารมาใช้ในการบริภาษบุคคล โดยเฉพาะวัฒนธรรมการบริโภคอาหารตามชาติกำเนิดของบุคคล ทั้งนี้เพื่อยืนยันความแตกต่างทางพฤติกรรมและชาติพันธุ์

4.5 การให้ความสำคัญกับความงาม

สังคมไทยในอดีตให้ความสำคัญกับความงามดังเห็นได้จากสำนวน “ไปวัดไปวาได้” ซึ่งหมายถึง มีรูปร่างหน้าตาดีพอจะฮวดเขาได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) สำนวนนี้ใช้สถานที่ที่เป็นเกณฑ์ในการตัดสินความงามของบุคคล เนื่องจากสมัยก่อนนั้น “วัด” เป็นศูนย์รวมจิตใจของแต่ละชุมชน อีกทั้งยังเป็นศูนย์กลางที่บุคคลในชุมชนมักจะมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันในช่วงเช้าดั่งปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนความว่า “ครั้นรุ่งแจ้งแสงทองส่องฟ้า ต่างตกแต่งกายาขมิขมัน หนุ่มสาวเฝ้าแก้วแจกัน พร้อมกันที่วัดป่าเลไลยก์” ฉะนั้นหากบุคคลใดมีหน้าตาหรือรูปลักษณ์งดงามก็สามารถไปวัดได้อย่างภาคภูมิใจโดยไม่ต้องอายใคร

นอกจากนี้การให้ความสำคัญกับความงามยังปรากฏในวรรณคดีอีกด้วยดังจะเห็นได้จากวรรณคดีหลายเรื่อง กวีมักจะกล่าวชมความงามของตัวละครเอกในลักษณะที่คล้ายกัน ดังที่ เครือวัลย์ปัญญามี (2533:8) ระบุว่า กวีมักสร้างให้ตัวละครมีลักษณะตามอุดมคติหรือตามขนบทางวรรณกรรม

ผู้วิจัยพบว่าบางครั้งกวีก็กล่าวชมความงามของตัวละครแบบแยกส่วนอย่างละเอียด เช่น เปรียบว่าตัวละครนั้นมีดวงตาที่สดใสเป็นประกายเหมือนกับดวงตาของเนื้อทราย มีคองามราวกับคอของหงส์ มีคิ้วโค้งเหมือนกับคันธนู มีจมูกเหมือนกับขอของพระอินทร์ หรือมีใบหูงดงามเหมือนกับกลีบบัว แต่บางครั้งกวีก็จะกล่าวชมความงามของตัวละครโดยภาพรวม ดังตัวอย่าง

ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ กวีได้พรรณนาว่ารูปลักษณะที่งดงามของพระรามผู้เป็นตัวละครเอกนั้นทำให้นางสีดาสะเทือนอายุความว่า

เมื่อนั้น	นวลนางสีดามารศรี
ลดองค์ลงจากแท่นมณี	เทวีกรานกัมพัตตรา
ให้สะเทือนจิตใจเป็นพันนักษ	เพียงจักสิ้นชีพสังขาร
แต่ขม้ายชายเนตรชำเลื่องมา	ดูพระจักราผู้ทรงฤทธิ์
งามพักตร์ดั่งดวงพระสุริยน	อันหมดเมฆมณฑลไม่ปกปิด
งามทรงยิ่งเทพนิรมิต	งามจริตสุรเสียงจับใจ
งามเนตรแหลมคมดั่งแสงศร	จะต่อเนตรภูธรก็ไม่ได้
บังคมกัมพัตร์อยู่แต่ไกล	อรโหมได้จำนรรจา

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

กวียังพรรณนาว่านางสีดาก็มีรูปลักษณะที่งดงามเช่นเดียวกัน ซึ่งทำให้พระรามนั้นไม่อาจหยุดมองนางสีดาได้ความว่า

ลดองค์ลงเหนือบัลลังก์แก้ว	ผ่องแผ้วฤทัยเกษมศรี
นั่งชิตพิศโฉมนางเทวี	มีศรีเสาวภาคย์จำเรียดา
งามพักตร์ดั่งดวงศศิธร	งามขนงก่งองดั่งเลขา
งามเนตรดั่งเนตรมฤคา	งามนาสิกแฉล้มงามกรรณ
งามโอษฐ์โอษฐ์เอี่ยมดั่งจะแย้ม	งามทั้งสองแก้มงามถัน
งามจริตกิริยาวิลาวัลย์	สารพันพร้อมพร้อมทั้งกายา
ยิ่งพิศยิ่งคิดสวาทกลุ้ม	ให้รู้มิ่งในความเสน่ห์หา
แสนนักษัตร์กวินดา	จึงมีบัญชาตรัสไป ๆ

(บทละครเรื่องรามเกียรติ์, 2566)

ผู้วิจัยพบว่า หากตัวละครใดมีรูปลักษณะตรงกันข้ามกับขนบการชมความงาม หรือกล่าวอีกนัยว่าตัวละครนั้นมีรูปลักษณะที่สังคมเห็นว่าไม่ดีหรืออัปลักษณ์ ตัวละครดังกล่าวอาจถูกบริภาษได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากตัวละครนั้นมีข้อบกพร่องบางประการหรือประพฤตินั้นไม่เหมาะสม ดังปรากฏในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น

ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ขุนช้างมักประพฤติตนไม่เหมาะสมและสร้างความเดือดร้อนหรือความรำคาญใจให้แก่ผู้อื่น ขุนช้างจึงเป็นตัวละครที่ถูกบริภาษถึงรูปลักษณะอยู่บ่อยครั้ง เช่น

(39)	ฝ่ายเทพทองร้องทวาด โกหกยกคอเจรจา <u>ไม่คิดเจียมตัวอายหัวพรุน</u> <u>ไม่เห็นใครเขาจะขบใจ</u>	อายนอกครุอุบาทว์ไม่ฟังว่า ว่าเป็นขู้สู่มารำไร <u>รูปเป็นกระขุนนน่านักใคร่</u> (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)
(40)	ขุนช้างออกจากพุ่มชิงชี ร่วมทางนางพิมที่จะไป สายทองนางพิมหลีกริมทาง แกล้งอ่านเพลงยาวกล่าวกระทบมา อายโห่งโห่งคอดตอกลอนนาย ดูกระเพื่อมตลະเชื่อมซึ่งเต้าตาล นางพิมโกรธาต่างนง่าน	บ่าวไพร่ตามมีทั้งน้อยใหญ่ เดินเรียงเคียงไหล่ยิ้มไปล่มา ขุนช้างเดินเกินนางขึ้นมาหน้า โอดวงดอกฟ้ามณฑาธาร พื้เห็นเจ้าเข้าหมายว่าของหวาน ขุนช้างเดินผ่านพันนางไป <u>แม่มึงอายหัวล้านกระบานไส</u> (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)
(41)	ครานั้นนางพิมกับสายทอง แค้นด้วยมารดาว่ากับมัน ทำเปิดหน้าต่างแล้วร้องไป <u>อายหัวล้านนอกขนคนอัปรีย์</u>	ฟังอยู่ในห้องให้ปวดบ่น อายหัวคว้นลวมลามหยามเต็มที อายผลไปไหนมึงมานี้ งานกรยังมีไม่นำพา (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (39) - (41) จะเห็นว่าขุนช้างประพฤติตนไม่เหมาะสม คือ เล่าความเท็จว่านางพิมพิลาไลยต้องการแต่งงานกับตน ร้องเพลงยาวเกี้ยวนางพิมพิลาไลย มากล่าวสู้อนางพิมพิลาไลยจากนางศรีประจัน ดังจะเห็นได้จาก “โกหกยกคอเจรจา ว่าเป็นขู้สู่มารำไร” “ขุนช้างเดินเกินนางขึ้นมาหน้า แกล้งอ่านเพลงยาวกล่าวกระทบมา” และ “แค้นด้วยมารดาว่ากับมัน อายหัวคว้นลวมลามหยามเต็มที” ด้วยเหตุนี้นางเทพทองและนางพิมพิลาไลยจึงบริภาษรูปลักษณะของขุนช้างเพื่อชี้ให้เห็นว่าขุนช้างนั้นมีศีรษะล้านดังจะเห็นได้จาก “อายหัวพรุน” และ “อายหัวล้านกระบานไส” อีกทั้งยังมีขนรุงรังที่หน้าอกอีกด้วยดังจะเห็นได้จาก “อายหัวล้านนอกขนคนอัปรีย์” จึงสรุปได้ว่าลักษณะเหล่านี้จัดเป็นรูปลักษณะที่สังคมไม่ต้องการ ผู้พูดจึงนำรูปลักษณะเหล่านี้มาบริภาษ

ในบทละครเรื่องสังข์ทอง นางรจนามักจะถูกนางมณฑาและพี่สาวทั้งหกบริภาษอยู่บ่อยครั้ง เนื่องจากนางรจนานั้นว่าเลือกคู่ครองเป็นเจ้าเงาะที่มีรูปลักษณะอัปลักษณ์ เช่น

- (42) **ชะนางคนดีไม่มีชั่ว** **ช่างเลือกผัวงามนักรักใคร่**
รูปร่างน่าหัวรอเหมือนตอไม้ **เออะอะไรพงโรสันหลังยาว**
 มันน่าเขยหน้าชมสมประกอบ พอชอบทำนองหม่อมน้องสาว
หุดาบังแวงเหมือนแมวครว **เขาภ้ออฉาวช่างไม่อาย**

 (บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)
- (43) **ช่างทำความงามฉาวอีกคนชั่ว**
เสียดเสียดคักดีไม่รักตัว **เลือกผัวได้เงาะเห็นเหมาะใจ**
เขาจะเยาะเย้ยเล่นปนตำรา **พ่อแม่จะเอาหน้าไปไว้ไหน**
จะเซ็ดเชื้อลื้อลั่นสนั่นไป **ถึงบรรลัยก็ไม่สิ้นเขานินทา**
 ควรฤมาเปนได้เช่นนี้ เสียทีแม่รักเจ้าหนักหนา

 (บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)
- (44) **ช่างเถิดคะค่อยยังชั่วกว่าผัวเจ้า**
 อย่าดูถูกผัวกันกระนั้นนะ **แต่หน้าตาของเขายังเพราะพริ้ม**
ถึงจุมกโหว่แหงก็ทำเนา **นำกลัวหัวทุกระปุมกระปิม**
ไม่เหมือนเงาะอุบาทว์ชาติชั่ว **เปรมปริมในใจมิใช่น้อย**
 กลับจะมาหัวเราะเยาะยิ้ม **ปากกล้าคำคารมดังต้อยหยอย**
ชะช่างได้ผัวเงาะเหมาะสม **มันน่าต้อยให้ยับลงกับมือ**
 ขึ้นเสียงเถียงคนบ่นตะบอย

 (บทละครเรื่องสังข์ทอง, 2566)

จากตัวอย่าง (42) - (44) แสดงให้เห็นว่าการเลือกบุคคลที่มีรูปลักษณะอัปลักษณ์มาเป็นคู่ครอง อาจทำให้ญาติพี่น้องและวงศ์ตระกูลเสื่อมเสียชื่อเสียงหรือได้รับความอับอาย ดังที่พี่สาวทั้งหกของนางรจนาบริภาษนางรจนาที่เลือกคู่ครองเป็นเจ้าเงาะว่า “ชะนางคนดีไม่มีชั่ว ช่างเลือกผัวงามนักรักใคร่ ... เขาภ้ออฉาวช่างไม่อาย” “ช่างทำความงามฉาวอีกคนชั่ว เสียดเสียดคักดีไม่รักตัว เลือกผัวได้เงาะเห็นเหมาะใจ เขาจะเยาะเย้ยเล่นปนตำรา พ่อแม่จะเอาหน้าไปไว้ไหน จะเซ็ดเชื้อลื้อลั่นสนั่นไป ถึงบรรลัยก็ไม่สิ้นเขานินทา” และ “ชะช่างได้ผัวเงาะเหมาะสม”

นอกจากนี้พี่สาวทั้งหกนั้นยังชี้ให้เห็นว่า แม้บรรดาคู่ครองของพวกตนจะมีจมูกแหง แต่ก็ยังจัดว่าดีกว่าเจ้าเงาะว่า “ถึงจมูกโหว่แหงก็ทำเนา แต่หน้าตาของเขายังเพราะพริ้ม ไม่เหมือนเงาะอุบาทว์ชาติชั่ว” เนื่องจากเจ้าเงาะนั้นมีหลายส่วนที่อัปลักษณ์ ได้แก่ มีรูปร่างคล้ายกับตอไม้ ท้องป่องสันหลังยาว ใบหน้าคล้ายกับแมวก่ำ และมีผิวปุมป่าตามศีรษะกับใบหูตึงจะเห็นได้จาก “รูปร่างน่าหัวร่อเหมือนตอไม้ เอออะไรพุงโรสันหลังยาว” “หูตาบั้งแบนเหมือนแมวคราว เขากฎอื้อฉาวช่างไม่อาย” และ “น่ากลัวหัวทุกระปุมกระปิม”

อาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยให้ความสำคัญกับเรื่องรูปลักษณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้องเลือกคู่ครอง หากเลือกคู่ครองที่มีรูปลักษณ์ไม่ดีหรือไม่งดงาม ก็อาจทำให้ครอบครัวและวงศ์ตระกูลต้องพลอยอัปอายหรือเสียหายไปด้วย

ในบทละครเรื่องแก้วหน้าม้า เมื่อใดที่นางแก้วประพุดิตนไม่เหมาะสม นางแก้วก็มักจะถูกบริภาษว่ามีรูปลักษณ์ไม่งดงาม เช่น

(45) จอมขวัญของแม่อย่าอาวรณ์
ท่านเป็นลูกเจ้าท้าวพระยา ฤจะมาร่วมเรียงเคียงหมอน
ห้ามแหนแนนนั่งตั้งกินนร ภูรุษยังไม่ไยดี
รูปร่างชั่วช้าน่าเกลียดน่ากลัว **จะมีผิวเกินพักรตร์ศักดิ์ศรี**
จะโศกาอาลัยทำไมมี อยู่ที่ยากเย็นได้เห็นกัน ๆ
(บทละครเรื่องแก้วหน้าม้า, 2566)

(46) อีกาลี ช่างพาที่สบประมาทอาจหาญ
จงห้องพองขนพันประมาณ ปากตลาดจัดจ้านด้านอิง
หน้าเหมือนหน้าม้าตาจระเข้ เสเพลสิ้นที่ไม่มีถึง
กุมิไซ่ผิวชู้คู่กับมึง
(บทละครเรื่องแก้วหน้าม้า, 2566)

จากตัวอย่าง (45) และ (46) แสดงให้เห็นว่าบุคคลใดมีรูปลักษณ์ที่ไม่ดีหรือไม่งดงามแล้วมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมอีกก็อาจจะถูกบริภาษถึงรูปลักษณ์ได้ ดังที่ตายายชี้ให้เห็นว่านางแก้วทะเยอทะยานอยากจะเป็นชายาของพระพิณทองผู้เป็นพระโอรสของท้าวมงคลราช โดยไม่ได้คำนึงว่าตนเองมีรูปลักษณ์อัปลักษณ์ดังจะเห็นได้จาก “รูปร่างชั่วช้าน่าเกลียดน่ากลัว จะมีผิวเกินพักรตร์ศักดิ์ศรี” นอกจากนี้พระพิณทองก็ยังชี้ให้เห็นว่านางแก้วนั้นยังมีใบหน้าเหมือนกับม้าและตาเหมือนกับจระเข้อีกด้วยดังจะเห็นได้จาก “หน้าเหมือนหน้าม้าตาจระเข้” อาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยมีมุมมองว่าผู้ที่มีรูปลักษณ์อัปลักษณ์ไม่คู่ควรจะแต่งงานหรือเป็นคู่ชีวิตกับผู้ที่มีรูปลักษณ์งดงามหรือมีสถานภาพสูงกว่า

กล่าวโดยสรุป สังคมไทยในอดีตมักมีทัศนคติเชิงลบต่อบุคคลที่มีรูปลักษณ์ไม่สอดคล้องกับความนิยมของสังคม หากบุคคลใดมีรูปลักษณ์อัปลักษณ์แล้วยังมีประพฤติกรรมไม่เหมาะสม บุคคลผู้นั้นก็จะถูกบริภาษถึงรูปลักษณ์ที่ไม่ดีหรือไม่งามนั้น นอกจากนี้รูปลักษณ์ที่จัดว่าอัปลักษณ์นั้นมีหลายประการ เช่น มีศีรษะล้าน มีขนอกรุงรัง มีท้องป่อง มีสันหลังยาว มีปุ่มปมตามร่างกาย หรือมีใบหน้าคล้ายกับม้าและจระเข้

4.6 วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับความเชื่อและศาสนา

การบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของบุคคลในสังคมไทยที่สัมพันธ์กับความเชื่อและศาสนา ได้แก่ 1) ความเชื่อเกี่ยวกับผี 2) ความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด 3) ความเชื่อเกี่ยวกับนรก และ 4) ความเชื่อเกี่ยวกับนิพพาน ดังนี้

4.6.1 ความเชื่อเกี่ยวกับผี

สังคมไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับผีตั้งแต่เกิดต้งจะเห็นได้จากคำเรียกผี เช่น ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ระบุว่า “แม่ซื่อ” หมายถึง เทวดาหรือผีที่เชื่อกันว่าเป็นผู้ดูแลรักษาทารก, แม่วี ก็เรียก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) ทั้งนี้ในช่วงแรกเด็กเกิด มักจะจัดให้มีพิธีรับขวัญเด็กอ่อนหรือเรียกว่าพิธีแบ่งลูกผีลูกคน ผู้ทำพิธีจะนำเด็กทารกมาใส่กระดังงอแล้วร้องว่า “3 วันลูกผี 4 วันลูกคน ลูกของใคร ใครเอาไปเน้อ” ฝ่ายพ่อแม่ของเด็กทารกก็จะรับว่าเป็นลูกของตน คนทำพิธีก็จะส่งลูกให้ แม่ซื่อก็จะรู้ว่าเด็กทารกนั้นเป็นลูกคนแล้ว ก็จะไม่มารบกวนเด็กคนนั้นอีก (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2566) หรือในช่วงวาระสุดท้ายของชีวิตก็ปรากฏความเชื่อที่เกี่ยวกับผีดังที่ บุญนิธิ ภาณุมาศ ณ ออยุธยา (2547: 39) อธิบายถึงที่มาของสำนวน “ผีถึงป่าช้า” ว่ามาจากการประกอบฌาปนกิจศพของคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธ เมื่อมีผู้เสียชีวิต ก็จะมีการบำเพ็ญกุศลอุทิศแก่ศพสักกระยะพอสมควรแล้วก็จะทำพิธีเผาศพนั้นซึ่งจะกระทำกันที่ป่าช้า ดังนั้นเมื่อเคลื่อนศพไปถึงป่าช้าแล้วจะไม่นิยมนำศพกลับมาที่บ้านอีก เพราะการนำศพเข้ามาบ้านอีกครั้งถือเป็นอัปมงคล

ผลการศึกษาพบว่าการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็สะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับผีด้วย เช่น ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นางเทพทองไม่พอใจที่บุตรของตนเกิดมาแล้วมีรูปลักษณ์อัปลักษณ์ นางจึงบริภาษบุตรของตนว่า

(47)		
	ทุตลูกบัตสีเหมือนผีป่วน	หัวล้านในครรภ์ดังวงเดือน
	เสียแรงอุ้มท้องประคองมา	ชกโคตรแม่อำมหิตี่เรือนเปื้อน
	เลี้ยงมันไว้โยอายุเพื่อนเรือน	หัวเหมือนโคตรข้างไหนให้เกิดมา

(เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (41) สะท้อนให้เห็นความเชื่อว่าผีเป็นผู้ปั้นเด็กทารกขึ้นมาดังจะเห็นได้จาก “ทุตลูกบัตสีเหมือนผีป่วน” จึงทำให้ขุนช้างมีรูปลักษณ์เป็นที่น่ารังเกียจ คือ มีศีรษะล้านตั้งแต่กำเนิด ซึ่งเป็นลักษณะที่ผิดปกติต่างกับเด็กแรกเกิดทั่วไปที่มักจะมีเส้นผมปกคลุมศีรษะ นอกจากนี้นางเทพทองยังเห็นว่าญาติพี่น้องของตนก็ไม่มีรูปลักษณ์อัปลักษณ์เช่นนี้มาก่อน หากนางยังคงเลี้ยงบุตรผู้นี้ไว้ก็คงจะได้รับความอับอายและเป็นที่ยายหน้าแก่เพื่อนบ้านดังจะเห็นได้จาก “เสียแรงอุ้มท้องประคองมา ชกโคตรแม่อำมหิตี่เรือนเปื้อน เลี้ยงมันไว้โยอายุเพื่อนเรือน หัวเหมือนโคตรข้างไหนให้เกิดมา” จึงสรุปได้ว่าสังคมไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับผีโดยเฉพาะเชื่อว่าผีเป็นผู้ปั้นเด็กทารกขึ้นมา หากเด็กทารกเกิดมามีรูปลักษณ์ที่ไม่ดีก็จะกล่าวโทษว่าผีเป็นผู้สร้าง

4.6.2 ความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด

สังคมไทยในอดีตเชื่อว่าเมื่อมนุษย์เกิดขึ้นมาแล้วจะมีอายุขัยเพียงช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น จากนั้นมนุษย์จะดับสูญไปแล้วเกิดขึ้นมาใหม่อีกครั้ง และหมุนวนเป็นวัฏจักรเช่นนี้จนกว่าจะหลุดพ้น ดังปรากฏในประชุมโคลงโลกนิติบทที่ 228 ความว่า “อย่าคบคนหมู้อ้าย ทรชน คบแต่บัณฑิต คน ชอบแท้ วันคืนจำเจริญพล บุญเร่ง ทำนา เห็นอนินจันตย์แล ล่วงพ้นสงสาร” (ประชุมโคลงโลกนิติ, 2543: 275) สื่อความหมายว่า ไม่ควรจะคบคนไม่ดี แต่ควรจะคบคนที่มีความรู้ เพราะวันเวลาผ่านไปอย่างรวดเร็ว จึงควรหมั่นสร้างกุศลผลบุญ เมื่อเห็นความไม่เที่ยงของชีวิตแล้วก็จะหลุดพ้นจากสงสาร อาจกล่าวได้ว่า “สงสาร” ในบริบทนี้มีความหมายเหมือนกับ “สังสารวัฏ” ดังที่ ราชบัณฑิตยสถาน (2566) ให้คำจำกัดความไว้ว่า หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิด, สงสารวัฏ หรือวัฏสงสาร ก็ว่า ทั้งนี้ ไวกภ กฤษณสุวรรณ (2561: 97) อธิบายไว้ว่า ศาสนาพราหมณ์ฮินดูและพุทธศาสนาเถรวาทต่างมีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดที่คล้ายกัน แต่วิธีการที่จะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดนั้นต่างกัน กล่าวคือ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจะต้องปฏิบัติตามหลักกรรม 4 ส่วนในพุทธศาสนาเถรวาทจะต้องปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานไม่กลับมาเกิดอีก

ผลการศึกษาพบว่าการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็สะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดด้วยดังตัวอย่าง

ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นางวันทองไม่พอใจนางศรีประจันผู้เป็นมารดาของตน เนื่องจากนางศรีประจันนั้นพยายามบังคับให้ตนแต่งงานใหม่กับขุนช้าง แต่ตนไม่เห็นด้วยจึงปรึกษาประชดประชันนางศรีประจันว่า

- (48) ฆ่าตีเสียเถิดไม่น้อยใจ
เอากำเนิดเกิดใหม่ในชาติหน้า หาปรารถนาเข้าท้องเลยอีกไม่
ร้อยกับแสนกลับไปแต่นั้นไป แม่เชื้ออะไรเป็นเช่นนี้

 (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (42) แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยในอดีตมีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ดังจะเห็นได้จากการที่นางวันทองประชดประชันว่าไม่ปรารถนาจะเป็นบุตรของนางศรีประจันอีกต่อไป ความว่า “เอากำเนิดเกิดใหม่ในชาติหน้า หาปรารถนาท้องอีกเลยไม่” เนื่องจากนางศรีประจันนั้นเป็นมารดาที่ไม่ดีและประพฤติตนไม่เหมาะสม คือ พยายามบีบบังคับให้นางวันทองนั้นแต่งงานใหม่กับขุนช้างด้วยเห็นว่าขุนช้างเป็นผู้มั่งมีทรัพย์สิน อีกทั้งยังเกรงว่าทางราชการจะมารับนางวันทองเป็นหม้ายหลวง อย่างไรก็ตามนางวันทองไม่ต้องการเป็นภรรยาของขุนช้างเพราะตนไม่ได้ชอบขุนช้างและเชื่อว่าขุนแผนยังคงมีชีวิตอยู่ อาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยในอดีตเห็นว่ามีชีวิตหนึ่งที่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่อีกหลายชาติ

ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน นางพิมพิลาโลยไม่พอใจเมื่อทราบข่าวขุนช้างมาสู่ขอตน นางจึงตะโกนบริภาษอ้ายผลผู้เป็นบ่าวรับใช้ว่า

- (49) มึงไปตายเสียเถิดอ้ายห้าเปี้ย
หมามันจะเกิดชิงหมาเกิด หน้าตาเช่นนี้จะมีเมีย อ้ายมะม่วงหมาเลียไม่เจียมใจ

 (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, 2566)

จากตัวอย่าง (68) นางพิมพิลาโลยไม่พอใจขุนช้างมา นางพิมจึงแสร้งด่านายผลผู้เป็นบ่าวรับใช้เพื่อสื่อเจตนาบริภาษไปยังขุนช้างโดยชี้ให้เห็นว่าขุนช้างต่ำนั้นด้อยยิ่งกว่าสุนัข ทั้งนี้สังคมไทยในอดีตมีทรรศนะว่าสุนัขเป็นที่ด้อยค่าและเป็นที่น่ารังเกียจในหมู่มนุษย์ เนื่องจากสุนัขนั้นบริโภคปฏิภูลเป็นอาหารอย่างหนึ่งดังจะเห็นได้จากสำนวนไทย “ชี้ไม่ให้หมากิน” และ “เล่นกับหมา หมาเลียปาก” ฉะนั้นการแหย่สุนัขที่เป็นสัตว์ชั้นต่ำมาเกิดนั้นจึงแสดงให้เห็นว่าขุนช้างมีสภาพต่ำต้อยอย่างมาก กล่าวได้ว่าทั้งมนุษย์และสัตว์ต่างต้องเวียนว่ายตายเกิดเหมือนกัน นอกจากนี้มนุษย์อาจไปเกิดเป็นสัตว์ในชาติต่อไปก็ได้

4.6.4 ความเชื่อเกี่ยวกับนิพพาน

“นิพพาน” ประกอบด้วยศัพท์ “นิ” (ออกไป, หมดไป, ไม่มี) + “วานะ” (พัดไป, ร้อยรัด) รวมเข้าด้วยกันแปลว่า ไม่มีการพัดไป ไม่มีสิ่งร้อยรัด คำว่า “วานะ” เป็นชื่อเรียกกิเลสตัณหา โดยสรุป นิพพานก็คือไม่มีกิเลสตัณหาที่จะร้อยรัดพัดกระพือให้กระวนกระวายใจ (พระมหาสมจินต์ สมมาปณฺโณ, 2546) ทั้งนี้นิพพานเป็นธรรมที่ลุ่มลึก ยากที่จะเห็น ยากที่จะรู้ สงบ ระวัง ประณีต ไม่ใช่ธรรมะที่จะหยั่งถึงได้ด้วยตรรกะ ผู้เป็นบัณฑิตเท่านั้นจึงจะรู้ (ธันยธนฺช ศรินวไลย, 2558: 61) นิพพานจึงเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์ต้องใช้ความเพียรและเวลาดังที่หนังสือสัมภารวินิภากรระบุถึงระยะเวลาว่าที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงเข้าถึงนิพพานไว้ว่า ทรงบำเพ็ญบารมีในอดีตทั้งสิ้น 20 อสงไขยแสนกัป โดยใช้เวลาคิดอยู่ในใจ 7 อสงไขย เปล่งวาจาจักเป็นประพุทธเจ้า 9 อสงไขย และทรงเปล่งวาจาพร้อมกับทำทางกาย 4 อสงไขย รวม 20 อสงไขยและอีกแสนกัป (พระธรรมมหาวิธานวัตร, 2552: 4) ผู้วิจัยเห็นว่า สังคมไทยในอดีตปรากฏความเชื่อเรื่องนิพพานดังจะเห็นได้จากการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นดังตัวอย่าง

ในเรื่องกาพย์คำกลอน พระยาครุฑไม่พอใจเมื่อทราบความจริงว่านางงากก็ได้คบชู้ผู้ชายกับคนธรรมดาสามัญนิพพาน จึงนำนางงากมาคืนให้กับท้าวพรหมทัตพร้อมกับบริภาษนางว่า

(51)		
	จึงตรัสว่าอำตฺระงากี้	หญิงกลีเล่นลีนพิรากล
	จะเลี้ยงเจ้าเราอภัยยศ	จะภพหมดท้าวเหล่าเวหาหน
	เชิญเขยเสวยสุขสวรรยรงค์	ตั้งแต่ปางนี้ไม่ขอพบกัน
	ตราบสิ้นดินฟ้าพระเมรุมาศ	<u>แสนชาติไม่ขอร่วมภริมย์ชวัญ</u>
	<u>กว่าจะเสด็จคิวโมกข์ทางธรรม์</u>	สั่งเสรีจรเห็จหันไปสิมพลี ฯ

(กาพย์คำกลอน, 2566)

จากตัวอย่าง (51) แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยในอดีตมีความเชื่อเรื่องนิพพาน ดังจะเห็นได้จากการที่พระยาครุฑตัดพ้อไม่ขอพบนางงากอีกตราบใดที่นางนั้นเข้าถึงนิพพานความว่า “แสนชาติไม่ขอร่วมภริมย์ชวัญ กว่าจะเสด็จคิวโมกข์ทางธรรม์” ในบริบทนี้พระยาครุฑไม่ได้ต้องการสื่อความหมายว่า ตนตั้งใจที่จะไม่ขอเจอนางงากอีกต่อไปแม้ว่าจะผ่านไปนานเท่าไร แต่จงใจเลือกใช้คำเน้นระยะเวลาที่นานเกินจริง เพื่อต้องการตำหนินางงากว่าเป็นผู้หญิงที่น่ารังเกียจและไม่ควรคบหา จึงสรุปได้ว่า สังคมไทยในอดีตมีความเชื่อเรื่องนิพพาน และเป็นที่รับรู้โดยทั่วกันว่าระยะเวลาที่กว่าจะเข้าถึงนิพพานนั้นเป็นระยะเวลาที่ยาวนานมาก

กล่าวโดยสรุป สังคมไทยในอดีตมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับความเชื่อและศาสนา เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับผี เชื่อว่าเป็นผู้ปั่นเด็กทารกขึ้นมา หากเด็กทารกนั้นมีรูปลักษณะไม่งดงาม ก็จะกล่าวโทษผีว่าปั่นมาไม่ดี ความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตสิ่งหนึ่งที่ยังคงต้องเวียนอยู่ในสังสารวัฏจนกว่าจะเข้าฟังการหลุดพ้น จึงทำให้บุคคลที่เคยมีความสัมพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่งระหว่างกันอาจจะเวียนมาพบกันอีกในภพต่อไป ความเชื่อเรื่องนรก นรกเป็นสถานที่ที่เชื่อกันว่าผู้ทำบาปจะต้องไปเกิดและถูกลงโทษ นรกจึงเป็นสถานที่ที่มีแต่ความทรมานทุกข์ทรมานและไม่ควรไป และความเชื่อเกี่ยวกับนิพพาน นิพพานคือการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร การจะเข้าถึงนิพพานได้นั้นจะต้องใช้ความเพียรและระยะเวลาที่ยาวนานมาก

ในบทที่ 4 นี้ การบรรยายในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของสังคมไทยในอดีต 6 ประการ ได้แก่ 1) การให้ความสำคัญกับชาติกำเนิด 2) บทบาทของบุคคลในสังคม 3) ระบบอาวุโส 4) วัฒนธรรมการบริโภคอาหาร 5) การให้ความสำคัญกับความงาม และ 6) วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับความเชื่อและศาสนา ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1) การให้ความสำคัญกับชาติกำเนิด สังคมไทยให้ความสำคัญกับชาติกำเนิดเพราะเชื่อว่าชาติกำเนิดจะช่วยให้บุคคลได้รับความเคารพนับถือและได้รับการยกย่องว่าสูงศักดิ์ หรือในขณะเดียวกันก็อาจทำให้บุคคลถูกดูถูกหรือถูกเหยียดหยามว่าต่ำศักดิ์ได้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้สังคมไทยมักจะประเมินค่าพฤติกรรมของบุคคลโดยนำประเด็นเรื่องชาติกำเนิดมาพิจารณาประกอบด้วย อีกทั้งยังนำประเด็นเรื่องภูมิฐานะหรือถิ่นที่อยู่มาเชื่อมโยงกับสถานภาพของบุคคลในสังคม จะเห็นได้ว่าหากผู้ใดมีข้อบกพร่องบางประการหรือมีพฤติกรรมไม่ดีไม่เหมาะสมก็จะถูกบริภาษถึงชาติกำเนิดได้

นอกจากนี้สังคมไทยยังมีทัศนคติด้านลบต่อสัตว์เดรัจฉาน กล่าวคือ มีมุมมองว่าสัตว์เดรัจฉานเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสถานภาพต่ำกว่ามนุษย์ เนื่องจากสัตว์เดรัจฉานนั้นไม่มีสติปัญญาหรือสามัญสำนึกเทียบเท่ามนุษย์ จึงกระทำได้สิ่งตามสัญชาตญาณหรือวิถีแห่งสัตว์ ผู้พูดจึงมักจะนำสัตว์ชนิดต่าง ๆ มาเป็นแบบเปรียบเทียบเพื่อเปรียบเทียบว่าผู้ฟังมีข้อบกพร่องบางประการหรือพฤติกรรมที่ไม่ดีไม่เหมาะสมคล้ายกับสัตว์ชนิดนั้น ๆ เช่น มีพฤติกรรมไม่ดีเหมือนหมู มีลักษณะนิสัยไม่ดีเหมือนงู มีรูปลักษณะไม่ดีเหมือนแมวแก่

2) บทบาทของบุคคลในสังคม สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจำแนกบุคคลในสังคมตามบทบาทตามตำแหน่งและบทบาทตามเพศ ดังนี้

2.1) บทบาทตามตำแหน่ง หมายถึง พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่มิมีตำแหน่งทางสังคมที่ที่อยู่ในสถานการณ์ต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติตนอย่างไร ซึ่งถูกคาดหวังโดยกลุ่มบุคคลหรือสังคม เช่น “บทบาทของกษัตริย์” สังคมคาดหวังให้กษัตริย์หรือผู้ที่ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์องค์ต่อไปนั้นเป็นผู้ที่ความรู้ความสามารถในการปกป้องและดูแลราชอาณาจักรและประชาชนให้สงบสุข นอกจากนี้ กษัตริย์ควรจะต้องมีคุณธรรมในการปกครองบ้านเมืองด้วย เช่น มีสติปัญญารู้เท่าทันเหตุการณ์ ไม่ควรฟังความข้างเดียว มีจิตใจที่หนักแน่น “บทบาทของนักบวช” สังคมไทยในอดีตคาดหวังให้นักบวชเป็นผู้ที่ประพฤติตนอยู่ในวัตรปฏิบัติของเพศนักบวช มีความยุติธรรมและวางใจเป็นกลาง อีกทั้งไม่ควรก้าวร้าวเรื่องส่วนตัวหรือปัญหาที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวของฆราวาสโดยไม่มีเหตุจำเป็นหรือไม่มีการร้องขอจากฆราวาส และ “บทบาทของผู้ใต้บังคับบัญชา” ผู้ใต้บังคับบัญชาไม่ว่าจะเป็นขุนนางหรือบ่าวมีหน้าที่จะปฏิบัติตามคำสั่งหรือหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ และไม่ควรปฏิบัติหน้าที่ด้วยความล่าช้า นอกจากนี้หากผู้ใต้บังคับบัญชาเห็นว่าผู้บังคับบัญชาประพฤติตนไม่เหมาะสม ก็อาจกล่าวตักเตือนหรือปรึกษาผู้บังคับบัญชาได้

2.2) บทบาทตามเพศ สังคมไทยคาดหวังให้แต่ละเพศมีบทบาทที่แตกต่างกันดังนี้ “บทบาทของเพศชาย” สังคมไทยคาดหวังให้ผู้ชายทั่วไปพึงมีความรู้ความสามารถ และมีจิตใจกล้าหาญในการเผชิญกับศัตรูหรือปัญหาด้วยความไม่หวาดกลัวหรือย่อท้อ หากชายผู้นั้นมีบทบาทเป็นสามี ก็จะต้องดูแลภรรยาทุกตนของตนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และ “บทบาทของเพศหญิง” สังคมไทยในอดีตคาดหวังให้ผู้หญิงรักนวลสงวนตัวและปฏิสัมพันธ์กับผู้ชายอย่างระมัดระวัง หากหญิงใดมีสามีหญิงนั้นก็ต้องรักตัวครองใจและซื่อสัตย์ต่อสามีเพียงคนเดียว หากผู้ชายหรือผู้หญิงประพฤติตนขัดต่อความคาดหวังของสังคมนี้ก็จะถูกปรึกษาได้

3) ระบบอาวุโส ผู้ที่มีอาวุโสมากกว่าสามารถกล่าวตักเตือนให้ผู้ที่มีอายุน้อยกว่าปฏิบัติตนให้เหมาะสมได้ แต่ในขณะเดียวกันผู้ที่มีอาวุโสมากกว่านั้นก็จะต้องปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีด้วย ไม่ว่าจะเป็นการวางตัวให้อยู่ในศีลธรรมหรือมีความยุติธรรมจนเป็นที่น่าเคารพเลื่อมใส หากผู้ที่มีอาวุโสมากกว่าขาดคุณสมบัติเหล่านี้ไปก็อาจถูกสังคมปรึกษาว่าเป็นผู้ใหญ่ที่ไม่น่าเคารพได้

4) วัฒนธรรมเรื่องการบริโภคอาหาร สังคมไทยในอดีตนำวัฒนธรรมการบริโภคอาหารมาใช้ในการปรึกษาโดยเฉพาะวัฒนธรรมการบริโภคอาหารตามชาติกำเนิดของตัวละคร ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างทางพฤติกรรมและแสดงทัศนคติด้านลบต่อตัวละครนั้น

5) การให้ความสำคัญกับความงาม สังคมไทยมักจะมีทัศนคติเชิงลบต่อบุคคลที่มีรูปลักษณ์ไม่สอดคล้องกับความนิยมของสังคม หากบุคคลใดมีรูปลักษณ์อัปลักษณ์และประพฤติตนไม่เหมาะสมด้วย บุคคลผู้นั้นก็จะถูกสังคมปรึกษาเพื่อเพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือ

เสื่อมเสียชื่อเสียง รูปลักษณะที่จัดว่าอัปลักษณะ เช่น มีศีรษะล้าน มีขนรุงรังที่อก ท้องป่อง สันหลังยาว หน้าตาตุตัน หรือมีใบหน้าที่คล้ายกับม้าและจระเข้

6) **วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับความเชื่อและศาสนา** สังคมไทยมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับความเชื่อและศาสนา เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับผี เชื่อว่าผีเป็นผู้ปั้นเด็กทารกขึ้นมา หากเด็กทารกนั้นมีรูปลักษณะไม่งดงาม ก็จะกล่าวโทษผีว่าปั้นมาไม่ดี ความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งที่ยังคงต้องวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏจนกว่าจะเข้าฟังการหลุดพ้น จึงทำให้บุคคลที่เคยมีความสัมพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่งระหว่างกันอาจจะเวียนมาพบกันอีกในภพต่อไป ความเชื่อเรื่องนรก นรกเป็นสถานที่ที่เชื่อกันว่าผู้ทำบาปจะต้องไปเกิดและถูกลงโทษ จึงทำให้ที่แห่งนั้นมีแต่ความทุกข์ทรมานและไม่ควรไป และความเชื่อเกี่ยวกับนิพพาน นิพพานคือการหลุดพ้นจากวิฏสงสาร การจะเข้าถึงนิพพานได้นั้นจะต้องใช้ความเพียรและระยะเวลาที่ยาวนานมาก

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยศึกษาการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยมุ่งวิเคราะห์ว่าตัวละครจะบริภาษกันด้วยกลวิธีทางภาษาใดบ้าง รวมทั้งหาข้อพิสูจน์ว่าความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังจะมีอิทธิพลต่อการเลือกใช้กลวิธีการบริภาษหรือไม่ หากตัวละครมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังต่างกัน ตัวละครที่เป็นผู้บริภาษเลือกใช้กลวิธีการบริภาษอย่างไร รวมทั้งยังวิเคราะห์ภาพสะท้อนวัฒนธรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจากการบริภาษเพื่อแสดงให้เห็นว่าบุคคลในสังคมสมัยนั้นวิถีชีวิตหรือมีแนวคิดอย่างไร ทั้งนี้ผู้วิจัยได้สรุปผล อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะไว้ดังนี้

5.1 สรุปผล

การศึกษาครั้งนี้สามารถจำแนกผลการศึกษาออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) กลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น 2) เปรียบเทียบกลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานตามปัจจัยความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง และ 3) ภาพสะท้อนวัฒนธรรมจากการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทาน ดังนี้

5.1.1 กลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เมื่อศึกษาวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยใช้กรอบแนวคิดหลัก คือ ทฤษฎีวิจรรย์กรรมของ เซิร์ล (Searle, 1969) แนวคิดเรื่องถ้อยคำนัยผกผันของ ฌ็อง-ปอล ซาทูร์ (2556) และแนวคิดเรื่องความเปรียบของชนิษฐา รัตวินิช (2546) และสุมาลี ลิ้มประเสริฐ (2556) จะพบว่า วรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นปรากฏกลวิธีการบริภาษทั้งหมด 11 กลวิธี ได้แก่ 1) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 2) การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน 3) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 4) การใช้ความเปรียบ 5) การระบุว่าไม่ใช่ฐานะของผู้ฟัง 6) การกล่าวตัดสัมพันธ์ 7) การแสดงความผิดหวัง 8) การกล่าวซ้ำเติม 9) การใช้คู่เปรียบเทียบ 10) การใช้สำนวน 11) การสร้างบริภาษสิ่งอื่น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

5.1.1.1 การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ

การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้ถ้อยคำที่มีความหมายประจำรูปคำเป็นไปในทางไม่ดี เพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังประพฤติไม่ดีหรือไม่เหมาะสม หรือมีข้อบกพร่องบางประการ เช่น หน้าด้าน ซาดิซึ่ซ่า กาลี ฯลฯ

5.1.1.2 การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน

การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้ถ้อยคำที่ ญัฐพร พานโพธิ์ทอง (2556: 115 - 117) เสนอไว้ว่า ถ้อยคำนัยผกผันไม่ได้หมายถึงเพียงถ้อยคำที่สื่อตรงข้ามกับความหมายตามรูปภาษา หรือการพูดอย่างหนึ่งแต่หมายความอีกอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่ยังรวมถึงถ้อยคำที่สื่อตรงข้ามกับมูลบท ถ้อยคำที่ผู้พูดกล่าวแบบไม่จริงใจ และถ้อยคำนัยผกผันแบบเสียงสะท้อนกลับด้วย ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพบว่าผู้พูดบริภาษผู้ฟังด้วยการใช้ถ้อยคำนัยผกผัน 3 ลักษณะ คือ 1) การใช้ถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งคู่กัน 2) การกล่าวเน้นให้เกินจริงอย่างมาก 3) การใช้ถ้อยคำนัยผกผันในวาทกรรมต่าง ๆ และ 4) ถ้อยคำนัยผกผันแบบเสียงสะท้อน ดังนี้

1) การใช้ถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งคู่กัน เป็นกลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดใช้ถ้อยคำที่สื่อความหมายตรงข้ามกับความหมายตามรูปภาษาและใช้ถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งตามกันมาทันทีเพื่อสื่อเจตนาบริภาษ ทั้งนี้ Panpothong (1996: 35-41) ได้อธิบายว่าการวางถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งไว้คู่กัน ผู้พูดจะกล่าวบางสิ่งที่ตรงข้ามกับข้อความที่อยู่โดยรอบหรือถ้อยคำที่อยู่ติดกัน กล่าวคือ เมื่อผู้พูดกล่าวถ้อยคำนัยผกผันแล้ว ผู้พูดก็จะกล่าวถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งต่อกันทันที การวางถ้อยคำที่มีความหมายขัดแย้งกันไว้คู่กันเช่นนี้ช่วยให้ผู้ที่ถูกกล่าวถึงสามารถตระหนักได้ว่า ผู้พูดไม่จริงใจในการกล่าวถ้อยคำดังกล่าว เช่น “ช่างเลือกผัวงามนกว่ารักใคร่ รูปร่างน่าหัวร่อเหมือนตอไม้ เอออะไรพุงไรสั้นหลังยาว”

2) การกล่าวเน้นให้เกินจริงอย่างมาก หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดให้ข้อมูลที่ไม่เป็นความจริง โดยจงใจเน้นในเรื่องของปริมาณที่เกินจริง อากัปกริยาที่เกินจริง การเปรียบเทียบที่เกินจริง เพื่อสื่อความหมายเป็นนัยผกผันไปยังผู้ฟัง ซึ่ง Panpothong (1996: 35-41) ระบุว่า การกล่าวเน้นให้เกินจริงอย่างมาก (overly exaggerated expressions) เป็นอีกกลวิธีหนึ่งที่ผู้พูดภาษาไทยมักใช้เพื่อสื่อความหมายเป็นนัยผกผัน และการกล่าวเน้นให้เกินจริงอย่างมากรนี้เองทำให้ผู้ฟังทราบได้ทันทีว่า ผู้พูดกำลังใช้ถ้อยคำนัยผกผันอยู่ เช่น “เอากำเนิดเกิดใหม่ในชาติหน้าหาปรารถนาเข้าท้องเลยอีกไม่ ร้อยกับแสนกลับแต่นั้นไป”

3) การใช้ถ้อยคำนัยผกผันในวาทกรรมต่าง ๆ หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดกล่าววาทกรรมใด ๆ โดยจงใจละเมิดเงื่อนไขความจริงใจของวาทกรรมนั้น ๆ เพื่อสื่อเจตนาบริภาษผู้ฟัง ทั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้เงื่อนไขวาทกรรมของเซอร์ล (Searle, 1969: 66-67 อ้างถึงใน ญัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556: 10) และทรงธรรม อินทจักร (2550: 57-58) ที่ได้อธิบายและยกตัวอย่างเงื่อนไขวาทกรรมของแต่ละวาทกรรมไว้ดังนี้

3.1) ถ้อยคำนัยแฝงผันในรูปวัจนกรรมการถาม เจื่อนไขความ

จริงใจของวัจนกรรมการถาม คือ ผู้พูดต้องการคำตอบจากผู้ฟังจริง ๆ (ทรงธรรม อินทจักร, 2550: 57) แต่ถ้าผู้พูดกล่าววัจนกรรมการถามโดยไม่ได้ต้องการคำตอบจากผู้ฟัง นั่นสื่อให้เห็นว่าผู้พูดตั้งใจจะเมิดเจื่อนไขความจริงใจของวัจนกรรมการถามเพื่อต้องการสื่อเจตนาบางประการไปยังผู้ฟัง ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตัวละครตัวละครมักใช้ถ้อยคำนัยแฝงผันในรูปวัจนกรรมการถามเพื่อสื่อเจตนาบริภาษไปยังผู้ฟัง เช่น “ส่วนสารเจ้าเราแห่มาแต่ไกล ตามวิสัยกษัตราทุกธานี ควรหรือใช้ให้ข้าออกมารับ ไม่มีเครื่องสำหรับสารศรี”

3.2) ถ้อยคำนัยแฝงผันในรูปวัจนกรรมการขอขอบคุณ เจื่อนไขความ

จริงใจของวัจนกรรมการขอขอบคุณ คือ ผู้พูดรู้สึกซาบซึ้งหรือเป็นหนี้บุญคุณต่อการกระทำนั้น (ทรงธรรม อินทจักร, 2550: 57) แต่ถ้าผู้พูดกล่าววัจนกรรมการขอขอบคุณโดยไม่ได้รู้สึกซาบซึ้งหรือเป็นหนี้บุญคุณต่อการกระทำของผู้ฟังอย่างแท้จริง นั่นสื่อให้เห็นว่าผู้พูดตั้งใจจะเมิดเจื่อนไขความจริงใจของวัจนกรรมการขอขอบคุณเพื่อต้องการสื่อเจตนาบางประการไปยังผู้ฟัง ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตัวละครตัวละครมักใช้ถ้อยคำนัยแฝงผันในรูปวัจนกรรมการขอขอบคุณเพื่อสื่อเจตนาบริภาษไปยังผู้ฟัง เช่น “ค้อนให้แล้วตอบว่าชอบใจ เจ้าจะทิ้งน้องไว้เอกา”

3.3) ถ้อยคำนัยแฝงผันในรูปวัจนกรรมการแนะนำ เจื่อนไขความ

จริงใจของวัจนกรรมการแนะนำ คือ ผู้พูดเชื่อว่าผู้ฟังจะได้รับผลประโยชน์จากการกระทำนี้ (ทรงธรรม อินทจักร, 2550: 58) แต่ถ้าผู้พูดกล่าววัจนกรรมการแนะนำโดยไม่ได้เชื่อว่าการกระทำนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ นั่นสื่อให้เห็นว่าผู้พูดตั้งใจจะเมิดเจื่อนไขความจริงใจของวัจนกรรมการแนะนำเพื่อต้องการสื่อเจตนาบางประการไปยังผู้ฟัง ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพบว่าบางครั้งผู้พูดใช้ถ้อยคำนัยแฝงผันในรูปวัจนกรรมการแนะนำเพื่อสื่อเจตนาบริภาษไปยังผู้ฟัง เช่น “ถ้าหม่อมมกล้วแฝงตัวอยู่ต้นไทร ส่งฟ้าพินมาให้น้องรบเอง”

3.4) ถ้อยคำนัยแฝงผันแบบเสียงสะท้อน ถ้อยคำนัยแฝงผันแบบ

เสียงสะท้อน หมายถึง การนำถ้อยคำที่บุคคลอื่นเคยกล่าวไว้ก่อนหรือความคิดที่ผู้พูดคิดว่าบุคคลอื่นคิดเช่นนั้นมากล่าวซ้ำ (Wilson, 1992 อ้างถึงใน อรรถกัญญา อนันต์ทรัพย์สุข, 2559) และผู้พูดแสดงท่าทีหรือความรู้สึกด้านลบต่อถ้อยคำนั้น ๆ โดยที่ผู้พูดไม่ได้เชื่อเช่นนั้นจริง (ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556) ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพบว่าบางครั้งผู้พูดใช้ถ้อยคำนัยแฝงผันแบบเสียงสะท้อนเพื่อสื่อเจตนาบริภาษไปยังผู้ฟัง เช่น “ช่างอวดอ้างนรกไม่ตกใจ”

5.1.1.3 การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้ถ้อยคำเพื่อสื่อความหมายสั่งให้ผู้ฟังกระทำหรือยุติการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เนื่องจากผู้พูดเห็นว่าการกระทำดังกล่าวที่ผู้ฟังได้ทำไปแล้วหรือกำลังกระทำอยู่นั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดีหรือไม่เหมาะสม วรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งนี้มักจะปรากฏคำกริยาแสดงการสั่ง คือ อย่า และการใช้คำกริยาขึ้นต้นในการกล่าวถ้อยคำนั้น ๆ เช่น “หุบปากบ้างเสียเถิดพ่อเจ้า อย่ามาเฝ้ากวนใจให้ฟังชาน”

5.1.1.4 การใช้ความเปรียบ

การใช้ความเปรียบ หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดกล่าวเปรียบเทียบกับผู้ฟังกับสิ่งใด ๆ เพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมหรือไม่ดี หรือมีข้อบกพร่องบางประการ คล้ายกับสิ่งนั้น เช่น “มิ่งเหมือนทรพีอายชี้ข้า มาไลชีวิตบิดาบังเกิดหัว”

5.1.1.5 การระบุว่าไม่ใช่ธุระของผู้ฟัง

การระบุว่าไม่ใช่ธุระของผู้ฟัง หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดเลือกใช้คำที่สื่อความหมายว่าเรื่องที่ผู้ฟังให้ความสนใจนั้นไม่ได้เกี่ยวข้องกับผู้ฟังแต่อย่างใด ทั้งนี้ผู้พูดต้องการชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม คือ ก้าวกายเรื่องส่วนตัวของผู้พูด

5.1.1.6 การกล่าวตัดสัมพันธ์

การกล่าวตัดสัมพันธ์ หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดกล่าวคำที่สื่อความหมายว่าต้องการยุติความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง หรือยุติการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้พูดและผู้ฟังต้องมีความเกี่ยวข้องกัน ทั้งนี้ผู้พูดเห็นว่าผู้พูดมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมหรือไม่ดี หรือมีข้อบกพร่องบางประการ ซึ่งเป็นเรื่องร้ายแรงที่ผู้พูดไม่สามารถอาจทนหรือให้อภัยได้ เช่น “ไม่ปรารถนาจะค้าคบ อีหน้าด้านพาลตลบหน้าอดสู”

5.1.1.7 การแสดงความผิดหวัง

การแสดงความผิดหวัง หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดกล่าวคำที่ระบุว่าตนรู้สึกไม่สมหวังหลังจากที่ตั้งใจจะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อผู้ฟัง หรือไม่ได้คาดมาก่อนว่าผู้ฟังจะประพฤติไม่ดี ไม่เหมาะสม หรือมีข้อบกพร่องบางประการ ทั้งนี้ผู้พูดต้องการสื่อความหมายเป็นนัยเพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสียมเสียชื่อเสียง เช่น “เสียแรงอุ้มท้องครองครภร์ ทุกวันบำรุงรักษา”

5.1.1.8 การกล่าวซ้ำเติม

การกล่าวซ้ำเติม หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดกล่าวทักท้วงว่าผู้ฟังประพฤติตนไม่เหมาะสมหรือไม่ดี หรือมีข้อบกพร่องบางประการ มักจะปรากฏคำที่แสดงถึงการกล่าวซ้ำเติม คือ สมน้ำหน้า เช่น “ปติเหตุงขบสมน้ำหน้า”

5.1.1.9 การใช้คู่เปรียบเทียบ

การใช้คู่เปรียบเทียบ หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดกล่าวถึงสิ่งใด ๆ จำนวนสองสิ่ง โดยเชื่อว่าทั้งสองสิ่งนี้มีสถานภาพที่ไม่เท่ากัน กล่าวคือ จะมีสิ่งหนึ่งที่มีสถานภาพสูงกว่าอีกสิ่งหนึ่ง และจะเปรียบผู้ฟังเป็นสิ่งที่มีสถานภาพต่ำกว่า ทั้งนี้ผู้พูดต้องการบริภาษผู้ฟัง เช่น “มีงตั้งหึ่งห้อยน้อยแสง หรือจะแข่งกับดวงสุริย์ฉน์”

5.1.1.10 การใช้สำนวน

การใช้สำนวน หมายถึง การที่ผู้พูดใช้สำนวนหรือการนำสำนวนมาดัดแปลงให้ต่างกับสำนวนมาตรฐานที่ใช้กันโดยทั่วไป เพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ที่ถูกกล่าวถึงมีพฤติกรรมที่ไม่ดีหรือไม่เหมาะสม หรือมีข้อบกพร่องบางประการ เช่น “ชะนางแม่ปลาช่อนย้อนไกล”

5.1.1.11 การสร้างบริภาษสิ่งอื่น

การสร้างบริภาษสิ่งอื่น หมายถึง กลวิธีทางภาษาที่ผู้พูดกล่าวคำเพื่อแก้งบริภาษสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อกระทบกระทั่งไปยังผู้ที่เป็นเป้าหมายของการบริภาษ เช่น “ไอไม้จิงไรอัปรียไฉนมีงจิงมาดูหมิ่น พระทรงศิลป์ปั้นภพเรื่องศรี คือพระองค์ทรงอาสน์वासูกรี ภูม็อดวตารมาผลาญยักษ์ให้สิ้นโคตรวงศ์ไอ้พาลา ซึ่งเบียดเบียนโลกาอาณาจักร อันตัวของมีงนี้ทรลักษณ์ สิบเศียรสิบพักตร์จะปลิวไป วันเมื่อไปลักกูมานี้ หากว่ารีบหนีมาได้ แม้นข้าจะบรรลัย ด้วยแสงศรชัยชัยพระจักรา”

5.1.2 เปรียบกลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามปัจจัยความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง

ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีปัจจัยบางประการที่ทำให้ตัวละครมีสถานภาพทางสังคมต่างกัน นอกจากนี้ตัวละครมักจะคำนึงสถานภาพทางสังคมของตนเองและตัวละครอีกฝ่ายเสมอเมื่อจะปฏิบัติหรือกระทำการใด ๆ โดยเฉพาะเมื่อต้องการบริภาษฝ่ายตรงข้ามด้วยเหตุนี้สถานภาพทางสังคมจึงอิทธิพลต่อการเลือกใช้กลวิธีการบริภาษของตัวละครดังนี้

5.1.2.1 ปัจจัยที่ทำให้ผู้พูดกับผู้ฟังมีสถานภาพทางสังคมต่างกัน

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ทำให้ผู้พูดกับผู้ฟังในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีสถานภาพทางสังคมต่างกัันนั้นมี 4 ประการ คือ 1) ชชาติกำเนิด 2) ความเป็นนั้กบวช 3) อายุ และ 4) อำนาจ ดังนี้

1) ชชาติกำเนิด ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง การมีเชื้อสายในวงศ์ตระกูลเผ่าพันธุ์ หรือเชื้อชาติหนึ่ง ๆ การที่จะเกิดในวงศ์ตระกูล เผ่าพันธุ์ หรือเชื้อชาติใด เป็นสิ่งที่บุคคลไม่อาจกำหนดได้ด้วยตัวเอง และวงศ์ตระกูล เผ่าพันธุ์ หรือเชื้อชาติใดจะมีสถานะสูงหรือต่ำก็ขึ้นอยู่กับสังคมกำหนด (กุสุมา รัชมณี และคณะ, 2550: 53) ตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นส่วนมากเห็นว่า ชชาติกำเนิดเป็นสิ่งสำคัญและช่วยให้บุคคลได้รับความนับถึยยกย่องว่าสูงส่งหรืออาจทำให้ถูกดูถูกเหยียดหยามว่าต่ำต้อยก็ได้ อีกทั้งเชื่อว่าสังคมมักจะประเมินการกระทำของบุคคลโดยเชื่อมโยงกับชชาติกำเนิดเสมอ

2) ความเป็นนั้กบวช ในการศึกษาครั้งนี้ “นั้กบวช” หมายถึง ผู้ที่ได้เข้าพิธีบวชตามลัทธิศาสนาต่าง ๆ เช่น ภิกษุ สามเณร บาทหลวง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) หรือผู้ที่ถือเพศไ้ผม นุ่งเครื่องแต่งกายบางอย่างหรืออาจจะไม่มีเครื่องนุ่งห่ม เช่น โยคี พรหมณ์ อีกทั้งยังรวมถึงผู้ที่แปลงกายหรือแต่งกายเลียนแบบอย่างนั้กบวชแล้วมีบุคคลใดบุคคลหนึ่งเชื่อว่าผู้นั้นเป็นนั้กบวชจริง หากตัวละครใดในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความเป็นนั้กบวชมักจะได้รับความเคารพนับถึยจากกลุ่มผู้ศรัทธาในกลุ่มความเชื่อนั้น ๆ

3) อายุ ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง ระยะเวลาของบุคคลใดบุคคลหนึ่งตั้งแต่เกิดหรือมีมาจนถึงเวลาที่กล่าวถึง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) อายุเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญและทำให้บุคคลส่วนใหญ่ในสังคมไทยยึดถึยว่าตนเองเหนือกว่าหรือต้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับกัน ดังจะเห็นได้จากตัวละครหลาย ๆ ตัวมักจะแสดงความเคารพแก่บุคคลที่มีอายุมากกว่า เช่น ผู้ที่มีอายุน้อยกว่าแสดงความเคารพแก่ผู้ที่มีอายุมากกว่า ผู้ที่มีอายุน้อยกว่ากล่าวขอให้ผู้ที่มีอายุมากกว่ายกโทษให้ ซึ่งผู้ที่มีอายุน้อยกว่าอาจเป็นได้ทั้งน้อง บุตร หลาน หรือผู้ที่มีอายุน้อยกว่าจริง ๆ

4) อำนาจ ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง ความสามารถที่บันดาลให้เกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ได้, การบังคับบัญชา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) ทั้งนี้อำนาจอาจมีที่มาจากตำแหน่ง หน้าที่หรือความรับผิดชอบในกลุ่มสังคมใดสังคมหนึ่ง มาจากลักษณะส่วนบุคคลที่สามารถทำให้ผู้อื่นเกิดความเลื่อมใส ศรัทธา หรือชื่นชอบ มาจากความเชี่ยวชาญ หรือมาจากจังหวะโอกาสที่เอื้อให้บุคคลนั้นใช้อำนาจได้โดยไม่ต้องอยู่ตำแหน่งอย่างเป็นทางการ (ประยงค์ มีใจชื้อ, 2541: 254-256) หากตัวละครใด

ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีอำนาจที่ให้คุณหรือให้โทษได้ ตัวละครนั้นก็จัดว่าเป็นตัวละครที่มีสถานภาพสูงกว่าตัวละครที่ไม่มีอำนาจ

5.1.2.2 เปรียบเทียบกลวิธีการบรรยายตามความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังแบบไม่สมมูล

“ความสัมพันธ์แบบไม่สมมูล” ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังที่มีสถานภาพแตกต่างกัน ผู้พูดอาจมีสถานภาพสูงหรือต่ำกว่าผู้ฟังก็ได้ แต่ไม่เท่ากัน การมีสถานภาพสูงกว่านี้อาจเนื่องด้วยมีอายุหรือมีประสบการณ์มากกว่า หรือมีอำนาจและบุญคุณเหนืออีกฝ่าย (ม.ร.ว. กัลยา ดิงศภักดิ์ และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2531: 31) ผลการศึกษาพบว่า คู่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังแบบไม่สมมูลในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสามารถจำแนกได้ 4 คู่ ได้แก่ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับสามัญชน 2) ความสัมพันธ์นักบวชกับฆราวาส 3) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และ 4) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้ย่อย ดังนี้

1) ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับสามัญชน การศึกษาครั้งนี้ “กษัตริย์” หมายถึง พระเจ้าแผ่นดินผู้ครองเมืองใดเมืองหนึ่ง ทั้งนี้พระเจ้าแผ่นดินอาจเป็นเพศชายหรือหญิงก็ได้ อีกทั้งยังรวมถึงพระชายา พระสวามี และพระญาติของพระเจ้าแผ่นดิน นอกจากนี้ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนพระเจ้าแผ่นดิน หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่มีผู้เชื่อว่าบุคคลเป็นกษัตริย์ ผู้วิจัยก็จะจัดว่าผู้นั้นเป็นกษัตริย์ด้วย ส่วน “สามัญชน” หมายถึง บุคคลธรรมดาทั่วไปที่ไม่ใช่พระเจ้าแผ่นดิน ไม่ใช่ทหาร และไม่ใช่อำมาตย์บริหาร หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่มีผู้อื่นเชื่อว่าบุคคลนั้นเป็นสามัญชน

ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับสามัญชนจึงเป็นความสัมพันธ์ที่ตัวละครกษัตริย์บรรยายตัวละครสามัญชน หรือตัวละครสามัญชนบรรยายตัวละครกษัตริย์ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาพบว่า ตัวละครกษัตริย์จะบรรยายตัวละครสามัญชนเพียงฝ่ายเดียว หากตัวละครสามัญชนถูกตัวละครกษัตริย์บรรยายก็จะทำได้เพียงแสดงอาการกิริยาหวาดกลัวออกมาหรือได้แต่นั่งเงียบเท่านั้น

นอกจากนี้ยังพบว่าตัวละครกษัตริย์จะบรรยายตัวละครสามัญชนด้วยกลวิธีการบรรยายทั้งหมด 5 กลวิธี โดยเรียงจากความถี่มากไปน้อยดังนี้ 1) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 2) การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน 3) การใช้ความเปรียบ 4) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และ 5) การแสดงความผิดหวัง จะสังเกตว่าตัวละครกษัตริย์บรรยายตัวละครสามัญด้วยกลวิธี “การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ” มากที่สุด เช่น ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน สมเด็จพระพันวษาทรงบรรยายนางสร้อยฟ้าว่า “ทำเสน่ห์เหล่ากษัตริย์ มึงโลกประเวณีนี้เหลือใจ”

2) ความสัมพันธ์ระหว่างนักบวชกับฆราวาส การศึกษาครั้งนี้ “นักบวช”

หมายถึง ผู้ที่ได้เข้าพิธีบวชตามลัทธิศาสนาต่าง ๆ เช่น ภิกษุ สามเณร บาทหลวง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) หรือผู้ที่ถือเพศไฉวม นุ่งเครื่องแต่งกายบางอย่างหรืออาจจะไม่มีเครื่องนุ่งห่ม เช่น โยคี พรหมณ์ เป็นต้น อีกทั้งยังรวมถึงผู้ที่แปลงกายหรือแต่งกายเลียนแบบอย่างนักบวชแล้วมีบุคคลใดบุคคลหนึ่งเชื่อว่าผู้นั้นเป็นนักบวชจริง ส่วน “ฆราวาส” หมายถึง บุคคลทั่วไปที่ไม่ใช่ นักบวช อาจเป็นกษัตริย์ ขุนนาง หรือสามัญชนก็ได้

ตัวละครนักบวชจะบรรยายตัวละครฆราวาสด้วยกลวิธีการบรรยายทั้งหมด 7 กลวิธี โดยเรียงจากความถี่มากไปน้อยดังนี้ 1) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 2) การใช้ถ้อยค่านัยแฝง 3) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 4) การแสดงความผิดหวัง 5) การใช้สำนวน 6) การใช้ความเปรียบ และ 7) การกล่าวตัดสินสัมพันธ จะพบว่าตัวละครนักบวชบรรยายตัวละครฆราวาสด้วยกลวิธี “การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ” มากที่สุด เช่น ในเรื่องพระอภัยมณี สังฆราชบาทหลวงบรรยายนางละเวงวิณหว่า “อ้เจ้าเล่ห์ลวงไม่รู้ถึง”

ตัวละครฆราวาสจะบรรยายตัวละครนักบวชด้วยกลวิธีการบรรยายทั้งหมด 6 กลวิธี โดยเรียงจากความถี่มากไปน้อยดังนี้ 1) การใช้ถ้อยค่านัยแฝง 2) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 3) การระบุว่าไม่ใช่ฐานะของผู้ฟัง 4) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 5) การแสดงความผิดหวัง และ 6) การกล่าวตัดสินสัมพันธ จะสังเกตว่าตัวละครฆราวาสจะบรรยายตัวละครนักบวชด้วยกลวิธี “การใช้ถ้อยค่านัยแฝง” มากที่สุด เช่น ในบทละครเรื่องมณีพิไชย พรหมณ์ยอพระกลีบบริภาษมณีพิไชยว่า “เข้าชี้พรหมณ์เป็นน่าชิง...ไม่นับถือยำเริงเกรงใจมั่ง”

3) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา การศึกษาครั้งนี้ “ผู้บังคับบัญชา” หมายถึง ผู้ที่มีอำนาจในการปกครอง ดูแลบุคคลหรือกลุ่มบุคคล หรือมีอำนาจให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลปฏิบัติตาม หากผู้บังคับบัญชานั้นมีสามีหรือภรรยา ก็จะจัดให้สามีหรือภรรยาของผู้บังคับบัญชานั้นเป็นผู้บังคับบัญชาด้วยเช่นกัน ส่วน “ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา” หมายถึง ผู้ที่มีหน้าที่รับใช้หรือปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาของตน

ตัวละครผู้บังคับบัญชาจะบรรยายตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยกลวิธีการบรรยายทั้งหมด 4 กลวิธี โดยเรียงจากความถี่มากไปน้อย ดังนี้ 1) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 2) การใช้ถ้อยค่านัยแฝง 3) การกล่าวซ้ำเติม และ 4) การแสดงความผิดหวัง จะพบว่าตัวละครผู้บังคับบัญชาบรรยายตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยกลวิธี “การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ” มากที่สุด เช่น ในบทละครเรื่องไชยเชษฐ เหล่าสนมทั้งเจ็ดบริภาษนางวิหารว่า “อ้แมวอุบาทว์ชาติขี้ข้า”

ตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชาจะบรรยายตัวละครผู้บังคับบัญชาด้วยกลวิธี การบรรยายทั้งหมด 7 กลวิธี โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้ 1) การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน 2) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 3) การแสดงความผิดหวัง 4) การกล่าวตัดสัมพันธ์ 5) การสั่งให้ กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 6) การใช้ความเปรียบ และ 7) การสร้างบริภาพสิ่งอื่น จะสังเกตว่า ตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชาบรรยายตัวละครผู้บังคับบัญชาด้วยกลวิธี “การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน” มากที่สุด เช่น ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ เหล่านางในยักษ์บริภาษนางสีดาว่า “เป็นไฉนฉนี้นางสีดา พญายักษ์ รักเจ้าตั้งดวงใจ ควรหรือช่างไม่ผ่อนผัน”

4) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย การศึกษาครั้งนี้ “ผู้ใหญ่” หมายถึง ผู้ที่มีอายุมากกว่าผู้พูดซึ่งอาจเป็นบุคคลทั่วไป ผู้ให้กำเนิดหรืออุปถัมภ์ผู้พูด หรือสมาชิกภายใน ครอบครัว เช่น ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ส่วน “ผู้น้อย” หมายถึง ผู้ที่มีอายุน้อยกว่าผู้พูดซึ่งอาจเป็นบุคคล ทั่วไปหรือสมาชิกภายในครอบครัว เช่น น้อง หลาน เหลน ทั้งนี้สมาชิกภายในครอบครัวอาจเป็นญาติ กันทางสายเลือดหรือการแต่งงาน

ตัวละครผู้ใหญ่จะบรรยายตัวละครผู้น้อยด้วยกลวิธีการบรรยายทั้งหมด 8 กลวิธี โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อยดังนี้ 1) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 2) การใช้ถ้อยคำ นัยผกผัน 3) การกล่าวซ้ำเติม 4) การใช้คู่เปรียบ 5) การแสดงความผิดหวัง 6) การสั่งให้กระทำหรือเลิก กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 7) การใช้ความเปรียบ และ 8) การกล่าวตัดสัมพันธ์ จะพบว่าตัวละครผู้ใหญ่บรรยาย ตัวละครผู้น้อยด้วยกลวิธี “การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ” มากที่สุด เช่น ในบทละครเรื่องอุณรุท ท้าว พานาสูรบิภษานางอุษาว่า “อ้เจ้ามารยา”

ตัวละครผู้น้อยจะบรรยายตัวละครผู้ใหญ่ด้วยกลวิธีการบรรยายทั้งหมด 6 กลวิธี โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อยดังนี้ 1) การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน 2) การใช้คำที่มี ความหมายเชิงลบ 3) การแสดงความผิดหวัง 4) การกล่าวตัดสัมพันธ์ 5) การสั่งให้กระทำหรือเลิก กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และ 6) การกล่าวซ้ำเติม จะสังเกตว่าตัวละครผู้น้อยบรรยายตัวละครผู้ใหญ่ด้วย กลวิธี “การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน” มากที่สุด เช่น ในบทละครเรื่องสังข์ทอง นางรจนาบิภษาพี่สาวทั้งหก ของตนว่า “หกเขยเข้ากลุ้มรุมกันชก ให้เอามือใส่พกเสียวหรือพี่”

หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังแบบไม่สมดุลทั้ง 4 คู่ ข้างต้นโดยใช้ระดับชั้นตามสถานภาพทางสังคมเป็นเกณฑ์ อาจแบ่งความสัมพันธ์ได้ 2 แบบ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่ากับตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่า และความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่ากับตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูง กว่า ดังนี้

แบบที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่ากับตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่า เป็นความสัมพันธ์ที่ตัวละครผู้พูดบรรยายตัวละครผู้ฟังโดยตระหนักว่าตนเองมีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าตัวละครผู้ฟัง ได้แก่ ตัวละครกษัตริย์กับตัวละครสามัญชน ตัวละครนักบวชกับตัวละครฆราวาส ตัวละครผู้บังคับบัญชากับตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชา และตัวละครผู้ใหญ่กับตัวละครผู้น้อย

แบบที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่ากับตัวละครที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่า เป็นความสัมพันธ์ที่ตัวละครผู้พูดบรรยายตัวละครผู้ฟังโดยตระหนักว่าตนเองมีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าตัวละครผู้ฟัง ได้แก่ ตัวละครฆราวาสกับตัวละครนักบวช ตัวละครผู้ใต้บังคับบัญชากับตัวละครผู้บังคับบัญชา และตัวละครผู้ใหญ่กับตัวละครผู้น้อย

ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตัวละครที่สถานภาพทางสังคมสูงกว่าจะบรรยายตัวละครที่สถานภาพทางสังคมต่ำกว่าด้วยกลวิธีการบรรยายทั้งหมด 9 กลวิธี โดยเรียงลำดับจากความถี่มากไปน้อยดังนี้ 1) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 2) การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน 3) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 4) การแสดงความผิดหวัง 5) การกล่าวซ้ำเติม 6) การใช้คู่เปรียบเทียบ 7) การใช้ความเปรียบ 8) การกล่าวตัดสัมพันธ์ และ 9) การใช้สำนวน จะพบว่าตัวละครที่สถานภาพทางสังคมสูงกว่าบรรยายตัวละครที่สถานภาพทางสังคมต่ำกว่าด้วยกลวิธี “การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ” มากที่สุด

ส่วนตัวละครที่สถานภาพทางสังคมต่ำกว่าจะบรรยายตัวละครที่สถานภาพทางสังคมสูงกว่าโดยใช้กลวิธีการบรรยายทั้งหมดทั้งหมด 9 กลวิธี โดยเรียงลำดับจากความถี่มากไปน้อยดังนี้ 1) การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน 2) การใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ 3) การแสดงความผิดหวัง 4) การสั่งให้กระทำหรือเลิกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง 5) การกล่าวตัดสัมพันธ์ 6) การระบุว่าไม่ใช่ฐานะของผู้ฟัง 7) การกล่าวซ้ำเติม 8) การใช้ความเปรียบ และ 9) การสร้างบริภาพสิ่งอื่น จะสังเกตว่าตัวละครที่สถานภาพทางสังคมต่ำกว่าบรรยายตัวละครที่สถานภาพทางสังคมสูงกว่าด้วยกลวิธี “การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน” มากที่สุด

5.1.3 ภาพสะท้อนวัฒนธรรมจากการบรรยายในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การบรรยายในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของสังคมไทยในอดีต 6 ประการ ได้แก่ 1) การให้ความสำคัญกับชาติกำเนิด 2) บทบาทของบุคคลในสังคม 3) ระบบอาวุโส 4) วัฒนธรรมการบริโภคอาหาร 5) การให้ความสำคัญกับความงาม และ 6) วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับความเชื่อและศาสนา ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

5.1.3.1 การให้ความสำคัญกับชาติกำเนิด

สังคมไทยให้ความสำคัญกับชาติกำเนิดเพราะเชื่อว่าชาติกำเนิดจะช่วยให้คุณคนได้รับความเคารพนับถือและได้รับการยกย่องว่า สูงศักดิ์ หรือในขณะเดียวกันก็อาจทำให้บุคคลถูกดูถูกหรือถูกเหยียดหยามว่าต่ำศักดิ์ได้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้สังคมไทยมักจะประเมินค่าพฤติกรรมของบุคคลโดยนำประเด็นเรื่องชาติกำเนิดมาพิจารณาประกอบด้วย อีกทั้งยังนำประเด็นเรื่องภูมิฐานะหรือถิ่นที่อยู่มาเชื่อมโยงกับสถานภาพของบุคคลในสังคม จะเห็นได้ว่า หากผู้ใดมีข้อบกพร่องบางประการหรือมีพฤติกรรมไม่ดีไม่เหมาะสมก็จะถูกบริภาษถึงชาติกำเนิดได้

นอกจากนี้สังคมไทยยังมีทัศนคติด้านลบต่อสัตว์เดรัจฉาน กล่าวคือ มีมุมมองว่าสัตว์เดรัจฉานเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสถานภาพต่ำกว่ามนุษย์ เนื่องจากสัตว์เดรัจฉานนั้นไม่มีสติปัญญาหรือสามัญสำนึกเทียบเท่ามนุษย์ จึงกระทำให้สิ่งใดสิ่งตามสัญชาตญาณหรือวิถีแห่งสัตว์ ผู้พูดจึงมักจะนำสัตว์ชนิดต่าง ๆ มาเป็นแบบเปรียบเทียบเพื่อเปรียบเทียบว่าผู้ฟังมีข้อบกพร่องบางประการหรือพฤติกรรมที่ไม่ดีไม่เหมาะสมคล้ายกับสัตว์ชนิดนั้น ๆ เช่น มีพฤติกรรมไม่ดีเหมือนหมู มีลักษณะนิสัยไม่ดีเหมือนงู มีรูปลักษณะไม่ดีเหมือนแมวแก่

5.1.3.2 บทบาทของบุคคลในสังคม

สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจำแนกบุคคลในสังคมตามบทบาทตามตำแหน่งและบทบาทตามเพศ ดังนี้

1) **บทบาทตามตำแหน่ง** หมายถึง พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่มิตำแหน่งทางสังคมที่อยู่ในสถานการณ์ต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติตนอย่างไร ซึ่งถูกคาดหวังโดยกลุ่มบุคคลหรือสังคม เช่น “บทบาทของกษัตริย์” สังคมคาดหวังให้กษัตริย์หรือผู้ที่ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์องค์ต่อไปนั้นเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการปกป้องและดูแลราชอาณาจักรและประชาชนให้สงบสุข นอกจากนี้กษัตริย์ควรจะต้องมีคุณธรรมในการปกครองบ้านเมืองด้วย เช่น มีสติปัญญารู้เท่าทันเหตุการณ์ ไม่ควรฟังความข้างเดียว มีจิตใจที่หนักแน่น “บทบาทของนักบวช” สังคมไทยในอดีตคาดหวังให้นักบวชเป็นผู้ที่ประพฤติตนอยู่ในวัตรปฏิบัติของเพศนักบวช มีความยุติธรรมและวางใจเป็นกลาง อีกทั้งไม่ควรก้าวท้าวเรื่องส่วนตัวหรือปัญหาที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวของฆราวาสโดยไม่มีเหตุจำเป็นหรือไม่มีการร้องขอจากฆราวาส และ “บทบาทของผู้ใต้บังคับบัญชา” ผู้ใต้บังคับบัญชาไม่ว่าจะเป็นขุนนางหรือบ่าวมีหน้าที่จะปฏิบัติตามคำสั่งหรือหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ และไม่ควรปฏิบัติหน้าที่ด้วยความล่าช้า นอกจากนี้หากผู้ใต้บังคับบัญชาเห็นว่าผู้บังคับบัญชาประพฤติตนไม่เหมาะสมก็สามารถกล่าวตักเตือนหรือบริภาษผู้บังคับบัญชาได้

2) **บทบาทตามเพศ** สังคมไทยคาดหวังให้แต่ละเพศมีบทบาทที่แตกต่างกันดังนี้ “บทบาทของเพศชาย” สังคมไทยคาดหวังให้ผู้ชายทั่วไปพึงมีความรู้ความสามารถ และมีจิตใจกล้าหาญในการเผชิญกับศัตรูหรือปัญหาด้วยความไม่หวาดกลัวหรือย่อท้อ หากชายผู้นั้นมีบทบาทเป็นสามีก็จะต้องดูแลภรรยาทุกคนของตนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และ “บทบาทของเพศหญิง” สังคมไทยในอดีตคาดหวังให้ผู้หญิงรักนวลสงวนตัวและปฏิสัมพันธ์กับผู้ชายอย่างระมัดระวัง หากหญิงใดมีสามี หญิงนั้นก็ต้องรักตัวครองใจและซื่อสัตย์ต่อสามีเพียงคนเดียว หากผู้ชายหรือผู้หญิงประพฤติตนขัดต่อความคาดหวังของสังคมนี้ก็จะถูกบริภาษได้

5.1.3.3 ระบบอาวุโส

ผู้ที่มีอาวุโสมากกว่าสามารถกล่าวตักเตือนให้ผู้น้อยกว่าปฏิบัติตนให้เหมาะสมได้ แต่ในขณะเดียวกันผู้ที่มีอาวุโสมากกว่านั้นก็จะต้องปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีด้วย ไม่ว่าจะเป็นการวางตัวให้อยู่ในศีลธรรมหรือมีความยุติธรรมจนเป็นที่น่าเคารพเลื่อมใส หากผู้ที่มีอาวุโสมากกว่าขาดคุณสมบัติเหล่านี้ไปก็อาจถูกสังคมบริภาษว่าเป็นผู้ใหญ่ที่ไม่น่าเคารพได้

5.1.3.4 วัฒนธรรมเรื่องการบริโภคอาหาร

สังคมไทยในอดีตนำวัฒนธรรมการบริโภคอาหารมาใช้ในการบริภาษด้วยโดยเฉพาะวัฒนธรรมการบริโภคอาหารตามชาติกำเนิดของตัวละคร ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมและแสดงทัศนคติด้านลบต่อตัวละครนั้น

5.1.3.5 การให้ความสำคัญกับความงาม

สังคมไทยมักจะมีทัศนคติเชิงลบต่อบุคคลที่มีรูปลักษณ์ไม่สอดคล้องกับความนิยมของสังคม หากบุคคลใดมีรูปลักษณ์อัปลักษณ์และประพฤติตนไม่เหมาะสมด้วย บุคคลผู้นั้นก็จะถูกสังคมบริภาษเพื่อเพื่อให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง รูปลักษณ์ที่จัดว่าอัปลักษณ์ เช่น มีศีรษะล้าน มีขนรุงรังที่อก ท้องป่อง สันหลังยาว หน้าตาตุตัน หรือมีใบหน้าคล้ายกับม้าและจระเข้

5.1.3.6 วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับความเชื่อและศาสนา

สังคมไทยมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับความเชื่อและศาสนา เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับผี เชื่อว่าผีเป็นผู้ปั้นเด็กทารกขึ้นมา หากเด็กทารกนั้นมีรูปลักษณ์ไม่งดงาม ก็จะกล่าวโทษผีว่าปั้นมาไม่ดี ความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตสิ่งหนึ่งที่ยังคงต้องวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏจนกว่าจะเข้าฟังการหลุดพ้น จึงทำให้บุคคลที่เคยมีความสัมพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่งระหว่างกัน อาจจะเวียนมาพบกันอีกในภพต่อไป ความเชื่อเรื่องนรก นรกเป็นสถานที่ที่เชื่อกันว่าผู้ทำบาปจะต้องไป

เกิดและถูกลงโทษ จึงทำให้ที่แห่งนั้นมีแต่ความทุกข์ทรมานและไม่ควรไป และความเชื่อเกี่ยวกับนิพพาน นิพพานคือการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร การจะเข้าถึงนิพพานได้นั้นจะต้องใช้ความเพียรและระยะเวลาที่ยาวนานมาก

5.2 อภิปรายผล

5.2.1 เมื่อพิจารณาสมมติฐานของการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่าสมมติฐานข้อที่ 1 คือ ตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นส่วนมากมักจะใช้ถ้อยคำที่มีความหมายเชิงลบ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะถ้อยคำที่มีความหมายเชิงลบเป็นคำที่มีความหมายประจำรูปคำเป็นไปในทางไม่ดี ดังนั้น หากผู้พูดต้องการกล่าวถึงพฤติกรรมที่ไม่ดีหรือข้อบกพร่องของผู้ฟัง ผู้พูดก็ไม่อาจจะเลี่ยงที่จะกล่าวถึงพฤติกรรมที่ไม่ดีหรือข้อบกพร่องของผู้ฟังได้ ซึ่งสอดคล้องกับที่ อรรถวิทย์ รอดเจริญ (2552) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาการใช้ภาษาบริภาษของนักการเมืองไทย” ผลการศึกษาพบว่า นักการเมืองมักจะโจมตีฝั่งตรงข้าม และมักจะสื่อสารอย่างตรงไปตรงมาโดยใช้ถ้อยคำที่มีความหมายเชิงลบ

5.2.2 ส่วนสมมติฐานข้อที่ 2 ตัวละครที่มีสถานภาพสูงกว่ามักใช้กลวิธีการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเพื่อบริภาษตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่า ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะตัวละครที่มีสถานภาพสูงกว่ามักจะมีบุญคุณ อำนาจ หรืออิทธิฤทธิ์เหนือกว่าตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่า ตัวละครที่มีสถานภาพสูงกว่าจึงนำข้อบกพร่องหรือพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่า นั้นมาบริภาษอย่างตรงไปตรงมาโดยไม่จำเป็นต้องรักษาหน้าหรือเกรงกลัวผู้ฟัง เช่น ผู้พูดเป็นกษัตริย์และผู้ฟังเป็นสามัญชน

ส่วนตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่ามักจะใช้ความเปรียบเพื่อบริภาษตัวละครที่มีสถานภาพสูงกว่านั้นไม่สอดคล้องกับผลการศึกษา เพราะผู้ที่มีสถานภาพต่ำกว่าจะเลือกใช้กลวิธีการใช้ถ้อยคำนัยผกผันมากที่สุด ปรากฏ 460 ครั้ง หรือคิดเป็นร้อยละ 58.15 ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่ามักจะมีความสัมพันธ์บางอย่างกับผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่า หรือยังต้องพึ่งพาความช่วยเหลือหรือผลประโยชน์บางประการจากผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่า ตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่าจึงบริภาษตัวละครที่มีสถานภาพสูงกว่าด้วยการใช้ถ้อยคำที่สื่อเจตนาไม่ชัดเจน ทั้งนี้เพื่อรักษาความสัมพันธ์ ผลประโยชน์ หรือความคุ้มครอง เช่น ผู้พูดเป็นบุตรและผู้ฟังเป็นบิดามารดา

ผู้วิจัยเห็นว่า “การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน” ทำให้ผู้ฟังไม่อาจสรุปได้อย่างชัดเจนโดยทันทีว่าเจตนาที่แท้จริงของผู้พูดคือสิ่งใด ผู้ฟังจะต้องตีความหมายนั้นด้วยตนเอง เนื่องจากถ้อยคำนัยผกผันมักเป็นถ้อยคำที่มีความหมายตามรูปภาษาในเชิงบวก แต่สื่อเจตนาตรงกันข้ามกับรูปภาษา เช่น กล่าวขอบคุณผู้ฟัง ทั้ง ๆ ที่ผู้ฟังกระทำไม่ดี กล่าวชมผู้ฟัง ทั้ง ๆ ที่ผู้ฟังประพฤตินั้นไม่เหมาะสม หรือถามว่าการกระทำ

ของผู้ฟังเป็นสิ่งที่เหมาะสมหรือไม่ ส่วน “การใช้ความเปรียบ” ทำให้ผู้ฟังทราบได้ทันทีว่าเจตนาที่แท้จริงของผู้พูดคือสิ่งใด เนื่องจากความเปรียบมักมีความหมายที่บุคคลในสังคมรับรู้กันโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังทำให้ผู้ฟังเกิดจินตภาพหรือมีความรู้สึกคล้ายตามมากยิ่งขึ้นด้วย ดังจะเห็นได้ว่าผู้พูดมักใช้ถ้อยคำที่มีความหมายเชิงลบร่วมกับการใช้ความเปรียบ เช่น เปรียบเทียบว่าเป็นผู้หญิงที่ไม่ดีเหมือนนางกากี เปรียบเทียบว่ามีพฤติกรรมที่ไม่ดีเป็นงูเห่า เปรียบเทียบว่ามีนิสัยที่ไม่ดีเหมือนหมูเหมือนหมา อาจกล่าวได้ว่าการใช้ความเปรียบไม่ต่างกับการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ

5.2.3 ส่วนสมมติฐานข้อที่ 3 การบริภาษของตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะสะท้อนให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของคนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา ค่านิยมเรื่องรูปลักษณ์ บทบาททางสังคมของตัวละครนั้นสอดคล้องกับผลการศึกษา เพราะผู้วิจัยพบว่าพบภาพสะท้อนวัฒนธรรมทั้งหมด 6 ประการ ได้แก่ มาตรฐานความงาม, การบริโภคอาหาร, การให้ความสำคัญกับชาติกำเนิด, บทบาทของบุคคลในสังคม ความอาวุโส และชีวิตที่สัมพันธ์กับศาสนา จึงเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าวรรณกรรมนั้นเปรียบเหมือนกระจกที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของบุคคลในสมัยนั้นผ่านตัวภาษาได้เป็นอย่างดี

5.2.4 การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับการบริภาษ ทำให้ทราบว่า นอกจากผู้พูดจะมีเจตนาให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียงแล้ว ผู้พูดยังมีเจตนาให้ผู้ฟังสำนึกในความผิดที่ตนได้กระทำด้วย เช่น วิสันต์ สุขวิสิทธิ์ (2547), นภัทร อังกูรสินธนา (2552), และกรรณิการ์ สุพิชญ์ (2565) แต่จากการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ผู้พูดมีเจตนาให้ผู้ฟังรู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียงมากกว่าที่จะให้ผู้ฟังสำนึกในความผิด ดังจะเห็นได้จากวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น เสภาในเรื่องขุนช้างขุนแผน นางเทพทองไม่พอใจที่บุตรชายของตนเกิดมาแล้วมีรูปลักษณ์อัปลักษณ์และหัวล้าน ทั้งนี้นางเทพทองเชื่อว่าผีเป็นผู้สร้างลักษณะที่ไม่ดีดังกล่าวขึ้นมา นางจึงบริภาษบุตรที่เพิ่งเกิดมาว่า “ลูกบัดสีเหมือนผีปั้น หัวล้านในครรภ์ด้วงเดือน” จะเห็นได้ว่านางนั้นไม่ได้มีเจตนาให้บุตรแรกเกิดนั้นสำนึกในความผิดอย่างไร

5.2.5 ผู้วิจัยพบว่ากลวิธีการบริภาษในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นบางกลวิธี เช่น การใช้ถ้อยคำถ้อยที่มีความหมายเชิงลบ การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน การใช้ความเปรียบ หรือการแสวงบริภาษสิ่งอื่น ยังคงใช้มาถึงในปัจจุบันดังจะเห็นได้จากการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการบริภาษที่เก็บข้อมูลจากนวนิยาย บทเพลง หรือบทสนทนาในชีวิตประจำวันสมัยปัจจุบัน ดังที่ อรรถวิทย์ รอดเจริญ (2552: 145; 189) กล่าวว่าภาษาบริภาษแบบตรงที่นักการเมืองไทยเลือกใช้มากที่สุด คือ การใช้คำที่สื่อความหมายทางลบเกี่ยวกับการกระทำ การใช้วาจา หรือสติปัญญาที่ไม่เหมาะสม ส่วนภาษาบริภาษแบบอ้อมที่นักการเมืองไทยเลือกใช้มากที่สุด คือ การใช้รูปประโยคคำถามโดยที่ไม่ได้

ต้องการคำตอบจากผู้ถูกบริภาษ ส่วน ขวัญทิพย์ อรุณรุวิวัฒน์ และคณะ (2564: 108) ระบุว่า กลวิธีทางภาษาแบบตรงไปตรงมาที่ปรากฏมากที่สุดใน #นักแสดงหญิงม.กับไฮโซชายชื่อดัง และ #นักร้องชายป.ชื่อดัง คือ การใช้คำหยาบ เช่น การใช้คำไม่สุภาพ คำต้องห้าม คำที่สื่อเรื่องเพศ และคำเรียกสัตว์ ส่วนกลวิธีทางภาษาแบบอ้อมที่ปรากฏมากที่สุดใน การใช้ถ้อยคำนัยผกผัน ส่วน ทิพวัลย์ เหมรา (2560: 101; 106) อธิบายว่า ถ้อยคำของผู้พูดภาษาไทยถิ่นอีสานสามารถแบ่งได้ 2 ประเภท ได้แก่ ถ้อยคำบริภาษแบบความหมายตรง เป็นถ้อยคำที่สื่อเจตนาบริภาษ เมื่อผู้ฟังก็เข้าใจได้ทันทีโดยไม่ต้องตีความหมาย และถ้อยคำบริภาษแบบความหมายเปรียบ คือ ถ้อยคำที่เจตนาบริภาษโดยเปรียบเทียบกับผู้ฟังกับสิ่งต่าง ๆ

5.2.6 ผู้วิจัยเห็นว่าวัฒนธรรมบางประการของสังคมไทยในอดีตได้เปลี่ยนไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญเรื่องความงามและชาติกำเนิด กล่าวคือ สังคมไทยในอดีต หากบุคคลมีข้อบกพร่องหรือพฤติกรรมไม่เหมาะสม สังคมก็มักจะนำรูปลักษณะหรือชาติกำเนิดของบุคคลนั้นมาบริภาษเพื่อให้รู้สึกเจ็บปวด สะเทือนอารมณ์ อับอาย หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง เช่น ขุนช้างมักจะถูกบริภาษว่า “หัวล้าน” เจ้าเงาะมักจะถูกประชดประชันว่า “มีรูปลักษณะอัปลักษณ์” หรือนางแก้วมักจะถูกดูหมิ่นว่า “มีหน้าตาเหมือนม้า” นางลาวทองและนางสร้อยฟ้ามักจะถูกเหยียดหยามว่า “เป็นชาวลาว” แต่สังคมในยุคปัจจุบันเห็นว่าการบริภาษถึงรูปลักษณะหรือชาติกำเนิดจัดเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมเพราะอาจทำให้ผู้อื่นรู้สึกด้อยค่าหรือเกิดโรคร้ายขึ้นได้ เช่น ปราณีย์ ปวีณชนา (2566) ระบุว่า “Body shaming-BS” คือ การที่คนอื่นมาวิพากษ์วิจารณ์รูปร่างหน้าตา การแต่งตัว บุคลิกท่าทาง และรูปลักษณะที่แสดงออกภายนอกของเรา ไม่ว่าจะเป็นการพูดตรง ๆ พูดเปรียบเทียบ หรือพูดล้อเล่น คำพูดเหล่านี้ส่งผลเสียต่อร่างกายและจิตใจของคนที่ถูกต่อว่าล้อเลียนอย่างมาก (emotional trauma) เป็นรูปแบบหนึ่งของการกลั่นแกล้งกัน (bullying) ทำให้เหยื่อรู้สึกไม่ภาคภูมิใจในตนเอง (low-self esteem) นำไปสู่การป่วยเป็นโรคด้านจิตเวชได้

5.2.7 ผู้วิจัยเห็นว่าลักษณะเฉพาะของวรรณคดีแต่ละประเภทและเนื้อหาอาจจะมีผลต่อกลวิธีการบริภาษ เช่น บทละครนอกหรือวรรณคดีที่มีที่มาจากนิทานพื้นบ้านตัวละครมักจะมีเลือกใช้ถ้อยคำที่มีความหมายเชิงลบที่กล่าวถึงบุพการี แต่ในบทละครในกลับไม่พบการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบที่กล่าวถึงบุพการี เช่น “โคตรแม่มีง” “แม่มีง” ทั้งนี้อาจเป็นเพราะบทละครนอกหรือวรรณคดีที่มีที่มาจากนิทานพื้นบ้านมักมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความซับซ้อนและเร้าอารมณ์ให้แก่ผู้อ่านหรือผู้ชมคล้อยตาม จึงทำให้ในเนื้อเรื่องปรากฏการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบเพื่อพาดพิงถึงบุพการีดังที่ เสาวณิต วิงวอน (2555: 87) ระบุว่า ละครนอกมีจุดมุ่งหมายที่จะดำเนินเรื่องรวดเร็วและให้ตลกขบขัน บางครั้งถึงหยาบโลน ...บทประพันธ์มีลักษณะรวบรัด ใช้ถ้อยคำอย่าง

ชาวบ้านหรือเรียกว่าคำตลาดเป็นพื้น นอกจากนี้ ธาณิรัตน์ จัตุหะศรี (2566: 211) ก็กล่าวในลักษณะที่คล้ายกันว่า ละครนอกรักใช้ภาษาแบบชาวบ้านหรือภาษาตลาด บางครั้งสองแง่สองง่ามถึงขั้นหยาบคายเพื่อสร้างความสนุกสนาน

5.2.8 ผู้วิจัยสังเกตว่า คำว่า “กู” และ “มึง” ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอาจเป็นคำไม่สุภาพ ดังจะเห็นได้ว่าตัวละครมักใช้ “กู” และ “มึง” ในสถานการณ์ที่ผู้พูดไม่พอใจและต้องการบริภาษผู้ฟัง เช่น ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ขุนแผนพอใจที่นางวันทองประชดประชันตน จึงบริภาษนางว่า “เหมอีวันทองจงหองจ้าน จะมาพาลเอาผิดกูฤณี” ส่วนในบทละครเรื่องไชยเชษฐ ท้าวสิงหนพไม่พอใจที่พระนารายณ์ธิเบศร์มาทูลขอให้ยกโทษให้แก่ไชยเชษฐ จึงบริภาษพระนารายณ์ธิเบศร์ว่า “ควรฤมาสาระแนแก้แทน กูคิดคิดแล้วก็แค้นแน่นคอหอย” หรือในบทละครเรื่องสังข์ทอง นางมณฑาไม่พอใจที่นางรณาลือเกล้าเงาะเป็นคู่ครอง จึงบริภาษนางว่า “มึงเห็นอายเงาะว่าเหมาะสม จะแร่ตามมันไปช่างไม่อาย” แต่ในสถานการณ์ปกติตัวละครเหล่านี้กลับไม่ได้ใช้ “กู” หรือ “มึง” ในการสื่อสารกับผู้ฟัง แต่ผู้พูดจะเลือกใช้คำอื่นแทน เช่น ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ขุนแผนได้แนะนำให้นางวันทองรู้จักนางลาวทองว่า “ชื่อนางนี้ชื่อเจ้าลาวทอง พี่พามาหมายจะให้ไหวเจ้า” จะเห็นได้ว่าขุนแผนใช้คำว่า “พี่” เพื่อใช้เรียกตนเอง ส่วนในบทละครเรื่องไชยเชษฐ ท้าวสิงหนพได้ถามพระนารายณ์ธิเบศร์ว่าเหตุใดพระนารายณ์กลับเมืองช้ากว่าปกติ ดังจะเห็นได้จาก “พ่อมาจนเย็นหลงเล่นอยู่ ต่อนกสีชมพูฤต่อไก่” ซึ่งชี้ให้เห็นว่าท้าวสิงหนพใช้คำว่า “พ่อ” เพื่อใช้เรียกพระนารายณ์ธิเบศร์ หรือในบทละครเรื่องสังข์ทอง นางมณฑากล่าวอ่อนนอนให้เหล่าพระราชธิดาทั้งเจ็ดพระองค์ไปเข้าร่วมพิธีสุมพรเพื่อเลือกคู่ครองว่า “ไปเกิดแม่ไปอย่าใจรั้น ส่งมาลัยให้พลันทั้งเจ็ดองค์” จะเห็นได้ว่านางมณฑาใช้คำว่า “แม่” เพื่อเรียกเหล่าพระราชธิดา นอกจากนี้เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาวรรณกรรมประเภทอื่นในยุคสมัยเดียวกัน เช่น วรรณกรรมคำสอน “สุภาสิตสอนหญิง” ในรัชกาลที่ 2 ก็ปรากฏคำสอนเกี่ยวกับเรื่องการพูดว่า “จะพูดจาปราศรัยกับใครนั้น อย่าตะคั่นตะคอกให้เคืองหู ไม่ควรพูดอ้ออิงขึ้นมึงกู คนจะหลู่ล่วงลามไม่ขามใจ” ซึ่งสื่อให้เห็นว่าการพูดโดยใช้ “กู” และ “มึง” นั้นเป็นพฤติกรรมที่ไม่สมควรหรือไม่เหมาะสม เพราะอาจทำให้ผู้อื่นดูหมิ่นหรือไม่นับถือได้ หรือแม้แต่ในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นก็ยังคงสะท้อนให้เห็นว่า การพูดว่า “กู” และ “มึง” เป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ดังจะเห็นได้จากในเรื่องคารวี นางจันทร์สุดาไม่พอใจที่นางคันธมาลีพูดโดยใช้คำว่า “กู” และ “มึง” จึงบริภาษนางคันธมาลีว่า “จ้วงจาบหยาบคายขึ้นมึงมัน” ด้วยเหตุผลทั้งหมดนี้ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า คำว่า “กู” และ “มึง” เป็นคำที่ไม่สุภาพในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และมักใช้ในสถานการณ์ที่ผู้พูดไม่พอใจผู้ฟัง

5.2.9 การวิเคราะห์กลวิธีการบริภาษขึ้นอยู่กับการศึกษา เนื่องจากบางคำอาจตีความว่าเป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบหรือการใช้ความเปรียบก็ได้ เช่น ในบทละครเรื่องไชยเชษฐ ผู้พูดบริภาษผู้ฟังว่า “อิหน้าด้านมารยาพิรากวอน” ทั้งผู้ศึกษาอาจตีความว่า “มารยา พิรากวอน” เป็นกลวิธีการบริภาษดังนี้

แบบที่ 1 ตีความว่า “พิรากวอน” หมายถึง เจ้ามารยา, เจ้าเล่ห์เจ้ากล (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2553: 611) ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับ “พิรากล” ดังปรากฏในอักขราริธานศรึบท์และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ว่าหมายถึง มารยา, คนทำอุบายต่าง ๆ เพื่อจะพ้อลวงให้คนทั้งปวง ลุ่มหลงเสียท่วงทีนั้น (แบรดเลย์, 2514: 449) และเจ้ามารยา, เจ้าเล่ห์เจ้ากล (ราชบัณฑิตยสถาน, 2566) ดังนั้นหากตีความแบบที่ 1 นี้ “มารยาพิรากวอน” จะจัดเป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ

แบบที่ 2 ตีความว่า “พิรากวอน” เป็นการนำนางยักษ์ที่ชื่อพิรากวอนในเรื่องรามเกียรติ์มาเป็นแบบเปรียบเทียบเพื่อเปรียบเทียบว่าผู้ฟัง ทั้งนี้ผู้พูดต้องการเปรียบเทียบว่าผู้ฟังและนางพิรากวอนมีลักษณะร่วมกัน คือ มีพฤติกรรมที่เจ้าเล่ห์ ดังนั้นหากตีความแบบที่ 2 นี้ “มารยาพิรากวอน” จะจัดเป็นการใช้ความเปรียบ

ผู้วิจัยเห็นว่า “พิรากวอน” ในบริบทนี้เป็นการใช้ความเปรียบมากกว่าเป็นการใช้คำที่มีความหมายเชิงลบ แม้ว่าพจนานุกรมแสดงความหมาย สมัย และที่มาของโบราณศัพท์จะระบุว่า “พิรากวอน” มีความหมายใกล้เคียงกับ “พิรากล” ดังปรากฏในอักขราริธานศรึบท์และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 แต่ผู้วิจัยก็ไม่พบว่าหนังสืออ้างอิงฉบับใดอธิบายว่า “พิรากล” กลายเป็น “พิรากวอน” หรือ “พิรากวอน” กลายเป็น “พิรากล” ได้อย่างไร อีกทั้งยังพบว่าพิรากวอนมีอักษรวิเศษและการอ่านออกเสียงคล้ายกับชื่อของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่า “มารยาพิรากวอน” ในบริบทนี้เป็นการใช้ความเปรียบเพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังนั้นเจ้าเล่ห์ นอกจากนี้บทละครรามเกียรติ์ยังเป็นวรรณคดีที่ประพันธ์ขึ้นก่อนบทละครไชยเชษฐ ตัวละครหลายตัวในเรื่องรามเกียรติ์จึงกลายมาเป็นแบบเปรียบเทียบให้แก่วรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ดังจะเห็นได้จากในเรื่องขุนช้างขุนแผน ผู้พูดก็นำทพพีที่เป็นควายมาเป็นแบบเปรียบเทียบเพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ฟังและทพพีมีลักษณะร่วมกัน คือ มีพฤติกรรมที่ทำร้ายร่างกายบุพการี ความว่า “มึงเหมือนทพพี อ้ายชาติข้า มาไล่ขวิดบิดาบังเกิดหัว”

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเฉพาะวรรณคดีประเภทนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นเท่านั้น จึงน่าจะศึกษาต่อไปอีกว่า หากตัวละครในวรรณคดีประเภทนิทานสมัยก่อนหรือหลังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะบริภาษผู้ใดผู้หนึ่ง ตัวละครนั้นจะใช้กลวิธีการบริภาษอย่างไร

5.3.2 ปัจจัยที่นำมาศึกษาครั้งนี้ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังแบบไม่สมดุลเท่านั้น จึงควรเพิ่มความสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังแบบสมดุล จะช่วยให้เห็นการแปรของการใช้ภาษาของบุคคลในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้ชัดเจนขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2550.

กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2550.

กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ. จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่ม 1. กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณศัพท์, 2505.

กรมศิลปากร. ไทยในจดหมายเหตุแอมสเตอร์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2545.

———. รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ ๖. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2563.

กรรณิการ์ สุทธิชัย. "กลวิธีทางภาษาเพื่อแสดงการบริภาษในเพลงลูกทุ่งอีสานร่วมสมัย." วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 41, no. 6 (พฤศจิกายน-ธันวาคม) (2565).

กระทรวงศึกษาธิการ. สำนักนไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2543.

เกษมา สุระเดชา. "การศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการเกิดบทพิโรธวาทังในบทละครในกับบทละครนอกพระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.

กัลยา ดิงศภัทย์, หม่อมราชวงศ์ และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. การใช้คำเรียกขานในภาษาไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์.

กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

กาญจนา วิชาญาปรกรณ์. แนวทางการวิจัยวรรณคดี. พิษณุโลก: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2542.

กำพล จำปาพันธ์. มนุษย์อยุธยา ประวัติศาสตร์สังคมจากข้าวปลา หยุกหย้า ตำรา Sex. กรุงเทพฯ: มติชน, 2563.

กฤษณา รักขมณี และคณะ. ศักดิ์ศรีและความอับอายในวรรณกรรมไทย. กรุงเทพฯ: แม่คำฝาง, 2550.

กุลลาบ มัลลิกะมาส, คุณหญิง. วรรณคดีวิจารณ์. Edited by 20. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2562.

ชนิษฐา รัตวิณิช. "ความเปรียบในปัญญาสชาดกฉบับล้านนา." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทยและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2546.

ขวัญทิพย์ อรุณรุวิวัฒน์ และคณะ. "กลวิธีทางภาษาที่ใช้บริภาษในแอปพลิเคชันทวิตเตอร์: กรณีศึกษาประเด็นปัญหา

ความรักของนักแสดงหญิงและนักร้องชาย." วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร 18, no. 2

(พฤศจิกายน-สิงหาคม) (2564).

เคธีวัลย์ ปัญญาณี. "ตัวละครเอกแหวกขนบในวรรณกรรมอีสาน: การศึกษาเชิงวิเคราะห์วิจารณ์." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2533.

จรงกูล บุรพวงศ์. จิตวิทยา. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, 2533.

จอมขวัญ สุทธิพันธ์ และคณะ. "ประเภทของวจนกรรมการประชดประชันในนวนิยายชายรักชาย." วารสารศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ 9, no. 1 (มกราคม-มิถุนายน) (2560).

- จันทร์สุดา ไชยประเสริฐ. "ความขัดแย้งในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) : การเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหาของตัวละคร." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.
- จารึกวัดพระเชตุพน, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางสาวทองชื่น แจ่มคำ ฌ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 12 กันยายน 2507. พระนคร: โรงพิมพ์การพิมพ์พาณิชย์, 2507.
- จิตร ภูมิศักดิ์. "ความเป็นมาของคำสยาม, ไทย, ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ. กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519.
- ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. "เสน่ห์ของบทละครในเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช." In นาฏยวรรณคดีสโมสร, edited by บรรณาธิการ สรรณัฐ ไตลังคะ และรัตนพล ชื่นคำ: กรุงเทพฯ: ภาควิชาวรรณคดี และคณะกรรมการฝ่ายวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2558.
- ชวนพิศ อิฐรัตน์. "ภาษาบริภาษ." วารสาร มศว. ปทุมวัน 15, no. 1 (กันยายน) (2533): 27-36.
- ชะเอม แก้วคล้าย. วิเคราะห์คำยืมภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาไทย. กรุงเทพฯ : อรุณวิทยา, 2565.
- ชำนาญ รอดเหตุภัย และคณะ. คู่มือสอบวิชาชุดภาษาไทย พ.ม. วรรณคดีและประวัติวรรณคดี. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2522.
- แซร์แวนส, นิโกลาส์. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. พระนคร: ก้าวหน้า, 2506.
- ญาดา อรุณเวช. "ความเปรียบในบทละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่สอง." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- ณัฐพร พานโพธิ์ทอง. วิจารณ์ปฏิบัติศาสตร์กับความสุภาพและวัฒนธรรม: แนวคิดและแนวทางวิจัยภาษาไทย. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2566.
- . วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ตามแนวภาษาศาสตร์. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.
- . "หน้าที่ของอุปลักษณะจากมุมมองของผู้พูดภาษาไทย." วารสารภาษาและวรรณคดีไทย 16, no. (ธันวาคม 2542) (2542): 249-68.
- ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ. "เรื่องพระรามของไทย ลาว เขมร : การวิเคราะห์และเปรียบเทียบในฐานะวรรณกรรมคำสอน." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, 2566.
- ดวงมณ จิตรจางานต์. คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- ตุรแปง, ฟรังซัวส์ อังรี. ประวัติศาสตร์แห่งราชอาณาจักรสยาม แปลโดยนายปอล ซาเวียร์. Edited by 2. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2539.
- ทรงธรรม อินทจักร. แนวคิดพื้นฐานด้านวจนปฏิบัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.
- ทิพวัลย์ เหมรา. "ถ้อยคำบริภาษของผู้พูดภาษาไทยถิ่นอีสาน บ้านสระบัว ตำบลสระบัว อำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2560.

- ธนภัทร พิริโยอินกุล. "วัฒนธรรมอาหารในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2561.
- ฉันทน์ชัย ศรีนวลไชย. "บทบาทศิลปะกับการบรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท." วารสารปณิธาน 11, no. 16 (มกราคม-มิถุนายน) (2558): 57-79.
- ธานีรัตน์ จัตตะศรี. วรรณคดีพระราชานิพนธ์รัชกาลที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558.
- นภัทร อังกูรสินธนา. "การศึกษาเปรียบเทียบวัจนกรรมอ้อมในการบริภาษในนวนิยายไทยต่างสมัย." ภาษาและวัฒนธรรมไทย 2, no. 2 (ธันวาคม-พฤษภาคม) (2551): 132-44.
- นฤมล อินทรลักษณ์. "วัจนลีลาในการเสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองในกวีนิพนธ์ของไพโรจน์ งามงาม." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- นวรรณ พันธุมธา. คำคำ ดร. นวรรณ พันธุมธา. Edited by 9. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2563.
- นัทธนี ประสานนาม. "วรรณคดีมรดกของไทย: การอ่านใหม่ด้วยแนวคิดหลังอาณานิคม." วารสารสังคมผู้นำใจ 3, no. 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม) (2550).
- นันทวัฒน์ เนตรเจริญ. "การแปลถ้อยคำต้องห้ามในวรรณคดีเรื่อง "the Catcher in the Rye: กรณีศึกษาสำนวนแปลของ คำระวี-ใบเตย"." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. รัตนมาลา พจนานุกรมแสดงความหมาย สมัย และที่มาของโบราณคดีศัพท์. กรุงเทพฯ : ลายคำ, 2553.
- นุ้ย บ่อแยง (นามแฝง). "ศิลปะการตำในเพลงกล่อมเด็ก." รุสมีแล 12, no. 5 (พฤษภาคม-มิถุนายน) (2517): 66-69.
- โนเรียว นววานิช. "การศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์พระราชานิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2550.
- บุญนิธิ ภาณุมาศ ณ ออยุธยา. "สำนวนในงานเขียนของ ม.ล. เนื่อง นิรัตน์." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2547.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ. "หัวใจของวรรณคดีไทย." In วรรณไวทยานตร์ (วรรณคดี): กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2514.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, หม่อมหลวง. วิเคราะห์วรรณคดีไทย. Edited by 2. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2522.
- บุษกร อำไพ. "การวิเคราะห์บทพิโรธวาทในวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543.
- เบญจมาศ พลอินทร์ และเศรษฐี พลอินทร์. วรรณคดีการละคร. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2524.
- แบรดเลย์ แดนปีช. อักษรภิธานศัพท์ *Dictionary of the Siamnese Lanuguage*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2514.
- ประชุมโคลงโลกนิติ. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2543.
- ประยงค์ มีใจชื่อ. พฤติกรรมองค์กร. Edited by 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2541.

- ปานใจ สุภาพ. ตัวอย่างและแนวทางการพูด. กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, 2534.
- ปิยนาด บุนนาค. การวิเคราะห์โอกาสในการเลื่อนชั้นทางสังคมในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- พระครูวิจิตรธรรมมาทร (เรียน ตีสสวีส). "การวิเคราะห์แนวคิดภพภูมิในพระไตรปิฎกที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง." วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุชฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2561.
- พระธรรมมหาวิธานวัตร. สัมภาษณ์. Edited by 4. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, 2552.
- พระยาโบราณราชธานินทร์. คนต่างประเทศที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนในกรุงศรีอยุธยา, พิมพ์เป็นบรรณาการในงานที่ระลึกถึงพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จันทรเกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วันที่ 27 เมษายน 2557. ม.ป.ท, 2557.
- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี (ชำ บุนนาค). กรุงเทพฯ: ไทยควอลิตี้บุ๊กส์ (2006), 2560.
- เพียงฤทัย วาสบุญมา, ผู้แปล. บันทึกเรื่องมิสซังแห่งกรุงสยาม. Edited by 2. กรุงเทพฯ: มาร์ค แอนด์ ทเวน มีเดียส์, 2547.
- มองซิเออร์ เดอ ลาลูแบร์. จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. Edited by 5. นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2565.
- มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. ขุนนางอยุธยา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.
- มารศรี สอทิพย์. "ลีลาเสียดสีในวรรณกรรมของลาว คำหอม." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. ประวัติวรรณคดีไทย ฉบับมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ภาค ก: ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มติชน, 2565.
- . ประวัติวรรณคดีไทย ฉบับมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ภาค ข: วรรณคดีไทยประเภทต่าง ๆ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มติชน, 2565.
- รัชนิกร รัชตกรตระกูล. "ความเปรียบเกี่ยวกับอาหารในอรรถกถาชาดก: เหตุแห่งทุกข์และหนทางดับทุกข์." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.
- รัฐชนีย์ ศรีสมาน. "บทปริภาษในบทละครนอก: ภาพสะท้อนค่านิยมไทย." วารสารมนุษยศาสตร์ 16, no. 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม) (2552): 8-21.
- รุ่งอรุณ ใจชื่อ. "วิจัยกรรมการแสดงความไม่พอใจในภาษาไทย : กรณีศึกษานิสิตนักศึกษา." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- วรพร ภู่งศ์พันธุ์. สถาบันกษัตริย์ในมณฑลอยุธยา. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555.
- วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. จากอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์, 2554.
- . เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 415 212: ประวัติศาสตร์ธนบุรีและรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: มติชน, 2550.
- วราวัชต์ มหามนตรี. "ภาษิต สำนวน: ภาพสะท้อนโลกทัศน์ของคนไทยต่อผู้หญิง." วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน 5, no. 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม) (2557): 9-58.

- วิสันต์ สุขวิสิทธิ์. "วิจัยกรรมการบริหารในภาษาไทย." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- วีรวัฒน์ อินทรพร. วรรณคดีวิจารณ์. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2561.
- ไวภพ กฤษณสุวรรณ. "ศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพระพุทธศาสนาเถรวาท." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.
- ศรศักดิ์ ไชยมงคล. "ลักษณะการบริการในวรรณคดีประเภทกลอนบทละครและกลอนนิทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540.
- ศิราพร รัฐะฐาน. "ตัวเอกและตัวร้ายในนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ." *Journal of Letter* 20, no. 1 (มกราคม) (2531): 29-39. <https://digital.car.chula.ac.th/jletters/vol20/iss1/3/>.
- ศิริรัตน์ แอดสกุล. ความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560.
- ศุภการ สิริไพศาล และคณะ. "เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: จากความขัดแย้งสู่เอกภาพท่ามกลางความหลากหลาย." วารสารอินทิลทักซิณสาร 1, no. 1 (เมษายน-กันยายน) (2549).
- ศุภชัย ติงวิชัย. การเรียกคนด้วยชื่อสัตว์ในภาษาไทย: การศึกษาตามแนวอรรถศาสตร์และวิจัยปฏิบัติศาสตร์. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2565.
- สมชาย สำเนียงงาม. "คำหยาบในภาษาไทย: การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย." In ใน รวมบทความวิชาการ "สมคำภาษาไทย", 243-72: นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2559.
- . "“ช่าง” ในสำนวนไทย: การศึกษาความหมาย." In ภาษาและวรรณกรรมสาร ฉบับภาษาและวรรณกรรมกับสังคม, edited by บรรณาธิการ บำพันธ์ อิมสำราญ: นครปฐม: คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2564.
- สมบุรณ์ ศรีระสันต์. "วิเคราะห์ค่านิยมทางสังคมและการใช้ภาษา จากคำบริภาษในบทละครนอก พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2542.
- สมพันธ์ เลขะพันธ์. วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. Edited by 14. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2561.
- สวี เส้าหลิน. "นโยบายชาวจีนโพ้นทะเลของราชวงศ์ชิง." ชาวจีนแต่ดั้งเดิมในประเทศไทยและในภูมิภาคอาเซียน สมัยที่หนึ่งท่าเรือจางหลิน (2310-2393). กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นเอก. กรุงเทพฯ : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2558.
- สิทธิธรรม อ่องวุฒิวัฒน์. "วิจัยกรรมการตัดสินในภาษาไทย : กรณีศึกษาครูกับศิษย์." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549.
- สุกัญญา สุจฉายา. วรรณคดีนิทานไทย. Edited by 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557.
- สุเทพ สุนทรภัสส์.ชาติพันธุ์สัมพันธ์: แนวคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยาในการศึกษาอัตลักษณ์ กลุ่มชาติพันธุ์ ประชาชาติ และการจัดองค์รวมความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548.
- สุมาลี ลิ้มประเสริฐ. "ความเปรียบเกี่ยวกับสุนัขในพระไตรปิฎก." ในรายงานสืบเนื่องจากการจากกรมมาทางวิชาการของสมาคม อินโด-อาเซียนศึกษา ณ มหาวิทยาลัยฮันกุก ประเทศเกาหลีใต้ วันที่ 21 มิ.ย. 2556, 2556.

- หอสมุดแห่งชาติ. บทละครครั้งกรุงเก่า เรื่อง นางมโนห์ราและสังข์ทอง ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. Edited by 3. พระนคร : คลังวิทยา, 2508.
- อคิน รพีพัฒน์, หม่อมราชวงศ์. สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416, แปลโดย ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข และพรรณณี ฉัตรพลรักษ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. ภาษาศาสตร์กับสังคม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- อรกัญญา อนันต์ทรัพย์สุข. "ถ้อยคำนัยแฝงในการแสดงเดี่ยวไมโครโฟนครั้งที่ 7-10 ของอุดม แต่พานิช." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559.
- อรทัย ชินอักษรพงศ์. "การศึกษาคำคำในภาษาไทยตามแนววรรณคดีชาตินิยมและวัฒนธรรมปฏิบัติศาสตร์." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2557.
- อรรถวิทย์ รอดเจริญ. "การศึกษาการใช้ภาษาบริการของนักการเมืองไทย." วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2552.
- อุมาภรณ์ สังขมาน. "กลวิธีทางภาษาในวัฒนธรรมเสียดสีเพื่อสร้างความตลกขบขันของคนไทย." วารสารมนุษยศาสตร์ 23, no. 1 (มกราคม-มิถุนายน) (2559).
- เอื้อมพร ทิพย์เดช. "คำบริภาษของผู้พูดภาษาไทยถิ่นพะเยา: การศึกษาด้านความหมายและโลกทัศน์." วารสารมังรายสาร 11, no. 1 (มกราคม-มิถุนายน) (2566): 75-90.

ภาษาอังกฤษ

- Alex, Thio. *Sociology*. Edited by 4. Boston: Allyn & Bacon, 2000.
- Amante, David J. "Ironic Speech Acts: A Stylist Analysis of a Rhetorical Ploy." University of Michigan Ph.D. dissertation, 1975.
- Attardo, Salvatore. *Humorous Texts: Semantic and Pragmatic Analysis*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2001.
- Leetrakul Dhirajit. "Linguistic Taboo in Thai." M.A. Thesis. Faculty of Graduate studies. Mahidol University, 1978.
- Panpothong N. "A Pragmatic Study of Verbal Irony in Thai." University of Hawai'i Ph.D. dissertation, 1996.
- Ulmann, Stephen. *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford: Blackwell, 1962.
- . *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford: Basil Blackwell, 1983.

เอกสารออนไลน์

- JakkritTomtom. "'คำคำ' ที่ปรากฏในอักษรธานินทร์ศรีรับท์ ของ หมอบรัดเลย์ ชุดที่ 1." 23 December, 2016. <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.10154658282870155&type=3>.
- . "'คำคำ' ที่ปรากฏในอักษรธานินทร์ศรีรับท์ ของ หมอบรัดเลย์ ชุดที่ 2." 23 December, 2016. <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.10154663805285155&type=3>.

กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ. "บทละครเรื่องแก้วหน้าม้า." 21 มกราคม 2566.

<https://vajirayana.org/บทละครนอกเรื่องแก้วหน้าม้า>.

ไทยศึกษา. "วัฒนธรรมการกินเนื้อหมูของคนไทย." 21 มกราคม 2566 2560.

<https://curadio.chula.ac.th/Program-Detail.php?id=8030>.

"นิราศเมืองเพชรของสุนทรภู่." 21 มกราคม 2566. <https://vajirayana.org/นิราศเมืองเพชร-ของสุนทรภู่>.

เปลื้อง ณ นคร. "พจนานุกรมแปลไทย-ไทย อ.เปลื้อง ณ นคร." 21 มกราคม 2566.

<https://www.sanook.com/dictionary/dict/dict-th-th-pleang/>.

พระคลัง (หน), เจ้าพระยา. "กาเกี๋ยกลอน." 21 มกราคม 2566. <https://vajirayana.org/กาเกี๋ยกลอนสุภาพ>.

"พระไตรปิฎกฉบับหลวง, พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๙ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๑๑ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค." 21 มกราคม 2566. <https://84000.org/tipitaka/read/r.php?B=19&A=10902>.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). "พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม." 21 มกราคม 2566.

https://84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=326.

พระพุทธรูปที่เจ้าฟ้าเอกทัศ, พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. "บทละครเรื่องรามเกียรติ์." 21 มกราคม 2566.

<https://vajirayana.org/บทละครเรื่องรามเกียรติ์>.

———. "บทละครเรื่องอุณรุท." 21 มกราคม 2566. <https://vajirayana.org/บทละครเรื่อง-อุณรุท>.

พระพุทธรูปที่เจ้าฟ้าเอกทัศ, พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. "บทละคร เรื่อง อิเหนา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช." 21 มกราคม 2566. <https://vajirayana.org/บทละคร-เรื่อง-อิเหนา>.

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. "ศกุนตลา." 21 มกราคม 2566. <https://vajirayana.org/ศกุนตลา>.

พระมหาสมณินต์ สมมาปณเฑาะ. "นิพพาน : อดตาหรือ อนัตตา ?", 21 มกราคม 2566 2546.

<https://www.mcu.ac.th/article/detail/14267>.

มนัส โอภากุล. "คำว่า "เจ๊ก" มาจากไหน? คนจีนในไทย-จีนแผ่นดินใหญ่-จีนไต้หวัน ล้วนไม่รู้จกคำนี้." 21 มกราคม 2566. https://www.silpa-mag.com/history/article_18158.

มหามนตรี (ทรัพย์), พระ. "บทละครเรื่องระเด่นลันไดของพระมหามนตรี (ทรัพย์)." 21 มกราคม 2566.

<https://vajirayana.org/บทละครเรื่องระเด่นลันได>.

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. "แม่ชื่อ: แม่ในความเชื่อ เทวดาข้างกายทารก." 21 มกราคม 2566.

<https://archive.clib.psu.ac.th/online-exhibition/MAESUE/Maesue1.html>.

ราชบัณฑิตยสถาน. "กาก." 21 มกราคม 2566. <http://legacy.orst.go.th/?knowledges=กาก-๒-พฤศจิกายน-๒๕๕๖>.

———. "ไตรรงค์ สัตว์ไตรรงค์." 21 มกราคม 2566. <http://legacy.orst.go.th/?knowledges=ไตรรงค์-สัตว์ไตรรงค์-๒#:~:text=คำว่า%20ไตรรงค์%20หรือ%20สัตว์,ว่า%20ไตรรงค์%20หรือ%20ไตรรงค์%20ก็ได้>.

———. "พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554." 21 มกราคม 2566. <https://dictionary.orst.go.th/>.

———. "ลูกทอผี." 2554. <http://legacy.orst.go.th/?knowledges=ลูกทอผี-๑๗-กันยายน-๒๕๕๔>.

ลิลิตพระลอ. 21 มกราคม 2566. <https://vajirayana.org/ลิลิตพระลอ/ลิลิตพระลอ>.

ลิลิตยวนพ่าย. 21 มกราคม 2566. <https://vajirayana.org/ลิลิตยวนพ่าย/ยวนพ่าย>.

ศิลปวัฒนธรรม. "กฎหมายโบราณของไทย ว่าด้วย “การวิวาทต่่าตีกัน” ระบุโทษอย่างไรบ้าง." 21 มกราคม 2566.

https://www.silpa-mag.com/history/article_94928.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. "พินากวน (ชื่อตัวละคร)." 2566. https://thailitdir.sac.or.th/character-detail.php?n_id=2772.

สุนทรภู่. "นิทานคำกลอนสุนทรภู่ เรื่อง พระอภัยมณี." 21 มกราคม 2566. <https://vajirayana.org/พระอภัยมณี>.

———. "นิทานคำกลอนสุนทรภู่ เรื่อง ลักษณะวงศ์." 21 มกราคม 2566. <https://vajirayana.org/ลักษณะวงศ์>.

———. "นิทานคำกลอนสุนทรภู่ เรื่อง สิงห์ไกรภพ." 21 มกราคม 2566. <https://vajirayana.org/สิงห์ไกรภพ>.

———. "นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่องโคบุตร." 21 มกราคม 2566. <https://vajirayana.org/นิทานคำกลอนสุนทรภู่เรื่องโคบุตร>.

———. "นิราศพระบาท." 21 มกราคม 2566. <https://vajirayana.org/ประชุมกลอนนิราศต่างๆ-ภาคที่-๑-นิราศสุนทรภู่-๔-เรื่อง/นิราศพระบาท>.

———. "นิราศเมืองเพชร ของสุนทรภู่." 21 มกราคม 2566. <https://vajirayana.org/นิราศเมืองเพชร-ของสุนทรภู่>.

———. "สุภาชิตสอนสตรี." 21 มกราคม 2566. <https://vajirayana.org/สวัสดิรักษาคำกลอน-เพลงยาวถวายโอวาท-และ-สุภาชิตสอนสตรี/สุภาชิตสอนสตรี>.

หอพระสมุดวชิรญาณ. "บทละครนอกพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 รวม 6 เรื่อง ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ." 21 มกราคม 2566. <https://vajirayana.org/บทละครนอก-พระราชนิพนธ์รัชกาลที่-๒-รวม-๖-เรื่อง-ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ>.

———. "เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ." 21 มกราคม 2566. vajirayana.org/ขุนช้างขุนแผน-ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ.

เอื้อ มณีรัตน์. "คำว่า “ลาว” มาจากไหน? “คนเมือง” ภาคเหนือ-ล้านนา ถูกเรียกว่าลาวก่อนคนอีสาน-สปป.ลาว?", 21 มกราคม 2566. https://www.silpa-mag.com/history/article_41815#.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล

นายพีรเดช ภูศรี

วุฒิการศึกษา

พ.ศ. 2562

สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี สาขาภาษาไทย-ภาษาอังกฤษ
คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จังหวัดนครปฐม

พ.ศ. 2562

ศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จังหวัดนครปฐม

พ.ศ. 2565

ศึกษาต่อระดับประกาศนียบัตรวิชาภาษาเขมร

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช จังหวัดนนทบุรี

